

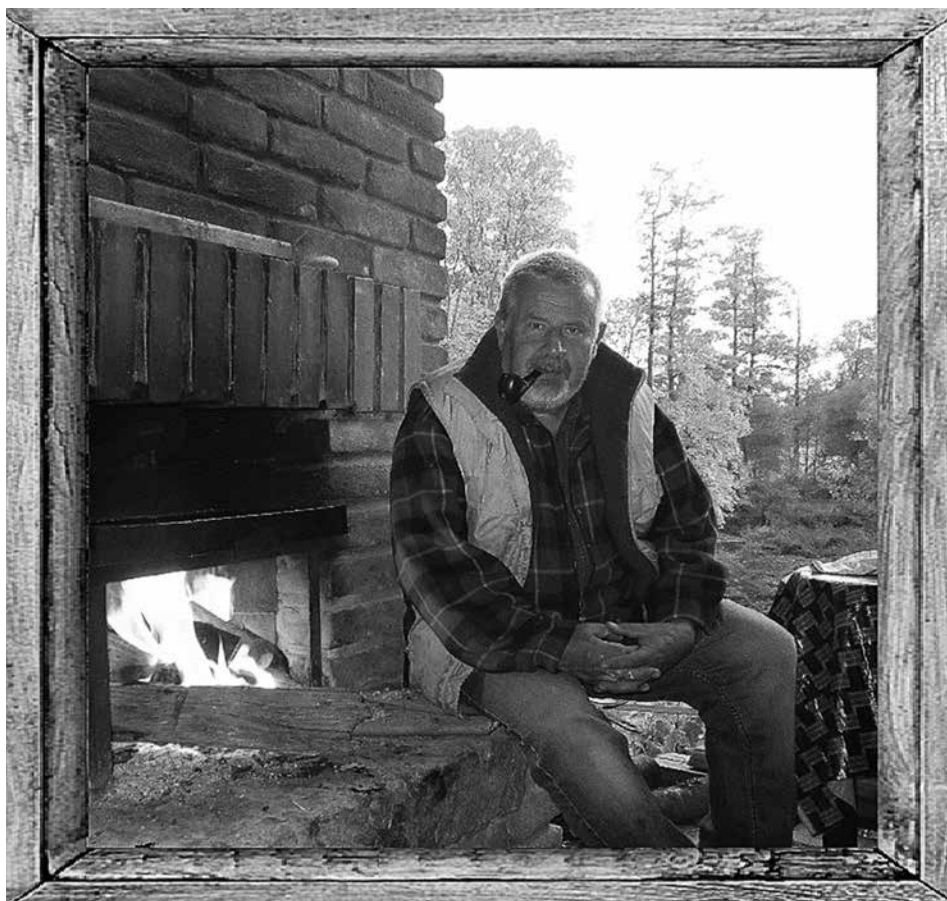
KATEDRA HISTORIE PEDAGOGICKÉ FAKULTY

BOHEMIAE
OCCIDENTALIS
HISTORICA

2/2016

Plzeň 2016

EDITORIAL

Toto číslo časopisu Bohemiae Occidentalis Historica je zároveň blahopřáním, poděkováním i vyjádřením přátelství všech členů katedry historie FPE ZČU v Plzni, autorů a recenzentů časopisu BOH panu prof. PhDr. Janu Kumperovi, CSc. k narozeninám číslo sedmdesát.

Čtyřicet let učitelem učitelů dějepisu

Prostě konstatování, že v prosinci roku 2016 se dožívá sedmdesátin emeritní vedoucí katedry historie FPE ZČU v Plzni prof. PhDr. Jan Kumpere, CSc., může vyznít jako klišé. Zejména, když dodám, že se jich pan profesor dožívá v plné duševní i tělesné svěžesti, všemožných aktivitách, od sportovních po výukové, obklopen rodinou, přáteli i žáky. Ale nedá se s tím nic dělat. Některá „klišé“ jsou zkrátka pravdivá. Platí to i pro titulky našeho medailonku: označení učitel učitelů dějepisu, které jsme vymysleli při úplně jiném jubileu přesně před deseti lety i s oním časovým údajem, je odpovídající, i když vlastně jen částečně: několik členů katedry historie, tedy učitelů budoucích učitelů (dějepisu), je zároveň někdejšími studenty profesora Kumpere. Je tedy zřejmé, že pokud člověk působí jako pedagog s dostatečnou vytrvalostí, mohou být důsledky jeho práce umocněny na třetí. Matematický zápis v tomto případě dozajista nutný není.

Dějí se zkrátka věci: s panem profesorem jsme na katedře přiměřeně oslavili narozeniny padesáté, s trochu větší obřadností šedesátiny a sotva uplyne nějakých deset let, je to tu zase. To není ani v nejmenším výtka, jen jiný výraz pro „díky bohu!“ Protože s profesorem Kumperou na katedře historie to bylo a je krásné, ale ani zdaleka toho ještě není dost.

Prejeme Ti, Honzo, vše dobré, užívej a drž se – pro nás i všechny ostatní, kteří tě mají rádi. A takových je – nikoliv překvapivě – docela dosti.

Jubilejní medailonek prof. PhDr. Jan Kumpere, CSc.

Jan Kumpera se narodil 2. prosince 1946 v Plzni. Jeho otec Jaroslav Kumpera vystudoval II. plzeňskou reálku a stavební průmyslovku a ve stavebnictví v Plzni pak působil celý život, zejména v podniku Pozemní stavby. Matka Jana vystudovala dívčí reálné gymnázium v Plzni a farmacii v Praze a působila pak jako lékárnice ve Vojenské nemocnici v Plzni. Rodiče se poznali ve studentském divadelním klubu v kolektivu, který tehdy sdružoval výkvět mladé plzeňské kultury. Jeho členy byli například i Felix Le Breux či Miroslav Horníček. Kromě syna Jana vychovali Kumperovi dceru Jaroslavu, pozdější inženýrku zemědělství celoživotně pracující v oblasti ochrany přírody a péče o zvířata.

Jan Kumpera vystudoval v Plzni gymnázium a po maturitě, roku 1965, se zapsal na obor historie a angličtina na Filosofickou fakultu Univerzity Karlovy v Praze. Studia úspěšně zakončil roku 1971 obhajobou doktorské práce *Jan Amos Komenský a anglická revoluce* u profesora Josefa Polišenského. V letech 1970 – 1976 působil v Ústavu československých a světových dějin ČSAV, nejprve do roku 1973 jako interní vědecký aspirant, poté jako odborný pracovník. Roku 1976 se zúčastnil výběrového řízení vypsaného na místo odborného asistenta na katedře historie Pedagogické fakulty v Plzni, uspěl a od akademického roku 1976/1977 nastoupil v Plzni. Roku 1978 obhájil úspěšně svou kandidátskou práci *Anglická zemědělská revoluce 17. století* a byl mu udělen titul kandidáta věd. V roce 1985 se stal docentem obecných dějin. V letech 1991–1993 byl pověřen funkcí prorektora Západočeské univerzity pro studijní záležitosti. V roce 1993 prošel ještě habilitačním řízením na FF UK v Praze, jako habilitační práci předložil knihu *Jan Amos Komenský. Poutník na rozhraní věků*. V roce 1998 byl jmenován profesorem obecných dějin, profesorské řízení proběhlo na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. Roku 1998 byl jmenován vedoucím katedry historie Fakulty pedagogické na Západočeské univerzitě v Plzni a tuto funkci vykonával do roku 2013. I nadále působí při katedře jako vysokoškolský pedagog s hlavním zaměřením na obecné dějiny starověku a středověku pro učitele.

Profesor Kumpera se odborně zabývá především komeniologií, komparativními obecnými dějinami, dějinami kultury, historiografií a regionální historií. Působil na zahraničních univerzitách (Pécs, Poznaň, Sheffield, Curych, Boston, Káhira aj.) a realizoval řadu zahraničních studijních stáží. Od roku 1990 byl členem UC, od r. 1997 působil v radě Pangea a v různých redakčních radách celostátních i regionálních sborníků. Vystupuje s příspěvky na komeniologických akcích v České republice i v zahraničí a je autorem řady knižních publikací a článků s komeniologickou tematikou. Byl rovněž autorem expozice *J. A. Komenský lidstvu* v Muzeu J. A. Komenského v Uherském Brodě (1992) a spoluautorem nové stálé výstavy v Komenského památníku v Naardenu roku 2007. V roce 1992 získal pamětní medaile J. A. Komenského od několika institucí za významný přínos v oblasti komeniologie.

Významné jsou také Kumperovy publikace k západočeské historii, osobnostem a kulturním památkám regionu (*Západní Čechy od A do Z, Osobnosti a západní Čechy I*, redakce a spoluautorství *Dějiny západních Čech I*). Svůj osobní zájem promítl i do úspěšných vodáckých příruček (*Řeky a říčky Plzeňského kraje, Řeky a říčky Karlovarského kraje, Rybníky západních Čech*). Z archivního bádání v USA získal a publikoval nové poznatky o pozadí a okolnostech osvobození Plzně americkou armádou v roce 1945. Rovněž překládá historickou literaturu z němčiny a angličtiny. Jeho bibliografie zahrnuje kromě třiceti knih, publikací a monografií, na čtyři stovky publikačních položek (studie, články, recenze, zprávy atd.). Jan Kumpera je ženatý, má dceru a syna i několik vnoučat...

Z komeniologické bibliografie Jana Kumpery:^{1]}

Komenského politické myšlení a ideologie anglického republikanismu, Folia Historica Bohemica 8, 1985, s. 347–370.

Jan Amos Komenský a rozporuplné kořeny anglického osvícenství, Studia Comeniana et historica XIX, č. 37, 1989, s. 121–139.

J. A. Komenský. Malý profil velké osobnosti, Uherský Brod 1988 (2. vyd. 1992).

Die Entwicklung von Komenskýs politischen Anschauungen und Bestrebungen, in: Jan Amos Comenius und die Politik seiner Zeit, Wien – München – Oldenburg 1992, s. 37–54.

The Political and social Thought of Comenius, in: Convegno internazionale J. A. Comenius, Macerata, 1992, s. 27–28.

Jan Amos Komenský. Poutník na rozhraní věků, Ostrava 1992.

Historie o těžkých protivenstvích církve české v kontextu Komenského doby, života a díla, in: Rekatolizace v českých zemích: sborník příspěvků z konference v Jičíně konané 10. září 1993, Jičín 1995, s. 57–64.

Turci v politicko-náboženských představách Komenského, Studia Comeniana et historica XXIV, č. 51, 1991, s. 158–165.

The last attempt of the Czech exile in Comenius's Circle at the Reconquest of the Lands of the Bohemian Crown, in: Jaroslav Pánek – Miloslav Polívka – Noemí Rejchrtová (red.), Husitství – renesance – reformace: Sborník k 60. narozeninám profesora Františka Šmahela 2, Praha 1994, s. 755–766.

Komenského neuskutečněné pozvání do Francie, Studia Comeniana et historica XXVI, č. 55–56, 1996, s. 421–425.

Comenius and England. A summary of his English contacts and some reflections on their significance, Studia Comeniana et historica XXVII, č. 57–58, 1997, s. 25–36.

1] Úplná bibliografie Jana Kumpery je k dispozici v jubilejním sborníku Miroslav BREITFELDER – Jan KUMPERA (red.), *Dějepis XXI*, Plzeň 2004, s. 22–52.

- Komenský's Einladung nach Frankreich und sein Verzicht*, in: Comenius – Jahrbuch 6/1998, Hohengehren 1998, s. 97–100.
- Imagines Comenii. Portréty Komenského v proměnách věků*, in: Eva Böhmová (red.), Unie Comenius: bulletin č. 12: mimořádné číslo k životnímu jubileu prof. PhDr. Dagmar Čapkové, DrSc., Praha 2000, s. 51–57.
- Za Josefem Polišenským. Vývolenec múzy Kléio. (Osobnostní profil a přínos, životní a tvůrčí osudy – Bibliografie)*, in: Bulletin Unie Comenius 13, Praha 2001, s. 37–47.
- „Let violence be absent...“ The Czech XVIIth century reformer Jan Amos Comenius and his strivings for the improvement of human affairs*, in: Proceedings of the University of West Bohemia, Plzeň 2002, s. 231–240.
- Jan Amos Komenský – největší Moravan a Evropan 17. století. Snaha o návrat a mír ve svobodě*, in: Tomáš Knoz – Slavomír Brodessor (red.), Morava v době baroka: sborník příspěvků ze stejnojmenného cyklu přednášek, Brno 2004, s. 6–15.
- (ed.), *JAK (se) učit. Vybrané myšlenky o vzdělání a výchově*, Praha 2004.
- Comenius Friedenspläne – Utopie oder Zukunftsvision?*, in: Erwin Schadel (ed.), Johann Amos Comenius – Vordenker eines kreativen Friedens: Deutsch-tschechisches Kolloquium anlässlich des 75. Geburtstages von Heinrich Beck (Universität Bamberg, 13. – 16. April 2004): unter der Schirmherrschaft des Bayerischen Staatsministeriums für Arbeit und Sozialordnung, Familie und Frauen, Haus des Deutschen Ostens, Frankfurt am Main 2005, s. 347–353.
- Freiheit, Frieden und Krieg. Friedenspläne – Utopie oder Zukunftsvision bei Johann Amos Comenius, dem letzten Bischof der Brüderunität*, in: Herrnhuter Zeitschrift der Herrnhuter Brüdergemeinde in der Schweiz 7, Zürich 2007, s. 9–14.
- Čech Comenius. Utopistický snilek či průkopník globálního sjednocování?*, in: Eva Semotanová (red.), Cestou dějin: k počtě prof. PhDr. Svatavy Rakové, CSc.: kolektivní monografie I–II, Praha 2007, s. 227–237.
- Josef Polišenský. Ohlédnutí za velkým dílem s důrazem na komeniologii*, in: Tomoko Asomura a kol., Ad honorem Josef Polišenský (1915–2001), Olomouc 2007, s. 203–209.
- „Nejkrásnější část vzdělání“*. *Historie podle Komenského*, in: Jiří Mikulec – Miloslav Polívka (red.), Per saecula ad tempora nostra: sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka 2, Praha 2007, s. 459–461.
- Worthy man Comenius. „Král anglického parlamentu“ John Pym a Komenského pozvání do Anglie*, in: Pavel B. Kůrka – Jaroslav Pánek – Miloslav Polívka (red.), Angelus Pacis: sborník prací k počtě Noemi Rejchrtové = collected essays in honour of Professor Noemi Rejchrtová written by her friends and disciples = Festschrift für Frau Professor Dr. Noemi Rejchrtová gewidmet vom Kreis ihrer Freunde und Schüler, Praha 2008, s. 355–366.
- (ed.), *J. A. Komenský. Cesta světla. Komentovaný výbor z díla Komenského: Cesta světla, Anděl míru, Štěstí národa, Věječka moudrosti*, Blansko 2009.
- Petr Figulus – rodák z Jablonného nad Orlicí*, *Studia Comeniana et historica* 39, 2009, č. 81–82, s. 351–353.
- Bible a Komenský*, in: Jiří Mitáček a kol., *Za Kralickou do Kralic, aneb 400. výročí Bible kralické*, Brno 2013, s. 21–26.
- „Jaké dobro nám doporučuješ? – Svobodu.“ Komenského politické ideály – utopie tehdy i nyní?*, *Studia Comeniana et historica* 43, č. 89–90, 2013, s. 4–19.
- (ed.), *Jan Amos Komenský. O vzdělání, výchově a lidském soužití: z moudrosti „Učitele národů“*, Blansko 2014.
- Odkaz „Učitele národů“*. *Ohlédnutí za třemi svazky edice Dílo Jana Amose Komenského. Opera omnia 15/IV (2011), 9/II (2013), 19/I (2014)*, *Český časopis historický* 2016/3, s. 218–222.

Jan KUMPERA – Josef HEJNIC, *Poslední pokus českého exilu kolem Komenského o zvrát v zemích České koruny. Edice dosud neznámých tajných plánů Václava Sadovského ze Sloupna*, Brno – Uherský Brod 1988.

Jan KUMPERA – Petr ZEMEK, *Jednota bratrská. Zbožnost, mravnost, tolerance. Odkaz české reformace evropské duchovní kultuře. 550. výročí vzniku 1457–2007*, Uherský Brod 2007.

Za katedru historie

PhDr. Miroslav Breitfelder, Ph.D.

PaedDr. Naděžda Morávková, Ph.D.

STUDIE

Mlynářské cechovní řády z měst Chebu, Úterý a Kralovic

Eva NĚMEČKOVÁ

Abstract: This article compares normative sources of three Westbohemian miller's guilds - from Cheb, Úterý and Kralovice. At first it introduces evolution of guilds in 14th and 15th century, than economic development of all three settlements and craft itself, follows descriptions and comparison of articles main guild and journeyman's brotherhood from 16th to the beginning of 18th century.

Key words: guild, millers, articles, journeyman, Cheb, Úterý, Kralovice

Ve studii jsem se zaměřila na porovnání statutů mlynářského řemesla. Mlynářství patří mezi nejstarší řemesla. Mlynáři se často nesdružovali do klasických městských cechů. Zpravidla tvořili nadregionální společenství v rámci panství, nebo tvořili společný cech s pekaři či tesaři. V západních Čechách se nachází několik fondů mlynářských cechů, ať samostatných či sdružených.¹⁾ Bohužel, jen několik z nich je zpracovaných a přístupných veřejnosti.

Pokusím se odpovědět na otázku, zda lze považovat mlynářské cechy za rovnocenné těm klasickým řemeslným, a jestli se nějak zásadně odlišovaly. Z toho důvodu jsem se rozhodla srovnat řády ze tří západočeských měst, a to z Chebu, Úterý a Kralovic. Jedná se o tři v zásadě odlišná města a jakési hegemony ve svém regionu. Cheb patřil mezi jedno z nejstarších královských měst a ekonomicky nejvyspělejší v širokém okolí, Úterý bylo důležitým městem, v majetku tepelského kláštera, a Kralovice představovaly významné poddanské město, které vlastnila jak vrchnost, tak později klášter v Plasích. Nejdříve nastíním vývoj cechovních organizací v českých zemích a uvedených městech, následně představím samotné, v řadě ohledů specifické, mlynářské řemeslo a poté přikročím k samotné komparaci jednotlivých cechovních artikulí.

Jak již bylo naznačeno, řada cechovních fondů západních Čech ještě není zinventarizovaná, proto budu v případě Chebu vycházet z edice Karla Siegla, která zpřístupňuje aspoň základní normativní prameny.²⁾ Ve zbylých dvou případech lze již pracovat přímo s archiváliemi. Pro dokreslení všeobecné ekonomické situace v českých zemích a uvedených městech byla využita příslušná odborná a regionální literatura.³⁾

Stručné počátky cechů

Řemesla se sdružovala do korporativních sdružení již od středověku. Nejdříve se jednalo především o uskupení s převládajícím náboženským aspektem (náboženská bratrstva – fraternitas). Postupně začaly v uskupeních převažovat ambice chránit své vlastní obchodní, potažmo politické zájmy.⁴⁾ Tyto snahy začaly v západní Evropě již ve 12. století.

1) Viz mapka s vyznačenými městy.

2) Cech mlynářů v Chebu, Sokolově, Horním Slavkově, Teplé, Bochově, Chyši, Kralovicích, Úterý, Karlových Varech, Lokti, Ostrově nad Ohří, Kynšperku nad Ohří, cech pekařů a mlynářů Mnichov, Černošín, Kladruba, Bezdrůžice nebo Spojený cech pekařů, bílých pekařů, mlynářů, perníkářů, řezníků a bednářů Žlutice.

3) Karl SIEGL (ed.), *Die Egerer Zunftrordnungen. Ein Beitrag zur Geschichte des Zunftwesens*, Praha 1909.

4) Chebským cechům věnoval drobnou studii Jan Bittl, obsáhlejší jsou nedávné závěrečné práce Petra Sečkaře o chebském obchodě, v nichž se lehce dotýká cechovní problematiky. Městečko Úterý bylo v centru badatelského zájmu především Karla Wasky, který zpracoval i příslušné archivní fondy úterských cechů. Mlynářům na Kralovicku se zevrubně věnoval Jaroslav Sklenář, ale jeho práce je spíše popularizační, obsahuje řadu nepřesností a je bez

V Čechách lze počátky cechů předpokládat již na sklonku 13. století, kdy s sebou němečtí kolonisté přinášeli vyspělejší organizační formy řemeslné výroby, ale doklady jejich existence se písemně nedochovaly.⁵¹ Nejstarší písemný doklad pochází až z roku 1318, kdy byly cechovní artikule vydány staroměstským krejčím Rudlinovi a Seidlinovi.⁶¹

Po staroměstských krejčích se dochovaly listiny pražských zlatníků (1324), platněřů (1328) a řezníků (1339). Ve 30. a 40. letech 14. století se začaly cechovní organizace šířit i do ostatních českých měst. Po vzoru Prahy se zařídila ostatní královská města. V první řadě se jednalo o tzv. silná řemesla – potravinářská a oděvní.⁷¹ Nejlépe je možné zdokumentovat filiaci řeznických artikulí.⁸¹ Ve 40. a 50. letech 14. století se začíná cechovní zřízení rozmáhat a silnit, což muselo neodvratně narazit na odpor vládních vrstev.⁹¹ V té době začal zasahovat do místních poměrů (často na základě jejich vlastních žádostí) sám Karel IV. Karlova politika nebyla a priori proti-cechovní. Spíše sledoval v souboji patriciátu s cechy, resp. řemeslníky, své vlastní zájmy. Ovšem pokud do těchto sporů osobně zasáhl, vyzněla z jeho zásahů jasná snaha minimálně omezit cechovní autonomii a povinnost cechovního přimusu (povinný vstup do organizace).¹⁰¹ Taková situace nastala právě v Chebu.

Doložené cechy mlynářů v západních Čechách

poznámkového aparátu. Lepší je pak soubor knih Josefa Klempery o českých mlýnech. Severnímu Plzeňsku se věnuje ve čtvrtém dílu. Josef KLEMPERA, *Vodní mlýny v Čechách IV.*, Praha 2001.

5] Nekomrolovaním městského trhu hrozil nárůst počtu řemeslníků, a tedy nebezpečí nízkých příjmů pro všechny.

6] Dokládají to i přísahy pražských řezníků z roku 1339, kteří se odvolávali na práva, jež jim byla udělena Přemyslem Otakarem II. Ivana EBELOVÁ, *Pražská a venkovská stavební řemesla v době renesance a baroka*, Praha 2001, s. 13. Původ řeznických institucí již v druhé polovině 13. století uvádí dále L. Steinhauer v souvislosti s jejich účastí v korunovačním průvodu Václava II. roku 1283 (Ladislav STEINHAUSER, *700 let se lvem ve znaku*, Brno 2010, s. 7.) Nutno ovšem poznamenat, že v tomto případě se nemuselo jednat o cech v pravém slova smyslu, ale pouze o seskupení řemeslníků stejné profese. F. Hoffmann uvádí zmínku cechů dokonce v druhé polovině 13. století ve Znojmě – František HOFFMANN, *Středověké město v Čechách a na Moravě*, Praha 2009, s. 246. a Martin NODL – František ŠMAHEL, *Člověk českého středověku*, Praha 2002, s. 373 (psáno také Hoffmannem). Jindřich TOMAS, *Remeslníci 11.–13. století v českých zemích v písemných pramenech*, *Archaeologia Historica* 8, 1983, s. 81 dále předkládá zákaz spolků v Brně z r. 1292, kde se ovšem o řemeslnických spolcích jednoznačně nemluví. Hana Jordánková a Ludmila Sulitková v té souvislosti hovoří o jistých „*uniones*“, které byly překážkou ke svobodnému obchodu. Souhlasí, že v 90. letech 13. století docházelo k určité organizaci řemesel, ale zda se jednalo o cechy, nelze jednoznačně říci. Hana JORDÁNKOVÁ – Ludmila SULITKOVÁ, *Hlavní tendence brněnské řemeslné výroby od počátku města do zániku cechovního sdružení*, Brno minulostí a dnes 12, 1994, s. 17–18.

7] Josef WAGENKNECHT, *Krejčiči v Praze od založení města až do dnešní doby*, Praha 1932, s. 14.

8] Josef JANÁČEK, *Řemeslná výroba v českých městech v 16. století*, Praha 1961, s. 34.

9] Eva NĚMEČKOVÁ, *Počátky cechů v severozápadních Čechách*, *Poohří* 6, 2016 – v tisku.

10] Sílicí emancipace cechů měla také svůj předobraz v Říši. Jejich představitelé se snažili získat výraznější podíl na městské politice a proniknout do městských rad. Sabine von HEUSINGER, *Die Zunft in Mittelalter*, Stuttgart 2009, s. 169–186; Arnd KLUGE, *Die Zünfte*, Stuttgart 2007, s. 86–98 nebo Bedřich MENDEL, *Sociální krise a zápasy ve městech čtrnáctého věku*, Praha 1926.

Cechy v Chebu

Město Cheb tvořilo křižovátku tranzitního obchodu mezi východem a západem již od přelomu 12. a 13. století a jednu z důležitých rolí při tom hráli právě řemeslníci a obchodníci. Nejstarší písemné potvrzení cechovního řádu v Chebu pochází z období kolem roku 1350 pro zdejší koželuhu.^{11]} Je však jisté, že zde v této době muselo existovat větší množství sebevědomé řemeslnické reprezentace. Dostala se dokonce do titulace holdovacích listin z 13. května a 26. srpna 1350.^{12]} Formování prvních organizací tak lze předpokládat během první poloviny 14. století.^{13]} Cechy navíc získávaly i monopol na výrobu zboží a jeho prodej. To se chebské městské radě nelíbilo a obrátila se na panovníka, aby zasáhl. Král zde postupoval zcela v souladu se svojí politikou. Dne 29. března 1351 vydal listinu, kterou zrušil všechny dosavadní chebské cechy, resp. podřídil je zcela moci městské rady, a zakázal jakékoli budoucí podobné organizace ať tajné, či veřejné.^{14]} Současně vydal chebské radě další privilegium, kterým jí udělil pravomoc vypovědět z města kohokoli, kdo by škodil králi nebo obci.^{15]} První list potvrdil ještě 25. července 1355.^{16]} Mohlo jít o reakci na to, že se předešlý zákaz porušoval. Tím dal radě ve sporu s řemeslníky důležitou zbraň. Řemeslníci se mohli dané situaci buď přizpůsobit, nebo z Chebu odejít. Prameny ukazují, že rada nakonec k tak radikálnímu řešení nesáhla. Naopak, rozhodla se s cechmistry spolupracovat. I v jejím zájmu totiž byla stabilní městská ekonomika, které by se vnitřními konflikty nedosáhlo. Dospělo se ke kompromisu. Městská rada byla rozšířena o představitele nejbohatších řemeslníků, ale vymínila si kontrolu nad cechy – především sama udělovala a schvalovala cechovní řády.^{17]} Je otázkou, do jaké míry to vyplynulo z dalšího sporu mezi chebskými měšťany v 80. letech 14. století, který byl v červenci 1386 poslán vyšetřit Hynčík Pluh z Rabštejna.^{18]} O měsíc později totiž vydal Václav IV. list, kterým dovozoval komukoli usadit se ve městě, a nikdo tomu nesměl bránit.^{19]} Rostoucí vliv řemeslníků potvrzuje vznik nové instituce tzv. přísežných mistrů. Šlo nejspíše o reprezentanty jednotlivých řemesel, kteří radili městské radě právě v živnostenských otázkách jednotlivých řemesel.^{20]}

11] Karel IV. ve „vítězství“ cechů viděl hospodářská rizika pro město, potažmo celou Říši. Jejich posílení vlivu by neodvratně vedlo ke zvýšení cen výrobků, a tedy vyšším finančním nárokům na zákazníky, a to i panovníka samotného a jeho dvůr. Jaroslav MEZNÍK, *Karel IV., patriciát a cechy*, ČsČH 13/2, 1965, s. 202–217. Na Moravě vystupoval Jan Jindřich razantněji. Jan Jindřich Lucemburský na žádost rychtáře a konšelů města Brna 4. listopadu 1352 oznámil, že trhové svobody sice slouží k dobru cechům, ale obecně městu škodí a brání jeho růstu „[...] *na lidech a statcích* [...]“ Rozhodl, že zakládat cechy budou moci jen představitelé města. Vincenz BRANDL (ed.), *Codex Diplomaticus et Epistolaris Moraviae VIII.*, č. 180, s. 142–144.

12] Karl SIEGL (ed.), *Die Egerer Zunftordnungen. Ein Beitrag zur Geschichte des Zunftwesens*, Praha 1909, s. 124–125. Z přepisu není zcela jasná datace ani osoba vydavatele dokumentu.

13] Vilém KNOLL, *Regulace řemesel ve středověkých městech na příkladu města Chebu*, in: Přemysl Raban – Dana Roubínková a kol., *Hospodářství a právo*, Olomouc 2013; Jaromír ČELAKOVSKÝ (ed.), *Codex iuris municipalis II.* (dále *CIM II.*), Praha 1895, s. 391–393.

14] Zde lze předpokládat inspiraci z Říše, kde cechy existovaly dříve a Chebsko bylo až do 14. století její součástí.

15] „...*daz in derselben stat zu Eger vnder hantwerklewten vnd gemeinem volke kein eynvnge, zvenft oder keinerley ander verbuენტnuezz furbas ewiclich nimer mer werden vnd aufersten sol...*“ *CIM II.*, s. 452–453, č. 308.

16] *CIM II.*, s. 453–454, č. 309.

17] *CIM II.*, s. 510–511, č. 348.

18] František KUBŮ, *Správa chebského městského státu ve 14. a 15. století*. Acta universitatis Carolinae – Philosophica et historica I, Z pomocných věd historických X, 1992, s. 96.

19] František Martin PELCL, *Lebensgeschichte des römischen und böhmischen Königs Wenceslaus, Theil I.*, Praha 1788, s. 177–178.

20] *CIM II.*, s. 781–782, č. 613.

V 15. století se cechy staly součástí moci chebského městského státu, jelikož bohatí řemeslníci se objevili v nejvyšších městských orgánech. Ve volebních registrech z roku 1460 byly uvedeny cechy zlatotepců (zlatníků), konvářů, sladovníků, pekařů, perníkářů, řezníků, řemenářů, kolářů, zedníků, tesařů, kloboučníků a truhlářů.^{21]} Zcela jasně se jednalo pouze o nejbohatší řemesla, protože se odhaduje, že v době jagellonské bylo v Chebu na 60 specializovaných řemesel.^{22]} V 16. století dochází k poslednímu rozvoji řemesel, především k jejich specializaci. Nejsilnější cechy měli soukeníci, kožešníci a kupci, dále pak šenkýři, ševci, krejčí a řezníci, ale již na konci tohoto století začala chebská řemesla upadat.^{23]} Tomu zcela odpovídá výčet statutů v Siegelové edici. Ze 48 řádů (ne všechno jsou artikule, něco jsou pravidla provozoven, např. mlýnů) jich do konce 16. století (včetně roku 1600) bylo potvrzeno, resp. obnoveno, celých 39. Do Bílé hory to byla pouhá čtyři obnovy a po třicetileté válce se jednalo o pět.^{24]}

Důležitým faktorem pro ekonomický rozvoj Chebu byl i mezinárodní dálkový obchod spojený s pravidelnou účastí kupců na významných říšských trzích, mezi které patřil například Nördlingen, trh sv. Petra a Pavla v Naumburgu nebo trh v Lipsku.^{25]} Současně Cheb držel svůj první výroční trh již od roku 1306, kdy mu ho udělil ještě Albrecht I. Měl se konat druhý týden po Letnicích a trvat celé dva týdny.^{26]} Václav IV. ho v roce 1379 přeložil na neděli po svatodušních svátcích.^{27]} Privilegium na druhý jarmark se nedochovalo, ale předpokládá se, že mohlo být uděleno za vlády Zikmunda Lucemburského. Fakt, že chebská řemesla po třicetileté válce upadala, potvrzuje, že třetí výroční trh povolil až Leopold I. v roce 1692.^{28]}

Cechy v Úterý

První historicky doložená zmínka o obci Úterý pochází z roku 1233, ale bylo jistě založeno již dříve. Toho roku je spolu s okolními vesnicemi král Václav I. postoupil své matce Kunhutě, která vše obratem prodala tepelskému klášteři.^{29]} Městečko mohlo těžit z výhodné polohy v těsné blízkosti významné obchodní trasy z Prahy do Chebu a dále do Německa. U Teplé se z ní oddělila větev, která směřovala přes Úterý na Plzeň. O vospělém obchodním zázámí městečka svědčí především jeho název. Ten byl odvozen ode dne, kdy se zde konaly týdenní trhy. Podobně je tomu u německého názvu – *Neumarkt* (nový trh), který rovněž odkazuje na ekonomický charakter sídla. Kdy Úterý dosáhlo na status městečka, není zcela jasné, v každém případě se toto označení používalo od první poloviny 14. století.^{30]}

Významným byl pro Úterý rok 1439, kdy dostalo řadu privilegií, kterými se mohlo rovnat mnohem významnějším městům. První zmínky o tamní organizaci řemesel podává Z. Winter, který k roku 1442 uvádí nejspíše společný cech pekařů a řezníků, a o čtyři

21] F. KUBŮ, *Správa chebského městského státu*, s. 96–97.

22] O 80 let později se řady rozrostly ještě o soukeníky, koželuhu, ševce, nožíře, podkováře, zámečníky, krejčí, kožešníky, bednáře a hrnčíře. Jan BITTL, *Cechovní život ve starém Chebu*, Sborník Chebského muzea 1993, s. 19.

23] Josef MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526), I. Hospodářská základna a královská moc*, Praha 1992, s. 85.

24] F. KUBŮ, *Chebský městský stát*, České Budějovice 2006, s. 138.

25] K. SIEGL (ed.), *Die Egerer Zunfordinungen*, s. II–III.

26] O dalších zahraničních obchodních stycích pojednává zevrubně Petr SEČKAŘ, *Chebský dálkový obchod ve 14.–15. století*, Bakalářská práce FHS UK, Praha 2008.

27] *CIM II.*, s. 146, č. 81.

28] *CIM II.*, s. 720, č. 556.

29] P. SEČKAŘ, *Chebský obchod v 16. století*, Diplomová práce FF UK, Praha 2012, s. 15–16.

30] Jan PELANT, *Města a městečka západočeského kraje*, Plzeň 1984, s. 285.

roky později (1446) samostatný cech ševců.^{31]} Jedná se o tzv. silná řemesla, která se začala cechovně sdružovat mezi prvními. Je možné, že do té doby mohli být organizováni například v tepelských ceších. Tak tomu bylo u jiných úterských řemesel (např. kloboučníci).

Na konci 60. let 15. století se tepelský opat Zikmund Husman přiklonil na stranu krále Jiřího z Poděbrad, čímž proti sobě popudil katolickou stranu. Díky tomu ale vyprosil opat na panovníkovi právo konat výroční trh. Roku 1459 to bylo na svátek sv. Jana Křtitele, a o rok později druhý na neděli před Nanebevzetím Panny Marie.^{32]} Další jarmark pak dostalo Úterý až od Františka Josefa I. (1849) na čtvrtek před Letnicemi. To se ovšem neshoduje s popisem J. G. Sommera, který k roku 1838 uvádí v Úterý dokonce pět výročních trhů. Kromě toho v roce 1785 udělil Josef II. povolení městečku konat dobytčí a koňský trh v sobotu po neděli Reminiscere. Ovšem o jejich konání (dokonce ve stejný termín) se dovídáme již z roku 1570.^{33]} Mohlo tedy jít o znovuoživení starší tradice, která postupně časem upadla.

Kralovické cechy

Kralovice byly patrně založeny za vlády Vladislava II. Naznačuje to jejich samotný název i to, že je v roce 1183 postoupil jeho syn plaskému klášteřu. Pro budoucí rozvoj osady byla klíčová strategická poloha na křižovatce stezek ze Žatce do Plzně a do Rokycan a z Prahy na Manětín, celnici v Teplé a na Cheb.^{34]} Z tohoto důvodu můžeme v Kralovicích předpokládat vyspělejší tržní a celní systém než v okolních obcích. Už v roce 1289 byly Kralovice nazývány městečkem s právem vybírat clo.^{35]} S ohledem na vysoké odváděné církevní dávky můžeme usuzovat, že zde panoval slibný hospodářský rozvoj.^{36]} Roku 1400 opat Gottfried vysadil Kralovice zákupním právem. Dále museli tamní prodejci soli v den trhu, jehož termín konání se v privilegii neuvádí, odvést do kláštera jeden strych rakovnické míry soli.^{37]}

Na samém začátku husitských válek vyjmul Zikmund Lucemburský Kralovice z klášterního vlastnictví a zastavil je Kolovratům, což znamenalo následné rozdělení městečka na dvě části. Kolovratové postavili pivovar a dali obnovit stará privilegia. Kralovice se začaly opět ekonomicky pozvedat, o čemž svědčí povolení Vladislava Jagellonského z roku 1489, kterým jim udělil dva jarmarky.^{38]} Jeden se odehrával na den sv. Královny (nejspíše den památky Panny Marie Královny, 22. srpna) a druhý je bohužel neznámý. První výroční trh přesunul v roce 1509 Albrecht z Kolovrat na sobotu před sv. Bartolomějem a měl trvat osm dní.^{39]}

Období největšího rozmachu zaznamenaly Kralovice pod správou vrchnosti z rodu Grypspeků. Poté, co Florián Gryspek z Gryspeku získal obě části Kralovic, rozhodl se v nich vybudovat reprezentativní sídlo s rodinnou hrobkou v místním kostele sv. Petra a Pavla. Tomu podřídil mnoho privilegií, která získal od krále Ferdinanda I. Nejdříve v roce 1545 přesunul dosavadní jarmarky. Nově se měly konat na den Zvěstování Panny

31] Karel WASKA, *Z dějin města Úterý*, Archivní zpravodaj 1996/1, s. 3.

32] Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XV. a XVI. století*, Praha 1906, s. 576.

33] Antonín HAAS (ed.), *Codex iuris municipalis IV./2* (dále *CIM IV.*), Praha 1961, s. 56, č. 349.

34] K. WASKA, *Z dějin města Úterý*, s. 3.

35] Karel NOVÁČEK, *K vývoji sídelní struktury Kralovic*, in: Gryspekové a předbělohorská šlechta: Kralovice a poddanská města: sborník příspěvků ze semináře konaného v Mariánské Týnici ve dnech 21.–23. května 1997, Mariánská Týnice 1998, s. 74.

36] Josef EMLER (ed.), *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II.*, Praha 1882, s. 641, č. 1488.

37] Irena BUKAČOVÁ, *800 let Kralovic*, Kralovice 1983, s. 9.

38] Václav KOČKA, *Dějiny politického okresu Kralovického – díl I*, Kralovice 1930, s. 43.

39] *CIM IV./2*, s. 282–283, č. 548. Originál listiny se nezachoval a text je znám pouze z pozdějšího potvrzení z roku 1545, kde dny původních jarmarků nejsou uvedeny.

Marie (25. března) a na sv. Havla (16. října). Současně udělil Kralovicím milové právo na trh s vlnou, čímž později dostal do sporu kralovické a rakovnické soukeníky. O dva roky později (1547) vymohl Gryspek povýšení Kralovic na město. V listině dále dovolil Kralovickým svobodně provozovat řemeslo a živnosti.^{40]}

Po porážce stavů v roce 1621 byl Gryspekům zabaven majetek, a tak se Kralovice následně dostaly opět do držení plaského kláštera. Zda už tehdy měly Kralovice větší množství cechů, není zcela jasné. Lze předpokládat, že minimálně cechy silných řemesel mohly mít svá sdružení za gryspekovské éry. Florián Gryspek podporoval obchod a jistě se snažil pozvednout zdejší řemesla – zakládání cechů se za takovou pomoc pokládalo. I. Bukačová uvádí, že třicetiletou válku přečkaly cechy řezníků a sladovníků, resp. působily i během ní, a že ostatní cechy hrnčírů, krejčích, pekařů, kovářů, ševců byly obnoveny.^{41]} Navíc po válce byly nově založeny cechy zedníků a tkalců.^{42]}

Město prodělalo od konce třicetileté války několik požárů (1656, 1754, 1769, 1771, 1782), přesto jeho hospodářský význam vzrůstal.^{43]} Svědčí o tom bohatství některých členů cechu, kteří se byli schopni dostat mezi městské radní a také vyšší počet příslušníků daných řemesel, a jejich větší rozmanitost.^{44]}

Mlynářství

Přibližme si nyní samotné mlynářství. Jak již bylo řečeno výše, mlynáři patří mezi tradiční řemesla. Ovšem protože řada z nich neprovozovala živnost ve městě, ale na okraji nebo zcela mimo ně, nebylo dlouho považováno za městskou živnost. Ve skutečnosti mlynáři často překonávali jiné, úzce profilované řemeslníky. Správný mlynář totiž musel ovládat různorodé dovednosti. Nejlépe to vystihují řady kralovických mlynářů: „...*stavění mlýnův, všelijakých vodních nástrojův, činění modelův, postavení vodáren, papíren, nástrojův k valchování suken a koží jirchářských i těm podobných věcí, co by voda táhnouti mohla, též uvozování vody do domův, zámkův, zahrad, vyvádění jí ze sklepův a studnici také stavění, dělání a provozování jezův a studnic, kolení břehův a pod grunty beranění aneb roštův kladení a mostův přes vodu dělání...*“^{45]} Nepřekvapí tedy, že mnozí své řemeslo nazývali kunstem.^{46]}

Mlynáři se do městského prostředí dostávali za specifických okolností. Venkovská města drživala zhruba čtyři až sedm mlýnů. Ty mohlo pronajmout mlynářům do nájmu. Literatura rozlišuje čtyři kategorie nájemních mlynářů. Nejhorší postavení měli tzv. náhlební mlynáři najímaní majitelem mlýna za pevný plat. Nad nimi stáli „nájemci mlýnů“, kteří dostávali čtvrtý či třetí díl důchodu a stejnou měrou se podíleli na nákladech. Od konce 15. a v 16. století ale začali platit pevný roční plat. Další skupinou byli tzv. úroční mlynáři. Ti koupili od majitele mlýn, ale museli mu ročně platit úrok. Jednalo se o samotného hospodáře, ale spíše, než mlýn mu patřilo to, co vyprodukoval. Navíc byli osvobozeni od roboty. Nejlepší postavení měli mlynářští mistři, kteří si postavili na svém pozemku

40] CIM IV./3, s. 161–163, č. 762.

41] Josef VOREL, *450 let města Kralovice 1547–1997*, Rakovník 1996, s. 5.

42] Působení řezníků během války (a možná i před válkou) potvrzuje jejich cechovní typář, datovaný do roku 1630. Aby si cech mohl dovolit vlastní pečeti, navíc v ne úplně nejpříznivější době, musel být jistě finančně zabezpečený, stabilizovaný, a musel tedy již fungovat nějaký čas před tím. Ševci si nechali v roce 1646 potvrdit řády v Rakovníku stím, že je už sto let neobnovili. Na otiscích krejčovské pečeti je navíc možné nalézt pravděpodobně letopočet 1535.

43] I. BUKAČOVÁ, *800 let Kralovic*, s. 24.

44] J. PELANT, *Města a městečka*, s. 162.

45] I. BUKAČOVÁ, *800 let Kralovic*, s. 27.

46] SOKA Plzeň-sever se sídlem v Plasích, fond Cech mlynářů Kralovice, Evžen Tyttl potvrzuje řády cechu mlynářského v Kralovicích, inv. č. 1.

vlastní mlýn nebo si ho vykoupili. Byli totiž zproštěni řady povinností a platů.^{47]} Mlýn se v mnoha ohledech lišil od klasické řemeslnické dílny. Mohlo v něm pracovat více lidí se specifickými funkcemi.^{48]}

Nejstarší organizace mlynářů vznikaly samozřejmě v Praze. Jakési sdružení museli mít už ve 14. století. Fungovala zemská mlynářská komise, která rozhodovala o právních otázkách, týkajících se mlýnů a obecně vody. První zmínka o cechu pochází z roku 1444, kdy byli v jednom spojení novoměstští mlynáři a pekaři. Stejně tak probíhala organizace i v jiných městech (ať královských nebo vrchnostenských). Winter předpokládá, že do konce 15. století byli mlynáři ve všech větších městech nějak cechovně zorganizováni, ať samostatně nebo spojeně. Postupně se ukázalo jako neefektivnější, aby se sdružovali mlynáři v rámci jednotlivých panství. V roce 1601 získali pražští mlynáři samostatný řád, podle kterého jim podléhali i mlynáři do třech mil od města.^{49]} Josef S. Vilímek dokonce tvrdil, že byl závazný pro všechny mlynáře náležející k České koruně^{50]}. Ti jeho pozici respektovali a opravdu se na něj, jako na vrchní zemský cech, obraceli.

Cechovní artikule

Nyní již přikročíme k samotnému srovnání cechovních artikulí. Z uvedených tří měst se dochovalo celkem sedm různých řádů. O artikulích lze však hovořit pouze v pěti případech – jednou pro hlavní cech v Chebu, a po dvou řádech pro cech i tovaryšské bratrstvo v Úterý a Kralovicích. Jelikož základem byla existence vlastního cechu, nejdříve si přiblížíme jeho artikule a následně přejdeme k těm tovaryšským.

Cheb

Knihy příjmů ukazují, že z mlýnů plynuly Chebu značné zisky. Záviselo samozřejmě na konkrétním roce a situaci, ale například v roce 1442 utržilo město z nájmu něco přes 136 kop grošů, což činilo 13,2 % z celkových příjmů za rok.^{51]} Ve své edici zmiňuje Karl Siegl tři pořádky mlynářského cechu, a to z let 1532, 1572 a 1586, resp. 1594.^{52]} První dva řády ale nejsou artikulemi v pravém slova smyslu, tedy regulemi řídicími veškerý cechovní život, ale upravují chování mlynářů a ostatních zaměstnanců v mlýnech. Popisují, jaké mají vůči nim mlynáři povinnosti, jak se o ně mají starat nebo se v nich chovat.

Mlynáři se měli řádně starat o svůj mlýn, kontrolovat, zda mele a v případě, že se poškodil, jej opravit. V tom případě si zajistili náradí na opravu. Mlynáři si měli dávat pozor, aby nemíchali různé druhy obilí dohromady, jelikož z takového obilí by se už nesmělo nic prodávat. Obilí se mlelo pro každého stejně bez rozdílu majetku, pokud se ale u zákazníka objevily nějaké pochybnosti, mohl nechat znovu obilí změřit. V případě oprávněného podezření mu měl mlynář jako omluvu darovat k obilí i jiné kvalitní zboží.^{53]}

Měšťanům, kteří přišli do mlýna semlít své obilí, měla být projeována dostatečná úcta pod hrozbou trestu. Vyžádal-li si měšťan kontrolní vzorek mouky, měl mu ho mlynář bez prodlení poskytnout. Mlýnské pytle měly být silné, drážkované, velké čtyři palce na-

47] Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách*, Praha 1909, s. 637.

48] Luděk ŠTĚPÁN – Magda KŘIVANOVÁ, *Dílo a život mlynářů a sekerníků v Čechách*, Praha 2000, s. 20-21.

49] Např. stárek, šejdiř, mládek, mleči, smetiprachové, práškové nebo vodáci. Z. WINTER, *Řemeslnictvo*, s. 642.

50] Tamtéž, s. 641–643.

51] Josef S. VILÍMEK, *Mlynářství v Čechách*, Světozor č. 20, 1870, 13. května 1870, příloha, s. 62.

52] P. SEČKAŘ, *Chebský obchod v 16. století*, s. 29.

53] Na tomto místě se sluší poznamenat, že při zpracování studie jsem se omezila v případě Chebu pouze na Sieglovu edici, přestože ve fondu Archivu města Cheb je mnohem více materiálů.

příč, dlouhé minimálně pětkrát tolik a označené pergamenem. Výše uvedená nařízení platila po celém chebském kraji, přičemž rada a vrchnost jednou za šest týdnů mohla navštívit některého z mlynářů a vše zkontrolovat. Každý mlynář byl povinen řád pověsit v mlýně na veřejné a dobře viditelné místo.^{54]}

Třetí dokument lze již nazvat artikulemi v pravém slova smyslu. Jedná se o statuta sepsaná 16. prosince 1586 a následně upravená 24. července 1594 městským písařem Clemensem Holdorffem. Jejich znění schválila městská rada v čele s purkmistrem Adamem Kesslerem.^{55]} Cechovní řád je členěn do 21 různých článků, pojednávajících hlavně o povinnostech a právech mistrů a učňů a o důležitých ustanoveních v rámci mlýna. Jednotlivé body jsou sdruženy do několika oblastí: přijetí do cechu, průběh a chování během cechovní schůze, přijetí učedníků, povinnosti tovaryšů, resp. chování mistrů i tovaryšů, a zůstalo ustanovení o „hostech“ v mlýnech.^{56]}

Na prvním místě stojí v artikulech podmínky zisku mistrovského práva. Cizí uchazeč o vstup do cechu se musel ohlásit předem na cechovní schůzi. Nejspíše si ještě sehnal k sobě ručitele z řad měšťanů. I když se o tom v prvním článku nepíše, byla to standardní součást přijímacího procesu. Za nového člověka se musel někdo z domácích zaručit a případně nést zodpovědnost za jeho prohřešky. Dále musel zaplatit čtyři toлары. Polovina se ukládala do cechovní pokladnice a druhou polovinu si nechával *obman*.^{57]} Kromě toho musel žadatel o vstup předvést praktické dovednosti a vyrobit tzv. mistrovský kus „*wie anderer orthen gebreuchig*“.^{58]} Artikule uvádějí úkol zhotovit paleční kolo, běhoun a spodní mlýnský kámen. Výrobky následně přezkoumal vybraný mistr, který je buď schválil, nebo odmítl. Následuje nabádání, že kdo by nezaplatil ony čtyři toлары nebo neudělal mistrovský kus, nesměl být za žádných okolností přijat do cechu a ani jeho učedníci by nemohli být řádně vyučeni. Jedná se o přísné nařízení. Obvykle v případě nevyhovění docházelo k propadnutí dříve složené částky a uchazeč směl zažádat opětovně o přijetí až po určité době, zpravidla po roce, kdy musel jít buď na vandr mimo město, nebo ten rok pracovat u zdejšího mistra, aby se zdokonalil.^{59]} Řády reflektovaly nabytí mistrovského práva i jiným způsobem. Mistrovští synové měli tradičně cestu do cechu mnohem jednodušší, ale nesměli se ho vzdát a zase se k němu vrátit. V takovém případě platili plně čtyři toлары, jako jakýkoli jiný cizinec. Naopak, kdo by si vzal mistrovskou vdovu nebo dceru, platil pouze dva toлары.

Cechovní schůze byly u chebských mlynářů společné. Účastnili se jich jak mistři, tak tovaryši. Konaly se vždy v neděli po konci kvartálu^{60]} ve 12 hodin. Na schůzi byl každý

54] K. SIEGL (ed.), *Die Egerer Zunftordnungen*, s. 95–97, č. 29.

55] Tamtéž, s. 97–102, č. 30.

56] Tamtéž, s. 102, č. 31.

57] K. SIEGL (ed.), *Die Egerer Zunftordnungen*, s. 102–107, č. 31.

58] Bylo to označení člena tzv. vnitřní rady, který reguloval řemeslnou produkci ve svěřeném oboru. Stál tedy v čele cechu a přísežní mistři mu byli podřízeni. Karel HALLA, *Umění gotiky na Chebsku*, Cheb 2009, s. 113. Účastnil se cechovních schůzí, dostával podíl z příjemného nových členů a spolurozhodoval v otázkách mistrů. J. BITTL, *Cechovní život ve starém Chebu*, s. 20. Osoba dohlázeatele nad cechy z řad městské rady byla běžná. Unikátní je ale rozsah jeho pravomocí. Obvykle měl dbát hlavně na to, aby řemeslníci dodržovali míry a váhy na trzích, případně v provozovnách. Je možné v tom hledat pozůstatky chebských sporů s cechy, kdy si městská rada nad nimi vymínila silnější dohled.

59] Z. Winter uvádí, že ve Francii byl tento požadavek zaveden již v 13. století, nicméně v německém prostředí pocházejí první doklady o povinnosti mistrovského kusu až z poloviny 14. století. Po kováři z Erfurtu je v roce 1339 požadováno vykování kladiva, kleští a zvonku. V dalším sledu následují kožešníci z Wismaru (1383), výrobci lodních lan taktéž z Wismaru (1387), krejčí z Mohuče (1391) nebo kožešníci z Revalu/Tallinnu (1397). Následně se mistrovské kusy staly nedílnou součástí požadavků cechu na nové uchazeče. V Čechách klade Z. Winter výskyt požadavku také do 14. století, stejně jako v Říši. Z. WINTER, *Český průmysl a obchod v XV. věku*, Praha 1913, s. 210 a Rudolf WISSELL, *Des alten Handwerks Recht*, Bd II., Berlin 1971, s. 1–2.

60] Eva NĚMEČKOVÁ, *Cechy královských měst severozápadních Čech v raném novověku*, Disertační práce FF

mistr povinen vložit čtyři krejčary do společné kasy a tovaryš tři krejčary do té tovaryšské. Současně se konala volba starších tovaryšů. Kdo by se na schůzi nedostavil a řádně se neomluvil, zaplatil ještě dalších pět krejčarů. Schůze se týkala i dalších ustanovení. Z artikulí lze vyčíst, jak významnou roli hrála při shromáždění cechovní pokladnice. Zamykala se na dva klíče, přičemž jeden měl starší přísežný mistr a druhý mladší mistr. Byla-li otevřená, nesměl nikdo klít ani jinak nadávat. Pouze v tuto dobu mohl některý mistr přednést svoji žádost.^{61]} Na schůze nesměl nikdo přinést zbraně. Speciální schůzka nastávala desátý den v postu. Tehdy rada obnovovala přísežné mistry a výše uvedené zásady slušného chování platily dvojnásob. Hrozily za ně mnohem přísnější tresty.

Učedníků se týkaly pouze dva články. V prvním bylo řečeno, za jakých podmínek mohli být přijati do učení a kdy se z něj vyučili. I zde vše probíhalo podle běžných zvyklostí. Chlapec byl u mistra dva týdny na zkoušku a pak se teprve dojednálo, jestli k němu definitivně nastoupí.^{62]} Následně se dostavil do cechu v doprovodu dvou měšťanů (ručitelů, kteří nemuseli být členy cechu), předložil zachovací list a zaplatil jeden tolar. I v tomto případě šla jedna polovina obmanovi a druhá cechu. Se souhlasem cechu se pak uzavřela mezi mistrem a učedníkem, resp. jeho zástupci, smlouva. Chlapec se měl učit dva roky a ručitelé za něj ručili deseti zlatými pro případ, že by zběhl nebo se nějak výrazně provinil. Mistr mohl v případě, že by chlapce vyučil již za jeden rok, přijmout ještě jednoho učedníka a mít tak dva souběžně. Vyučil-li se mu však v řádném termínu dvou let, nesměl mistr přijmout jeden rok dalšího učedníka. Toto nařízení v sobě spojovalo dva hlavní cíle cechu. Jedním učedníkem za několik let se reguloval počet potenciálních členů cechu. Zároveň si pojistoval cech kvalitní profesní vzdělání budoucí generace – a tím i svou pověst. Jestliže měl mistr pouze jednoho učedníka, mohl mu věnovat mnohem více pozornosti, než kdyby ji musel třídit mezi další. Právě proto je zajímavé, že se revize artikulí týkala pouze těchto dvou článků. Učební doba se prodloužila na tři roky, mistrovi zůstalo právo vzít si na poslední rok učební doby dalšího učedníka, ale není jasné, zda zůstala ona „doba hájení“.^{63]}

Řada článků se týkala tovaryšů. Vzhledem k tomu, že se v artikulích píše o tovaryšské pokladně, je pravděpodobné, že v rámci cechu existovalo tovaryšské bratrstvo. Ani články o tovaryších se nevymykají běžnému standardu. Chtěl-li tovaryš od mistra „dovolenou“, musel mu to oznámit dva týdny dopředu, aby se podle toho mohl mistr zachovat. Stejná výpovědní doba platila i v případě, rozhodl-li se tovaryš od mistra zcela odejít a vydat se na vandr. V tom případě musel navíc zaplatit tři krejčary a dohodnout se s mistrem ohledně vyplacení poslední týdenní mzdy. Za vystavení výučního listu zaplatil jeden tolar, přičemž i ten byl rozdělen mezi cech a obmana. Za zvláštní lze považovat nařízení, podle kterého měl nově přichozí tovaryš, který ve městě ještě nikdy nebyl, složit do tovaryšské pokladnice šest krejčarů. Přišel-li by ale potom někdy do Chebu znovu, neplatil už nic. V případě nemoci si mohl peníze z tovaryšské pokladnice půjčit jak domácí, tak cizí tovaryš. Oba je ale museli po uzdravení splatit. V případě jejich skonu se na ně vztahovaly veškeré obyčeje klasického cechovního pohřbu. Účastnil se ho celý cech.^{64]}

UJEP, Ústí nad Labem 2014, s. 130.

61] Nejspíše jsou myšleny tzv. suché dni. Tedy církví předepsané postní dny, k nimž se vázaly modlitby, udělování almužen a pokání. Případaly vždy na středu (jako připomínka Popeleční středy), pátek (připomínka Velkého pátku) a sobotu (připomínka Bílé soboty). I. suché dny (jarní, postní): týden po Popeleční středě; II. suché dny (letní, letniční): středa po Božím hodu svatodušním; III. suché dny (podzimní, zářijové): středa po svátku Povýšení sv. kříže (14. září); IV. suché dny (zimní, adventní): středa po sv. Lucii (13. prosince) – Marie BLÁHOVÁ, *Historická chronologie*, Praha 2001, s. 268–269.

62] Během té doby si učedník zkusil, co všechno řemeslo obnáší, a mistr mohl vidět, jestli se k němu chlapec hodí.

63] K. SIEGL (ed.), *Die Egerer Zunftordnungen*, s. 107, č. 31.

64] Ustanovení o cechovním pohřbu se ve sledovaných artikulích objevuje pouze v článku o tovaryších, ale o úmrtí řádného mistra se zde nepíše. Je jasné, že se na něj vztahovala stejná nařízení, ale je to zajímavý poznatek.

Společná nařízení platila pro mistry a veškerou jejich čeládku v oblasti společenských norem a chování. Měli pod přísným trestem zakázány hazardní hry (kostky, karty), museli se náležitě chovat, neklít, a to jak na veřejnosti, tak samozřejmě i ve mlýně.

Úterý

Již dříve bylo uvedeno, že v Úterý existoval v roce 1442 nejspíše sdružený cech řezníků a pekařů. V jisté fázi se z něj museli pekaři osamostatnit a nejspíše (ale spíše již dříve) roku 1599 se spojili do společného cechu právě s mlynáři. Tehdy totiž vydal hlavní cech tovaryšské řády. Artikule společného cechu pekařů a mlynářů potvrdil ještě 11. prosince 1630 tepelský opat Jan Pecher. Obě řemesla si ale ve druhé polovině 17. století evidentně začala vst samostatnou agendu. Je totiž dochována kniha přijímání mistrů a učedníků pouze pro pekaře, vedená od roku 1676. Ostatně i spory o přijímání nových členů prý stály za rozdělením obou řemesel v roce 1699. Dne 2. května se před tepelského opata Raimunda dostavili představitelé pekařů i mlynářů a zažádali o potvrzení dosavadních artikulí z roku 1630 pro každý cech zvlášť. Tvrdili, že kvůli množícím se příjmům do cechu se všichni nevejdou „pod jednu střechu“, navíc uváděli, že mezi sebou mají jakési neshody, a proto se rozhodli oddělit.^{65]} Do úterského cechu měli patřit všichni mlynáři z klášterního panství, kromě těch, kteří již byli sdruženi v tom tepelském nebo mnichovském.^{66]} Georg Schmidt uvádí na Útersku celkem 18 mlýnů, z nichž pět leželo v bezprostředním okolí města.^{67]}

Pro úterské mlynáře tak jsou k dispozici dva řády. Jeden pro hlavní cech a druhý pro tovaryšské bratrstvo. Je ovšem otázka, zda bratrstvo přečkalo třicetiletou válku. Při oddělení a znovu-potvrzení cechovních řádů se o něm nic neříká. Kdyby fungovalo, nejspíše by si mistři vyžádali potvrzení i těchto statut.

Artikule pro hlavní cech z roku 1699 jsou psané v němčině, vydané na pergameni o rozměrech 86 x 53 cm a obsahují 24 článků. Jistě byla součástí přivěšená pečeť, ale nedochovala se. Ostatně celá listina je silně poškozena a místy obtížně čitelná.^{68]} Jelikož Úterý patřilo tepelskému klášteru a tamní opat je potvzoval, jistě nepřekvapí, že na prvním místě v artikulích stál požadavek, aby všichni členové cechu byli katolíci a ke katolickému vyznání vedli svou rodinu i čeládku.^{69]} Důraz byl v řádech kladen i na další církevní svátky. Všichni členové cechu se museli účastnit bohoslužeb, především na Boží Tělo, a všech procesí. Kdo by se řádně neomluvil starším mistrům, musel dát do cechu větel dobrého piva. Zároveň se měli vyhýbat jakýmkoli bezecným osobám (např. hercům), aby neuválili hanbu jak na sebe, tak na celý cech.

Na druhém místě je popisována organizace samotného cechu. V čele stál opět obman a dva starší mistři, které ročně potvzoval purkmistr a rada, přičemž se ale museli spravedlivě střídat. Cechmistři měli řádně vést cechovní finance, hlídat pokladnici, ale nepřekračovat své pravomoci. Reprezentovali cech, proto se na ně vztahovaly dvojnásobné tresty a pokuty než na běžné mistry. Schůze se také konaly čtvrtletně o suchých dnech, a to

65] „...nun aber sich also vermehret hetten, dass sie alle in einer Behausung von ihm nicht wohl bewirthet werden könnten, sondern nothwendig die zunften wegen mancher unter ihnen sich hervorgethanen Zwistigkeiten separieren mussten...“ SOKA Plzeň-sever se sídlem v Plasích, fond Cechy v Úterý, Mlynáři, inv. č. 2.

66] SOKA Plzeň-sever se sídlem v Plasích, fond Cechy v Úterý, Mlynáři, inv. č. 2.

67] Z textu není zcela jasné, k jakému datu se informace vztahují. Stejně tak se ve výčtu píše o koželužském mlýnu, který jsem ale z počtů vynechala, protože se jedná o jiný druh mlýna a mlynáři s ním neměli (kromě případných oprav) nic společného. Georg SCHMIDT, *Die Gesellen- und Handwerksordnung der Müller- und Bäckerzunft in Neumarkt (1599, 1699)*, Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen 57, 1919, s. 87.

68] SOKA Plzeň-sever se sídlem v Plasích, fond Cechy v Úterý, Mlynáři, inv. č. 2.

69] To bylo dáno nejenom faktem, že se jednalo o klášterní majetek, ale obecně situací po třicetileté válce a silící rekatolizaci české společnosti.

společně s tovaryši. Kromě jiné agendy (příjem do cechu) se na nich četly artikule, aby si je všichni zapamatovali a chovali se podle nich. Během nich nesměl nikdo klít, nadávat, urážet se, ani se jinak špatně chovat.

Teprve potom následovaly články týkající se přijetí nových mistrů. Žádosti se podávaly pouze o hlavní cechovní svátek zlaté neděle.^{70]} Uchazeč předložil zachovací a výuční listy, osvědčení, že se po dobu tříletého vandru řádně choval a učil řemeslu. Artikule dále rozlišovaly, v jakém postavení mlynář do cechu vstupoval. Žádal-li o přijetí cizí mlynář do městského mlýna, platil deset kop, čtyři libry vosku a větel „starého“ piva. Následně se stal na dva roky tzv. mladším mistrem.^{71]} Mlynář, který se usazoval na vrchnostenském mlýně, platil pouze dvě kopy, dvě libry vosku a mladším mistrem byl jen jeden rok. Stejně to platilo i pro mistrovského syna. Cech se tak nejspíše snažil odradit cizí mlynáře, a naopak podporoval domácí, aby mlýn zůstal „v rodině“.^{72]} Do cechu ovšem mohli vstupovat i obyčejní měšťané, kteří nechťeli provozovat řemeslo. Hnala je k tomu především povinnost cechu vystrojiti nebožtíkovi řádný pohřeb.^{73]} Nežili pak v nejistotě, co se stane s jejich tělem, ocitnou-li se v nepříznivé situaci. Dotyčný zaplatil do cechu příjemné čtyři kopy, dvě libry vosku a stal se na rok mladším mistrem.^{74]}

I zde se při přijetí učedníka praktikovala čtrnáctidenní zkušební doba, po níž mistr ohlásil cechu, že vzal chlapce do učení. Ten předložil zachovací list a do cechu zaplatil dvě kopy a jednu libru vosku. Měšťané pak ručili mistru za učedníka. Řemeslu se učil tři roky. Při vyučení (tzv. *Freisprechung*) zaplatil cechu další dvě kopy a jednu libru vosku. Platilo se i za zapsání do cechovních knih – od přijetí do učení šest krejcarů a vyučení dvanáct. Vystavení výučního listu stálo čtyři kopy.

Přímo tovaryšů se týkal pouze jeden bod, a to o odchodu od mistra. Odejít od mistra směl tovaryš jen čtyřikrát do roka (na Vánoce, Velikonoce, sv. Jana Křtitele a sv. Michaela), přičemž to musel oznámit dva týdny dopředu. Který tovaryš by to nedodržel a odešel, neměl sehnat u žádného mistra práci. Ostatní ustanovení se kromě tovaryšů týkala i mistrů. Všichni se měli tradičně slušně chovat a být příkladem pro ostatní měšťany. Svým chováním neměli ohrozit čest cechu. Mistr navíc neměl přetahovat jinému čeládku, a tu svoji měl vést ke zbožnosti, účtě, ale sám ji měl spravovat spravedlivě.

Součástí artikulů byla i charitativní opatření. Mistr nebo tovaryš si mohl kdykoli z pokladnice z vážné příčiny půjčit peníze. V případě úmrtí člena cechu vystrojil řádný pohřeb, ke kterému všechny obeslal mladší mistr. Nedostavil-li se někdo, platil pokutu jedné libry vosku.

V neposlední řadě řešily artikule i vztah k pekařům. Od nich si neměli mlynáři brát svůj pravidelný podíl ze semletí, tzv. měřičné.^{75]}

Kralovice

Mlýny byly na Kralovicku zapsány v gruntovních knihách a urbářích již od 16. století, ale cech vznikl až na počátku 18. století z popudu plaského opata Evžena Tyttla.^{76]} Ten chtěl „*mlynáře na statcích kláštera našeho v dobrej řád a chvalitebnej způsob uvést*“.

70] Neděle po Božím Těle. G. SCHMIDT, *Die Gesellen- und Handwerksordnung*, s. 91.

71] Mladší mistr vykonával pro cech „služebné“ práce. Svolával mistry ke schůzi, nosil svíčky v kostele a při procesích. SOKA Plzeň-sever se sídlem v Plasích, fond Cechy v Úterý, Mlynáři, inv. č. 2.

72] Podobná praxe byla do poloviny 17. století obvyklá u potravinářských řemesel (řezníci, pekaři), ale v souvislosti s nepříznivou ekonomickou situací se rozšiřovala i mezi jiné cechy.

73] Částečně to lze také přisuzovat všeobecné korporativnosti raně novověké společnosti, zvláště měšťanské.

74] Srovnej. E. NĚMEČKOVÁ, *Cechy královských měst severozápadních Čech*, s. 153–155.

75] SOKA Plzeň-sever se sídlem v Plasích, fond Cechy v Úterý, Mlynáři, inv. č. 2.

76] K jednotlivým mlýnům na Kralovicku přináší informace Jaroslav SKLENÁŘ, *Voda – mlýny a mlynáři na Kralovicku a Manětínsku*, Čistá 1997.

Zažádal proto v roce 1702 pražský zemský mlynářský cech o propůjčení artikulí velkého cechu a tovaryšského bratrstva.^{77]} Pražští cechmistrři (František Našinec, Samuel Vačejs, Samuel Pekárek a další) na to přistoupili s tím, že oni budou mít hlavní slovo v případných závažných sporech. Kralovice se tak staly centrem regionálního cechu a spadaly pod ně mlýny z celého klášterního panství. Při slavnostním založení cechovních knih v roce 1704 sdružoval cech 19 mistrů, z nichž čtyři byli zvoleni cechmistry (Jan Říha, Josef Šrámek, Jan Rabas a Martin Zeman). K tomu jim opat daroval „*dům zádušní Tejnecký*“, aby se měli kde scházet.^{78]} Vymínil si, aby se cechovním inspektorem stal někdo z klášterních úředníků.

Artikule hlavního cechu jsou sepsané česky na devíti pergamenových listech v knize o rozměrech 26 x 35,5 cm, přičemž součástí je na šňůrce přivěšená pečeť.^{79]} Stejně jako v úterském případě hovořil první článek o povinnosti katolického vyznání všech členů a o nutnosti šlechetného, poctivého a slušného chování. Stejně tak aby se nikde „... *nic takového nedálo, nemluvílo a nezpívalo, co by proti Pánu Bohu všemohoucímu, samospasitelné víře katolické římské, dobrým mravům čelilo.*“

Následně se již přikračuje k otázce zisku mistrovského práva. Žadatel o vstup musel předložit tradičně zachovací a výuční list, list dobrého chování (během vandru, přestože se o něm více nic nepíše) a ženatý navíc doklad, že byl řádně oddán. Dále měl ukázat plán mistrovských kusů. Byly jimi čelní, paleční a vodní kolo. Teprve potom mu starší ukázali, kde je může vyrobit. Překvapivě článek mlčí o přijímném do cechu. Na závěr je jen zmíněn pravidelný čtvrtletní příspěvek po přijetí do cechu, a to šest krejcarů. Kdyby někdo nedodržel vše, co bylo výše napsáno, nebo kdyby „... *z oumysla kurvu neb pancharta za manželku sobě pojal, neb co zlého, co by proti cti a poctivosti jeho celého se dočínil...*“, neměl být za žádných okolností přijat.

V případě mistrovských synů artikule rozlišují, zda se syn řádně choval, chodil do školy a absolvoval službu. Takový měl zhotovit pouze paleční kolo a mistři by k němu v případě nedostatků měli být shovívaví. Naopak toho, „... *kteřý od své mladosti v literárním umění se neučil, v poctivých službách nebyl, toliko s jinými hejsky se toulal a statek po rodičích marně utratil...*“, neměl mezi sebe cech přijmout.

Do cechu patřili i nájemci mlýna, kteří si drželi čeládku, vdova, a to i tehdy, vdal-li se mimo řemeslo. Tehdy jejich manžel neměl téměř žádná jiná práva než jakýkoli jiný nájemce mlýna a patřilo mu pouze měřičné.

Při zjednávání učedníků se již nepíše o dvoutýdenní zkušební době. Chlapec se musel dostavit s mistrem do cechu. Zde předložil potvrzení o řádném manželství rodičů, jejich i svůj zachovací list, do cechu zaplatil dvě kopy míšeňských grošů a dvě libry vosku. Artikule rozlišovaly učební dobu: „... *v takovém učení menší tři, větší dvě léta zůstati příslibí*“. Evidentně existovala jakási hranice, která oddělovala tyto dvě skupiny. Pravděpodobně se jednalo o věk. Za učedníka se opět stavěli ručitelé. Za zběhlého učedníka jim obvykle propadly peníze, navíc se takový chlapec nesměl doučit u jiného mistra. Jediná výjimka byla, kdyby celý cech uznal, že se k němu mistr špatně choval a odchod byl nevyhnutelný.

K tovaryšům, resp. čeledi se vázaly dva body. Ten první opět nabádal tovaryše, aby dali mistrovi vědět dva týdny dopředu, chtěl-li by od něj odejít a že pokud byli ve službě, měli platit řádně poplatky do cechovní pokladnice. Neměli odmítovat žádné své povinnosti (např. účasti na pohřbu). Druhý článek je mnohem obsáhlejší. Nejdříve popisuje

77] Darované řády byly volně inspirovány artikulemi, které obdrželi pražští mlynáři v roce 1601. Nesouhlasí počet článků, ani pořadí jednotlivých bodů, přestože řada pasáží je téměř totožných. Je tedy pravděpodobné, že sami pražští mlynáři získali ještě novější artikule, které následně věnovali Kralovickým, nebo tyto původní výrazně upravili. Druhá varianta se mi ale nezdá příliš pravděpodobná. Srovnej J. S. VILÍMEK, *Mlynářství v Čechách*, s. 62., kde publikuje několik bodů z těchto řádů (1601).

78] SOKA Plzeň-sever se sídlem v Plasích, fond Cech mlynářů Kralovice, cechovní kniha, inv. č. 3.

79] Tamtéž, Evžen Tytl potvrzuje řády cechu mlynářského v Kralovicích, inv. č. 1.

mravní skleslost čeládky.^{80]} Po této velice podrobné charakteristice proto nabádá mistry, aby vedli svoji čeled' ke chvále Boží, vzdělávali ji a byli jí vzorem. Současně mají být přísní a každý závažný přestupek řádně potrestat. Měli na výběr z peněžité pokuty, „provandrování“, vyloučení z řemesla nebo dokonce vězení. Nikdo se neměl stýkat se zběhlým tovaryšem. Ohrozil by tak čest sebe, mistra i celého cechu.

Mistři se měli scházet na schůzi čtyřikrát do roka, a to na Vánoce, Velikonoce, svatodušní svátky a o sv. Václavu. Při shromáždění se četly artikule, aby si je všichni osvěžili a nemohli se vymlouvat, že je zapoměli. V tyto termíny se neplatily cechovní poplatky. Ty se skládaly do pokladnice o suchých dnech a činily šest krejcarů. Kdo by se nedostavil nebo neodvedl příspěvek, platil pokutu deset míšeňských grošů. Během schůze se opět museli všichni náležitě chovat. Vše, o čem se bavili, bylo tajné a nesměli to nikde vyzradit. Za porušení hrozil trest dle vůle cechu.

Samozřejmostí byla povinná účast na pohřbu jakéhokoli člena cechu. Pokuta činila deset míšeňských grošů. Pšenici a žito si mohl v mlýně semlít kdokoli, ale nikdo si z toho neměl udělat živnost a brát tak mlynářům měřičné a obživu. Tomu se má zabránit, protože „... oni mlynáři, pracující od své mladosti v řemesle mlynářském a nim, jak své milostivé vrchnosti, tak obyvatelům v okolnosti zůstávajícím posluhující se spracovali a nemaje žádné jiné živnosti krom té, aby aspoň v sešlém věku svém se skrze ni obživiti mohli.“ Současně ani samotní mistři si neměli bránit v činnosti a navzájem se předkupovat nebo uměle sražet ceny.

Skutečnost, že artikule byly uděleny pražským zemským cechem, se odrážela v dalších bodech. V devátém článku popisují, za jakých podmínek bylo možné prodávat v Praze mouku a jiné semleté obilí a jaké hrozily tresty za porušení. Vrchnost měla varovat všechny podřízené mlynáře, aby tato pravidla dodržovali. Dané artikule také nesměli dát sami od sebe jinému cechu. Takový akt musel schválit zemský cech. K němu se mohli v závažných důvodech mlynáři odvolávat jako k nejvyšší instanci. Pražský cech také vydával nařízení, kterými se musely všechny cechy řídit.

Srovnání

Uvedené tři řády tak reprezentují tři staletí cechovního vývoje a jsou mezi nimi vidět značné rozdíly. Chebské jsou nejstarší a nejkratší, naopak kralovické nejmladší a nejobširnější. Tato charakteristika zcela odpovídá evoluci cechovních artikulí. U prvních dvou řádů je možné uvažovat, že vycházely z nějakého společného vzoru. Jsou si v mnoha ohledech podobné. V zásadě je od sebe dělilo jen necelých 40 let.^{81]} V obou se vyskytuje osoba obmana, což může být západočeské, resp. chebské specifikum, protože kralovické (pražské) řády o takové funkci zcela mlčí. Rozdílná ale byla jeho role. Zatímco u chebských měl rozsáhlé pravomoci, v Úterý lze předpokládat spíše pouze symbolickou funkci. Na rozdíl od svého chebského protějšku totiž není uvedeno, že by se podílel na cechovních úkonech nebo z nich dokonce jakkoli profitoval. Dalším důkazem by mohla být podobná skladba ustanovení v obou řádech. Úterské obsahují sice více bodů, ale to je dané tím, že chebské některá ustanovení napsala do jednoho a úterské je rozdělily do dvou. Jedná se například o půjčování cechovních peněz. Chebské kladly velký důraz na cechovní schůzi a poklad-

80] „Čeled' mlynářská, poněvadž čím dále tím více jest nepodána pořádku, neposlušna, všelijakých vejstupkův se dopouštějící a téměř k napravení zmeškala, ježto pana hospodáře svého, manželku jeho, ano i sebe sami nic nevězejí, nad sebou žádného pozoru míti nechce, v krádeži časem postižena bývá, škod svým nepozorováním a pilnosti nepřikládáním dosti nadělá, tudy bez vzeti pořádného odpuštění a neodvedení toho, co zatím sobě svěřeno jměl, pryč odchází, jsouce pak v dile času nočního doma nebejvá, po hospodách se toulá, slova oplzla, lání, zlořečení hanebná propovídá, ano i všelijaké různice a handle tropí a provozuje, že časem jeden druhého opovážlivě skrze nemírné bití a prani kolikráte i o život připravuje.“

81] Chebské byly inovovány v roce 1594 a úterské poprvé schváleny v roce 1630.

nu. Takový akcent z těch úterských nevyznívá. Obdobný základ také naznačuje fakt, že Chebští si původní výuční dobu dvou let prodloužili stejně jako později Úterští na tři roky.

Naopak, co mají společně úterské a kralovické artikuly, je náboženský a morální aspekt cechu. Zatímco Úterští vše vyjadřovali věcně a bez větších příkras, kralovické řády jsou typické jakousi „barokní nabubřelostí“, rozvláčeností a obširným líčením, což dokládají citace mnoha pasáží výše v textu.

Typické pouze pro úterská statuta je rozdělení přijetí do cechu mlynářů podle jejich sociálního postavení a vztahu k mlýnu. Ostatní dva řády se takto dopodrobna problematikou nezabývají. Stejně tak jako jediné nemají uvedenou povinnost vyrobení mistrovského kusu, což je vzhledem k době, kdy vznikly a technologicky složitému řemeslu, zarážející.

Pro kralovické je, jak jsem již uvedla, charakteristická „opisnost“ celého textu (zvláště v pasážích o chování členů cechu) a velice úzká vazba na pražský zemský cech, který zbylé dva řády nijak nereflktují. Buď tehdy ještě neměl tak výrazné celozemské postavení, nebo mu nebyly podřízeny. Kralovické artikule kladly silný důraz na morálku jedince a jako jediné obsahují povinnost zachovat mlčenlivost o cechovních snešeních.

Tovaryšská bratrstva

Přibližme si nyní tovaryšské spolky. Wilfried Reininghaus považoval vznik samotných tovaryšských uskupení za důsledek integračního působení vandru.^{82]} Georg Schanz považoval vznik takových organizací za důsledek vzájemných sporů mezi tovaryši a mistry. Počet tovaryšů se zvyšoval, a s tím i poptávka po volných pracovních místech. Současně mistři reagovali omezováním svých počtů a obecně zvyšováním požadavků pro vstup do cechu. Schanz právě snahou bránit své členy před uzavíráním cechů zdůvodňuje počátky organizací tovaryšů.^{83]}

Postupnou emancipací tovaryšů docházelo k dokonalejší organizaci a vzniku vlastních tovaryšských řádů. V západní Evropě jsou obdobné spolky doloženy již ve druhé polovině 14. století.^{84]} Do Čech dorazil tento trend opět s jistým zpožděním. Z. Winter v této souvislosti uvádí nejstarší známou zmínku o tovaryšské organizaci k roku 1432, kdy si staroměstští rukavičkářští tovaryši chtěli zřídit vlastní hospodu.^{85]} Lze však předpokládat, že tovaryšská sdružení v Čechách existovala již dříve. Rukavičkářství jistě nepatřilo mezi řemesla, u nichž bychom předpokládali nejstarší výskyt nového trendu. Tovaryšské organizace tak vznikaly, obdobně jako u hlavních cechů, nejspíše v první fázi u silných řemesel, a až poté je převzala ostatní řemesla.^{86]}

82] Wilfried REININGHAUS, *Quellen zur Geschichte des Handwerks*, Dortmund 1984, s. 21.

83] A. KLUGE, *Die Zünfte*, s. 200–201.

84] Knut Schulz uvádí nejstarší doklad tovaryšských organizací k roku 1336, kdy curyšští tkalci vlny žádali o založení „charitativních kas“ jako v ostatních městech, kde mají cech. Brali-li bychom tuto zmínku za spíše sociální a náboženský akt nemající širší vliv, pak v roce 1343 tovaryši mlynářů a tkalců ze Špýru sami sebe označili jako organizovanou skupinu. Knut SCHULZ, *Handwerksgesellen und Lohnarbeiter. Untersuchungen zur oberrheinischen und oberdeutschen Stadtgeschichte des 14. bis 17. Jahrhunderts*, Sigmaringen 1985, s. 164. Ještě starší doklady předkládá Arnd Kluge ze severního Německa – 1329 řemenáři z Breslau nebo 1331 tkalci z Berlína. A. KLUGE, *Die Zünfte*, s. 199.

85] Spor byl rozsouzen až městskou radou, která vznik hospody, potažmo i celého spolku, zakázala. Z. WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu*, s. 750–751.

86] E. NĚMEČKOVÁ, *Cechy královských měst severozápadních Čech*, s. 98–99.

Mlynářští tovaryši v Úterý

Nyní ponechme stranou otázku, měl-li úterský mlynářský cech tovaryšské bratrstvo i po svém oddělení od pekařů, či nikoli. Pro rozbor jejich artikulí to není prvořadá. Přijmeme fakt, že v jisté fázi byli dostatečně emancipovaní, aby ho získali. Dne 17. prosince 1599 tak mlynářští a pekařští cechmířtři udělili tovaryšům jejich řády. Jedná se o česky psanou listinu na pergamentu o rozměrech 53,5 x 30,5 cm, jíž chybí pečeť, ale původně ji měla.^{87]}

Obsahuje 16 bodů, mezi nimiž převažují nařizení o chování tovaryšů. Na prvním místě stojí organizace bratrstva. V čele figurovali dva starší tovaryši. Jednoho volili cechmířtři a druhého si vybrali sami tovaryši. Měli dbát na svěřenou pokladnu, tedy na peníze, privilegia nebo osobní doklady tovaryšů. O schůzích předkládali bratrstvu pravidelná vyúčtování nakládání s financemi. Tovyariši se měli scházet každé dva týdny a při té příležitosti platili do pokladnice dva denáry. Během schůzí měli tovaryše obsluhovat učedníci a mladší tovaryši. Tedy nejnověji propuštění učedníci. Účast na schůzích byla pod pokoutou povinná. Odložila se jedině za předpokladu, že by připadla na svátek. Potom se konala při nejbližším možném termínu.

Na rozdíl od cechovních artikulí nebyla v tovaryšských příliš akcentována otázka náboženství. Týkal se ho v zásadě pouze jeden článek, a to ještě okrajově. Na svátek Božího Těla měli tovaryši zajistit ozdobení herbergu (tovaryšská hospoda). Je možné, že to bylo způsobeno dřívějším vydáním řádů. Teprve pozdější snahou upevnit mezi měšťany katolické vyznání v rámci pobělohorské rekatolizace.

Mezi zmiňované tovaryšské povinnosti patřila především povinnost oznámit dopředu svůj odchod od mistra. Tovyariš tak směl učinit pouze ve čtyřech termínech, a to na Vánoce, Velikonoce, svatodušní svátky a sv. Václava. V tom se liší od cechovních artikulí, kde jsou uvedeny Vánoce, Velikonoce, sv. Jana Křtitel a sv. Michael. Nešlo o zásadní přesun, ale je to další důkaz toho, že v roce 1699 tovaryšské bratrstvo nejspíše neexistovalo. Onemocněl-li tovaryš, ostatní jej měli hlídat a starat se o něj. Nemocný po uzdravení splatil vše, co na něj během nemoci bylo vynaloženo. Důvodem k strážení nemocného tovaryše mohla být upřímná starost o jeho zdraví, ale také kontrola, zda je dotyčný opravdu nemocen. Kdyby náhodou zemřel, měla se prodat jeho pozůstalost a zisk vrátit do pokladnice.

Největší důraz byl v řádech kladen na chování a morálku tovaryšů. Všichni měli projevat patřičnou úctu nejen svému mistru a jeho rodině, ale také „panu Otcí“, který vedl herberg, a jeho rodině. V hospodě byly zakázány jakékoli rvačky. Z hospody se tovaryš musel vrátit domů do nešpor, tj. se západem slunce. Samozřejmě byla poslušnost vůči starším tovaryšům a akceptování všech trestů, které by jim byly uloženy. Nejvyšší instance, kam se mohli odvolat, byl hlavní cech a jeho rozhodnutí se museli bez okolků podřídit. Při neposlušnosti hrozilo až vyloučení z řemesla. V krajním případě byl možný i zásah rychtáře a vězení. Tovyariši museli pracovat velice pečlivě a hlavně nepůsobit svému mistru žádnou škodu na majetku.

Posledním bodem bylo oblečení tovaryšů. Ačkoli se tato otázka může zdát dnes banální, oblečení hrálo v životě raně novověkého člověka zásadní roli. Museli se oblékat přiměřeně svému stavu a postavení, aby bylo poznat, že jsou řemeslníky.^{88]} Nesměli vycházet bez šorce^{89]} nebo se jinak na veřejnosti odhalovat. Nejednalo se o žádné zdejší specifikum, ale o běžnou součást tovaryšských řádů. Například odešel-li v Chomutově plátenický tovaryš pouze v kalhotách, platil pokutu. Stejně tak museli nosit haleny s rukávy

87] SOKA Plzeň-sever se sídlem v Plasích, fond Cechy v Úterý, Mlynáři, inv. č. 1.

88] Oblečení sloužilo jako rychlé poznávací znamení toho, do jaké společenské vrstvy patří jeho nositel. Více např. Zuzana SAFRTALOVÁ-RAŠPLÍČKOVÁ, *Oděv, schránka lidského těla i duše*, Ústí nad Labem 2010. nebo také Alena NACHTMANOVÁ, *Oděv v každodenním životě české společnosti mezi renesancí a barokem (oděv, odívání a móda v písemných a obrazových pramenech 1. poloviny 17. století)*, Disertační práce FF UK, Praha 2005.

89] Typ zástěry. Z. Winter jej řadil mezi ženské doplňky Z. WINTER, *Dějiny kroje v českých zemích II.*, Praha 1893, s. 94.

a v nich mít ruce.^{90]} Krejčovští tovaryši v Bílině museli na veřejnosti nosit kord, klobouk, šátek a rukavice. Stejně tak jejich ševcovští kolegové neměli vycházet bez klobouku, kabátu a výložek.^{91]} Za porušení musel být tovaryš disciplinárně potrestán, aby sloužil jako odstrašující příklad pro ostatní.^{92]}

Kralovičtí tovaryši

Kralovické tovaryšské řády jsou od těch úterských diametrálně odlišné. Stejně jako řády cechovní jsou i ony sepsány česky na 16 pergamenových listech o rozměrech 18 x 25,5 cm.^{93]} Jsou psány ve stejném duchu a stejným stylem jako hlavní cechovní artikule. Formálně jsou rozděleny do sedmi bodů, ale reálný výčet jednotlivých nařízení je mnohem vyšší (asi dvacet). Kromě šestého ustanovení se v každém vyskytuje pasáž o chování a morálce tovaryšů.

Hned první článek je obsahově nejbohatší. Týká se organizace bratrstva, schůzí, nemoci tovaryšů, jejich případné smrti, nedbalosti a chování. V čele bratrstva stáli čtyři až šest starší tovaryši, kterým pomáhali další dva. O způsobu volby bod mlčí, nelze tedy bezpečně říct, zda se jednalo o vnitřní volbu nebo o zásah mistrů. Funkční období trvalo jeden rok, na jehož konci skládali ostatním účty. Po každé každoroční volbě se novým starším četly tyto řády, aby se podle nich řídili. Museli to být slušní, charakterní, zbožní lidé, kteří měli mezi ostatní čeledí respekt. Zároveň jako všichni ostatní museli poslouchat mistry a obecně starší, váženější osoby. Směli soudit lehké vzájemné spory, ale závažnější kauzy předkládali k rozřešení cechmistrům. Ostatní tovaryšské schůze se konaly čtyřikrát do roka a jako všude i zde platila pro všechny povinná účast, dochvilnost, klid a ticho. Po ní se vrátili zase k práci. Kdo by se nevrátil a byl mimo mlýn více než den a noc, mohl být potrestán vězením.

Nemocnému nebo jinak zraněnému tovaryši, o kterého se neměl kdo postarat, se poskytovala z pokladnice podpora, kterou po uzdravení vrátil. Nikdo ho neměl během nemoci okrádat nebo mu jinak škodit. Kdyby na následky nemoci zemřel a nikdo se o něj nehlásil, smělo bratrstvo zabavit jeho majetek, prodat a pokrýt tak vynaložené náklady na léčení a na pohřeb. Na pohřeb museli přijít všichni členové, a to ještě slušně a náležitě ustrojeni. Netrpělo se špinavé, potrhané oblečení nebo jinak neupravený zevnějšek. Za vše hrozila vysoká pokuta.

Všichni tovaryši byli povinni poslouchat mistry, pana Otce a jejich rodiny, neodcházet z mlýna bez jeho vědomí, nešidit zákazníky, pilně pracovat, nikde neponocovat mimo mlýn, netoulat se po hospodách nebo vykřičených domech, nesmilnit, nehrát hazardní hry, nenadávat, neschovávat v mlýně potulné vandrovníky nebo jakýmkoli jiným způsobem škodit své a cechovní pověsti. Za vyčtené prohřešky byly v sedmém bodě stanoveny pokuty. Opakovalo-li se to, byl dotyčný předvolán před cechmistry, kteří měli větší pravomoci a v krajním případě ho mohli nechat uvěznit nebo dokonce zbavit řemesla. Dvojnásobná sankce pak platila pro takové, kteří by uvedené přestupky zjistili, ale nena hlásili.

V neděli a o svátcích se pracovalo až po obědě. Dopoledne šli tovaryši do kostela. Jak bylo stanoveno i v předešlých artikulích, směl tovaryš podle těchto od mistra odejít pouze ve čtyřech stanovených termínech – Vánoce, Velikonoce, svatodušní svátky a na sv.

90] E. NĚMEČKOVÁ, *Cechy královských měst severozápadních Čech*, s. 108.

91] Táž, *Krejčovské a ševcovské cechy v Bílině a Krupce v raném novověku*, Zprávy a studie Regionálního muzea v Teplicích 28, 2010, s. 181 a 184.

92] SOKA Plzeň-sever se sídlem v Plasích, fond Cechy v Úterý, Mlýnáři, inv. č. 1.

93] SOKA Plzeň-sever se sídlem v Plasích, fond Cech mlynářů Kralovice, Evžen Tyttl potvrzuje tovaryšské řády cechu mlynářského v Kralovicích, inv. č. 2.

Václava. Lišily se ovšem ve výpovědní lhůtě. Zatímco všude byla pouze dva týdny, zde řády stanovily celý měsíc, přičemž tovaryš musel mít vše odpracováno, uklizeno a nenechávat po sobě žádné resty. V opačném případě ho neměl nikdo přijmout.

Vzájemné porovnání

Porovnávat uvedené dva tovaryšské pořádky je ošemetné. Dělí je od sebe delší časové období a vznikaly za jiných okolností. Zatímco úterské svojí kompozicí naznačují, že by mohly vzejít z prostředí samotného cechu, kralovické byly převzaté z Prahy, čemuž odpovídá struktura i obsah jednotlivých článků.

Ani jeden v zásadě neobsahuje žádné jedinečné ustanovení. Za 200 let se pouze jejich znění rozvinulo a obohatilo o několik aspektů. Spojuje je veliký důraz na chování a morálku tovaryšů a celé mlynářské čeledi. Je to logické. Řády byly schvalovány i celým cechem a bylo v jeho zájmu, aby dbal na co nejvíce restriktivních opatření vůči zaměstnancům. Nechtěl, aby je cokoli odhánělo od práce. Naopak požadoval, aby poslouchali. Oba řády se shodují v termínech, kdy mohl tovaryš odejít od mistra. V případě Kralovic se dokonce kryjí se dny, kdy byly pořádány cechovní schůze. Důvod je prostý. Termíny byly rozloženy pravidelně během celého roku – zima, jaro, léto a podzim.^{94]} Tovaryši se tak mohli rozhodnout, které roční období pro ně bude příznivější pro vydání se na vandr nebo pro jiné životní změny, jež by byly spojeny s odchodem od mistra. Propojenost s mistrovskou schůzí je také logická. V případě, že od mistra tovaryš skutečně odešel, mohl mistr hned ohlásit, koho si vybral místo něj. Případně na nového pracovníka získat reference.

Společný byl i důraz na reprezentaci řemeslníka na veřejnosti. Jak bylo řečeno výše, chování ve společnosti bylo pro raně novověkého měšťana zásadní otázkou. Bylo žádoucí, aby se všichni oblékali dle svého postavení. Vznikala proto celá řada oděvních pořádků, jaké látky a barvy mohli (především měšťané) nosit.^{95]} Ti se totiž těmto řádům často vzpouzeli. Bohatí a sebevědomí měšťané chtěli svůj majetek ukazovat i na veřejnosti, proto se často jejich oblečení podobalo šlechtickému, čímž naznačovali, že šlechtě jsou v mnoha ohledech rovni. To samozřejmě šlechtě neuniklo a podobnému chování zabraňovala. Z uvedených řádů ale snaha mistrů zamezovat takovému chování tovaryšů nevyplývá. Právě naopak: tovaryši jsou nabádáni, aby o sebe pečovali a chodili slušně oblečení. Cechy dbaly na to, aby tím neškodila jejich pověst, čímž by mohl být ohrožen zájem o vstup, a tím i samotné příjmy cechu.

Největší vzájemná odlišnost panovala v otázce starších tovaryšů. Zatímco v Úterý měli dva, což bylo ztypické a logické, v Kralovicích mohlo být v čele bratrstva až osm osob. Je tedy na místě otázka, jak je to možné. Jedním vysvětlením by mohla být nepozornost při přebírání řádů z Prahy a toto číslo se vztahovalo na hlavní město. Nebo si Kralovičtí mysleli, že jejich regionální rozsah vlivu na plaském panství, které rozhodně nebylo malé, si takový počet zaslouží. Zda je aspoň jedna úvaha správná, se dnes bohužel již nedozvíme.

94] Konkrétně prosinec, březen, červen a září.

95] Pestré barvy nebyly vyhrazeny pro měšťanskou společenskou vrstvu, natož pro tovaryše, kteří stáli na společenském žebříčku ještě níže než běžní mistři. Červená barva se navíc všeobecně přisuzovala mocným a vznešeným. M. SOCHOROVÁ, *Význam a symbolika barev ve středověku*, Bakalářská práce FF MUNI, Brno 2013, s. 51. K barvám také Markéta DLOUHÁ, *Symbolika barev ve středověku*, Kuděj 3/1, 2001, s. 14-38; Libuše SPÁČILOVÁ, *Barevný svět Olomoučanů v raném novověku*. Střední Morava 35, 2013, s. 34-47.

Závěr

Mlynářství bylo specifickým řemeslem se složitou vnitřní strukturou, které stálo na pomezí městských živností. Už tento faktor stavěl mlynáře do nelehkého postavení. Nejdříve se snažili spojit s nějakým blízkým řemeslem (pekaři, tesaři), aby tak hájili své zájmy. Ale odlišná struktura a charakter je v brzké době dohnaly k tomu, aby se osamostatnili a zvolili jiný model. Nejjednodušší to měli mlynáři, kteří spadali pod vrchnostenskou správu. Logicky usoudili, že pro ně bude vhodné sjednotit se v rámci jednoho dominia. Pak šlo jen o to rozhodnout, kteří mlynáři v něm budou hrát vedoucí úlohu. Královská města byla současně vrchností pro okolní vesnice, a proto jejich mlynářské cechy zahrnovaly toto bezprostřední území. Studie potvrzuje, že západ Čech, především Cheb, byl ještě na počátku raného novověku svěbytnou oblastí, která se nechtěla podřizovat centrální vládě v Praze. Postupně však zemský mlynářský cech „zvítězil“ i zde.

Přestože nebylo mlynářství typickým městským řemeslem, jeho řády v zásadě nevybočují z obecné praxe a evoluce cechovních artikulí jiných městských řemesel. Mlynářské cechy tak můžeme bez potíží zařadit po bok jiných řemesel – pouze mít na paměti jejich jedinečnost. Obsahují všechny zásadní body, které byly pro řemeslo klíčové, jako organizace, příjem nových členů, chování a i nábožensko-charitativní aspekt. Lišily se pouze v akcentování jednotlivých složek. Je logické, že jakékoli sdružení nemohlo fungovat bez pevně dané hierarchické struktury, a proto ji musely mít i mlynářské cechy. Členská základna a přístup do organizace také patřily ke stěžejním tématům, stejně jako u ostatních řemesel. Otázka, kdo se stane členem, byla zásadní. Řemeslo si muselo udržovat kvalitní standard svých služeb, a tedy dbát na vyučování příští generace a kontrolovat, koho přijme za mistra. Výrobení mistrovského kusu představovalo velkou část požadavků na přijetí. Na rozdíl od artikulí jiných řemesel se zde neobjevuje aspekt „přepočtu“ kusu na peníze, a vstup do cechu si tak prakticky pouze zaplatit. Nejspíše za tím stojí komplexnost mlynářského řemesla. Naopak s ostatními cechy se shodují v náboženských a sociálních bodech. Chování a morálka hrály velice důležitou úlohu nejen v životě počestného řemeslníka, ale také jakéhokoli jiného měšťana. Do cechovních řádů se tak většinou jen ukotvovaly normy, které platily pro celou městskou společnost – úcta ke starším a výše postaveným, slušné chování bez jakýchkoli excesů a v neposlední řadě i zbožnost, která šla ruku v ruce s nastupující rekatolizací celé společnosti.

To samé lze v zásadě napsat i o tovaryšských bratrstvech. I zde můžeme pokládat mlynářství za dostatečně vyvinuté cechovní řemeslo. Tovaryšské spolky totiž neměla mnohdy ani běžná městská řemesla. Uvedené příklady se nijak nevymykají běžné praxi tovaryšských řádů jiných odvětví. Je v nich kladen ještě větší důraz na slušné chování a morálku tovaryšů (vzhledem k předpokládanému věku tovaryšů, to je logické) a také na vzájemnou solidaritu.

Smrt a pohřbívání v barokním Manětíně

Zuzana MARTÍNKOVÁ

Abstract: Thesis tries to have a clear and comprehensive perspective on death and burial in the Baroque Manetin. The work includes a chapter about generally applicable funeral rites. Emphasis is placed mainly on the second chapter about Manetin and on the part that deals with books and testaments of the deceased. It also focuses on the death causes of the Manetin's population and infant mortality.

Key words: Death, burial, baroque, Manetin, testament, the books of the dead, cause of death, infant mortality

Smrt je odedávna důležitým a zásadním momentem. Zvláště v barokní době zaujímal v životě člověka velmi významné místo. Jednalo se o okamžik, ke kterému směřoval celý jeho úděl. Pro tehdejšího jedince nebyla smrt koncem života, ale jakýmsi vstupem do nekonečna, do prostoru, kam chtěli vstoupit světci, mučedníci, ale i obyčejní lidé. Lidová víra navíc přinášela naději, že se v tomto prostoru „na nebesích“ lidé po smrti setkají. Podmínkou pro přechod duše do věčného života byla dobrá smrt. Od poloviny 16. století se dokonce setkáváme s příručkami, které se zabývají tím, jak správně žít a zemřít.^{1]} Jedná se o literaturu typu *ars moriendi* (umění umírat).^{2]}

V současné době se staly dějiny každodennosti a dějiny smrti velmi populárními. Nejenže přinášejí nový úhel pohledu na historii, umožňují čtenářům vytvořit si představu o fungování společnosti v určité době na určitém místě, ale jsou i zdrojem morálního poučení. Průkopníkem dějin smrti se stal francouzský historik Philippe Ariés, který se zabýval především vývojem vnímání smrti společností. V českém prostředí se problematice smrti a umírání věnuje Pavel Král či Alexandra Navrátilová. Samotným Manětínem se pak mimo jiné zabývá např. historička Irena Bukačová. Zatím však nebyl vytvořen ucelený pohled na problematiku smrti a umírání v tomto městě a nebylo zjištěno, zda se obecně platné barokní pohřební rituály shodují s těmi manětínskými, a to i navzdory tomu, že je Manětín barokním skvostem západních Čech a sídlil zde významný šlechtický rod Lažanských.

1] Tyto příručky nabádaly čtenáře ke zbožnému životu, ve kterém se měl vyhýbat všemu, co škodilo jeho tělesné schránce (obžerství, opilství, smilstvu), ale hlavně se soustředily na poslední dny a hodiny umírajícího člověka (okamžik umírání byl pro ďábla poslední příležitost, aby odklonil duši člověka z její cesty k Bohu). Doporučovaly mu nejrůznější modlitby a rozjímání, ale zabývaly se i tím, jak by se měli chovat jeho bližní. (Jiří MIKULEC, *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*, Praha 2013, s. 220.)

2] Pavel KRÁL, *Knihy o dobrém umírání v českém prostředí ve 2. polovině 16. a první půli 17. století*, in: *Církev a smrt. Institucionalizace smrti v raném novověku*, Praha 2007, s. 8.

1. Barokní pohřební ritus

Křesťanská smrt byla založena na kanonizovaných rituálech. Umírání v době baroka se stalo veřejnou záležitostí ověřenou řadou rituálů, jež měly napomoci člověku k vyrovnání se s osudem v oblasti světské i náboženské. V křesťanském modelu smrti měly rituály stabilní rámec, který tvořilo zaopatření (poslední pomazání), požehnání, loučení a poslední pořízení. Pokud člověk zemřel bez zaopatření, bylo to pokládáno za nešťastné. Zaopatření se totiž stalo předpokladem k nabytí Boží milosti a spasení duše.^{3]}

Poslední pomazání^{4]} bylo jednou z křesťanských svátostí, a tudíž bylo spjato se zpovědí. Zpověď poskytoval kněz, jenž dotyčného mazal na jednotlivých smyslech, modlil se za něj a udílel požehnání.^{5]} Umírající měl také urovnat všechny spory a dluhy a rozloučit se s blízkými. Někteří lidé nechávali sepsat kšaft až ve své poslední hodině. Pokud měl člověk nějaké přání na „smrtném loži“ bylo nutné ho vyplnit. Stalo se také zvykem, že si lidé před smrtí určovali, kde a jakým způsobem chtějí být pohřbeni, šetřili na pohřeb a připravovali si oděv do rakve. K ulehčení skonu se využívalo i znalostí přírodní medicíny. Umírající pil různé bylinné odvary, nebo se bylinami, například durmanem či jalovcem, okušoval.^{6]} Místnost byla vykropena svěcenou vodou. Voda a oheň sloužily v katolickém prostředí k zahnání zlých sil, které umírajícího ohrožovaly, a měly mu ulehčit smrt.^{7]}

Při těchto i dalších úkonech šlo hlavně o duši zesnulého, která byla nositelkou kvality člověka. Lidé věřili, že po smrti duše vychází z těla ústy. Podle lidové tradice se duše vydala buď na cestu do ráje nebo na cestu do pekla či očistce. V očistci se měly hříšné duše očistit fyzickým utrpením. „*Od 17. století bylo pojetí očistce spjato s novým vnímáním smrti a novou péčí o zesnulé, kteří už nyní nebyli ponecháváni napospas neznámému osudu: prostřednictvím modliteb a sloužením mší bylo možné za jejich duše orodovat, aby mohly uniknout pekelnému strádání.*“^{8]} Za přímlynce trpících duší byla považována Panna Maria, jejíž kult vzrostl právě v barokní době.

Když člověk zemřel, samotní pozůstalí se museli přesvědčit o tom, zda je opravdu mrtev. Tato praxe byla běžná až do roku 1775, kdy bylo zákonem stanoveno povinné ohledání mrtvol a 48hodinová lhůta mezi smrtí a pohřbem.^{9]} Do tohoto roku byl zesnulý pohřbíván hned v úmrtní den nebo v den následující. Není proto divu, že lidé měli velký strach z pohřbení zaživa. Zemřelému byly ihned po skonu zatlačeny oči, a to kvůli pověře, že si jinak vyhlédne někoho dalšího, kdo ho bude následovat na onen svět. Účastníci skonu odřikávali poslední modlitby. Právě v tuto chvíli předstupoval podle jejich představ zesnulý před soudcovskou stolicí Boží.

O tom, že někdo zemřel, musela být informována celá obec. Předání informace probíhalo v této době ústní formou. Úmrtí oznamoval buď mužský člen rodiny, nebo muž pocházející z nižší sociální vrstvy. Ten byl za službu placen a nesměl se účastnit samotné

3] Alexandra NAVRÁTILOVÁ, *Narození a smrt v české lidové kultuře*, Praha 2004, s. 185.

4] Dnes se používá termín „svátost nemocných“, či „pomazání nemocných“, protože svátost přijímají nejen umírající (Paolo GIGLIONI, *Svátosti Krista a církve – Souzvuk mezi Bohem a člověkem*, Kostelní Vydří 1996, s. 141).

5] A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození a smrt*, s. 362.

6] Tamtéž, s. 189.

7] Richard van DÜLMEN, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století). Dům a jeho lidé*, Praha 1999, s. 225.

8] A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození a smrt*, s. 157.

9] Tamtéž, s. 204.

pohřební slavnosti, profesionální předávání zpráv o smrti bylo totiž považováno za bezcennou činnost. Smrt pána domu byla dokonce oznamována i domácím zviřectvům.^{10]}

Dále museli pozůstalí zemřelého omýt a upravit do rakev.^{11]} Kolem mrtvého a věcí, které se ho dotknuly, se točila řada dalších pověr. Nebožtík ležel ve světnici na márách^{12]} do té doby, než truhlář zhotoví rakev. Tělo zesnulého nezůstalo ve světnici nikdy samo, střídaly se u něj návštěvy, které odříkávaly modlitby, utěšovaly pozůstalé či rozprávěly o nebožtíkově životě. Pokud byl nebožtík členem náboženského bratrstva, vedli modlitby u jeho lože spolubratři. Když byla rakev zhotovena, musela být vykropena svěcenou vodou.

Katolíkům se dávaly do rakve svatá obrázka, medailonky, modlitební knížky, křížky či růžence. Někteří lidé přidávali do rakve také věci, které by mohl nebožtík na onom světě potřebovat, nebo předměty, ke kterým měl zesnulý osobní vztah, např. hřeben, dýmku, váček s tabákem, kapesní nůž. „*Rozšíření rakví souviselo s křesťanským pohřbíváním do země a představou o potřebě zachovat tělesné pozůstatky zemřelého pro život v záhrobí. Panovníky, církevní hodnostáře a jiné privilegované osoby ukládali do sarkofágů, uzavřených rakví z trvanlivého materiálu (kámen, terakota, olovo, cín), zdobených kultovní symbolikou nebo podobiznou zemřelého.*“^{13]} Roku 1784 však Josef II. vydal dvorský dekret, kterým zakázal pohřbívání umrlé v rakvích. V každém kostele byly umístěny rakev vyklápěcí.^{14]} Toto nařízení budilo u obyvatelstva odpor, a tak byl hned následujícího roku vydán dekret, jímž se opět povolovalo rakev zakopávat.^{15]}

Teprve opuštěním domu začal samotný pohřební rituál, který se v této době také opíral o křesťanské myšlenky, nebyl však odpoután od nábožensko-magických rituálů. Z domu byl zesnulý donesen průvodem do kostela. Často nebyl nebožtík nesen v rakvi, ale na márách (někdy byl i pohřben pouze na márách).^{16]} V kostele se konala mše. U chudších vrstev obyvatelstva se mše často z finančních důvodů nekonala. Průvod měl tradici ustálenou podobu. První šel ministrant s křížem a za ním děti, jež měly symbolizovat naději. Dále kráčeli muži a hudba. Teprve za uvedenými přicházel kněz se zpěváky, nosiči rakve, rodina a příbuzní. Závěr průvodu tvořili ženy a ostatní účastníci pohřbu, dokonce i žebráci.^{17]} Cestou nesměla být rakev postavena na zem. Po mši v kostele se průvod vydal na hřbitov.

Na hřbitově byla rakev s nebožtíkem, mnohdy za doprovodu hudby, spuštěna do hrobu, jenž byl také vysvěcený. V hrobu měl nebožtík ležet tak, aby měl obličej natočený k východu nebo k Jeruzalému: symbolicky tak očekával Kristův návrat.^{18]} Mrtvý ležel

10] R. v. DÜLMEN, *Kultura a každodenní život*, s. 227.

11] „*Vodu po omýtí vylévali pod okap, k plotu, na místo, kde nikdo nechodil nebo kde nic nerostlo, a použitou nádobu rozbili.*“ (A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození a smrt*, s. 208.)

12] Máry = pohřební nosítka.

13] A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození a smrt*, s. 222.

14] V této vyklápěcí rakvi byl zesnulý, většinou zašitý do lněného pytle, nesen na hřbitov, kde byl z rakve „vyklopen“ do hrobu. Pokud bylo na hřbitov dopraveno více lidí společně, mohli být položeni do jednoho hrobu. Hroby musely být ihned zasypány a přikryty. Podle Josefa II. mělo pohřbení jen jeden účel, aby tělo co nejrychleji zetelelo.

15] F. J. KUNC, *Od počátku až do skonání světa*, Praha 1938, s. 52.

16] Michaela KRÁLÍKOVÁ – Jaroslav MALINA, *Panoráma antropologie biologické - sociální - kulturní. Modulové učební texty pro studenty antropologie a „příbuzných oborů“*. 35. Pohřební rítus 16.-18. století na území střední Evropy (antropologicko-archeologická studie), Brno 2007. s. 24.

17] A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození a smrt*, s. 229.

18] Douglas James DAVIES, *Stručné dějiny smrti*, Praha 2007, s. 60.

nejčastěji na zádech a ruce měl sepjaté nebo zkrřížené na prsou. Bylo zvykem, že každý z pozůstalých hodil na spuštěnou rakev hrst hlíny. Tento akt zahájil kněz slovy: „Prach jsi a v prach se obrátíš.“ Výrok symbolizoval, že se má tělo prostřednictvím pohřbu navrátit do země, z níž vzešlo. Po tomto ceremoniálu byli účastníci pozváni do hostince, kde měla být uctěna památka zesnulého.

1. 1 Sociální postavení zemřelého

Sociální postavení zemřelého se nejvíce projevilo při zvonění, při výběru místa posledního odpočinku a v okázalosti pohřbu. Čím lepší měl nebožtík postavení, tím déle mu zvoník zvonil. Zvonění mělo ochranný význam a řadilo se mezi nejnákladnější položky pohřbu. Sebevrahům a oběšencům se nezvonilo.^{19]} Jak již bylo řečeno, každý jedinec si na pohřeb šetřil. Pokud se jednalo o člověka nemajetného, musela mu vypravit pohřeb obec.

U výběru místa posledního odpočinku platilo jednoduché pravidlo. Čím blíže byl hrob u chrámu či kostela, tím větší měl nebožtík přímluvu u Boha. Není tak divu, že se zámožní privilegovani lidé a církevní hodnostáři nechávali pohřbívat za nemalé poplatky v samotném chrámu nebo alespoň při vnějších zdech kostelů. Nejžádanější místa odpočinku byla v kněžišti vedle oltáře, protože se zde sloužily mše.^{20]} Hroby méně majetných byly rozmístěny na kostelním dvoře, ale i v tomto rozmístění lze vysledovat společenskou hierarchii.

Pro sebevrahy, lidi jiného než křesťanského vyznání, nepokřtěné a mrtvě narozené děti, nalezené a neznámé osoby obvykle nebylo v posvěcené půdě hřbitova místo, byli tedy pohřbeni na polích, v lesích či na zahradách. Sebevrazi byli zakopáni bez církevních obřadů.^{21]} Teprve po vydání tolerančního patentu v roce 1781 mohli být pohřbíváni i příslušníci reformovaných a luterských církví na katolických hřbitovech.^{22]}

Příslušníci vyššího stavu usilovali o dosažení ideální smrti více než poddaní. Šlechtické pohřební rituály mohly trvat několik týdnů až měsíců a právě zde se naplno projevila barokní pompéznost až teatrálnost. Jednoduché pohřební artefakty šlechta vyměnila za nákladné, její postavení se projevilo rovněž v materiálu rakve a v její výzdobě či v oděvu zesnulého. Pohřby mužů byly mnohem honosnější než pohřby žen a byly také vnímány mnohem intenzivněji. Doba mezi úmrtím a pohřbem muže mohla trvat až několik měsíců, ale u žen šlo jen o pár dnů, maximálně týdnů. Důvodem byla hlavně časová náročnost příprav. Pohřeb šlechtice zastávajícího politické funkce ve správě země byl veřejnou slavností a musel být tedy reprezentativní.^{23]} Malé děti byly pohřbívány bez větších festivit.^{24]}

Mnohdy bylo tělo šlechtice před vystavením upraveno. Byly z něj vyjmuty vnitřní orgány, které se okamžitě pohřbily, pouze srdce se ukládalo do ochranné schránky, tzv. kanopy. Kanopa mohla být pohřbena spolu s rakví nebo někde jinde. Tělo bylo po tomto zákroku vyplněno látkami a vonnými bylinami a takto vystaveno v kostele či v kapli až do

19] A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození a smrt*, s. 206.

20] Philippe ARIÈS, *Dějiny smrti I. Doba ležících*, Praha 2000, s. 102.

21] A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození a smrt*, s. 272.

22] Zdeněk VESELÝ (ed.), *Dějiny českého státu v dokumentech*, Praha 2003, s. 183.

23] Milena LENDEROVÁ (ed.), *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha 2002, s. 121.

24] M. KRÁLÍKOVÁ – J. MALINA, *Panoráma antropologie*, s. 31.

doby samotného pohřbu, kdy bylo uloženo do rodinné hrobky.^{25]} Po pohřbu samozřejmě následovala několikadenní hostina. Marie Terezie chtěla učinit přítrž tomuto nepřiměřeně okázalému chování, proto roku 1747 zakázala prodlužovat pohřební obřady na tři dny, rozvěšovat v kostele smuteční výzdobu a stavět katafalky. Obzvláště přísně měl být dodržován zákaz sloužit mše v domě zemřelých.^{26]}

1. 2 Náboženská bratrstva

V barokní době bylo na svém vrcholu zakládání bratrstev (konfraternit), sdružení věřících, především laiků, pod vedením kněze. Zaměřovala se na určitý katolický kult (mariánský, Kristův či určitého světce) a sdružovala osoby ze všech společenských vrstev.^{27]} Lidé, kteří do bratrstva vstoupili, chápali členství jako důležitý předpoklad k tomu, aby byli spaseni, navíc členství znamenalo společenskou prestiž a jistotu lepšího pohřbu.

Bratrstva propojovala společenský život s náboženským prožitkem. Členové se účastnili pravidelných náboženských slavností, ale i jednorázových akcí (jednorázová procesí, zakládací slavnosti),^{28]} stejně tak rozvíjeli svůj individuální náboženský život (pravidelné modlitby během dne) a učili se dobrým mravům. Opomenout navíc nelze, že bratrstva doby baroka aktivně zasahovala do záležitostí smrti, a to ve třech oblastech. Za prvé měla připravit na smrt umírající členy, za druhé ukládala těla zesnulých do hrobu a podílela se na barokní pohřební nádheře a v neposlední řadě měla pomoci duším zemřelých členů v jejich posmrtném údělu, především v očistcových trápeních.^{29]}

Vedle náboženských bratrstev působily v barokních Čechách i literátské kúry (literátská sdružení, bratrstva chrámových zpěváků). Úkolem těchto sdružení bylo zpívat v kostele, ale působnost těchto kúrů se stále rozrůstala, mimo jiné pořádala též honosné pohřby.^{30]} Některé literátské kúry se postupně přetvořily v bratrstva a od běžných bratrstev se pak odlišovaly jen zpěvem. Takový kúr začal vykonávat pravidelné pobožnosti, procesí a poutě. Pro oficiální přeměnu kúru v bratrstvo bylo zapotřebí získat papežské odpustkové privilegium. To umožnilo získávat odpustky, a tak naplnit jednu z nejdůležitějších funkcí barokních bratrstev: přípravu duší členů na posmrtný život.^{31]} Náboženská bratrstva byla zrušena za vlády Josefa II., po celou dobu působení byla pod dohledem katolické církve.

2. Praxe barokního pohřebního ritu Manětíně

Manětín je město ležící 29 km severozápadně od Plzně. Město je proslulé především svou barokní architekturou. Od roku 1617 patřil pánům z Roupova, ti o něj však přišli pobělohorskými konfiskacemi v roce 1622. Následně statek zakoupila Estera Mitrovská z Nemyšle, rozená Lažanská z Bukové, společně se svým manželem Jiřím mladším Mitrovským z Nemyšle. Ten byl jako horlivý katolík ustanoven komisařem při reformační komisi a ná-

25] Tamtéž, s. 32.

26] A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození a smrt*, s. 241.

27] Jiří MIKULEC, *Barokní náboženská bratrstva v Čechách*, Praha 2000, s. 5.

28] J. MIKULEC, *Náboženský život*, s. 168.

29] Tamtéž, s. 251.

30] J. MIKULEC, *Barokní náboženská bratrstva*, s. 13.

31] Tamtéž, s. 15.

silím obracel své poddané na katolickou víru. Jeho snaha se setkala s odporem manětínských obyvatel.

I během třicetileté války Manětín zažíval rušné období. Roku 1631 se do města vrátil, spolu se saským vojskem, bývalý majitel Jan z Roupova, jenž bouřil manětínské poddané, protože se chtěl znovu ujmout správy svého statku. V roce 1632 byli ale Sasové vypuzeni a panství se opět dostalo do rukou Estery Mitrovské, která na smrtelném loži roku 1639 odkázala panství svému bratru Ferdinandu Rudolfovi Lažanskému z Bukové.^{32]}

Ferdinand Rudolf zůstal během českého stavovského povstání i po něm věrný Ferdinandovi II., za což byl roku 1630 povýšen do stavu říšských svobodných pánů a o devět let později do stavu říšských hrabat.^{33]} Dokázal využít svého postavení a nahromadit při konfiskacích značný majetek.^{34]} S Markétou Vratislavovou z Mitrovic měl tři syny (Rudolfa Jiřího, Františka Adama a Karla Maxmiliána), kteří si po jeho smrti roku 1657 měli rozdělit jeho majetek. Třicetiletou válkou poničený Manětín získal Karel Maxmilián.

Po jeho smrti roku 1695 spravoval Manětín Václav Josef Lažanský s manželkou Marií Gabrielou Černínovou z Chudenic. Roku 1711 prodal Václav Josef manětínské panství manželce.^{35]} Dalším významným datem v dějinách Manětína je 22. září 1712. V tento den zde vypukl obrovský požár, který zničil téměř celý střed města. Ze založení požáru byli obviněni židé. Marie Gabriela Lažanská židy vypověděla z města a ve své závěti zdůraznila, že je tu žádný držitel Manětína nesmí trpět.^{36]} Je také známo, že se za vlády Marie Gabriely valně zhoršilo postavení městských i venkovských poddaných. Trvalo čtyřicet let, než v plném rozsahu obnovila městská privilegia. Díky této zkáze došlo k přestavbě města v barokním duchu.^{37]} Roku 1715 Václav Josef Lažanský zemřel.

Marie Gabriela Lažanská spravovala panství sama a po ní její syn Maxmilián Václav s chotí Terezií z Lisova. V roce 1776 Maxmilián Václav zemřel na zámku ve Struhařích^{38]} a panství převzal syn Prokop, za jehož panování byla otevřena manufaktura na sukno, která skvěle fungovala a vyvážela tkaninu až do Turecka.^{39]}

2. 1 Manětínské kostely a hřbitovy

Město Manětín se může pochlubit dvěma kostely. První z nich, kostel sv. Jana Křtitele,^{40]} se

32] *Oficiální stránky Města Manětín* [online]. c2011, poslední revize 5. 11. 2014 [cit. 2014-11-06]. Dostupné z URL: <<http://www.manetin.cz/mesto/historie/>>.

33] Petr MAŠEK, *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti*, Praha 2008, s. 538.

34] Jan HALADA, *Lexikon české šlechty 1. Erby, fakta, osobnosti, sídla a zajímavosti*, Praha 1992, s. 87.

35] Martin EBEL, *Prameny k dějinám manětínského zámku*, in: *Městské památkové zóny Manětín a Rabštejn: sborník příspěvků ze semináře konaného v Manětíně 15.–17. května 1996*, Mariánská Týnice 1997, s. 14.

36] Václav KOČKA, *Dějiny politického okresu kralovického. Díl 2. Soudní okres manětínský*, Kralovice 1930, s. 18.

37] Přestavba se týkala hlavně zámku, kostela sv. Jana Křtitele a náměstí. Autorem přestavby byl Tomáš Haffenecker, realizační práce měl na starosti Jan Jiří Hess. (Martina MATUŠKOVÁ, *Město Manětín a jeho části*, Manětín 2012, s. 17.)

38] SOA Plzeň, *Sbírka matrik západních Čech, Matrika narozených, oddaných a zemřelých Manětín (1752–1793)*, sv. 06, číslo snímku (dále č. s.) 269.

39] M. MATUŠKOVÁ, *Město Manětín a jeho části*, s. 8.

40] Existence kostela sv. Jana Křtitele je doložena k roku 1182. Během již zmiňovaného požáru roku 1712 byl kostel úplně zničen. V letech 1712–1717 ho nechal Václav Josef Lažanský od základů nově postavit. Stavbu

nachází přímo na náměstí, druhý, kostel sv. Barbory,^{41]} stojí v údolí Manětínského potoka na východním okraji města. Neměli bychom nechat bez povšimnutí, že oba kostely jsou zasvěceny speciálně patronům spojovaným se vstupem do života a s jeho koncem.

V době baroka k oběma kostelům přiléhaly hřbitovy. Původní hřbitov byl ten, jenž patřil k děkanskému kostelu sv. Jana Křtitele. Z počátku byl velmi úzký a nebyl zde dostatek místa pro všechny manětínské obyvatele. Podle děkana Františka Wonky sem byli pochováni jen ti, kteří zde měli „starobylá místa“. Po požáru v roce 1712 došlo k rozšíření hřbitova a u jeho zdi byla postavena nová škola o dvou místnostech (jedna místnost na výuku, druhá pro kantora). Vedle kostela se také nacházela fara a na hřbitově pod školou stála tzv. kaplička mrtvých, v níž se sloužily mše při pohřbech a dušičkách. Vedle kapličky se pak nacházelo místo pro skládání umrlčích kostí.^{42]}

Uvedený hřbitov byl však zrušen za vlády Josefa II. roku 1785. Poslední pohřby zde byly vykonány o rok dříve, kdy místní děkan pochoval manželku zahradníka Krupičky a kaplan dítě koláře Kratochvíle.^{43]} Hřbitov byl pak upraven částečně v nádvoří a částečně v zahradu. Hřbitov u kostela sv. Barbory zůstal do roku 1785 místem odpočinku pro venkovské obyvatelstvo a následně se stal hřbitovem hlavním.

2. 2 Faráři a děkani

Faráři, kteří sídlili v Manětíně, spravovali poměrně rozlehlou farnost. Z inventáře pořízeného v roce 1713 víme, že se farář musel starat o farní kostel sv. Jana Křtitele v Manětíně,

vedl tyrolský stavitel Jan Jiří Hess podle projektu Tomáše Haffeneckera. Z původního gotického kostela se zachovalo obvodové zdivo kněžiště s věží. Kostel má obdélnou loď s plochým stropem, k lodí je připojeno poměrně hluboké kněžiště. K severnímu boku kostela přiléhá hranolová věž, která je opatřena hodinami a zakončena vysokou cibulovitou bání. Předstíh je připojena k západnímu průčelí stavby. Dne 24. června 1717 na svátek sv. Jana Křtitele byl dokončený chrám vysvěcen pražským světicím biskupem Danielem Josefem Mayerem. Ve druhé polovině prvního desetiletí 18. století se na vnitřní výzdobě kostela podílel slavný malíř Petr Brandl, kterého do Manětína pozvala Marie Gabriela Lažanská. Hlavní oltář zdobí jedno z jeho nejlepších děl - obraz Křest Krista v řece Jordán. (V. KOČKA, *Dějiny politického okresu kralovického*, s. 19.; M. MATUŠKOVÁ, *Město Manětín a jeho části*, s. 19.)

41] Kostel sv. Panny Barbory je poprvé zmiňován v zápise nejstarší městské manětínské knihy z roku 1412, v té době se ale jednalo pouze o dřevěný poutní kostel. Ten byl zrušen za třicetileté války a na konci 17. století nechal na jeho místě Václav Josef Lažanský vystavět nový raně barokní kostel. Za autora projektu kostela sv. Barbory je považován francouzský architekt Jean Baptist Mathey. Tento kostel vysvětil v roce 1697 opat plaského cisterciáckého kláštera Ondřej Trojer. Místo se opět stalo cílem mnohých barokních poutí. Na vnitřní výzdobě kostela se také podílel Petr Brandl, zdejší děkan a amatérský malíř František Händl, sochař Jan Brokof či Josef Herscher. V kostele nechyběly ani varhany z dílny malostranského varhanáře Leopolda Spiegla zhotovené roku 1721. Zajímavé je, že se uvnitř kostela pod věží nachází hluboká studna. Roku 1741 do ní spadla Anežka Petrliková, poddaná z Vladměřic, ale byla v pořádku vytažena. V letech 1724–1728 byla osazena cesta z města ke kostelu sv. Barbory čtrnácti sochami světců v nadživotní velikosti. Tyto sochy jsou dílem sochaře Josefa Herschera. Cesta je nazývána Vysokou cestou a na jejím začátku je umístěna socha sv. Josefa s Ježíškem, na hřbitově pak vítá návštěvníky sv. Barbora. Ta je nejen patronkou horníků, ale i ochránkyní před náhlu smrti a patronkou dobré smrti. Světička drží v pozdvížené pravé ruce kalich, u její pravé nohy se nachází tradiční atribut věže a pravá ruka svírá palmu mučednictví. Vedle kostela sv. Barbory stojí hřbitovní kaple sv. Josefa, jež byla postavena roku 1612 na náklady měšťana Matouše Nosa. Uvnitř kaple se nachází hrobka se čtyřmi náhrobními kameny, ta však byla využívána až po roce 1800. (M. MATUŠKOVÁ, *Město Manětín a jeho části*, s. 19–22.; Irena BUKAČOVÁ, *Poklady kostela sv. Barbory v Manětíně*, Beroun 2010, s. 16.; Irena BUKAČOVÁ – Jiří FÁK, *Paměť krajiny. Soupis drobných památek Manětínsko-nečtinského regionu*, Mariánská Týnice 2008, s. 88.; V. KOČKA, *Dějiny politického okresu kralovického*, s. 22.)

42] SOkA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. Kniha o faře manětínské I, s. 16.

43] M. MATUŠKOVÁ, *Město Manětín a jeho části*, s. 13.

pod nějž patřil Manětín, Doubravice, Vladměřice, Lipí a Radějov. Dále farnost zahrnovala kostel sv. Jiří v Lukové s osadami Luková, Zhořec, Domařín, Zbraslav a Újezd. Do farnosti patřil i kostel sv. Jana Křtitele v Tisu^{44]} s osadami Hvozdem a Spankovem. František Wonka proto vyslovil domněnku, že kněz musel používat koně, aby vše stihl objet.^{45]}

Po třicetileté válce zůstala farnost dlouho bez faráře, pokud se nějaký objevil, tak jen na krátkou dobu. Od roku 1687 do roku 1689 je doloženo působení faráře Josefa Winklera, významný je však až jeho nástupce Aleš Plešner.^{46]} Ten v Manětíně působil od 13. června 1689 do 6. srpna 1721 a bývá označován za prvního maněťtínského historiografa. Je pohřben v kostele sv. Jana Křtitele pod kazatelnou, jak si přál.^{47]} František Händl byl dalším farářem a také prvním děkanem v Manětíně. Působil zde od 26. srpna 1721 do 8. března 1751, kdy zemřel.^{48]} Pochován byl do krypty, kterou si nechal vybudovat v předsínce před hlavním vchodem do děkanského kostela sv. Jana Křtitele – šlo o prostý vyzděný hrob pro jednu rakev.^{49]}

Dalším děkanem se 13. března 1751 stal Jan Antonín Faulstig. Ten působil do Händlovy smrti jako zámecký kaplan v Manětíně. Roku 1763 se stal prvním vikářem sídlícím v Manětíně. Byl vikářem vikariátu toužimského;^{50]} zemřel 2. ledna 1775. Nástupcem Jana Antonína Faulstiga se stal Jan Michal Paschberger, který také působil v Manětíně již dříve jako kaplan a hned po nástupu se domohl přestavby fary a školy.^{51]} Paschberger zemřel 4. prosince 1792 a byl pochován na hřbitově u kostela sv. Barbory svým nástupcem Zornem (nebylo už totiž povoleno pochovávat zesnulé do kostelů).^{52]}

2. 3 Pohřby

2. 3. 1 Zapořtření a cena pohřbu

V úvodní části jsem se věnovala tomu, jak vypadala a jakými rituály byla vyplněna doba od umírání až k samotnému pohřbu. I v křesťanském barokním Manětíně měly rituály

44] Obec dnes již neexistuje.

45] SOKA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. Kniha o faře maněťtínské I, s. 3.

46] Farář Plešner se proslavil hlavně svým dílem s názvem Kronika kůru literátského. Kronika je psána česky, latinsky a německy v duchu barokního trilingvismu a tvoří předmluvu k regulím maněťtínského literátského kůru. Plešner pocházel ze Staré Boleslavi a do Maněťtína byl pozván od Karla Maxmiliána hraběte Lažanského. V době jeho příchodu musel být Maněťtín ještě značně poničen, ale farní budova byla vystavena již těsně předtím. Během Plešnerova působení zemřel Karel Maxmilián Lažanský, Maněťtín zachvátíl velký požár a mladý hrabě Václav si přivedl do Maněťtína choť Marii Gabrielu. V roce 1715 zemřel jeho přítel hrabě Václav, se kterým se v létě roku 1700 vydal na zbožnou pouť po cizích zemích. Nešťastná událost se stala důvodem k obnovení literátského kůru. Farář také zčásti zapisoval do matrik. Psal česky a po jeho smrti čeština z matrik na 150 let vymizela.

47] SOKA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. Kniha o faře maněťtínské I, s. 21–22.

48] Když do Maněťtína přišel, bylo mu 31 let a měl vystudovaná práva. V době jeho působení probíhaly války s Turky. Byla to také doba, kdy se v Maněťtíně zvyšoval počet německého obyvatelstva. Händl je známý svou zálibou v malování, dokonce se podílel na výzdobě kostela sv. Barbory. SOKA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. Kniha o faře maněťtínské I, s. 24.

49] Tamtéž, s. 38.

50] Tamtéž, s. 39.

51] Tamtéž, s. 46.

52] Tamtéž, s. 56.

stabilní rámec, který byl tvořen zaopatřením, požehnáním, loučením a posledním pořízením. Máme dokonce doklad o tom, jak to vypadalo, když šel farář Plešner zaopatřovat: „*Oznámili to do špitálu a ihned se dostavili čtyři špitálníci do kostela. Dva ponosou nová nebesa červená, květinami osázená na pozlacených tyčích, druzí dva vezmou fakule^{53]} a malé zvonečky. Pan farář zakryje Nejsvětější krásným velem přes pět loket dlouhým s třepením zlatým přes čtvrt lokte; -zlatým- které darovala sama císařovna paní hraběnka do šestinedělí. ... Zvonečky cinkají, lidé klekají a vyprovázejí pak Spasitele k nemocnému. Špitálníci zůstanou až do skončení posvátného úkonu. Tak je k tomu váže povinnost z nadace učiněné 15. prosince 1702 hrabětem Václavem. Z výnosu téže nadace slouží se pak v oktávu Božího Těla ve špitální kapliče mše svatá.*“^{54]}

Od doby panování Václava Josefa Lažanského existoval v Manětíně v blízkosti kostela sv. Barbory špitál. Jednalo se o špitál pro šest, později pro osm chudých, který mimo jiné finančně podporoval bratr Václava Josefa Adam. Špitálníci měli za povinnost doprovázet kněze se svátostí k umírajícím lidem.^{55]}

Z Knihy o faře manětínské se dále můžeme dozvědět, kolik stál pohřeb v době působení manětínského děkana Faulstiga. Pokud lidé platili desátek (od r. 1769 tzv. fortificationarium na postavení pevností proti Turkům), vyšel je pohřeb na 3 krejcarů. V opačném případě museli zaplatit 1 zlatý. Tichá mše svatá stála 30 krejcarů, zpívaná mše byla dražší, vyšla na 1 zlatý a 10 krejcarů, cesta na vesnici a doprovod k pohřbu 1 zlatý, světlo k průvodu 15 krejcarů. Pokud někdo chtěl vystrojit pohřeb přepychový, tzn. s větším počtem duchovních nebo mší svatých, platil zvlášť, až deset zlatých.^{56]}

2. 3. 2 Hrobky

I v Manětíně si tehdejší obyvatelé přáli být pohřbeni co možná nejbliže kostelu nebo přímo v něm, aby získali o to větší přímluvu u Boha. Na toto privilegium měli i zde nárok pouze duchovní, členové šlechtického rodu Lažanských^{57]} či velmi zámožní jedinci. Manětínským farářům a děkanům se zde již věnovat nebudu, jelikož místa jejich posledního odpočinku jsou uvedena v podkapitole Faráři a děkani.

Prvním pro nás zajímavým šlechticem (z hlediska pohřbu) je hrabě Václav Josef Lažanský,^{58]} který zesnul 2. března 1715 ve věku 41 let na zámku v Chříči. Tělo zesnulého

53] Fakule = pochodně.

54] SOKA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. Kniha o faře manětínské I, s. 20.

55] Václav JIRSA, *Vrchnostenský špitál v Manětíně*, Vlastivědný sborník, čtvrtletník pro regionální dějiny severního Plzeňska 23, č. 1, 2013, s. 17.

56] SOKA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. Kniha o faře manětínské I, s. 44.

57] Ke srovnání se nabízí nová kniha o posledních věcech ještě zámožnějšího rodu, jihočeských Schwarzenbergů, s výzkumem začínajícím právě v době vrcholného baroka – Václav GRUBHOFFER, *Pod závojem smrti. Poslední věci Schwarzenbergů v letech 1732–1914*, České Budějovice 2013.

58] Václav Josef Lažanský se narodil 9. dubna 1673 v Praze. Byl synem Karla Maxmiliána Lažanského a Anny Alžběty ze Spankova. Jméno Václavova otce je spojováno s osobou jezuity Bohuslava Balbína, který byl jeho učitelem a věnoval mu spis Rukověť humanitních disciplín. V roce 1695 zdědil Václav manětínské panství. Rád cestoval, spolu se svým komorníkem Drtinou navštívil Itálii, Francii i Švédsko. Víme také o jeho pouti do Říma, kterou vykonal společně s Alešem Plešnerem. 30. 6. 1707 si vzal ve Vídni Marii Gabrielu Černínovou z Chudenic, které o několik let později prodal celé manětínské panství. Sám si koupil panství chříčské, kde ho v roce 1715 zastihla smrt. S Marií Gabrielou měl čtyři děti (Maxmiliána Václava, Karla Josefa, Marii Annu a Marii Josefu). (SOKA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. Kniha o faře manětínské I, s. 9–11.; *Ottův slovník naučný*. XV. díl, Praha 1900, s. 750.)

bylo nabalzamováno a uloženo do hrobky Lažanských v klášterním kostele v Praze na Strahově. Srdce však bylo převezeno v plechové truhličce do Manětína. Farář Plešner vložil tuto truhličku do další dřevěné truhličky, již zapečetil. V Knize o faře manětínské se uvádí, že schránka byla uložena v zákristii po pravé straně.^{59]} V matrice zemřelých je však zapsáno, že se schránka nachází v zákristii po levé straně blíže ke dveřím.^{60]} Dále se dozvídáme, že toto místo uložení bylo jen dočasné, jelikož si choť hraběte Václava přála, aby manželovo srdce bylo vloženo do její rakve. Nestalo se tak a František Wonka si myslí, že je uloženo v prostém cínovém džbánu ve hřbitovní kapli sv. Josefa.^{61]} Vnitřní orgány hraběte jsou pohřbeny v kostele v Kožlanech.^{62]}

Můžeme se oprávněně domnívat, že se hrabě Václav Josef nechal pohřbit tímto způsobem (na třech místech) po vzoru svého tchána Tomáše Zachea Černína z Chudenic, který zemřel 14. února 1700. Srdce tohoto Černína je uloženo v klášterním kostele ve Lnářích a z epitafu, jenž zakrývá místo jeho uložení, se lze dočíst, že si přál, aby byly jeho pozůstatky rozděleny na tři části. Svě vnitřnosti světil sv. Augustinovi ve vídeňském dvorském kostele, tělo mělo spočinout pod ochranou sv. Zikmunda na Pražském hradě a srdce v kostele, který na vlastní náklad založil na svém panství.

Níže zmínění šlechticové byli pohřbeni do krypty v kostele sv. Jana Křtitele. Krypta byla otevřena a fotograficky zdokumentována roku 1972. Podle výpovědi pamětníka Jiřího Pecha vypadala hrobka takto: „*Krypta samotná (pokud si vzpomínám) byla obdélníkového půdorysu o rozměrech cca 5x7 metrů, vstup byl do kratší strany. Krycí deska zakrývá vstup po zmíněných 11 schodech (to si stále pamatuju) a je umístěna před zvýšeným stupněm k oltáři – krypta je tedy vlastně pod kostelním oltářem. Kratší stěny jsou kamenné a jinak je klenba celá cihelná, až k podlaze. Byly tam nějaké větrací průduchy, ale už si nejsem jistý, kde.*“^{63]} Z Pamětní knihy manětínského děkanství pak můžeme doplnit následující informace. Vchod do hrobky je uzavřen hladkou pískovcovou deskou, ta má na sobě čtyři rukojeti na uchycení řetězu; v hrobce je sucho a uvnitř je větrací otvor, který vede ke spojovací zámecké chodbě. Uvnitř hrobky spočívá pět rakví. Na levé straně hrobky jsou umístěny dvě značně rozpadlé, v nichž se nachází vícero lidských kostí a lebek bez označení. Pravděpodobně se jedná o pozůstatky z většího množství rakví, které byly při dřívějším úklidu hrobky (před několika staletími) seskládány do dřevěných truhel zachovalejších či nově pořízených. Při pravé straně místnosti stojí na podstavcích dvě prosté dřevěné rakve, jejichž víko je ozdobeno křížem s ukřížovaným Ježíšem. Postranní desky rakví jsou již zborcené, ale čelní desky jsou opatřeny štítky s německými nápisy. Z těch se můžeme dočíst, že rakev blíže ke stěně patří Maxmiliánu Lažanskému a druhá jeho matce Marii Gabriele. Hrobce dominuje kovová, bohatě zdobená rakev uprostřed. Ta je však novějšího data a patří hraběnce Terezii Kerssenbrockové, rozené Lažanské, která byla smrtelně zraněna výstřelem při honu u Nekmíře roku 1884.^{64]}

6. listopadu 1750 zemřel Karel Josef Lažanský (syn Václava Josefa). Kolem místa jeho úmrtí panují menší nesrovnalosti. V manětínské matrice zesnulých je zapsáno, že

59] SOKA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. Kniha o faře manětínské I, s. 18.

60] SOA Plzeň, Sbirka matrik západních Čech, Matrika zemřelých Manětín (1653–1723), sv. 04, fol. 110.

61] SOKA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. Kniha o faře manětínské I, s. 18.

62] SOA Plzeň, Sbirka matrik západních Čech, Matrika narozených, oddaných a zemřelých Kožlany (1703–1722), sv. 03, fol. 461.

63] Rozhovor autorky článku Zuzany Martínkové s pamětníkem Jiřím Pechem narozeným 30. 1. 1954, dne 25. 1. 2015.

64] SOKA Plzeň-sever. Pamětní kniha manětínského děkanství 1836–2000 (fotokopie), č. př. 11198, fol. 632.

zemřel v Pteníně^{65]} (vesnice 4 km vzdálená od Merklína), v merklínské matrice je však uveden jako místo skonu Merklín.^{66]} Ze soupisu nebožtíkovy pozůstalosti z roku 1751, která se nacházela na zámku v Pteníně, vyplývá, že Karel Josef na zámku bydlel a byl zde před smrtí navštěvován matkou i sourozenci.^{67]} Pravděpodobnějším místem úmrtí je tedy Ptenín. Jisté však je, že si Karel Josef přál, aby byl pohřben v Manětíně. Tělo bylo uloženo do krypty v děkanském kostele děkanem Händlem 7. listopadu v pozdních nočních hodinách.^{68]} Následovalo úmrtí Václavovy choti Marie Gabriely. Ta se nechala dne 17. července 1758 zaopatřit (zaopatření provedl děkan Faulstig) a dne 21. července 1758 v ranních hodinách zesnula. O dva dny později byla pochována do krypty před hlavním oltářem děkanského kostela.^{69]}

Nástupcem Marie Gabriely se stal Maxmilián Václav, jehož syn Václav tragicky zahynul v roce 1770, když při projížďce po struhařských polích spadl z koně a způsobil si těžké zranění kapesním nožem. Jeho tělo je také uloženo v Manětíně.^{70]} Hrabě Maxmilián Václav Lažanský zesnul 28. listopadu 1776.^{71]} Skonal na zámku ve Struhařích, ale tělo bylo převezeno do Manětína, kde bylo uloženo do hrobky v děkanském kostele hned vedle těla jeho matky. Tento úkon provedl děkan Paschberger.^{72]}

Až do roku 1803 byli Lažanští ukládáni do již zmíněné hrobky v kostele svatého Jana Křtitele. Teprve v tomto roce bylo uloženo první tělo do hraběcí hrobky na svatobarsborském hřbitově pod kostelíkem sv. Josefa. Můžeme si všimnout toho, že šlechtické pohřební rituály netrvaly v Manětíně nijak dlouho. Většinou byl zesnulý pohřben hned následující den. Delší dobu mezi úmrtím a pohřbem bychom mohli vysledovat pouze u Václava Josefa Lažanského, jehož pohřeb se však konal v Praze.

Zajímavostí však je, že do hraběcí krypty v děkanském kostele sv. Jana Křtitele bylo uloženo také tělo manětínského zámeckého účetního („*logographus vulgo buchhalter*“) Václava Hammerschmidta, a to dne 3. června 1744.^{73]} Je známo, že se zámecké služebnictvo v Manětíně těšilo vzácné přízni své vrchnosti.^{74]}

Přímo v kostele sv. Jana Křtitele byl pohřben roku 1725^{75]} také dvorský lékař a mecenáš umění^{76]} Jeroným Tichý.^{77]}

65] SOA Plzeň, Sběrka matrik západních Čech, Matrika narozených, oddaných a zemřelých Manětín (1723–1751), sv. 05, č. s. 141.

66] SOA Plzeň, Sběrka matrik západních Čech, Matrika narozených, oddaných a zemřelých Merklín (1736–1771), sv. 03, fol. 45.

67] SOA v Plzni, pracoviště Klášter u Nepomuka, fond RA Lažanských – Chyš, inv. č. 40. Pozůstalost Karla Josefa Lažanského.

68] SOkA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. Kniha o faře manětínském I, s. 37.

69] Tamtéž, s. 44.

70] Tamtéž, s. 45.

71] SOA Plzeň, Sběrka matrik západních Čech, Matrika narozených, oddaných a zemřelých Manětín (1752–1793), sv. 06, č. s. 270.

72] SOkA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. Kniha o faře manětínském I, s. 55.

73] SOA Plzeň, Sběrka matrik západních Čech, Matrika narozených, oddaných a zemřelých Manětín (1723–1751), sv. 05, č. s. 229.

74] Dokládá to i soubor obrazů zámeckého služebnictva a úřednictva od Václava Dvořáka ve sbírkách státního zámku Manětín (Irena BUKAČOVÁ, *Zámek Manětín – Katalog zámecké obrazárny, I. část*, Domažlice 1999).

75] SOkA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. Kniha o faře manětínském, s. 33.

76] I. BUKAČOVÁ, *Zámek Manětín*, s. 29–30 či Jan ŠTĚPÁNEK, *Umělecko-historický vývoj panství Manětín s důrazem na období baroka*, DP, ZČU v Plzni, FP, Katedra výtvarné kultury, Plzeň 2009, s. 28.

77] Význam J. Tichého podtrhuje i samotné znění matričního zápisu o jeho úmrtí s titulaturou „*Praenobilis*

2. 3. 3 Nekatolíci a popravení

Manětín byl pochopitelně navenek katolickým městem, ale zajisté zde žili nebo čas od času pobývali i lidé jiného vyznání. Kniha o faře manětínském nám potvrzuje, že i v tomto městě nebyli nekatolíci pohřbíváni na hřbitovech, a to do té doby, než byl vydán toleranční patent. Například na Velký pátek roku 1723 zemřel 27letý sluha, který byl luteránem, a jeho tělo bylo zakopáno za ohradou svatobarborského hřbitova.^{78]} První nekatolík byl uložen do půdy hřbitova u kostela sv. Barbory až 1. března 1792. Jednalo se o cizince, Němce Bedřicha Baumhauera. Tělo zesnulého bylo doprovázeno k hrobu necírkevně děkanem a kaplany.^{79]}

Ani pro popravené osoby nebylo na manětínských hřbitovech místo.^{80]} Existence popravčí louky v Manětíně je písemně doložena již od 14. století. Jednalo se o místo pod horou Chlumem na jihovýchodním svahu, dnes na tomto místě stojí kaplička. Ještě kolem roku 1900 byla na místě bývalého popraviště vidět čtyřhranná díra vyplněná plackami břídlíce. Šlo o otvor pro sloup šibenice. Popravení byli obvykle zakopáni pod strání, na níž šibenice stávala, ne přímo pod šibenicí.^{81]} Pro popravené osoby se v matrikách vedl speciální oddíl, naproti tomu žádná smolná kniha, byla-li zde vůbec vedena, se nedochovala.^{82]}

Dne 8. ledna 1727 byla popravena jednadvacetiletá Eva Kroupová. Žena se provinila tím, že zabila své právě narozené dítě (v matrice je tento trestný čin také klasifikován jako infanticidium).^{83]} Eva Kroupová byla sřata a do srdce jí byl vražen ostrý železný kůl. Tak byla pochována a jejího svůdce Antonína Brože soud odsoudil pro cizoložství k několika nedělní robotě, při jejímž výkonu musel mít okovy na nohou.^{84]} Tento postup při popravě byl u žen obviněných z infanticidy zcela běžný.^{85]} Pozoruhodný je i případ Vavřince Vlčka, který byl obviněn ze zoofilie (sodomie). Tento sedmadvacetiletý mladík byl sřat 6. února 1737,^{86]} jeho tělo po popravě spáleno na hranici a popel rozmetán.^{87]}

Také 20. října roku 1742 se naskytl obyvatelům Manětína nezvyklá podívaná. Na panském poli nad Vilímkou^{88]} se objevila dvě popraviště, která čekala na dva zběhlé muš-

ac Excellentissimus D. Hieronymus Tychy, Anatomiae et Chyrurgiae Doctor Comes Palatinus...“ (SOA Plzeň, Sbirka matrik západních Čech, Matrika narozených, oddaných a zemřelých Manětín (1723–1751), sv. 05, č. s. 186).

78] SOA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. Kniha o faře manětínském, s. 36.

79] Tamtéž, s. 50.

80] Srovnej např. Jindřich FRANCEK, *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada. Zločinnost a bezpráví*, Praha – Litomyšl 2011 (zde i další literatura) či Richard van DÜLMEN, *Divadlo hrůzy. Soudní praxe a trestní rituály v raném novověku*, Praha 2001.

81] I. BUKAČOVÁ – J. FÁK, *Paměť krajiny*, s. 103.

82] K nejprecizněji zpracovaným edicím smolných knih, která se stala bez nadsázky vzorem pro další směřování tohoto výzkumu, patří Jaroslav PÁNEK (ed.), *Smolná kniha městečka Divišova z let 1617–1751*, Praha 1977.

83] SOA Plzeň, Sbirka matrik západních Čech, Matrika narozených, oddaných a zemřelých Manětín (1723–1751), sv. 05, č. s. 260.

84] I. BUKAČOVÁ – J. FÁK, *Paměť krajiny*, s. 103.

85] Podobný osud stihl například Magdalénu Pokornou, děvečku od východočeské Sobotky. Magdalena byla také odsouzena ke smrti stětím, její tělo bylo zahrabáno a probodnuto kůlem. Uvádí se, že podle litery zákona měla být dokonce zahrabána a probodnuta kůlem zaživa. (Daniela TINKOVÁ, *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*, Praha 2004, s. 311.)

86] SOA Plzeň, Sbirka matrik západních Čech, Matrika narozených, oddaných a zemřelých Manětín (1723–1751), sv. 05, č. s. 260.

87] I. BUKAČOVÁ – J. FÁK, *Paměť krajiny*, s. 104.

88] Vilímka se říkalo velkému kusu úrodného pozemku jižně od Manětína. Polnosti kdysi patřily starobylému

ketýry z Waldekova pluku. Zběhové byli pověšeni katem. Jeden z nich byl katolík, druhý „heretik“, oba však svorně byli přímo na místě zahrabáni mezi sloupy.^{89]} Původně měli být zběhové popraveni na popravišti pod Chlumskou horou, ale město se proti tomu postavilo, jelikož by muselo platit výlohy za kata z městské pokladny. Vilímka se nacházela blízko tábořiště pluku, a tak byl tento akt i velkou výstrahou pro ostatní žoldnéře.^{90]}

Asi poslední poprava v Manětíně proběhla dne 2. prosince 1761, kdy byl s'at mečem Kašpar Pokorný za úmyslnou vraždu.^{91]} Tomuto nešťastníkovi bylo teprve 19 let a na popraviště ho pravděpodobně vyprovázel děkan Faulstig.^{92]}

2. 4 Literátský kůr a bratrstvo sv. Barbory

2. 4. 1 Literátský kůr

Literátské bratrstvo bylo v Manětíně založeno Matoušem Nosem a jeho manželkou již v roce 1615. Na vrcholu své slávy se však ocitlo až po sto letech, kdy bylo obnoveno farářem Alešem Plešnerem. Faráře v jeho počínání podpořil hrabě Václav Lažanský, jenž si touto cestou chtěl usmířit Boha, který seslal na Manětín požár.^{93]} V té době mělo bratrstvo patnáct členů a v jeho čele stál farář, funkci rektora zastával některý z bratrů. Prvním rektorem se v roce 1715 stal manětínský rychtář Jan Nepodal, funkci tajemníka vykonával kostelník Bauša. Členové bratrstva byli většinou řemeslníky.

Posláním literátského kůru bylo usměrňovat lidový zpěv v kostele, tzn. předzpívat písně ze Šteyerova kancionálu.^{94]} Jiří Sehnal se domnívá, že literáti zpívali bez doprovodu varhan.^{95]} V Knize o faře manětínské je ale zápis o tom, jak se slavila bohoslužba, přičemž se tu můžeme dočíst, že se při ní na jedné straně kůru shromažďovali literáti a ve druhé části hudebníci s houslemi, basou, fagotem, lesními troubami a bubny. K varhanám pak zasedl slavný plaský komponista Mořic Vogt. Nedočteme se ale, zda tyto skupiny hudebníků působily dohromady nebo každá zvlášť.^{96]} Bratři zpívali převážně české písně, latinské žalmy zpívali literáti jen občas před pohřby. Účastnili se také pohřbu obnovitele kůru Aleše Plešnera.^{97]}

Členové literátského kůru měli dodržovat čtrnáct artikulí.^{98]} Pro tuto práci jsou

manětínskému rodu Vilímků. Vilímkům v době třicetileté války vyhořel dům a pozemky od nich následně vykoupili Lažanští. (Václav JIRSA, *Pomístní jména*, Manětínský zpravodaj: zpravodaj Městského úřadu v Manětíně XXXVIII, 2012, č. 2, s. 3).

89] SOA Plzeň, Sbírká matrik západních Čech, Matrika narozených, oddaných a zemřelých Manětín (1723–1751), sv. 05, č. s. 260.

90] V. JIRSA, *Pomístní jména*, s. 3.

91] SOA Plzeň, Sbírká matrik západních Čech, Matrika narozených, oddaných a zemřelých Manětín (1752–1793), sv. 06, č. s. 335.

92] SOKa Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. Kniha o faře manětínské I, s. 45.

93] Tamtéž, s. 17.

94] Jednalo se o nejrozšířenější český katolický kancionál období baroka, který poprvé vyšel v Praze v roce 1683.

95] Jiří SEHNAL, *Hudební život v Manětíně v první polovině 18. století*, Opus musicum 1, 1969, č. 5–6, s. 147–154 a s. 148.

96] SOKa Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. Kniha o faře manětínské I, s. 19.

97] Tamtéž, s. 24.

98] V těch je zmiňováno zpívání při mších, procesích a svátcích, povinnost zpovídat se a přijímat svátost, povinnost ukazovat na sobě pobožnost. Dále se v člancích můžeme dočíst, že se bratři měli shromažďovat

nejzajímavější artikule následující. Ve třetím článku jsou bratři seznámeni s tím, že pokud některý z bratrů onemocní, mají se každý den najít dvě osoby z bratrstva, jež ho budou těšit a pomáhat mu opatřit duši náležitými svátostmi. Když by se pak nesla k nemocnému Nejsvětější svátost oltářní, měli být bratři povinni ji vyprovodit se zapálenými svícemi. Ve čtvrtém odstavci je napsáno, že bratři mají vyprovodit ke hrobu každého zesnulého člena bratrstva a vykonat předepsané modlitby. V případě, že by nemohla být sloužena mše za mrtvého kvůli nedostatku financí rodiny a přátel, hodlal ji literátský kůr uhradit ze svého důchodu. Šestý článek pak hovoří o tom, že má být jednou do roka vykonána mše za zesnulé bratry.^{99]} Z těchto bodů jasně vyplývá, že členství v bratrstvu mělo přispět k dosažení onoho ideálu dobré smrti. Modlitby a mše vykonané po smrti člena bratrstva byly pak prostředkem k tomu, aby se duše zesnulého dostala do nebe.

Stojí za pozornost, že bratrstvo, jež bylo obnoveno s takovou pompou, zaniklo již v roce 1785, kdy mělo pouhých pět členů. Podle Jiřího Sehnala ukončilo činnost proto, že bratři byli degradováni na pouhé předzpěváky a předříkávače. Neustále totiž vzrůstaly nároky na úroveň chrámové hudby, a tak byl lidový zpěv zatlačen do pozadí.^{100]} Pravdou ale je, že v prosinci 1785 přišla do Manětína zpráva o tom, že jsou všechna bratrstva zrušena a přeměněna v „Sjednocení učinlivé lásky k bližnímu.“ O tomto novém uskupení se však nedochovaly žádné zprávy. Děkan Wonka píše, že zdejší obyvatelé nenalákalo. Bratrstvo přitom muselo zřít, již rok před svým zrušením, obšírný inventář a téměř všechny majetky odevzdat oné nové společnosti. Jména bratrstev v regionu se jinak standardně dostalo do rukou královskému krajskému úřadu v Plzni.^{101]}

2. 4. 2 Bratrstvo sv. Barbory

Manětínské bratrstvo sv. Barbory je spjato především se jménem hraběnky Ludmily Lažanské,^{102]} která se spolu s děkanem Faulstigem zasloužila o jeho obnovu v roce 1773. Hovoří se o obnově, jelikož bratrstvo působilo už za doby faráře Aleše Plešnera, ale v době Ludmily Lažanské živořilo. Faulstigovi se podařilo v Římě získat dvě na pergamenu psané buly (breve papežská).^{103]} 18. března 1773 byla bratrstvu vystavena nadační listina. Ludmila je v ní označena za zakladatelku, Jan Antonín Faulstig má funkci rektora.^{104]}

jednou do roka na faře, na shromáždění měli přijmout napomenutí od faráře. Na faře se volil nový rektor, asistenti a sekretář. Sekretář byl svěcen důchod celého bratrstva. Pokladnice bratrstva byla uložena na faře a peníze z ní mohly být vybírány nebo do ní vkládány jen s vědomím faráře. V pravidlech se také dočteme o sankcích, které by bratry postihly za určité činy, ale je zde i doporučení, že se mají bratři vyvarovat pití v den, kdy se zpívá žaltář a pochovává se mrtvý.

99] SOKA Plzeň-sever, fond Literátský kůr Manětín /nezpracováno/, EL NAD č. 1285. Pamětní kniha Literátského kůru Manětín, fol. 56–60.

100] J. SEHNAL, *Hudební život*, s. 148.

101] SOKA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. Kniha o faře manětínské I, s. 52–53.

102] Vnučka Marie Gabriely.

103] „*První z nich je datováno 22. června 1773 a papež Kliment XIV. udílí odpustky privilegovaného oltáře při všech mších svatých za údy Bratrstva v jejich manětínském kostele obětovaných.*“ V druhém vypočítává všechny odpustky udělené bratrstvu. (SOKA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. Kniha o faře manětínské I, s. 39–40.)

104] SOKA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. Kniha o faře manětínské I, s. 39–40.

Pokud se chtěl člověk stát členem bratrstva, musel být zapsán do zvláštní knihy. Do bratrstva vstupovaly ženy i muži. Každý nově zapsaný člen musel vykonat svatou zpověď, přijmout svátost a pomodlit se za „*obecné potřeby na oumysl církve svatě katolické*.“ Pak obdržel odpustky. Stanovy bratrstva pod ochranou sv. Panny Barbory se dochovaly do dnešních dob. Všichni členové byli povinni uctívat svátost oltářní a především slavit den sv. Barbory 4. prosince. Měli vést příkladný život, denně ctít sv. Barboru a následovat její počestný život. Takto se mohli přiblížit k šťastné hodině smrti. Člen bratrstva měl jít ostatním obyvatelům příkladem, aby jim pomohl k jejich spasení. Měl je přimět k tomu, aby se modlili, vyvarovali se hříchu a častěji přijímali svátost oltářní. Dále měli všichni modlitbou pamatovat na zesnulé bratry a sestry.

V pravidlech bratrstva se píše, jakým způsobem a kolikrát se měli členové modlit, objevují se tu i modlitby jako Zdrávas Maria či Otčenáš. Nejdůležitější modlitbu však představuje každodenní modlitba ke cti a chvále sv. Panny Barbory. Členové bratrstva jsou ve stanovách označováni jako „spoluoudové“ či jako „přivtělení“. Každý z nich měl při sobě nosit svatý obrázek posvěcený od kněze, nebo ho alespoň uctivě ctít ve svém obydlí, aby se odlišil od těch, kdo nejsou součástí bratrstva. Bratři a sestry se účastnili vyprovázení pohřbů a mnoha dalších událostí. V poslední hodině před smrtí bylo nutné, aby se členové vyzpovídali a přijali „Svátost oltářní“. Pokud to nebylo možné, měli v sobě vzbudit lítost a vykřknout jméno Ježíše, čímž získali odpuštění.^{105]} Bratrstvo bylo pravděpodobně donuceno ukončit svou činnost také v roce 1785.

3. Manětínské kšafy a knihy zemřelých

3. 1 Kšafy

Podle Obnoveného zřízení zemského z roku 1627: „*Kšaft nic jiného není nežli vysvědčení o vyjevení poslední vůle lidské, jak by kdo chtěl, aby po smrti jeho s statkem a věcmi jemu vlastně náležejícími a v moci jeho zůstávajícími zachováno býti mělo.*“^{106]} Pro raně novověkého člověka^{107]} však sepsání testamentu neznamenal pouze vyrovnání se se ztrátou majetku a jeho přerozdělení mezi příbuzné a známé. Šlo hlavně o prostředek k naplnění dobré smrti, který mu měl otevřít dveře k věčnému životu. Jedinec neměl nechávat sepsání kšaftu na poslední chvíli, sepisování kšaftu na smrtelném loži totiž odvádělo pozornost od jeho duchovního rozjímání (praxe však byla často jiná). Nejčastějším důvodem k sepsání závěti byla nemoc, stáří či obava z neshod mezi potomky.^{108]}

105] SOA v Plzni, pracoviště Klášter u Nepomuka, fond RA Lažanských – Manětín, karton 2, sign. dl, inv. č. 61. Stanovy bratrstva sv. Barbory v Manětíně.

106] Pavel KRÁL, *Mezi životem a smrtí. Testamenty české šlechty v letech 1550 až 1650*, České Budějovice 2002, s. 14.

107] K problematice testamentů v raně novověkých městech viz především Michaela HRUBÁ, „*Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle*“. *Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, Ústí nad Labem 2002 a Tomáš MALÝ, *Smrt a spása mezi Tridentinem a sekularizací. Brněnští měšťané a proměny laické zbožnosti v 17. a 18. století*, Brno 2009.

108] Václava KALOUSOVÁ, „*A když smrt zavolá...*“ *Vnímání nemoci, stáří a smrti v rokokanských kšaftech z 16. až 18. století*, in: Tenkrát na západě (Čech): kapitoly z dějin kultury a každodennosti Plzně a Plzeňského kraje, Plzeň 2013, s. 72.

3. 1. 1 Poslední vůle šlechticů

Na sepsání závěti se dbalo především ve šlechtickém prostředí. Nešlo jen o to, že sepsání poslední vůle patřilo mezi základní povinnosti křesťana, ale především bylo důležité postarat se o majetek. V momentě, kdy se šlechtic rozhodl napsat svůj testament, musel postupovat podle předem stanovených pravidel.^{109]} Sepsání kšaftu bylo potřeba uschovat buď u důvěryhodné osoby, která se po smrti kšaftujícího postarala o jeho zveřejnění, nebo přímo v úřadu desek zemských. Poslední vůle zesnulého pak musela být dodána do dvaceti týdnů k deskám zemským, kam byla za nemalý poplatek, často kaligraficky, vepsána.^{110]}

Šlechtické testamentsy se vyznačují ustálenou formou, jedná se o právní dokumenty, které obsahují části typické pro listiny. Dbalo se na to, aby byly psány za plného vědomí testátora. V první části testamentu jsou tzv. úvodní ustanovení, invocace, intitule a promulgace. V invocaci testátor vyzývá boží jméno – tato část odlišuje testament od jiných právních dokumentů. Například v testamentu Marie Gabriely Lažanské je vyzývána svatá Trojice, tedy Otec, Syn a Duch Svátý.^{111]} Také v závěti jejího syna Karla Josefa Lažanského je zmíněna právě svatá Trojice.^{112]} Následovalo uvedení celého jména a šlechtického titulu (identifikace) a promulgace, tedy uvedení listiny ve všeobecnou platnost. Ve druhé části testamentu jsou uváděny důvody, které vedly testátora k sepsání závěti. Šlechtici v této části listiny často meditovali o duši a posmrtném životě, snažili se najít odpověď na otázku, proč je smrt tak neočekávaná.^{113]} Následuje třetí, tzv. distributivní část, kde šlechtici odkazují svůj majetek. Nejednalo se jen o odkazy pozůstalým, šlo i o odkazy zbožné. Například v testamentu Karla Josefa Lažanského je nadace ve prospěch manětínského kostela sv. Jana Křtitele. Teprve pak odkazuje svůj majetek blízkým osobám, třeba svým sestrám či švagrovi: jedná se hlavně o finanční obnosy.^{114]} Čtvrtý oddíl závěti zahrnuje závěrečná ustanovení: sankce, žádost o vložení do desek zemských, zajištění možnosti zrušit nebo změnit testament, zajištění možnosti učinit dodatečné odkazy, podpis, testamentární svědky a datum.^{115]} Svědky testamentu Karla Josefa Lažanského byli Heřman Černín z Chudenic, Jan ze Šternberka, Sebastián Kühnigl a Jan Hennigar.^{116]} Závěť Marie Gabriely podepsal František Buquoy, Leopold Salm z Reifferscheidtu a František Věžník z Věžníků.^{117]}

109] Až do roku 1627 potřebovali šlechtici získat královské svolení, tzv. mocný list, aby mohli disponovat svým majetkem. List zaručoval, že po smrti testátora bude mít závěť stejnou platnost, jako kdyby byla zapsána do desek zemských za jeho života. Po vydání Obnoveného zřízení zemského šlechtici mocný list již nepotřebovali.

110] P. KRÁL, *Mezi životem a smrtí*, s. 21.

111] SOA v Plzni, pracoviště Klášter u Nepomuka, fond RA Lažanských – Chyš, karton 1, inv. č. 13. Testament Marie Gabriely Lažanské.

112] SOA v Plzni, pracoviště Klášter u Nepomuka, fond RA Lažanských – Manětín, karton 2, sign. B IXa, inv. č. 66. Testament Karla Josefa Lažanského.

113] P. KRÁL, *Mezi životem a smrtí*, s. 35.

114] SOA v Plzni, pracoviště Klášter u Nepomuka, fond RA Lažanských – Manětín, karton 2, sign. B IXa, inv. č. 66. Testament Karla Josefa Lažanského.

115] P. KRÁL, *Mezi životem a smrtí*, s. 26.

116] SOA v Plzni, pracoviště Klášter u Nepomuka, fond RA Lažanských – Manětín, karton 2, sign. B IXa, inv. č. 66. Testament Karla Josefa Lažanského.

117] SOA v Plzni, pracoviště Klášter u Nepomuka, fond RA Lažanských – Chyš, karton 1, inv. č. 13. Testament Marie Gabriely Lažanské.

3. 1. 2 Poslední vůle neurozených

Problematika kšaftů neurozených je složitější. Kšaft byl pradávným právem, které si muse-li poddaní často prosazovat u vrchnosti. Až do 18. století nedisponovali venkovští poddaní zcela volně svým majetkem a neměli ani právo kšaftovní, tj. nesměli sami stanovovat, kdo se má v budoucnu ujmout jejich hospodářství. Jejich pozůstalost se stávala majetkem vrchnosti a jen cestou milosti mohla být předána potomkům. Kšaft musel být sepsán za přítomnosti představených obce.^{118]} Po smrti kšaftujícího byl vložen do městské knihy či do knihy kšaftů, pokud proti němu neexistovaly námitky.^{119]} Teprve reformy Marie Terezie a Josefa II. znamenaly průlom. Přiznaly vlastníkům statků rozsáhlá dědická práva.^{120]}

I tak se považovalo sepsání poslední vůle za vážný a zodpovědný akt. Bylo důležité přerozdělit majetek spravedlivě. Podle pověr se jinak musel člověk vracet a napravovat své omyly.^{121]} Kšaft mohl být podle zákona proveden písemnou i ústní formou, v případě, že ho sepisoval někdo jiný, musel být doplněn o podpisy svědků. Častou součástí závěti bylo vybrání místa posledního odpočinku – lidé si přáli být mnohdy pohřbeni v blízkosti svých zesnulých rodičů, sourozenců nebo předčasně zemřelých dětí. Málokdy se objevují zmínky o tom, z čeho mají být uhrazeny pohřební náklady.^{122]} Zato se setkáváme s tím, že testátor odkázal finanční obnos ve prospěch církve (hovoří se o tzv. zbožných odkazech – *pia et alia legata*). Podle P. Ariése šlo dokonce o hlavní důvod k pořízení kšaftu, umírající si tím pojišťoval vstup do nebe.^{123]}

V manětínských městských knihách se s velkým počtem raně novověkých kšaftů nesetkáme, převážná většina z nich je navíc sepsána ještě před rokem 1620. Najdeme tu například kšaft Martina Lazebníka, u něhož je pozoruhodné, že je uveden, stejně jako testamenty šlechticů, vzýváním Svaté Trojice. Martin se v závěti zamýšlí nad životem člověka a píše, že každý člověk se jednou musí s tímto světem rozejít. Důvodem sepsání kšaftu mu byla těžká nemoc. Martin ve své závěti také uvedl soupis lidí, kteří mu něco dlužili, např. u šafáře z blízké vesnice šlo o 10 kop 30 grošů, Vávra Kukla z Rabštejna nad Střelou mu dlužil 30 grošů a Pavel z Hrádku 3 kopy grošů míšeňských. Poté odkazoval finanční obnosy, zatímco vše ostatní přířkl manželce, ale požadoval, aby přispěla kostelu sv. Jana Křtitele částkou ve výši 10 kop grošů míšeňských. Na konci kšaftu je uvedeno datum a to, že byl sepsán za přítomnosti purkmistra a pánů konšelů.^{124]}

Svědci sepsání kšaftu mohli být uvedeni i hned na začátku listiny. Pokud byl zmíněn důvod sepsání závěti, jednalo se výhradně o nemoc. Manětínští nejčastěji odkazovali věci důležité pro bydlení a obživu: díl domu, krávu, dědinu,^{125]} osení, ovce, vlnu, pšenici, žito, ječmen, slámu, seno, otavu, hrách, cínové nádoby, sukni mužskou, kožené kalhoty, peřinu, polštář, různé finanční obnosy a další.^{126]} V městských knihách se setkáme i s „oboustrannými“ kšafy, tedy se smlouvami, které platí pro případ, že zemře muž a žena ho přežije a naopak. V jedné závěti je tento případ „ošetřen“ tímto stylem: „*Jestli by pak*

118] A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození a smrt*, s. 192–194.

119] Tomáš MALÝ, „*Mentalita*“, *zbožnost a smrt chrudimského měšťana v raném novověku (chrudimské kšafy ze 16-18. století)*, Chrudimský vlastivědný sborník 7, Chrudim 2003, s. 19–20.

120] A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození a smrt*, s. 192–194.

121] Tamtéž, s. 195.

122] V. KALOUSOVÁ, „*A když smrt zavolá...*“, s. 76–78.

123] P. ARIÈS, *Dějiny smrti* I, s. 234–237.

124] SOKA Plzeň-sever, fond AM Manětín /nezpracováno/, EL NAD č. 427. Kniha věcí Památných města Manětína (1508–1708), fol. 14.

125] Tamtéž, fol. 20.

126] Tamtéž, fol. 50–51.

ona již dotčená Juliana manželka jeho Poltazara Frysa jakožto manžela svého životem přečkala tehdy aby takový zápis zase [...] byl a takový statek na ní Julianu plným právem připadl.^{127]}

Mnohdy v kšaftech nechybějí zbožné odkazy, např. peníze pro kostel sv. Jana či peníze na lávku ke sv. Panně Barboře.^{128]} V závěrečné části kšaftu je uveden důvod, proč byl zapsán do městských knih: „Pro lepší toho jistotu a zdání i budoucí paměť všceků tři jak Anna Matýsková tak Mariana Kubíková a Voršila Ehrťová tuto smlouvu na rovný groš a náklad do knih městských vložití dali.“^{129]} Na konci je pak uvedeno datum pořízení zápisu.

3. 2 Matriky

Pro období, kterým se v této práci zabývám, jsou k dispozici čtyři matriky. První z nich byla psána od roku 1653 do roku 1723 a jedná se pouze o knihu zemřelých. Matrika je špalíčková, psaná česky až do roku 1721. Pak následuje několik latinských zápisů. Více je o zápisech v této knize uvedeno v následující podkapitole.

Druhá špalíčková matrika zahrnuje léta 1723–1751 a je psána latinsky. Matriku pořídil děkan Händel, „byla nová důkladně ve dřevě bílá vepřovicí potažená vázaná.“^{130]} Oddíl pro zemřelé se nachází v její poslední části a je oddělen od části předchozí Händelovou symbolickou ilustrací, na které je vyobrazena lebka, přes niž jsou položeny klasy a koulky, přesýpací hodiny, had a vyhasínající svíce. Pod lebku je na úzkém proužku napsáno: „sic evanescimus“ (tak pomíjíme). Na zadních stranách knihy jsou uváděny pohřby nemanželských dětí (1741–1751). Na samém konci matriky je pak vyhrazena strana pro popravené osoby.

Následuje latinská matrika pro období 1752–1793. Matrika zahrnuje zápisy o narozených, oddaných a zemřelých. Desky matriky jsou potaženy vepřovicí. Oddíl pro zesnulé je opět oddělen od ostatních ilustrací, nevíme však, kdo je jejím autorem. Do roku 1771 obsahuje matrika větné zápisy, poté je psána v rubrikách. František Wonka píše: „K tomu přišlo r. 1771 nařízení o vedení matrik (od té doby se nepíše par extensum, ale v rubrikách; pozn. Z. M.), vždy za tři měsíce nutno podat zprávu o matričních zápisech...“^{131]} Z rubrik můžeme vyčíst datum, jméno pohřbívacího, jméno toho, kdo provedl poslední pomazání, jméno zesnulého, jeho vyznání, hřbitov, místo, číslo domu a věk. Na poslední straně matriky se nachází oddíl pro mrtvé nemanželské děti a oddíl pro popravené, zde je zapsán pouze již zmíněný Kašpar Pokorný. Matrika je opatřena rejstříkem.

Do poslední knihy zemřelých, kterou zde zmíním, bylo zapisováno od roku 1784 do roku 1811. Jedná se o první knihu, v níž jsou zaznamenávány příčiny úmrtí. Dále z ní můžeme vyčíst datum úmrtí, číslo domu, jméno zesnulého, vyznání (katolík, protestant), pohlaví (muž, žena) a věk. Kniha je, stejně jako kniha předchozí, opatřena abecedním rejstříkem.

127] SOKA Plzeň-sever, fond AM Manětín /nezpracováno/, EL NAD č. 427. Památná kniha manětínská, kniha smluv (1381–1705), fol. 78.

128] Tamtéž, fol. 77.

129] SOKA Plzeň-sever, fond AM Manětín /nezpracováno/, EL NAD č. 427. Kniha věcí Památných města Manětína (1508–1708), fol. 50–51.

130] SOKA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. Kniha o faře manětínské I, s. 38.

131] Tamtéž, s. 43.

3. 2. 1 Kniha zemřelých 1653–1723

Informace v této knize nejsou ještě utříděny do rubrik, v jednotlivých zápisech je nejčastěji uvedeno datum, odkud zesnulý pocházel (kniha totiž zahrnuje i ostatní obce z farnosti a mlýny z okolí), jméno zesnulého a místo posledního odpočinku, např. „*Z Mantiny 15. Juny Vilím Kříž pochován jest u s. Panny Barbory*“.^{132]} Pokud se jedná o zesnulé dítě, vypadá zápis nejčastěji takto: „*Z Mantiny 28. Maj pochováno jest dítě jménem Michal Jana Pazdery syn u ste. Panny Barbory*“.^{133]} Je tedy uvedeno ještě jméno otce, zřídka se v matrice objeví jméno matky (*Barbora Marie Havlové dcerka*).

Některé matriční zápisy jsou obohaceny o další údaje, např. tedy o místo, odkud zesnulý pocházel (*Marie Šadlerová z Městic*), či o příbuzenský vztah s nějakou další osobou (*sestra vlastní Kašpara Šadlera barvíře, manželka pastýře mantinského, Barbora tkalcova matka*). Častěji je však u jména uvedeno povolání zesnulého. V knize se konkrétně vyskytují tato: zahradník, mlynář panský, pastýř, barvíř, hejtman, kaplan, křemář panský, správce panský, sládek panský, šenkýř panský, pacholek pana pátera, pacholek obecní, pacholek od volů vojenských, kramářka, kramář, tkadlec, zahradník panský, lokaj, bečvář, hrnčíř, krejčí, sládek, posel, řezbář, kantor, služka, porodní bába. U některých osob se rovněž dočteme, k jaké sociální vrstvě obyvatel patřily: urozený pán, měšťan, cikán, poustevník.

Skutečnost, že někdo zesnul, je v knize vyjadřována různými způsoby, např. *usnul v Pánu, umřel v Pánu, dokonala běh života svého, Pán Bůh ráčil povolati synáčka*. K některým zápisům je připsána zbožná formule: *Pán Bůh rač jí dáti lehký odpočívání, Pán Bůh rač milostivý býti a jeho milej duši do nebeského království přijíti* apod. Někdy se tyto formule vyskytují v latině např. *Requiem aeternam dona eis*.^{134]} Pokud někdo zesnul téhož dne, objevuje se na začátku zápisu latinské *eodem die*.^{135]} Na konci záznamu se občas setkáme se jménem pochovávacího.

Dále mohou být v matričním zápisu uvedeny zajímavosti spojené s úmrtím: např. „*Z Mantiny 6 Novembris dokonala běh života svého Kateřina manželka Simona Tikala po porodu děťátka a pochována jest na křehov s. Jana v Mantině*“.^{136]} Z následujícího zápisu pak můžeme soudit to, že nebylo běžné, aby se za zesnulého sloužila zádušní mše a přednášelo kázání. Takovou praxi totiž dokládá jediný zápis s tímto dodatkem v celé matrice: „*Z Mantiny 16 Decembris pochován u s. Panny Barbory Michal Vajpert bylo Requiem i Kázání*“.^{137]} Za povšimnutí stojí zajisté i fakt, že se v celé matrice setkáme jen s jedním zápisem o úmrtí dvojčat.

Pokud se v knize zemřelých vyskytne zápis v porovnání s ostatními delší, jde o osobu něčím významnou. V této matrice se můžeme konkrétně setkat se záznamy o úmrtí Rudolfa Jiřího Lažanského († 20. března 1659)^{138]}, Václava Josefa Lažanského († 2. března

132] SOA Plzeň, Sbíрка matrik západních Čech, Matrika zemřelých Manětín (1653–1723), sv. 04, fol. 3.

133] Tamtéž, fol. 5.

134] Requiem aeternam dona eis = Odpočinutí věčné dej jim.

135] SOA Plzeň, Sbíрка matrik západních Čech, Matrika zemřelých Manětín (1653–1723), sv. 04, fol. 1–20.

136] Tamtéž, fol. 23.

137] Tamtéž, fol. 22.

138] Rudolf Jiří byl pohřben v kapli sv. Kříže v bazilice Nanebevzetí P. Marie na Strahově, kam byli pohřbíváni všichni rodinní příslušníci (NA, Sbíрка genealogicko–heraldická Wunschwitzova, inv. č. 638). Přesto máme v manětínské matrice o jeho úmrtí záznam, v němž doslova stojí: „*nešen byl k S. Panně Barboře do chrámu Páně*“ . Jeho tělo bylo pravděpodobně před převezněním na Strahov ve zdejším kostele vystaveno a nejspíše se

1715), Aleše Plešnera († 6. srpna 1721). Neobvyklý je také zápis o úmrtí dragouna, už jen tím, že je uvedeno jak datum úmrtí, tak datum pohřbu. „Z Mantiny usnul v Pánu Bohu 31. března Ondřej Gros pod saským regimentem kompanií pana Ferdinanda Arnošta Béra z Berku hejtmána býlý dragoun. Pochován u s. Panny Barbory 2. Aprilis L. 1689.“^{139]}

V neposlední řadě můžeme v matrice vysledovat, jaká křestní jména byla v době baroka v oblibě. U žen se nejčastěji setkáme se jmény Alžběta, Anna, Kateřina, Dorota, Barbora a Markéta. Běžnými mužskými jmény jsou pak tato: Jan, Matěj, Václav, Martin, Jiří, Bartoloměj a Tomáš. Neobvyklá nebyla ani dvě křestní jména např. Anna Maria, Anna Elizabeth, Jan Jakub, Josef Jiří.^{140]}

4. Nejčastější příčiny úmrtí a dětská úmrtnost v Manětíně

4. 1 Nejčastější příčiny úmrtí

Lidi žijící v době barokní, stejně jako ty dnešní, bezesporu zajímalo, na co jejich příbuzný či známý zesnul. Příčiny úmrtí byly však do matrik v Manětíně zaznamenávány až od roku 1784,^{141]} jak bylo již zmíněno v podkapitole Knihy zemřelých. Chorobu, na kterou ten který jedinec zemřel, určoval pravděpodobně lékař.^{142]} Z Knihy o faře manětínské víme, že v Manětíně lékaři působili. Nejvýznamnějším z nich byl výše zmíněný hraběcí lékař Jeroným Tichý.

4. 1. 1 Příčiny úmrtí v matrice (1784-1790)

Především v rozmezí let 1784–1790 lze sledovat, z jakých příčin tehdejší lidé umírali. Během tohoto období zesnulo celkem 119 osob, přičemž děti do 5 let věku tvoří 54 % z tohoto počtu (nejkritičtější je pro ně i zde období od jednoho měsíce do jednoho roku). Nejméně jedinců zemřelo v rozmezí 5–50 let. Lidé nad 50 let věku pak tvoří zbylých 28 %. Pouze pět osob ze zmíněného počtu žilo déle než 80 let. Nejstaršímu zesnulému bylo 88 let.

Nejvíce manětínských obyvatel (samozřejmě hlavně dětí) zesnulo na psotník,^{143]} konkrétně 34 % uvedených 119 úmrtí. V matrice tuto chorobu najdeme pod označením

zde konala i zádušní mše (SOA Plzeň, Sbirka matrik západních Čech, Matrika zemřelých Manětín (1653–1723), sv. 04, fol. 7).

139] SOA Plzeň, Sbirka matrik západních Čech, Matrika zemřelých Manětín (1653–1723), sv. 04, fol. 58.

140] Tamtéž, fol. 1–120.

141] Srovnaj Václav GRUBHOFFER, *Medikalizace smrti na přelomu 18. a 19. století. Okamžik smrti, zdánlivá smrt a vzorce chování k mrtvým z hlediska dějin lékařství*, *Theatrum Historiae* 11, 2012, s. 105–123.

142] Prvním doloženým lékařem zde působícím byl manětínský rodák Jeroným Tichý. V Manětíně začal toto povolání vykonávat v roce 1714 poté, co se vrátil ze studijních cest po Itálii, Francii a Švýcarsku. Jeroným Tichý byl ve veliké váženosti i u doktorů medicíny a chirurgie v Praze. Od dob Václava a Marie Gabriely Lažanských měla manětínská vrchnost svého felčara. Tomu poskytovala byt v samotném zámku a deputát. Jeronýma Tichého nahradil po jeho smrti v roce 1725 Jan Václav Brasch, kterého pak v roce 1770 vystřídal Bernard Brasch, vynikající chirurg. Ten v Manětíně založil dobročinnou nadaci na ošacování chudých školních dětí a své povolání vykonával až do roku 1791. (Václav JIRSA, *Lékaři, ranhojiči, doktoři a lékárníci v Manětíně*, *Vlastivědný sborník čtvrtletník pro regionální dějiny severního Plzeňska* 22, č. 3, 2012, s. 16.)

143] Pravděpodobně se jednalo o tetanické křeče způsobené nedostatkem vápníku, které byly spojené s bezvědomím. Ale vzhledem k nedostatečné úrovni medicíny tak mohly být označovány jakékoli křeče vedoucí k úmrtí dítěte. Trvání psotníkového záchvatu se pohybuje v rozmezí od půl minuty až k několika hodinám. Pokud následuje záchvat za záchvatem, je stav doprovázen vysokými teplotami (přes 40°C). Často se pak dítě vrátí k sobě a je v pořádku. Pokud nastane smrt, důvodem je ochrnutí srdce nebo udušení. (Jaroslav VYSOKÝ, *Psotník*, Praha 1920, s. 13–14.)

Fraiss. Deseti procenty je zastoupena vodnatelnost (Wassersucht),^{144]} nicméně z matriky nelze vyčíst, jaký konkrétní orgán byl vodnatelností zasažen. Častou nemocí byly rovněž neštovice (Blattern)^{145]} a souchotiny,^{146]} které nejčastěji najdeme pod názvem Lungensucht, ale můžeme za tuto chorobu pokládat i nemoci pod označením Hectica či Abzehrung. Hojněji se vyskytovaly též různé záněty (Cathar), úplavice (Disenteri),^{147]} krvácení do mozku (Schlagflüß) či blížeji neidentifikované píchání v boku (Seitenstechen), snad zánět slepého střeva. U starších lidí se jako příčina jejich úmrtí uváděla sešlost věkem (Altershalber). Dále se umíralo na zánět plic, zánět kloubů, sněť,^{148]} chrlení krve či na horečnatá onemocnění. Někdy je jako příčina uvedena náhlá smrt, jistě infarkt (Todtgefallen).^{149]} Všechny matriční zápisy obsahují jen jednu příčinu úmrtí, není zde uvedena žádná kombinace.

V matrikách se však můžeme setkat i s kuriózními či méně obvyklými důvody úmrtí, nejčastěji v důsledku úrazů. Dne 21. července 1777 utonula 24letá Barbara Dlouhá; 23. dubna 1788 byl zabit mlýnským kamenem devítiletý chlapec Bernard Frey a nešťastným pádem se 26. května téhož roku zabil tesař Wenzl Karásek.^{150]} V matrice z let předešlých se dočteme například i o tom, že se v říjnu roku 1677 utopila na dvoře ve studni Dorota

144] Během tohoto onemocnění se voda se všemi špatnými látkami zdržuje v těle, hromadí se ve všech útrobach a pod kůží, ale především v dutině hrudní a v břiše. Tekutina stlačuje okolní orgány a působí nemocnému obtíže při dýchání, zažívání a také narušuje krevní oběh. Nejvíce trpí srdce. (Jan ŠIMSMA, *Přírodní léčba a domácí lékař. Praktický populární popis všech method přírodoléčebných, fysikálních a dietetických, dále popis nemocí, jich příčin, jak jim předcházeti a jak je osvědčenými domácími prostředky léčiti*, Praha 1923, s. 249.)

145] Onemocnění najdeme také pod názvem variola. Jedná se o akutní virové onemocnění, které je charakteristické těžkým celkovým stavem a vyrážkou, která prochází různými vývojovými stádii. Zahrnuje příbuzné jednotky vyvolávané odlišnými typy původce náказы a projevující se rozdílnou smrtelností. Jsou to variola major (klasická variola), variola minor (mírná forma). Nemoc nevypukne ihned po nakažení, inkubační doba je 12–14 dnů. Zajímavé je, že tentýž virus může u jednoho pacienta vyvolat těžké onemocnění, které zkrátka skončí smrtí, ale druhému způsobí pouze vyrážku. Po skončení inkubační doby se u pacienta objeví horečka, cítí únavu a nevolnost. Nemocný trpí žízní, nemá chuť k jídlu, bolí ho hlava a pociťuje bolesti v kříži. Pacient také pozbývá vědomí a často blouzní. Vyrážka se neustále zvětšuje a na vrcholech pupínků vznikají puchýřky s tekutinou. V období, kdy vznikne vyrážka tohoto typu, teplota klesá a také mizí bolesti hlavy a kříže. Zanedlouho však dojde opět ke zhoršení stavu nemocného. Začíná hnisat obsah jednotlivých neštovic. Nemocný má stejnou vyrážku i v ústní dutině, nemůže polykat a mluvit. Okolí neštovic červená. Po této fázi následuje opět stádium stagnace, kdy se zdá, že se stav nemocného lepší. Puchýře vysychají a mizí napětí v kůži. Neštovice se zbarvují dohněda a mění se v stroupky, které odpadávají. Není však neobvyklé, že se po tomto stádiu znovu objeví vlna horeček, na kterou mnozí pacienti zemřeli. (Otokar TEYSCHL, *Neštovice pravé a ochranné očkování proti nim*, Praha 1920, s. 11–14.)

146] Jde o nakažlivou nemoc, která se projevuje u zvířat i lidí. Nemoc trvá velmi dlouho, často vede k úmrtí. Je způsobena tyčinkovitými bakteriemi tuberkulózy. Bakterie nemusí zasáhnout jen plic, ale i jiná ústrojí a kůži. Nejčastěji souchotiny postihují děti v prvních měsících nebo letech života. U každého jedince má nemoc jiný průběh. Náकाза se šíří od nemocných zvířat i lidí, kteří vykašlávají zárodky tuberkulózy. Člověk může tomuto onemocnění předejít správnou životosprávou a staráním se o svou fyzickou stránku. (J. ŠIMSMA, *Přírodní léčba*, s. 761–763.)

147] Jedná se o těžké onemocnění tlustého střeva, které se vyznačuje bolestivými průjmy. Zdrojem náказы je nemocný člověk, jehož stolice obsahuje velké množství zárodků úplavice. Někteří lidé jsou vůči této chorobě imunní, i když požírou množství zárodků úplavice, ale právě tito se pak nejčastěji stávají přenašeči choroby. (J. ŠIMSMA, *Přírodní léčba*, s. 759.)

148] Vzniká znečištěním rány (hlínou, hnojem, střevním obsahem). Když se bacil sněti dostane do rány, způsobí v jejím okolí nařalověle zbarvení, pak tvoří plynové bublinky pod kůží a ve svalstvu. U člověka postiženého sněti nastává smrt během několika dní, a to účinkem jedu, který bacil sněti vytvoří. Po smrti proniká sněť do všech ústrojí těla a v nich tvoří plynové puchýře – hovoří se o tzv. posmrtné plynatosti. (J. ŠIMSMA, *Přírodní léčba*, s. 773–774.)

149] SOA Plzeň, Sběrka matrik západních Čech, Matrika zemřelých Manětín (1784–1811), sv. 15, fol. 1–7.

150] Tamtéž, fol. 5.

Křížkovic.^{151]} Nechybějí ani úmrtí čerstvých matek v důsledku poporodních komplikací. Děkan Wonka ve svém díle zmiňuje, že ve 30. letech 18. století ohrožoval zemi mor – Manětínští se proti tomuto onemocnění chtěli bránit, a tak se součástí Vysoké cesty staly čtyři sochy představující nebeské ochránce proti moru. Není vyloučeno, že i tato smrtící choroba stála v pozadí skonu některého z manětínských obyvatel.^{152]}

4. 2 Dětská úmrtnost

Dětská úmrtnost v Manětíně byla poměrně vysoká. Jak již bylo zmíněno, v období od roku 1784 do roku 1790 zemřelo ve městě 119 obyvatel, z čehož 59 % tvořily děti do deseti let věku. Nejčastějšími příčinami jejich smrti byly psotník, úplavice a neštovice. V této části práce bych se však chtěla zabývat dobou starší a porovnat dvě časová období, 1653–1673 a 1700–1720, pro něž jsem údaje čerpala z jediné české manětínské matriky. I v těchto letech tvořily děti nadpoloviční většinu zesnulých – v prvním období zesnulo 71 dětí, v druhém jejich počet stoupl na 127.

Nejkritičtější roční dobou bylo pro děti jaro. V prvním i druhém zkoumaném období zemřelo 41 % dětí, tzn. 29 dětí v letech 1653–1673 a 53 dětí v letech 1700–1720. V dalších ročních dobách se pak začínají hodnoty odlišovat. Pro první období vypadají hodnoty takto: v létě zesnulo 8 % dětí, na podzim 12 % a v zimě 34 %. Zima se tedy stala druhou nejkritičtější roční dobou. Ve druhém zkoumaném období zesnulo v létě 27 % dětí, na podzim 15 % a v zimě 16 %. U jednoho dítěte není uveden měsíc, kdy zesnulo.

Dále jsem se věnovala tomu, jaké pohlaví u zesnulých dětí převažovalo. Pro rozmezí let 1653–1673 je však údaj nevyhovující. U 25 % matričních zápisů totiž není uvedeno pohlaví dítěte nebo křestní jméno, podle kterého by se dalo pohlaví určit. Děti mužského pohlaví tvoří 44 % a zbylých 31 % tvoří děti pohlaví ženského. Lepší je situace pro období druhé, kde není uvedeno pohlaví jen u tří dětí. 53 % pak tvoří děti mužského pohlaví a 45 % děti ženského pohlaví. Lze tedy říci, že počet zesnulých chlapců a dívek je téměř vyrovnaný, s mírným neprospěchem chlapců.

V neposlední řadě jsem vyhledávala také místo, kam byly děti pochovány. V prvním období jednoznačně převažovaly pohřby na hřbitově u kostela sv. Barbory. Ty tvoří 65 %. Zbylé děti byly pochovány u kostela sv. Jana Křtitele. Tato skutečnost jistě souvisí s tím, že až do požáru v roce 1712 a následné opravy města bylo na hřbitově u kostela sv. Jana Křtitele málo místa. Pro období 1700–1720 opět nemáme dostačující údaje – u 60 dětí totiž není uvedeno místo posledního odpočinku. Ze zbývajících bylo 15 dětí pohřbeno u sv. Jana Křtitele a 52 dětí u kostela sv. Barbory.^{153]}

Shrnutí

Město Manětín bylo v období raného novověku nejen sídlem barokní kultury, ale i místem košaté barokní zbožnosti. Na nevelké urbánní ploše se nacházely hned dva kostely, kostel sv. Jana Křtitele a kostel sv. Panny Barbory, při nichž působil farář či děkan a jeho pomocníci. Tito lidé dohlíželi na životy lidí ve městě, ale hlavně dbali na to, aby byli umírající za-

151] SOA Plzeň, Sbirka matrik západních Čech, Matrika zemřelých Manětín (1653–1723), sv. 04, fol. 36.

152] SOKA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. Kniha o faře manětínské I, s. 35.

153] SOA Plzeň, Sbirka matrik západních Čech, Matrika zemřelých Manětín (1653–1723), sv. 04, fol. 1–127.

opatření. Někdy je k umírajícím doprovázeli chudí ze špitálu. Někteří manětínští obyvatelé nechávali sepisovat poslední pořízení, v nichž se snažili předejít sporům, rozdělit majetek, vyrovnat dluhy a příspěvkem církvi si zajistit vstup do nebe. Také v Manětíně se u umírajících střídaly návštěvy. Pokud byl umírající členem bratrstva, přicházeli k němu spolubratři a pomáhali mu oddat se zbožným myšlenkám. V případě, že byl zesnulý zámožný nebo byl členem bratrstva, sloužila se za něho mše. Některé manětínské pohřby byly doprovázeny zpěvem členů literátského kůru. Obyvatelé sledovaného města umírali nejčastěji na psotník, vodnatelnost, neštovice, souchotiny nebo na sešlost věkem.

I v Manětíně lze z místa posledního odpočinku vysledovat sociální postavení zesnulého. Mezi nejváženější obyvatele města patřili bezesporu členové rodu Lažanských, děkani, faráři, lékaři a někteří služební ze zámku. Ti byli pohřbeni v hrobkách v kostele. Na druhé místo bychom mohli zařadit zesulé, kteří byli hlavně do roku 1712 pohřbeni na hřbitově u kostela sv. Jana Křtitele. Šlo totiž o staré rody, které měly na hřbitově prestižní místo. Prostí lidé byli nejčastěji pohřbíváni u kostela sv. Panny Barbory a pro nekatolíky a popravené osoby nebylo na hřbitovech místo vůbec. O barokním zbožném duchu Manětína svědčí také skutečnost, že zde působila dvě náboženská bratrstva - literátský kůr a bratrstvo sv. Barbory.

Death and burial in Manetin in baroque-period

Summary

The city of Manětín was a place of baroque culture and a huge piousness and religiousness at the same time during the early modern times. Two churches were situated on a quite small urban area – Saint John the Baptist and Saint Barbara churches. In these churches, there was a priest or a dean and their assistants. These people took care about the citizens but their main concern was to take care of dying people. Sometimes, these people were brought to the dying ones by the poor people from spitals. Some burghers of Manětín wanted to have their last will and testament because they wanted to prevent arguments, divide their property and belongings, settle the bills and also, ensure their heaven admission by giving a contribution to church. Many visitors were taking turns at the dying ones. When the dying person was a member of the brotherhood, their brothers came to them and helped them with their religious thoughts. In case the deceased person was a wealthy person or a member of the brotherhood, a memorial service was held for them. Some funerals were accompanied with singing of brotherhood choirs. The main causes of death were febrile convulsions, anasarca, small pox, pulmonary tuberculosis or old age.

It is possible to track down the social status of the deceased people from the place of their eternal rest. The dynasty of Lažanský, deans, priests, doctors and some castle servants belonged among the most respected burghers and were buried in the church tombs. Then, there were deceased people who were buried (mainly until 1712) in the cemetery at the Saint John the Baptist church. These were members of old dynasties that had a prestigious place in the cemetery. People of low birth were buried at the Saint Barbara church. There was no place in cemeteries for non-catholic and executed people. Another fact that shows the piousness and religious life in Manětín is that there were two religious brotherhoods, a brotherhood choir and the brotherhood of Saint Barbara.

Jazyky – Komenského „brány moudrosti“

Jan KUMPERA

Abstract: Since the beginnings of his reform endeavours Comenius had showed an extraordinary interest in language teaching which he appreciated not only as a means of better communication but also as an instrument of human emendation. Although he had tried to improve teaching Latin and national languages as well, he finally came to conclusion (long before Esperanto) that development of science and knowledge would demand a creation of artificial language, named by him panglottia, lingua catholica or lingua universalis. Comenius recognized limits of Latin and recommended to create a new international tongue from best qualities of classical and modern languages as well. Such a new universal language should be rational, exact, harmonious, easy to learn, to make easier communication among European scholars.

Key words: Comenius, language teaching methods, Latin textbooks, universal language „panglottia“

„Jazyky mají být pěstovány a vypěstovány tak, aby se staly uživatelům zprostředkovatelem moudrosti“.^{1]}

Úvod

V počátcích svého reformního snažení, ještě na domácí půdě a v prvních letech exilu, hodlal Jan Amos přispět především vzdělanosti a školské nápravě vlastního národa a v tomto ohledu preferoval jako literární jazyk rodnou řeč. Nastínil koncepci první české encyklopedie *Theatrum universitatis rerum* to jest divadlo světa a zahájil přípravu didaktického souboru *Ráj český*.^{2]} Velmi jednoznačně to vyjádřil na sklonku života ve svém bilančním dopise holandskému nakladateli Montanovi: „*Brzy v mládí pojala mě touha, abych toliko pro svůj národ složil v mateřtině nějaké knihy a jemu tím prospěl, a ta touha mne neopustila po celých těch padesát let.*“^{3]}

Toto přání se exulantovi Komenskému nesplnilo. A i proto mu obavy z budoucnosti „*vlasti milé*“ splývaly (a jak se ukázalo v následném pobělohorském období právem) i se starostmi o národ a jeho jazyk – v proslulém Komenského Kšaftu Jednoty bratrské zaznívá dodnes s naléhavou a nadčasovou platností: „*Odevzdávám tobě (lide český) také a synum tvým snažnost v pulerování, vyčišťování a vzdělávání milého našeho a milostného otcovského jazyka...*“^{4]}

Češtinu ovšem používal jako komunikační prostředek i nadále, jak pro exilovou komunitu Jednoty bratrské, tak v soukromé korespondenci s krajany. A v jeho představách měli čeští učitelé nadále češtinu rozvíjet a pěstovat pro své žáky jako klíč ke vzdělání a na základě dokonalé znalosti mateřského, prvního jazyka otvírat i brány jazyků dalších.

1] Jan Amos KOMENSKÝ, *Obecná porada o nápravě věcí lidských* III, Praha 1992, s. 179.

2] Jan KUMPERA, *Jan Amos Komenský: Poutník na rozhraní věků*, Praha – Ostrava 1992, s. 302–303.

3] Jan KUMPERA, *Jan Amos Komenský: Malý profil velké osobnosti*, Uherský Brod 1989, s. 37.

4] Jan Amos KOMENSKÝ, *Kšaft umírající matky Jednoty bratrské*, in: Jan Amos Komenský, *Dvojí poselství českému národu*, Praha 1970, s. 25.

Jazykovou výuku cizích řečí, zejména latiny, Komenský promýšlel již od samých počátků svého pedagogického působení. Již jako mladý učitel na bratrské škole v Přerově připravil příručku *Grammaticae facillioris praecepta* (Pravidla snadnější mluvnice), její vydání z roku 1616 se však nedochovalo. K lingvistické problematice se Komenský vrátil až koncem dvacátých let 17. století, kdy na samém konci českého pobytu psal svoji českou Didaktiku. Zásady zde prvně formulované pak jen zdokonaloval a mnohokrát zopakoval v latinských spisech jako *Didactica magna* (Velká didaktika) či *Methodus linguarum novissima* (Nejnovější metoda jazyků).^{5]} Především zdůrazňoval, že na všechny jazyky a na všechny jazykové dovednosti má být uplatněna jedna metoda: „*Jedna metoda ať jest na všechny jazyky, a jedna na všechny dovednosti*“. Hlavní zásady výuky cizích jazyků pak shrnul do jakéhosi šesterá: 1. Učitel a žák mají být jednoho mateřského jazyka, 2. Výuka musí být srozumitelná, 3. Mluvnice i slovní zásoba musí respektovat rodný žákův jazyk, 4. Při překládání, memorování i zkoušení „*vždycky ať známý jazyk jde napřed a druhý za ním*“, 5. Výuka cizímu jazyku musí být stupňovitá – nejprve je třeba rozumět, až potom psát a mluvit, přičemž „*čísti a psáti – vždycky v každém jazyku – spolu jíti má*“, 6. Navíc je třeba výuku organizovat tak, „*aby napřed to, což známé a každodenně v rukou neb očích jest, potom co blízké, a teprve co vzdálené, předkládáno bylo*“.^{6]}

Pozornost věnovaná výuce latině rostla v Komenského tvorbě s ubývajícím dějemi na návrat do vlasti. Vytríbená řeč Římanů a evropských humanistů se ve spisech českého učence stává dominantním jazykem a i díky jejímu brilantnímu zvládnutí zraje Komenského reformní dílo postupně do podoby celosvětového apelu po „*nápravě věcí lidských*“.

Dveře jazyků

Komenský považoval za hlavní jazyk evropských vzdělanců pochopitelně latinu, kterou si osvojil dokonale jako málokterý jeho současník (přitom se ji začal učit až v šestnácti letech!). Jako první krok ke vzdělání a k vědomostnímu růstu se mu jevila latina, ale spolu s ní i další „*pěstěné*“ národní jazyky, jako první a přirozené „*dveře*“ k moudrosti. Komenský bývá tradičně vnímán jako velký didaktik, „*učitel národů*“, „*Koperník pedagogiky*“, ale své veškeré didaktické snažení a pedagogické spisy chápal jen jako první stupeň k nápravě jednotlivce, národů, celé lidské společnosti.^{7]} Proto i zvládnutí jazyka, konkrétně latiny, bylo naprosto nezbytné, ale mělo jít ruku v ruce s tzv. pansofickým (všestranným) poznáním světa a jeho reálií, a tím i usnadnit cestu k dalším „*branám*“ vzdělání a nápravy.

Na tomto principu vznikla i proslulá Komenského *Janua linguarum reserata* čili Dveře jazyků otevřené, patrně nejúspěšnější učebnice latiny vůbec.^{8]} Napsána byla v prvních letech exilu v polském Lešně, kde byla vydána již roku 1631 a ještě téhož roku v Londýně. Kniha se stala „*bestsellerem*“ a jejímu autorovi, latinsky Comeniovi, přinesla věhlas, který k jeho nelibosti zastínil i pozdější nápravné spisy. Toto v 17. století nejznámější Komenského dílo představovalo průkopnický čin ve výuce latiny a jazyků vůbec. Jednalo se o první jazykovou učebnici poskytující zároveň s poznáním jazyka i harmonický souhrn poznatků o nejdůležitějších věcech a jevech. Již na počátku, jak jsem se zmínil, byla zamýšlena jako součást chystané reformní pedagogicko-pansofické soustavy). Vnější podnět,

5] Jan Amos KOMENSKÝ, *Didactica to jest Umění umělého vyučování. Psáno 1627–1632*, Praha 1849. Týž, *Didactica magna universale omnes omnia docendi artificium exhibens* (Velká didaktika, ukazující obecné umění naučit všechny všemu), Amsterdam 1657 a týž, *Methodus linguarum novissima*, Lešno 1648. Více viz J. KUMPERA, *Jan Amos Komenský. Poutník na rozhraní věků*, s. 229–230 a 265.

6] Jan Amos KOMENSKÝ, *Jak se učit. Vybrané myšlenky o výchově vzdělání*, Praha 2004, s. 69–70.

7] J. KUMPERA, *Jan Amos Komenský. Poutník na rozhraní věků*, s. 168–173.

8] Tamtéž, s. 247.

jak Komenský sám přiznává, poskytl tzv. hibernská či španělská *Janua linguarum*, vydaná irskými (hibernskými) mnichy ve španělské Salamance roku 1611. Původně latinsko-španělská jazyková učebnice, sestavená irským mnichem Stephanem Batem a shrnující asi 5000 základních slov ve 1200 větách, byla vydána též v Londýně roku 1617 čtyřjazyčně (doplněna o angličtinu a francouzštinu). A patrně toto vydání ukázal Komenskému jeho lešenský přítel dr. Jan Jonston. Komenský přejal sice začátek názvu, ale jeho obsahové uspořádání je zcela nové. Proti dosavadnímu scholastickému verbalismu a mechanickému memorování slovíček staví Komenský princip pedagogického realismu. Asi 8000 základních slov je uspořádáno v 100 větných paragrafech do 100 tematicky věcných kapitol. Přehledná jazykově encyklopedická struktura, vycházející zároveň ze srovnání mateřského jazyka a latiny, byla základem pro Komenským nečekanou evropskou proslulost knihy, a tím i jejího autora. *Janua* se stala v 17. století vedle Bible nejvydávanější knihou. Jen z doby Komenského života, tedy do 1670, je v českých a slovenských knihovnách uloženo 101 různých, dvojjazyčných i polyglotních vydání. Do konce 17. století vyšla *Janua* ještě 18x, v 18. století už její vliv slábl (10 vydání). Výrazem úspěšnosti je roku 1633 rozšíření názvu *Janua linguarum aurea* (zlatá), objevuje se i varianta *Porta linguarum* (Brána jazyků).

Jsou známy překlady do 11 evropských jazyků (mimořádně větší mezinárodní vydavatelský úspěch měli později jen dva Češi – autor jedné knihy Jaroslav Hašek a v nedávné době Milan Kundera). Anglický překlad vyšel již 1631 v Londýně – první Anchoranovo „pirátské“ vydání ještě bez uvedení autora, ale další již s latinským Komenského jménem, Comenius. Následovala vydání německá (Lipsko 1633 ad.), francouzská (Londýn 1633 ad.), polská (Gdaňsk 1633 ad.), italská (Leiden 1640 ad.), švédská (1641 ad.), holandská (Amsterdam 1642 ad.), řecká (Amsterdam 1643 ad.), maďarská (Bardějov 1643 ad.). V rukopise existuje dokonce překlad do islandštiny, španělský překlad vyšel až 1819). Komenského přítelem, orientalistou Petrem Goliem byl pořízen před rokem 1642 překlad do arabštiny a v této době byly připravovány i překlady do čtyř dalších orientálních jazyků (turečtiny, perštiny, mongolštiny a arménštiny). Tyto asijské verze *Januy* se však bohužel nezachovaly.

Samotná *Janua* byla ovšem Komenským několikrát upravována, jejím zjednodušením vznikla učebnice pro začátečníky *vestibulum*, dramatizací *Januy* vznikl soubor divadelních školních her *Schola ludus*. Českou verzi *Dveře jazyků* napsal sám Komenský, její rukopis se ale nezachoval a původní tisk z roku 1633 (bez latiny) byl znovu objeven teprve roku 1892 J. Müllerem v hornolužické Žitavě a roku 1952 darován vládou tehdejší NDR Československé republiky (nyní v Národní knihovně v Praze). Úspěšná učebnice byla však v 17. století známa také českým jezuitům, kteří vydali *Januu* v česko-latinsko-německé verzi v Praze roku 1669 i s Komenského jménem (první Komenského vydaná kniha v Čechách po jeho odchodu do exilu). S tiskem začali jezuité již roku 1667 (asi předmluva a titulní list), upravovatelem českého textu byl vlastenecký jezuita Matěj Václav Štejer. Reedice následovaly roku 1694 a 1716, vycházelo z nich i obrozenécké vydání Karla Ignáce Thama z roku 1805. Původní český text z roku 1633 zveřejnil roku 1893 Josef Šmaha.

Latinská předmluva je datována 4. 3. 1631, česká 24. 3. 1633. Struktura vychází ze šesti dnů biblického stvoření. Proto úvodní kapitolu následuje část věnovaná vzniku světa, živlům a nerostům (II.–IX.), a poté popis živé přírody (X.–XIX). Člověku jako nejdokonalejšímu tvoru je věnováno nejvíce kapitol: XX–XXIX. (tělo a zdraví), XXX.–LIII. (lidská řemesla a činnosti), LIV–LVII. (lidská společnost), LVIII–LXXXI. (škola a vzdělanost), LXXXII–XCIV (ctnosti) a XCVII – C (náboženství a poslední věci člověka). Paragrafy jsou očíslovány průběžně 1–1000. Stupňovitost poznání je patrná i jazykově (od vět jednoduchých ke složitějším). Popis je přitom uspořádán tak, aby vynikl celek a žáci mohli pochopit jednotu světa.

Předsín

Záhy po prvních vydáních Januy se snesla na Komenského hlavu vedle převažující chvály i věcná kritika: učebnice je prý pro začátečníky náročná. Autor na to reagoval vydáním kratší, elementární příručky latiny pro začátečníky s názvem *Vestibulum – Januae linguarum reseratae vestibulum* (Předsíní dvéří jazyků otevřených).^{9]} Ale i toto zjednodušení Januy se těšilo v Evropě velké oblibě. Ještě za Komenského života vyšla asi 40x, v dvojjazyčných i polyglotních verzích. Autor ji ještě dvakrát přepracoval – roku 1649 a roku 1652. Kromě latinského originálu byla vydána v osmi jazycích (uvedena jen první vydání) – německy 1636 (v Lipsku), česky a maďarsky 1640 (v Levoči v latinsko-německo-maďarsko-české verzi), holandsky a francouzsky 1642 (v Amsterdamu v latinsko-německo-holandsko-francouzské verzi), polsky 1641 (v Lešně) a 1642 (v Gdaňsku) a řecky 1648 (v Levoči). Podstatou příručky je především redukce slovní zásoby za 7300 slov Januy na asi 1000 nejzákladnějších slovíček v 427 číslovaných krátkých větách. Látka je rovněž tematicky rozdělena, a to do sedmi kapitol: o vlastnostech věcí, o pohybu a činnosti, o okolnostech věcí (příslovce, předložky, číslice), o škole, o domácnosti, o městě a světě, o ctnostech.

Svět v obrazech

Ohlas úspěšných učebnic Januy a *Vestibula* Komenského povzbudil k dalšímu originálnímu nápadu k vylepšení a usnadnění jazykové přípravy. Výsledkem bylo dílo *Orbis sensualium pictus* (Svět viditelných věcí v obrazech), které se stalo již v 17. století vedle zmíněných *Dvéri* a *Předsíně* nejrozšířenější Komenského knihou a poté, v 18.–19. století, jeho nejznámější spisem vůbec. První vydání bylo vydáno roku 1658 nakladatelem Michalem Enderem v Norimberku v latinsko-německé verzi s německým podtitulem *Die sichtbare Welt*, tamtéž vyšlo i druhé opravené vydání 1659. Epochální význam spočíval v tom, že se jednalo o první obrázkovou učebnici pro děti, navíc zároveň spojující názorným způsobem výuku latiny na základě mateřského jazyka s věcným, encyklopedickým poznáním. O záměru připravit obrazovou jazykovou učebnici (ilustrovanou *Januu*) se Komenský zmínil již roku 1647 (v dopise příteli Wolzogenovi), ilustracemi chtěl tehdy pověřit Václava Hollara, se kterým se znal z londýnského pobytu 1641–1642. Dílo včetně pokusné verze *Lucidarium* vzniklo již za sedmihradského pobytu (1651–1654), po návratu do Lešna je Komenský odeslal 1655 i s vlastním návrhem obrázků do Norimberku. Jen v českých a slovenských knihovnách je dochováno 103 různých vydání z let 1658–1896: ze 17. století 22, z 18. století dokonce 44 a z 19. století 37 vydání. Byly vydávány dvojjazyčně i polyglotní (až pětijazyčné) verze. Kromě základní latiny vyšel *Orbis* do konce 19. století v jedenácti dalších jazycích: německy, anglicky, francouzsky, italsky, polsky, dánsky, maďarsky, česky, rusky, švédsky a řecky. První anglické vydání pořídil v Londýně již roku 1658 Charles Hoole s názvem *Comenius's visible world*. První překlad italský a francouzský se objevil roku 1666, polský 1667, dánský 1672, maďarský 1675, ruský 1768, švédský 1775, řecký 1802. Český text (s četnými slovakismy) byl vydán prvně v Levoči roku 1685 v tiskárně Samuela Breuera v latinsko-německo-maďarsko-české verzi s názvem *Svět viditelný* a tamtéž znovu 1727 a 1778. Další český text s titulem *Svět v obrázkách* byl vydán jako latinsko-česká učebnice ve Vídni roku 1779 piaristou Gratianem Marxem ve zkrácené verzi v rámci osvícenecké reformy rakouských gymnázií. V Čechách byl však *Orbis* vydán prvně až roku 1833 v Hradci Králové Josefem Chmelem u J. H. Pospíšila (latinsko-česko-německo-francouzsky). *Orbis pictus* se stal patrně nejoblíbenější dětskou učebnicí všech dob, vděčně na ni vzpomínal i J. W. Goethe.^{10]}

9] Tamtéž, s. 309.

10] Tamtéž, s. 279. Ve světových knihovnách je registrováno nejméně 250 různých vydání, tím představuje

Titulní list nejstarších vydání bývá ozdoben známým Komenského signetem s rytinou přírodních úkazů a heslem „*Omnia sponte fluant, absit violentia rebus (Vše nechť volně plyne, ať násilí je vzdáleno věcem)*“.¹¹ V předmluvě doporučuje autor názornost, žáci mají nejen pozorovat obrázky, ale i skutečné věci kolem sebe a učit se je správně pojmenovávat, případně i nakreslit. Poté následuje tzv. živá abeceda (*alphabetum vivum*) s obrázky zvířat, z nichž každé vydává nějaký zvuk – hlásku či slabiku. Popis světa je rozdělen podle počtu obrázků na 150 krátkých kapitol, sestavených v zásadě podle starší učebnice *Dvěře jazyků* (Janua). Začíná Bohem, stvořením světa a živly (I–VIII), pokračuje přírodou (IX–XXXIV), člověkem (XXXV–XLIII), lidskou činností (XLIV–CXVII), institucemi (CXVIII–CXLIII) a končí náboženstvím a posledním soudem (CXLIV–CL). Dřevorezové obrázky zhotovené již pro první norimberské vydání podle Komenského návrhu rytcem Paulem Kreutzbergerem jsou opatřeny nadpisy, jednotlivosti na nich pak arabskými číslicemi, které odpovídají příslušným popisům.

Od latiny k univerzálnímu jazyku

Znovu nutno zdůraznit, že Komenský viděl v didaktice stejně jako ve výuce cizích jazyků pouze předstupeň své velké reformy, jejíž myšlenkovou architekturu vytvářel v poslední třetině svého života v podobě nedokončené, sedmidílné *Obecné porady o nápravě věcí lidských* (*De rerum humanarum emendatione consultatio catholica*).¹² Ostatně teprve objevení tohoto skvělého díla v 30. letech 20. století a následné opožděné vydání 1966 (český překlad až 1992) posunulo mezinárodní vnímání a uznání Komenského jako předního evropského myslitele a filozofa raného novověku. Zde také dospěl Komenský k vrcholu svého lingvistického uvažování, a to v pátém díle nazvaném příznačně *Panglottia* (*Obecné porady o nápravě věcí lidských část pátá Panglottia*), v níž se uvažuje o otevření univerzálních styků mezi národy pomocí moudrého pěstování jazyků a kde se předkládají ukázky věcí tak důležité, slibně začaté, k pokusům dalším).¹³ Uměle vytvořený Komenského termín (analogie s *Panorthosii* – Všenápravou, *Pansophii* – Všemoudrostí či *Pampaedii* – Vševýchovou) lze přeložit jako *Všejazyk*, *Univerzální řeč*.

Komenský zde nastínil koncepci umělého jazyka, který by měl být dokonalejší než latina a usnadnit tak mezinárodní porozumění. Nově vytvořený mezinárodní jazyk by měl být libozvučný a harmonický, snadno naučitelný a výstižný. Měl by vzniknout částečně syntézou předností a kvalit jiných jazyků (z latiny lahodná výslovnost, z řečtiny a němčiny umělé skládání slov, ze slovanských jazyků slovesné vidy a bohaté odvozování apod.). Zároveň by se ale měla rozvíjet lepší výuka národních i cizích jazyků, potřebných k poznání a dorozumění.

Panglottia je na rozdíl od jiných částí poměrně dost propracovaná. Komenský tu, jak bylo jeho zvykem, vede sám se sebou dialog, zkoumá různá pro a proti a snaží se

Komenského *Orbis pictus* patrně nejúspěšnější knihu českého autor vůbec.

11] Tento slavný Komenského signet byl používán na titulní straně mnoha Komenského knih, také v souboru *Opera didactica omnia*, vydaném 1658 v Amsterdamu. Symbolizuje nejen Komenského přesvědčení o nenásilné a postupné výchově a nápravě lidstva vůbec, ale i v grafické podobě pansofickou jednotu „velké triády“: rozumu, přírody a Písma.

12] Rukopis *Obecné porady* objevil v knihovně sirotčince v Halle slavista ukrajinského původu Dmitrij Čyževskij (nálezková zpráva zveřejněna až 1940). Za Komenského života byly zkušebně vytištěny pouze první dvě části. Do doby nálezů se mělo za to, že rukopis byl ztracen, případně ani nebyl napsán. Zvláště šestý díl *Panorthosia* (Všenáprava) představuje vrchol Komenského návrhů na reformy lidské společnosti (zajištění svobody, tolerance, míru, ideálního politického uspořádání stejně jako rozvoje vědy a vzdělanosti prostřednictvím mezinárodních světových institucí).

13] *Panglottia*, in: *Obecná porada o nápravě věcí lidských* III, s. 167–239 (překlad Panglottie s použitím rukopisného překladu Josefa Hendricha a překlad chybějících částí Jana Přívratská).

rozptýlit možné námitky a pochyby. Spis také není zdaleka, jak by se dalo dle názvu soudit, jen o možnosti nového jazyka. Autor za jednu z hlavních podmínek „*obecné nápravy lidstva*“ považuje odstranění jazykového zmatku. Toho může být podle Komenského dosaženo trojím způsobem. První cestu nabízí tzv. PANTOGLOTTIA (mnohojazyčnost), předpokládající zdokonalení a pěstění stávajících jazyků na úroveň, aby se staly uživateli zprostředkovatelem moudrosti. Komenský ovšem v tomto ohledu vidí mnoho nesnází, které by se snad za cenu velkého úsilí daly zvládnout s výjimkou některých „*barbarských a hrubých*“ jazyků, kterými se dá jen „*breptat o věcech smyslově přístupných*“.^{14]}

Jako další řešení k nápravě mezinárodní komunikace a porozumění se nabízí tzv. POLYGLOTTIA (vícejazyčnost). K rozšíření a přijetí plně vzdělanosti by totiž mohly posloužit jazyky už nad jiné pěstěnější. Je to o něco snazší než v prvním případě, ale přece jsou i v tomto případě zřetelné komplikace. K dispozici má vzdělaná Evropa vytříbenou řečtinu a latinu. Nabízí se také „*první jazyk světa*“ hebrejšтина, ale i zušlechtěné moderní jazyky evropské – francouzština, italština, ba i němčina. Komenský uznává i vědeckou kvalitu a významovou hloubku i stylistickou rozmanitost orientálních jazyků, výslovně arabštiny, turečtiny, perštiny a mughalštiny v Indii. Ve všech případech by bylo ovšem nutno vytvářet nové pojmy i další jazykové úpravy k jednoznačnému a jasnému vyjádření Komenského pansofie, vědeckého pokroku a reformních plánů. Nejde přece jen o to „*uhlazeně rokovat*“, ale o proniknutí k podstatě věci a o významový soulad všech daných jazyků.

Nejlepší by bylo tedy zvolit třetí cestu, tzv. MONOGLOTTII čili jednojazyčnost, tj. zavedení jednoho jazyka po celém světě. Nejsnazší by bylo vybrat jeden z již pěstěných jazyků. Ale který, klade si otázku Komenský, aby pak postupně zhodnotil a posoudil výhody i nevýhody daného jazyka. „*Právem prvorozenosti*“ si o pozornost říká hebrejšтина, řeč ze všech nejjednodušší a „*nejstarší*“.^{15]} Je to však zároveň jazyk významově nedokonalý, drsný a lexikálně chudý, navíc by se přidávaly i problémy se čtením. Adeptem na světový jazyk by mohla být i řečtina, jazyk staré lidské moudrosti, přitom též křesťanský posvěcený, vynikající výrazovým bohatstvím. Jejimi nevýhodami jsou dle Komenského nadbytečné množství slov, složité nepravidelnosti a nekonečné homonymie a synonymie. Komenského kritické úvahy se týkají i živých evropských jazyků. I když se zdají být velmi pěstěné, za světový jazyk se nehodí žádný z nich. Italština, španělština, francouzština jsou pro Jana Amose jen „*potůčky z jazyka latinského, rozmnožené, nikoliv novými prameny, ale mezerami*...“^{16]} V případě francouzštiny uznává její vyjadřovací obratnost a „*příjemnost*“, ale nelze ji stanovit za zprostředkovatele moudrosti, poněvadž nestojí na vlastních kořenech, ale cizích. Angličtinu sice český reformátor považuje za ještě snazší, ale pro světovou univerzální řeč se hodí ještě méně, poněvadž její lexikon tvoří ještě větší snůška výpůjček. Jako aspirant na světový jazyk se Janu Amosovi zdá dokonce „*vhodnější slovanština*“, a to proto, že jako slovní základy má přirozené zvuky, vhodně skládá a odvozuje slova a používá zvuky či hlásky všeho druhu. Ale ani ona neobstojí pod přísným Komenského soudem, neboť je příliš „*sykavá*“, hemží se nekonečnými nepravidelnostmi a navíc se dělí na mnoho dialektů, které si sotva vzájemně rozumějí. Ze svých úvah nevynechal Komenský němčinu, jazyk, který kromě mateřského jazyka a latiny dokonale ovládl. Ta se zdála po mnoha stránkách šťastnější než všechny jazyky výše uvedené. Vyniká vlastními slovními kořeny, přičemž ty jsou vesměs jednoslabičné a ke skládání velmi vhodné (v tom se dle Komenského prý podobá „*prvorozené řeči světa hebrejštině*“). Přesto ani němčina k univerzálnímu cíli není vhodná, zejména na rozdíl od „*slovanštiny*“ – její zvuky kořenu nejsou přirozené.^{17]}

14] Tamtéž, s. 180.

15] Pro Komenského jako člověka Bible byla samozřejmě hebrejšтина nejstarším jazykem světa, stvořeným společně se samotným člověkem. Pak teprve přichází „*babylonské zmatení jazyků*“ jako Boží trest za lidskou pýchu. Podobně biblicky usuzuje, že „*dokonalý jazyk*“ musí existovat mezi anděly a takový nás očekává i v ráji.

16] J. A. KOMENSKÝ, *Panglottia*, s. 191.

17] Tamtéž, s. 192.

Závěrem svého zamyšlení nad univerzálním využitím jednoho již existujícího jazyka Komenský doporučuje latinu, „*jazyk vypěstěnější než jiné*“, k němuž známe cestu (jak dodává sebevědomě) *vynalezením Dveří jazyků*“.^{18]} Ale ani ta není úplně vhodná a použitelná. Nestací již také plně na vyjádření rostoucí sumy lidských znalostí. Navíc je její ovládnutí velmi nesnadné kvůli množství odchylek, významovým i tvaroslovným nepravidelnostem, komplikovanému skloňování a časování i obtížné frazeologii.

Takže ani latina, relativně nejlepší kandidát na světový jazyk monoglottii, nepředstavuje ideální řešení. A proto dospěl Komenský k závěru a zároveň návrhu na vytvoření umělého všesvětového jazyka, univerzální řeči zvané PANGLOTTIA. Neboť bude lepší, snažší a výhodnější hledat a založit od základu takový jazyk jako zcela nový. Třetí cesta k mezinárodnímu porozumění, tj. zavedení monoglottie, je tedy způsob nejlepší, ovšem s tím, že žádný stávající jazyk tuto roli hrát nemůže, a tak „*budíž vynalezen jeden jazyk nade všechny ostatní snadnější, jasnější a dokonalejší jako zcela nový, nejvhodnější a nejbezpečnější zprostředkovatel nového světla ke všem národům*“.^{19]}

Komenský klade na takový „*dokonalý jazyk*“ tři obecné požadavky: 1. aby názvoslovím obsáhl celou soustavu věcí viditelných i neviditelných, 2. aby přibral k označování věcí také celou soustavu zvuků (které může vytvářet lidský jazyk a ústa) a 3. aby celou soustavu odstínů uvedl v harmonický, nejúplnější výklad věcí. Dále bude nezbytné vytvořit nejprve úplný a univerzální slovník stejně jako úplnou a co nejjednodušší univerzální mluvnici bez nepravidelností. Nový jazyk, označovaný Komenským též jako „*svatyně univerzální moudrosti*“, má svou výrazovou bohatostí odpovídat rostoucímu lidskému poznání, musí být zprostředkovatelem pojmů od jedné lidské mysli k druhé. Povede tak k šíření znalostí a k pochopení věcí. Panglottia by měla být snadnější než dosavadní jazyky, aby se jí dalo učit beze ztráty času, příjemně a s radostí. Zároveň se měla vyznačovat libozvučností a „*všeobecnou rozmanitostí zvuků*“. Vynalezení a uplatnění panglottie, společně vzdělavcům všech národů, se pak stane nástrojem pro osvětlení lidského rozumu, světlem pravého a pokud možno dokonalého poznání a zároveň mocným prostředkem k hlásání evangelia ve světě. Komenský spojoval panglottii s nadějami na konečnou nápravu lidstva v souladu se svým přesvědčením o blížícím se „*druhém příchodu Kristově*“ a konečné nápravě lidstva. Proto zamýšlenému univerzálnímu jazyku přikládá zásadní význam a dokonce navrhuje pro něj dalších deset jmen či upřesňujících přívlastků: rozumový, pravidelný, harmonický, přirozený, mystický, filozofický, pansofický, čistý, světový a lidský.

Komenský se v Panglottii nezaobírá jen abstraktními, filozoficko-náboženskými vízemi, ale jako praktický lingvista a jazykový didaktik velmi detailně promýšlí koncepci a strukturu sestavení nového jazyka, jehož vytvoření by mělo být kolektivním dílem (třeba i pod Komenského vedením, ostatně podobně jako v dalších smělých návrzích Obecné porady). Sám Komenský k tomu vyjadřuje následovně: „*Je třeba, aby zakladatelé nového jazyka měli přesnou znalost, ne-li všech, tedy alespoň předních jazyků světa, s nepochybnou nadějí, že se v každém najde něco ojedinělého k sestavení jediného jazyka, ze všech nejkrásnějšího a nejdokonalejšího.*“^{20]} Toto doporučení také sám konkrétně naplňuje. Při sestavování panglottie bude vhodné přihlídnout k hebrejštině a němčině, jazykům, které dávají názorný příklad, jak lze zakládat krátké kořeny slov (v hebrejštině o třech písmenech a v němčině jednoslabičně). Němčina a zejména pak řečtina mohou poskytnout inspiraci svojí bohatostí, pocházející z dovedného skládání slov. Latina a „*slovanština*“ mohou zase ukázat vhodné odvozování i výrazovou bohatost. Samotná latina poskytuje vzor půvabné výslovnosti beze sloves drsnosti, „*slovanština*“ nabízí tvůrcům panglottie využití opakovaných dějů všech sloves. Z angličtiny by se dala použít vázanost rodu na pohlaví. Turečtina může být inspirativní tím, že u sloves používá nejen časování, ale také skloňování.

18] Tamtéž, s. 191.

19] Tamtéž, s. 179.

20] Tamtéž, s. 195.

Nový jazyk, dodává Komenský, může být ještě bohatší a přesnější, když nositelem významu bude všechno včetně fonetické kvality: hlásky, slabiky, slova, slovní spojení, přízvuky apod. Také „*předúmyslný vynález číslic připisovaný Arabům*“^{21]} by se mohl využít ke zjednodušení psaného projevu v podobě různých zkratk. Komenského přesvědčení o potřebě monoglotie, univerzálního světového jazyka, v podobě panglottie, „*společného Merkura světa*“, může působit až utopicky a nereálně, což se samozřejmě týká celé Obecné porady. Ale navzdory skepsi a pochybám zůstává idea univerzálního jazyka jako „*krásného nástroje k přenášení moudrosti*“ a „*tumočnicka mezi vzdělanci*“^{22]} velkou výzvou i v postmoderní pochybovačné době.

Závěr

Závěrem můžeme znovu zdůraznit a shrnout, že český učenec měl od počátku svého reformního úsilí mimořádný zájem o jazyk, ve kterém viděl prostředek nejen komunikace, ale i možné společenské nápravy. Jako náš největší lingvista před Dobrovským navazoval jak na domácí předchůdce (Hus, Blahoslav, Benedikt z Nedožier, slovenský rodák působící v Praze na Univerzitě Karlově),^{23]} tak na evropskou humanistickou tradici (Scaliger, Voss).^{24]} Je právem považován za průkopníka srovnávací jazykovědy a moderní filologie, zejména svými systematickými slovníky, důrazem na rozvoj novodobých jazyků a snahou po přesném pojmenování věcí. Dávno před vznikem esperanta doporučoval též vytvoření univerzální řeči, která by usnadnila mezinárodní mírové uspořádání.

V jeho době již začala slábnout autorita scholastické gramatiky i nadřazené postavení tří „posvátných“ jazyků – hebrejštiny, řečtiny a latiny. Naopak sílilo volání po nových výukových metodách, po snadnějším a praktičtějším vyučování latiny a národních jazyků. Těmto tendencím vyšel Komenský vstříc svými úspěšnými jazykovými příručkami *Janua linguarum*, *Vestibulum* a *Orbis pictus*, založenými na paralelismu slov a věcí. Nebyl však jen geniálním praktickým filologem a jazykovým didaktikem, nýbrž též významným lingvistickým teoretikem. Komenského myšlení o jazyce bylo součástí jeho filozofické koncepce světa. Nejlépe to objasňuje jeho pozdní práce – pátý díl *Obecné porady Panglottia*. Metodologicky vycházel Komenský ze své oblíbené triády, trojice *res – mens – lingua* (věc – mysl – řeč). Jazyk má proto nezastupitelnou společenskou funkci, měl by být v souladu s věcnou skutečností a myšlením, ale také s následným jednáním, jež by mělo vyústit v tvůrčí čin, ve vytvoření nové, vyšší skutečnosti. Tato posloupnost vystihuje známý Komenského řetězec *res – cogitatio – sermo – operatio – res* (věc – myšlení – mluvení – činnost – věc).^{25]} Východiskem i cílem je harmonie věcí, slov a činů, shoda věcí lidských s přirozenými. Jazyková reforma v jeho pojetí tak podmiňovala i všenápravu lidstva. I když počítal s rozvíjením národních jazyků a jejich vzájemným stykem a obohacováním, považuje za nezbytné vytvořit nový mezinárodní filozofický jazyk (*panglottia*, *lingua catholica*, *lingua universalis*). Vědom si nedostatečnosti latiny doporučoval Komenský jeho systematické vytvoření z nejlepších kvalit klasických i moderních jazyků tak, aby byl racionálně přesný, výstižný, snadný a harmonický.

21] Tamtéž, s. 204.

22] Tamtéž, s. 193.

23] Jan Blahoslav (1523–1571) a jeho *Gramatika česká* (1571) a profesor Univerzity Karlovy Vavřínek Benedikt(i) z Nedožier (1555–1615), autor latinské gramatiky českého jazyka.

24] Klasičtí filologové, Ital Julius Scaliger (1484–1558) a holandský gramatik Gerhard Voss (1577–1647).

25] Dagmar ČAPKOVÁ, *Myslitelsko – vychovatelský odkaz Komenského*, Praha 1987. Pavel FLOSS, *Úvod do problematiky Komenského filozofie*, *Studia Comeniana et historica* 29, 1985, s. 97–112.

Prameny:

- Jan Amos KOMENSKÝ, *Didactica to jest Umění umělého vyučování*, in: Dílo Jana Amose Komenského 11, Praha 1973, s. 35–198.
- Jan Amos KOMENSKÝ, *Obecná porada o nápravě věcí lidských I–III*, Praha 1992.
- Jan Amos KOMENSKÝ, *Janua linguarum reserata sive seminarium linguarum et scientiarum omnium (Dveře jazyků otevřené čili Semeniště jazyků a všech věd)*, in: Dílo Jana Amose Komenského 11, Praha 1973, s. 361–425.
- Jan Amos KOMENSKÝ, Jan Amos. *Orbis sensualium pictus (Svět viditelných věcí v obrazech)*, in: Dílo Jana Amose Komenského 17, Praha 1970, s. 55–271.
- Jan KUMPERA (ed.), *Jan Amos Komenský. Cesta světla. Výbor z díla Komenského*, Podlesí 2009.
- Jan KUMPERA (ed.), *Jan Amos Komenský. Jak se učit. Vybrané myšlenky o výchově vzdělání. Pro všechny přátele školy uspořádal Jan Kumpera*, Praha 2004.

Literatura:

- Peter BURKE, *Jazyky a společenství v raně novověké Evropě*, Praha 2011.
- Dagmar ČAPKOVÁ, *Myslitelstvo – vychovatelský odkaz Komenského*, Praha 1987.
- Umberto ECO, *Hledání dokonalého jazyka v evropské kultuře*, Praha 2001.
- Pavel FLOSS, *Poselství J. A. Komenského současné Evropě*, Podlesí 2008 (zde podrobná bibliografie literatury po r. 1992).
- Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky*, Praha 2007, zejména s. 19–21.
- Jan KUMPERA, *Jan Amos Komenský. Poutník na rozhraní věků*, Praha – Ostrava 1992 (zde podrobná bibliografie komeniologické literatury 20. století).
- Jiří MARVAN, *Jazyk a jeho český příběh. Prvních tisíc let 800–1800. Malý průvodce cestami české lingvoekologie*, Praha 2015.

Languages – Comenius's „gates of knowledge“

Summary

Comenius' idea of human emendation had been closely associated with better communication between nations. From the mentioned reasons, „Teacher of nations“ was pursuing and emphasizing from the very beginning of his reform strivings language education as a key instrument for mutual understanding between human beings. His famous language textbooks as *Janua linguarum* (Gate of languages) or the first illustrated encyclopaedia for children *Orbis pictus* (The visible world) brought him European reputation. But Comenius himself considered them only as the first step for further education. Knowledge of languages, not only of Latin, appeared to him „a gate to wisdom“ (*porta sapientiae*). Teaching languages should improve understanding the World and reveal relations between words, ideas and things. But before all, good command of languages might effectively influence better communication and in the very end contribute to peaceful coexistence and cooperation between states and nations. Comenius had gradually realized himself the limits of Latin, so far the most important language of European scholars. Facing a challenge of new

inventions and progress of sciences (*the 17th century intellectual and scientific revolution*)
Comenius proposed – two hundred years before Esperanto – creation of a new, philosophically more perfect language. This new international language – named by him *panglottia*, *lingua catholica*, *lingua universalis* (universal or general language) – should be created artificially by selection and combination of best qualities of both classical and modern languages. Such a harmonious language should be rational, exact, easy to learn and make easier international scientific cooperation and exchange of new inventions and ideas.

Kostel a duchovní správa v Budislavicích. Od počátků do roku 1912

Vladimír ČERVENKA

Abstract: The article deals with the development of the church Saint Giles in Budislavice, marginalized ecclesiastical building in South-Pilsen Region, and his administration from historical beginnings till 1912 in the context of property and patronal relationships. The article appears from wider spectrum of sources, especially from archival sources.

Key words: Budislavice, church of St. Giles, religious administration, South-Pilsen Region

Úvod

Budislavice se nacházejí na jihozápadním okraji okresu Plzeň-jih při hranicích Plzeňského a Jihočeského kraje, 10 km východně od Nepomuka a 5 km severně od Kasejovic. Před rokem 1850 náležely do Prácheňského kraje a pak byly až do roku 1960 součástí politického okresu Blatná. Od roku 1961 spadají pod střediskovou obec Mladý Smolivec.

Ves leží v kopcovité krajině, v nadmořské výšce 595 m. Dnes působí spíše pozapomenutým dojmem, což zapříčiňuje její historicky podmíněná trvalá poloha na okraji územněsprávních celků, jakož i sociodemografický vývoj. Dnes zde v 50 domech žije 60 osob, zatímco ve druhé polovině 19. století přesahoval počet obyvatel tři stovky.

Nepřehlédnutelnou dominantu vsi představuje farní kostel sv. Jiljí situovaný na jižním okraji střední části zástavby. Po staletí představoval nejen duchovní centrum mikrosvěta obce, ale též místo, kde se Budislavičtí pravidelně setkávali s lidmi z přifařených vsí. Jeho umělecko-historická hodnota, třebaže byl postaven již ve vrcholném středověku, ovšem nepřesahuje rámec venkovské sakrální architektury, a tak stál vždy spíše stranou odborného zájmu. Krátké heslo najdeme prakticky jen v několika kompendiích, věnovaných kulturním památkám naší země, která ale víceméně opakují stále tytéž údaje.¹⁾ Spíše informativní, avšak pro posílení obecného povědomí rovněž důležité příspěvky na téma budislavického kostela se objevily také v regionálním tisku.²⁾ Podrobněji se historii kostela a místní duchovní správy věnoval pouze regionální historik a fotograf P. Jan Pavel Hille (1861–1943) v rámci svého bohužel nikdy knižně nevydaného projektu „Vikariát blatenský“.³⁾ O informace z místních kronik je doplněna kapitola o kostele v publikaci „750. výročí Budislavic“ vydané v roce 2003.⁴⁾

Cílem tohoto příspěvku je podat co nejucelenější faktografický výklad k dějinám kostela a duchovní správy v Budislavicích do roku 1912, vycházející z různorodého spektra pramenů, zejména archivní povahy, z nichž mnohé byly dosud jen málo využity nebo vůbec. Měl by tak vzniknout soubor informací uplatnitelný pro další odborné zkoumání stavebně historického vývoje budislavického kostela jako dosud spíše opomíjené církevní

1) Zdeněk WIRTH (red.), *Umělecké památky Čech*, Praha 1972, s. 66. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech*, 1 (A–J), Praha 1977, s. 146. Dobroslav LÍBAL, *Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek*, Praha 2001, s. 46–47.

2) Eva KUBOVÁ – Jiří ČEPL, *Kostel sv. Jiljí v Budislavicích. Okres Plzeň-jih, kraj Západočeský, diecéze Česká Budějovice*, Kasejovické noviny, roč. XII, č. 1, leden 2007, s. 3. Martin KULÍŠEK, *Kdo namaloval budislavického patrona kojících matek?*, Kasejovické noviny, roč. XVI, č. 8, srpen 2011, s. 7.

3) Státní okresní archiv (dále jen SOKA) Strakonice, *Osobní fond Hille Jan Pavel*, inv. č. 38, sign. 38/1, kart. 7 (Vikariát Blatenský, díl I., pag. 175–182).

4) *750. výročí Budislavic*, Budislavice 2003, s. 6–11.

památky jižního Plzeňska. Výklad bude přitom postaven tak, aby byly patrné jeho širší místní souvislosti (majetkové a patronátní vztahy, vývoj obce). Samostatná pozornost bude věnována obydlí duchovního správce a ve stručnosti též škole.

Členění příspěvku do čtyř oddílů vychází z důležitých mezníků v dějinách církevní správy v Budislavicích. Spodní hranice, kterou je chronologický rámeček tohoto příspěvku ohraničen, totiž rok 1912, má rovněž své opodstatnění. Vývoj kostela a duchovní správy ve 20. století vydá na samostatnou studii, která by objem té předkládané ještě dalece přesáhla. Výhledově se s ní ovšem počítá. Za první významnou událost v historii budislavického kostela ve 20. století lze oprávněně považovat jeho generální opravu v letech 1913–1914. Její nutnost si jistě uvědomoval farář Jan Černý, který ji ale neuskutečnil, neboť právě roku 1912 odešel na odpočinek a v prosinci následujícího roku zemřel, aniž by se jejího dokončení dožil.

Nejstarší dějiny (do roku 1419)

Osídlení oblasti a první zprávy o Budislavicích

První známá písemná zmínka o Budislavicích pochází až z roku 1352 a souvisí právě s kostelem.^{5]} Jeho vznik je však podle dochovaných architektonických článků datován zhruba do období 1260–1270, podle nejnovějších posudků již do doby kolem roku 1250.^{6]} Ves, jejímž duchovním centrem byl, musela tedy existovat již ve 13. století. Do zdejšího kraje zasahovaly državy významného velmožského rodu Buziců erbu sviní hlavy, kteří pravděpodobně sehráli důležitou roli při dokončování vnitřní kolonizace oblasti západního úpatí brdského hvozdu, jež navazovala na pravěké a raně středověké, ovšem velmi řídké osídlení. Buzicové si zde vybudovali hned několik opevněných sídel jako například Rožmitál, Březnici, hrad na Třemšíně, Homberk u Příkosic či hrádek na Strašné skále u Čížkova. Zájem o zdejší krajinu vyplýval i z toho, že zde byla naleziště železné rudy. Přímá zakladatelská účast Buziců je předpokládána u vsi Čížkova, Přešina a Poříčí, dnes Spáleného Poříčí, které jsou písemnými prameny spolehlivě doloženy právě od 13. století.^{7]}

Název Budislavice znamená ves lidí Budislavových.^{8]} A právě v rodě Buziců se toto osobní jméno několikrát objevuje. Znám je především Budislav, syn Jaroslavův a otec Oldřicha z Rožmitálu, připomínaný v letech 1224–1239, vlivný muž dvora krále Václava I.^{9]} Dalším je Budislav, syn Protivý z Rožmitálu, který roku 1310 vystupuje přímo pod přídomek „z Čížkova“ („*Budizlaus de Tschiscouwe*“).^{10]} Právě jeho sídlem byl pravděpodobně hrádek na Strašné skále ležící necelé 2 km severozápadně od uvedené vsi.^{11]} Jestliže tedy můžeme spolehlivě prohlásit, že Budislavice existovaly již ve 13. století, pak

5] Václav Vladivoj TOMEK (ed.), *Registra decimarum papalium čili Registra desátků papežských z dieceze pražské*, Praha 1873, s. 64.

6] E. POCHE a kol., *Umělecké památky Čech* 1, s. 146. D. LÍBAL, *Katalog gotické architektury*, s. 46–47. O vzniku kostela již kolem roku 1250 uvažuje PhDr. Roman Lavička, Ph.D., pracovník Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Českých Budějovicích, dle rozboru z roku 2015, který laskavě poskytl autorovi tohoto příspěvku.

7] Ke kolonizaci kraje velmožským rodem Buziců srov. Milan NOVOBILSKÝ, *Neznámé podbrdské hrady Strašná skála a Liškův hrad*, Plzeň 2015, s. 6–7.

8] Srov. Antonín PROFOUS, *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny*, Díl I. (A–H), Praha 1954, s. 227–228.

9] Simona KOTLÁROVÁ, *Páni z Rožmitálu*, České Budějovice 2008, s. 12–13.

10] Karl SCHOEPACH (ed.), *Die Urkunden des gemeinschaftlichen Hennebergischen Archivs zu Meiningen von 933–1330*, I. Theil, Meiningen 1842, s. 50–51, č. XCI.

11] M. NOVOBILSKÝ, *Neznámé podbrdské hrady*, s. 18.

za jejich zakladatele můžeme pokládat Budislava, syna Jaroslavova a vznik vsi klášť již do první poloviny 13. století. Příslušníky rodu Buziců pak můžeme pokládat také za stavebníky budislavického kostela.

Přibližme si ještě sídelní a majetkovou situaci okolí Budislavic ve vrcholném středověku. Západně se rozkládaly državy cisterciáckého klášťera v Pomuku, založeného roku 1145, které zde představovaly jediný větší majetkový komplex.^{12]} Jinak byl zdejší kraj charakteristický rozdrobenou šlechtickou držbou, neboť i vlastnictví Buziců se brzy rozpadlo mezi jednotlivé větve tohoto rodu, nebo přešlo na jiné majitele. Šlechtickými statky byly na jihozápadě Přebudov (doložen 1412) a Kladrubce (spolehlivě doloženy roku 1370), na severu Dožice (poprvé připomínány roku 1318) a na severovýchodě Starý Smolivec (doložen od roku 1348). Jižně od Budislavic se nacházejí Kasejovice, poprvé zmiňované jako samostatné šlechtické sídlo již roku 1264. Zdejší trhová ves byla v roce 1348 vysazena na městečko. Východním směrem ležící Mladý Smolivec vznikl nejspíše až kolem roku 1400, v písemných pramenech je spolehlivě doložen od roku 1412. Jako poslední bezprostředně sousedící ves musíme zmínit Chloumek, který ale v písemných pramenech vystupuje až velmi pozdě, teprve v roce 1542.^{13]}

Počátky duchovní správy

Zda byl kostel v Budislavicích již od počátku farním, nebo jej spravoval duchovní z některé sousední farnosti, nelze pro nedostatek pramenů říci. První známá písemná zmínka pochází až z roku 1352 a je obsažena v rejstříku pololetního desátku odváděného papežské komoře z pražské arcidiecéze, a to již farním byl. V systému tehdejší církevní správy náležely Budislavice do božeňského děkanátu v bechyňském arcijáhenství a platily 9 grošů papežského desátku. Jeho výše byla odvozována od rozsahu kostelního jmění, a tak můžeme říci, že budislavický kostel patřil mezi ty chudší. Stejná částka byla v blízkém okolí Budislavic vyměřena jen kostelu ve Spáleném Poříčí. Méně odváděly kostely v Kotouni, Řesanicích a Újezdci u Bělčic (6 grošů), nejvíce naopak kostely v Blovicích (36 grošů) a Nepomuku (30 grošů) na panství pomuckého klášťera. Také kostel v Bubovicích pod patronátem pánů z Březnice z rodu Buziců platil 36 grošů, Starý Rožmitál, kde vládla další větev téhož rodu, 30 grošů a stejnou sumu měl vyměřenou kostel v Kasejovicích. Za středně bohaté lze pokládat kostely ve Lnářích (18 grošů desátku), Bělčicích, Kocelovicích a Vrčeni (15 grošů). Budislavicím blízký Čížkov odváděl 12 grošů a kostel ve Hvožděnech 10 grošů.^{14]}

Z citovaného rejstříku papežského desátku lze rovněž vysledovat, že v kraji kolem Budislavic byla vcelku hustá farní síť. Vzdálenost mezi jednotlivými kostely jakožto centry farních obvodů se pohybovala zhruba od 5 do 10 km. Farnost budislavická zahrnovala nejspíše již ve středověku kromě Budislavic také vsi Kladrubce, Přebudov a Mladý Smolivec.

První budislavický farář, dobovou terminologií plebán, jež známe jménem, byl Vilém, který ovšem v roce 1370 rezignoval a odešel na zřejmě výnosnější faru do Katovic. Není bez zajímavosti, že tam byl dosazen na návrh (prezentaci) bratří Bleha, Dobeše a Zdeňka ze Střely, příbuzných rytíře Protivy z Kasejovic, který posléze v dějinách budislavické duchovní správy ještě vystupuje (viz dále). Na uprázdněné místo do Budislavic byl 13. 12. 1370 potvrzen generálním vikářem pražského arcibiskupství kněz Černík, rodem z blízkých Kladrubec (*„Czrnanconem presbyterum de Cladrubecz“*), jehož prezentoval panaš

12] Blíže srov. Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Zaniklý klášťer v Pomuku*, in: *Historie a kulturní dědictví Nepomucka*, Nepomuk 2013, s. 13–24.

13] K prvním písemným zmínkám srov. Vladimír ČERVENKA, *Nejstarší písemné zmínky o obcích na Kasejovicku*, *Kasejovické noviny*, roč. XIX, č. 8, srpen 2014, s. 10–11, č. 9, září 2014, s. 4.

14] V. V. TOMEK (ed.), *Registra decimarum papalium*, 1873, s. 63–64, 87–88.

Miroslav z Budislavic („*Mirolai cliens de Budislawicz*“).^{15]} Patronát, který znamenal jak právo navrhovat církevním úřadům osobu duchovního správce, tak povinnost dohlížet na údržbu kostela, měla místní drobná šlechta. V zápisu ovšem stojí, že Miroslav z Budislavic jej vykonával v tu chvíli proto, že na něj přišla řada („*pro ista vice racione vicissitudinis*“). O patronát se tedy dělil ještě s dalšími osobami, přinejmenším se šlechtici z Kladrubec (viz dále) a v prezentaci farářů se střídali. Zde se také nabízí otázka, jestli v Budislavicích někdy existovalo šlechtické sídlo, když je známa alespoň jedna osoba, která se po vsi psala. Písemné prameny o tom mlčí. Není ovšem vyloučeno, že tu byl již ve středověku hospodářský dvůr, který plnil současně funkci šlechtického obydlí, ale poměrně brzy v důsledku dalšího majetkového vývoje vsi zanikl a obnoven byl patrně až v 17. století.^{16]}

Střídání patronů zřejmě přinášelo i spory. Jeden takový probíhal v roce 1380. Bohužel o něm máme k dispozici jen velmi stručné informace. Vedli jej kněz Otík a klerik Jan, oba prezentovaní na budislavickou faru, ovšem neuvedeno kterými patrony. Známo je pouze to, že se zavázali podřídit rozhodčímu výroku Protivy z Kasejovic.^{17]}

S Budislavicemi je spojován rovněž farář Ratislav, který byl „*ad eccle(siam) parroch(ialem) in Budislawicz*“ prezentován Benešem z Choustníka, hejtmanem vratislavského knížectví, a konfirmován generálním vikářem pražského arcibiskupství dne 27. 11. 1401.^{18]} V tomto případě ale došlo díky písařské chybě k záměně Budislavic za Budislav na Tábořsku. Necelých 5 km severně leží hrad Choustník, majetek a sídlo Beneše, který v citovaném zápisu vystupuje v roli patrona.

Další relevantní zpráva o duchovním v Budislavicích tak pochází až z 27. 11. 1418, kdy byl na zdejší faru potvrzen kněz Jan z Kladrubec. Nastoupil po smrti dosavadního plebána Otíka s největší pravděpodobností totožného s Otíkem, který vedl o faru spor roku 1380 a zjevně jej vyhrál. Patronát vykonával v roce 1418 Mikuláš z Kladrubec, sám rovněž kněz, ovšem bezesporu šlechtického rodu.^{19]}

Farář Jan z Kladrubec je poslední známý duchovní správce v Budislavicích před husitskými válkami a na dlouhou dobu i poslední známý zdejší kněz vůbec.

Stavební vývoj kostela

Pozůstatkem nejstarší, raně gotické stavební fáze budislavického kostela, nejnověji uvažované kolem roku 1250, je obvodové zdivo lodi, zalomený, pravoúhle odstupněný triumfální oblouk a především dnes zadrženy severní portál. Ten je hrotitý, profilovaný masivním obloukem mezi dvojitými výžlabky, oblé dřívky spočívající na patičce a soklíku přetíná talířový prstenec. Vykazuje vliv strakonické, či spíše pomucké stavební huti. Původní podobu kněžiště neznáme. Tak jako tak se kostel v Budislavicích v počátcích své existence příliš nelišil od velké části venkovských kostelů. K obdélné, patrně plochostropé lodi, v našem případě přístupné od severu, se připojoval nejspíše pravoúhlý presbytář. Teprve v průběhu první poloviny 14. století bylo postaveno současné, oproti původnímu jistě prostornější

15] František Antonín TINGL (ed.), *Liber secundus confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensem per archidioecesim nunc prima vice typis editus, inchoans ab anno 1369 usque 1373*, Praha 1868, s. 35.

16] Zmiňován je v odhadu statků Dožice a Mladý Smolivec z roku 1660. Státní oblastní archiv (dále jen SOA) v Plzni, pracoviště Klášter, *Velkostatek Dožice*, inv. č. 16, karton 1.

17] Ferdinand TADRA (ed.), *Soudní akta konsistoře pražské (Acta judiciaria consistorii pragensis)*, část II. (1380–1387), Praha 1893, s. 49, č. 270.

18] Josef EMLER (ed.), *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensem per archidioecesim. Liber sextus ab anno 1399 usque ad annum 1410*, Praha 1883, s. 42. Mezi budislavické faráře jej řadí Jan Pavel Hille. Srov. SOkA Strakonice, *Osobní fond Hille Jan Pavel*, inv. č. 38, sign. 38/1, kart. 7 (Vikariát Blatenský, díl I., pag. 175).

19] Josef EMLER (ed.), *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensem per archidioecesim, Liber septimus ab anno 1410 usque ad annum 1419*, Praha 1886, s. 278.

pětiboké kněžiště bez vnějších opěráků, stejně šíře jako loď. Uvnitř je zaklenuto paprsovitou převýšenou klenbou spočívající na klínových vyžlabených žebrech vycházejících z jehlancových konzolek s neprofilovanou římsou. Klenba vrcholí terčovým svorníkem. Ve východní zdi presbytáře je prolomen sedlový portálek se zkoseným vyžlabeným ostěním vedoucí do sakristie. Je datován do doby kolem roku 1400 a jeho umístění považováno za sekundární. Sakristie byla pravděpodobně v této podobě a na tomto místě přistavěna až později. Původně se nejspíše nacházela na severní straně kněžiště.^{20]}

Od husitských válek do Bílé hory (1419–1620)

Majetkové a patronátní vztahy

Zatímco před vypuknutím husitských válek byly Budislavice v majetku drobné šlechty, v jejich průběhu či brzy po skončení se staly za neznámých okolností součástí většího majetkového komplexu – statku, respektive panství Lnáře, který až do roku 1564 náležel kališnickému rodu Zmrzlíků ze Svojsína. Jako součást lnářského statku jsou uváděny v roce 1465, kdy byla rovněž na „*Budislawiczich*“ provolána u dvorského soudu odúmřelá po Anně Zmrzlíkové ze Šternberka. V té době příslušely ke Lnářům i Dožice, které se ale počátkem 16. století zase osamostatnily.^{21]} Také v roce 1542 je v majetkovém přiznání Václava (III.) Zmrzlíka ze Svojsína k obnoveným deskám zemským uvedena ves Budislavice s „*podacím kostelním*“, to jest s patronátem nad místním kostelem sv. Jiljí.^{22]} Když pak týž Václav prodával roku 1564 lnářské panství Zdeňkovi ze Šternberka na Blatné, byla stále jeho součástí „*ves Budislavice, dvory kmecí s platy, s podacím kostelním a krčmou vejsadní*“.^{23]} Šternberkové se ale ocitli v dlužích, a proto po smrti Zdeňka začali jeho synové odprodávat některé okrajové vsi. Tehdy došlo i na Budislavice, které spolu s Radošicemi a Týništěm koupil na základě smlouvy z 19. 1. 1577 za 3 950 kop míšeňských grošů Mauric Chanovský z Dlouhé Vsi na Dožicích.^{24]} Od té doby až do zrušení poddanství a roboty, z hlediska dominikálu i poté, zůstaly Budislavice součástí statku Dožice. Patronátní práva a související povinnosti k budislavickému kostelu tak převzala a vykonávala dožická vrchnost. Chanovští z Dlouhé Vsi jí byli až do roku 1660.

Duchovní správa

Přiblížit fungování duchovní správy v Budislavicích v dlouhém období od husitských válek do Bílé hory je pro torzovitost pramenů nemožné. Jsme odkázáni jen na několik ojedinělých zpráv. Můžeme se dohadovat, že ji po mnoho let zajišťovali kališniční kněží, neboť utrakvistická byla i konfesijní orientace vrchnosti, jež o osobě duchovního z pozice patrona rozhodovala, totiž Zmrzlíků ze Svojsína. Jejich jména však prameny nezachovaly.

Také určité investice do budislavického kostela nasvědčují tomu, že byl využíván pro bohoslužby, ať již zde farář sídlil, nebo dojížděl z některé ze sousedních farností. Předně

20] E. POCHE a kol., *Umělecké památky Čech* 1, s. 146. D. LÍBAL, *Katalog gotické architektury*, s. 46–47. Dále též analýza PhDr. Romana Lavičky, Ph.D., pracovníka Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Českých Budějovicích, z roku 2015, poskytnutá autorovi příspěvkem.

21] Gustav FRIEDRICH (ed.), *Čtvrtá kniha provolací desk dvorských z let 1453–1480*, částka 2, Kraje F–K., Archiv český, díl XXXVII, Praha 1941, s. 1196, č. 61, s. 1199, č. 63. Vladimír ČERVENKA, *Velkostatek Dožice 1660–1948, Inventář*, tiskem nevydaná archivní pomůcka č. 681, Státní oblastní archiv v Plzni 2014, s. 3.

22] Národní archiv Praha (dále jen NA), *Desky zemské větší* (dále jen DZV), sign. 250, fol. A 20.

23] NA, DZV, sign. 15, fol. B 25.

24] NA, DZV, sign. 63, fol. G 7–G 8'.

sem byly v průběhu 16. století pořízeny dva zvony, při čemž muselo dojít k výstavbě zvonice, jelikož kostel s největší pravděpodobností v této době neměl věž, která by pro zavěšení zvonů mohla posloužit. První zvon byl ulit roku 1524, patrně v dílně plzeňského zvonáře Mikuláše Konváře nebo některého jeho předka. Měl spodní průměr 80 cm, výšku 64 cm a váhu 393 kg. Laděn byl do trojzvuku *d – fis – a*. Kolem koruny byla jména čtyř evangelistů. Padl za oběť rekvizici během první světové války.

Druhý zvon již zcela bezpečně zhotovil Mikuláš Konvář roku 1550 a jako jediný z historických zvonů se dochoval až do dnešních časů. Je vysoký 75 cm, spodní průměr činí 100 cm a váha je udávána 650 kg. Jeho hlas tvoří souzvuk tónů *A – d – f*. Je zvláštní formulací nápisu, který zní: LETHA 1550 TENTO ZWON DALI SLITI PANI WOSADNI BUDISLAWSSITI KE CTI A CHWALE PANV BOHV A SWATEMV GILGI VDIELAN W PLZNI V MIKVLASSE KONW.^{25]} Iniciativa k pořízení zvonu tedy zřejmě vzešla přímo od farníků a ti jej asi také hradili formou sbírky.

Zajímavá zpráva, týkající se budislavického kostela, pochází z roku 1557 a souvisí s hrdelním zločinem, jehož se dopustil Václav, písař Jiříka Chanovského z Dlouhé Vsi. O svatém Jiljí (1. 9.) předešlého roku, tedy na budislavickou pouť, zavraždil v Mladém Smolivci Šimona, syna Jakuba Bařka ze vsi Chloumka. Protože za svého služebníka do jisté míry zodpovídal pan Chanovský, uzavřel dne 11. 2. 1557 v Kasejovicích s otcem zavražděného před několika urozenými svědky smírnou smlouvu, která pak byla zapsána do tamní městské knihy. Zavázal se mimo jiné, že za Šimona Bařka nechá odsloužit celkem deset zádušních mší, pět v Kasejovicích, pět v Budislavicích, a k tomu účelu že ještě dodá po deseti librách vosku na svíce do obou kostelů.^{26]} Také tato zpráva ukazuje na to, že v Budislavicích tehdy jistá forma duchovní správy fungovala.

Další nepřímou zmínku najdeme také v posledním pořízení bývalého majitele Lnářského panství a patrona budislavického kostela Václava (III.) Zmrzlíka ze Svojsína z 6. 5. 1565. Ze sumy, kterou měl obdržet od Zdeňka ze Šternberka za prodej Lnář, odkazuje mimo jiné po 20 kopách míšeňských grošů na opravy farám do Kasejovic, Lnář, Budislavic a Kocelovic.^{27]}

Po roce 1564 přešel patronát nad budislavickým kostelem na katolický rod Šternberků, který vystřídali roku 1577 Chanovští z Dlouhé Vsi, rovněž katolická šlechta. Je tudíž pravděpodobné, že nyní byla tendence, aby duchovní správu vykonávali kněží téže konfese. Mauric Chanovský mimo jiné postavil roku 1575 na vrchu Kamýku kapli sv. Michaela Archanděla a zřídil při ní mešní fundaci pro faráře z Čížkova, jehož patronem bylo ovšem královské město Rokycany. Čížkovským farářem byl roku 1579 kněz Valentin. V té době žádal katolický rytíř Jindřich Běšin z Běšin pražského arcibiskupa, aby ho dosadil na jeho faru do Bělčic. K tomu ale nakonec nedošlo pro odpor Rokycanských a Valentin zůstal v Čížkově.^{28]} Není nepravděpodobné, že na žádost Maurice Chanovského obstarával také budislavický kostel.

V Budislavicích ovšem ještě v 18. století lidé vyprávěli, že těsně před Bílou horou zde působil kališnický duchovní, který byl cestou z Nepomuka zabit v lese Štědrý za Vrčení od „žampírů“. „Zdali to byli vojáci nebo drábi nebo loupežníci, neuměli se vypověděti“.^{29]} Snad šlo o vojáky císařského velitele Henriho Duvala Dampierra.^{30]} Pokud je tento předpo-

25] Josef SIBLÍK, *Přispěvky ku zvonařství z okresů Blatenského a Břežnického*, Památky archaeologické a místopisné, díl XVII, sešit VIII, 1897, s. 701. *Pamětní kniha obce Budislavic, založená r. 1928 Prokopem Trčkou, ř. učitelem (1928–1997)*, pag. 12. SOKA Plzeň-jih se sídlem v Blovicích, *Farní úřad Budislavice*, inv. č. 29, karton 8.

26] SOKA Plzeň-jih se sídlem v Blovicích, *Archiv města Kasejovice*, inv. č. 507, ukn 480 (Občanská kniha, 1417–1562, pag. 86–87).

27] NA, DZV, sign. 16, fol. F 38–40.

28] SOKA Strakonice, *Osobní fond Hille Jan Pavel*, inv. č. 38, sign. 38/1, kart. 7 (Vikariát Blatenský, díl I., pag. 77).

29] *Pamětní kniha obce Budislavic*, pag. 13. Citováno dle písemnosti z archivu fary v Čížkově.

30] SOKA Plzeň-jih se sídlem v Blovicích, *Základní devítiletá škola Budislavice*, inv. č. 254 (Kronika obecné školy

klad správný, mohlo k nešťastné události dojít v říjnu 1620, kdy krajem kolem Budislavic táhlo k Zelené Hoře císařské vojsko pod vedením Karla Bonaventury Buquoye, jehož zadní voj napadly 6. 10. u rybníka Vraždy mezi Starým Smolivcem a Radošicemi stavovské oddíly Kristiána z Anhaltu. Při průchodu vojsk byly prý Budislavice také vypáleny.^{31]} Ačkoli dobové prameny, které by tyto události potvrzovaly, chybí, v duchu výše uvedených souvislostí se zdá, že pověst o nešťastném konci budislavického faráře má reálný základ.

Stavební vývoj kostela

Stavební podoba budislavického kostela se v průběhu sledovaného období pravděpodobně nijak výrazně nezměnila. Výjimku představuje výstavba zvonice, k níž muselo dojít v souvislosti s pořízením prvního známého zvonu roku 1524. Její přesnou polohu ani podobu však neznáme.

Od Bílé hory do josefínských reforem (1620–1785)

Majetkové a patronátní vztahy

Situaci v Budislavicích po skončení třicetileté války ilustruje nejstarší český katastr vyhotovený za účelem zdanění poddanské půdy v letech 1653–1655, takzvaná berní rula. Ve vsi byli tehdy čtyři sedláci, z toho tři nově usedlí, dva pusté grunty, z nichž jeden se stojícím stavením držela vrchnost, pozemky druhého měli z větší části v užívání ostatní hospodáři a zbytek ležel ladem, dále pět chalupníků a dva zahradníci, či jak by se později řeklo domkáři. Celkem tedy čítala ves 13 usedlostí, z toho dvě neobydlené. Zemědělská půda je zde kvalifikována jako dobrá, vhodná k pěstování žita.^{32]} Že by předchozí válečné roky Budislavice nějak výrazně postihly, se na první pohled nezdá. Musíme však vzít v úvahu, že od počátku třicetileté války, kdy měla být údajně ves vypálena, uplynulo již mnoho let. Pokud se zdejším krajem v následujícím období vojska nepohybovala vůbec nebo jen minimálně, je docela dobře možné, že život v Budislavicích se poměrně brzy vrátil do normálu. Další vývoj vsi byl ovšem velmi pozvolný. V roce 1689 je uváděno dokonce jen devět usedlostí (3 grunty, 6 chalup), roku 1697 jedenáct (4 grunty a 7 chalup, z toho 2 bez hospodáře) a v roce 1712 opět jen devět (4 grunty, 5 chalup).^{33]} Při prvním státem nařízeném číslování domů v letech 1770–1771 zde bylo 14 usedlostí.^{34]}

Jak již bylo naznačeno v předchozím výkladu, zůstávaly Budislavice nadále součástí statku Dožice. Jeho majitelem byl v polovině 17. století Jan Karel Chanovský z Dlouhé Vsi, který roku 1651 přikoupil ještě Mladý Smolivec. Po jeho smrti v roce 1658 následovala dcera Ludmila Helena, posléze provdaná Lehomská z Malevic, která ale již roku 1660 Dožice s Budislavicemi prodala Vilému Alexandrovi Vitanovskému z Vlčkovic. Před prodejem bylo provedeno ocenění statku, z něž se dozvídáme, že jeho příslušenstvím byl v Budislavicích panský dvůr a patronát nad místním kostelem.

z let 1892–1927, pag. 1). SOkA Strakonice, *Osobní fond Hille Jan Pavel*, inv. č. 38, sign. 38/1, kart. 7 (Vikariát Blatenský, díl I., pag. 177). Regionální historik Karel Kabátník uvádí, že kněz se vrátil z kostelíka na Kamýku u Dožic do Budislavic, a doplňuje, že vojáci mrtvolu zahrabali do mraveniště. Srov. Karel KABÁTNÍK, *Po stopách žoldnéřů a bitva u Starého Smolivce*, dostupné online na www.mladysmolivec.cz/cs/udalosti-v-obci/po-stopach-zoldneru-a-bitva-u-stareho-smolivce/R10-A823/. Navštíveno 11. 10. 2016, 23:12.

31] K. KABÁTNÍK, *Po stopách žoldnéřů*.

32] Antonín HAAS (ed.), *Berní rula 28, Kraj Prácheňský*, II. díl, Praha 1954, s. 652–653.

33] Srov. odhady statku Dožice z uvedených let. SOkA Rokycany, *Archiv města Rokycany*, inv. č. 972/9, 18, karton 914.

34] Jaroslaus SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen. Dritter Theil. Prachiner Kreis*, Prag 1786, s. 216.

Od Vitanovských získala Dožice v roce 1666 formou komisionálního prodeje Anna Juliana Bukovanská z Bukovan, rozená Vrabská z Vrabí, a držela je až do roku 1689. Tehdy statek zakoupilo královské město Rokycany, zjevně ve snaze rozšířit své dosavadní majetky v tomto kraji, které tvořily vsi Čížkov a Přešín. Rokycanští však přecenili své finanční možnosti a v roce 1698 museli Dožice zase prodat. Pak se zde vystříдалo ještě několik majitelů, než je nejpozději roku 1715 převzala Maria Ludmilla Kocová z Dobrše, předtím provdaná Vančurová z Řehnic a rozená Hildprandtová von Ottenhausen. Do správy rodinného majetku zasahoval nejméně od roku 1726 její syn z prvního manželství Jan Josef Vančura z Řehnic, kterého následně vystřídal jeho mladší bratr Josef Jáchym. Ten pak smlouvou z 29. 12. 1746 prodal Dožice řádu maltézských rytířů, který zde ustavil takzvanou kapitulní baillivu sv. Josefa. Bailliva představuje řádovou organizační jednotku vyšší kategorie, jejíž uživatel a správce se nazývá bailli. V případě Dožic měl navíc výsadu účastnit se shromáždění vrcholných představitelů řádu – generální kapituly. Majetkem řádu zůstal statek Dožice až do roku 1926.^{35]}

Duchovní správa

Doba pobělohorská se v Čechách vyznačovala nedostatkem kněží. Mnohé fary tak neměly svého duchovního a musely být přiděleny k některé sousední obsazené faře, jejíž duchovní je pak administroval takzvané *excurrento*, v mnoha případech dlouhodobě. Podobně tomu bylo i v Budislavicích. Zdejší kostel pozbyl status farního a stal se filiálním k Čížkovu, odkud sem farář dojížděl.^{36]} Prvním takovým byl zřejmě Blažej Ignác Vencelius Holický, kterého roku 1644 konfirmoval příslušný církevní úřad jako faráře v Čížkově s filiálními kostely v Budislavicích a Dožicích (zde miněna kaple sv. Michaela Archanděla na Kamýku). Prezentován byl Janem Karlem Chanovským z Dlouhé Vsi, aktuálním majitelem dožického statku.^{37]}

Čížkovská farnost ležela do roku 1698 v Plzeňském kraji, pak byla začleněna do píseckého vikariátu v kraji Prácheňském.^{38]} Její obvod byl rozsáhlý, kromě Čížkova zahrnoval vsi Dožice, Chynín, Přešín, Radošice, Starý Smolivec, Železný Újezd a do roku 1727 též hutnickou osadu Nové Mitrovce. Zde byla posléze ustavena administratura a od roku 1747 samostatná farnost. K tomu ještě musíme připočítat Budislavice, Kladrubce, Mladý Smolivec a Přebudov tvořící farnost budislavickou. V roce 1723 je v obou spojených farnostech vykazováno 1 538 věřících, kteří vykonali svatou zpověď.^{39]} Matriky narozených, oddaných a zemřelých byly založeny roku 1701.

Protože správa rozsáhlé farnosti byla obtížná a kromě běžných bohoslužeb a udělování svátostí v kostelech v Čížkově a Budislavicích zahrnovala také sloužení fundálních mší v dožické kapli sv. Michaela Archanděla, vypomáhali zde s různou intenzitou i externí duchovní. Na zámku v Dožicích máme doloženého domácího kaplana, diecézního kněze jménem Vojtěch Stögbauer, který byl současně vychovatelem Karla Vančury z Řehnic. Zemřel předčasně, 17. 4. 1735 ve věku 28 let.^{40]}

Další kněží, tentokrát řeholní, přicházeli do farnosti na výpomoc z kláštera bosých augustiniánů ve Lnářích, založeného roku 1684 hrabětem Tomášem Zacheem Černínem z Chudenic. Jejich služeb využívala zejména Anna Juliana Bukovanská z Vrabí. Konali

35] V. ČERVENKA, *Velkostatek Dožice*, s. 4–5 a 7.

36] Jako filiální kostel bez duchovního jsou Budislavice označeny kupříkladu roku 1682. Josef Vítězslav ŠIMÁK (ed.), *Zpovědní seznamy arcidiecése pražské z r. 1671–1725. IX., X. Plzeňsko a Loketsko*, Praha 1935, s. 24.

37] František DVORSKÝ, *Stavivo k podrobné historii církevní v Čechách I. Confirmationes ad beneficia ecclesiastica, 1637–1660*, Sborník historického kroužku XII, č. 1–2, 1911, s. 39.

38] Josef Vítězslav ŠIMÁK (ed.), *Zpovědní seznamy arcidiecése pražské z r. 1671–1725, VIII. Prachensko*, s. 410.

39] Tamtéž, s. 473.

40] SOA v Plzni, *Sbírka matrik*, sign. Čížkov 17, pag. 34.

bohoslužby jak v kapli sv. Michaela Archanděla v Dožicích, tak v budislavickém kostele. Za to jim paní poskytla možnost pivního přívarku v dožickém vrchnostenském pivovaru.^{41]} Augustiniány upřednostňovala pravděpodobně proto, že s tehdejšími čížkovskými faráři Šebestiánem Seplumerem (1677–1686) nebyla zrovna dvakrát ve shodě a tímto se jejich vzájemné spory jistě jen prohloubily. Přestala mu odvádět desátek, zakázala přístup do kaple v Dožicích a v Budislavicích dokonce nechala odvázat provazy od zvonů, aby se nemohlo vyzvánět na bohoslužby. Farář proto musel provazy nahradit provizorními houžvemi. Při jednom obědě na dožické tvrzi došlo i k inzultaci, když syn Anny Juliany, Maxmilián Bukovanský, udeřil faráře do obličeje pečeným kapounem, až mu způsobil krvavé zranění.^{42]}

Z dalších čížkovských farářů, kteří zajišťovali duchovní správu v Budislavicích, stojí za zvláštní zmínku Jakub Ignác Vorel. V Čížkově působil plných 42 let, od roku 1714 až do své smrti v roce 1756. Velmi pečlivě vedl farní agendu, zvláště matriční knihy. Hlavní pozornost však přirozeně věnoval čížkovskému kostelu, který byl v letech 1731–1735 z jeho iniciativy vrcholně barokně přestavěn do své současné podoby.^{43]} Opomenut ale nezůstal právě v té době ani kostel v Budislavicích, který rovněž prošel přestavbou, dokonce dříve než kostel čížkovský (viz dále).

Kostel měl přirozeně své vlastní jmění označované jako zádušní. Pocházelo především z desátku a takzvaných železných krav, což byl rovněž jistý druh trvalého platu. Desátek odváděla kostelu dožická vrchnost a hospodáři z Dožic, Budislavic, Starého Smolivce, Mladého Smolivce, Radošic, Kladrubec, nějakou dobu též z Přebudova, Předmíře, na počátku 18. století platil desátek dokonce Žid z Podhůří, později zase mlynář z mlýna Lomice u Mladého Smolivce. V několika případech tedy šlo o vsi a lokality, které nespádaly do budislavického farního obvodu. Dožice, Radošice a Starý Smolivec příslušely k čížkovské, Předmíř naopak ke kasejovické farnosti.

Další příjem představovaly poplatky za zvonění k pohřbům a také „*almužna do pytlíčku*“, čili sbírka prováděná při bohoslužbách.

Strukturu a výši příjmů dokládají knihy ročních vyúčtování kostelních peněz. Pro Budislavice byla nejstarší založena 15. 1. 1715. Vedl ji správce dožického statku, zastupující patrona, či jak se tehdy říkalo kolátora, ve spolupráci s duchovním správcem, tedy čížkovským farářem.^{44]}

Stavební vývoj a vnitřní zařízení kostela

Až do 18. století nemáme o podobě a stavebních úpravách kostela k dispozici žádné podrobnější informace. Jen ve třech popisech, respektive odhadech statku Dožice, dochovaných z let 1689, 1697 a 1712, je zmiňován toliko jako jeho příslušenství. V prvním a druhém případě se stále ještě hovoří o kostele farním, přičemž zvláštní pozornost je věnována zvonům. Měl tehdy tři velké zvony a jeden malý (sanktusový) „*v kapli*“ (1689), respektive „*nyní v nově v vížce nad krovem kostela daný*“ (1697). Roku 1712 se pak uvádí již „*kostel filiální založení S. Jiljí ve vsi Budislavicích*“, jehož hodnota byla odhadována na 100 kop míšeňských grošů.^{45]}

41] Adéla ŠMILAUEROVÁ, Konvent bosých augustiniánů ve Lnářích. Jeho dějepisci a jeho stavební a umělecký vývoj, 1684–1745, tiskem nevydaná diplomová práce, Univerzita Karlova v Praze, Filosofická fakulta, Katedra pomocných věd historických a archivního studia, Praha 2011, s. 58.

42] SOA v Plzni, *Sbírka matrik*, sign. Čížkov 17, pag. 227.

43] Vratislav RYŠAVÝ, *Barokní přestavba kostela sv. Jana Křtitele v Čížkově*, Sborník Muzea Dr. Bohuslava Horáka 9, 1997, s. 7–16.

44] NA, *Řád maltézský – spisy a knihy*, inv. č. 1826, sign. XL a) 1, karton 622.

45] SOkA Rokycany, *Archiv města Rokycany*, inv. č. 972/9, 18, karton 914.

Teprve kniha ročního vyúčtování kostelních peněz, založená v lednu 1715, jak bylo již výše řečeno, poskytuje řadu dosud neznámých a nepublikovaných údajů. Dovídáme se z ní, že v roce 1716 se na kostele opravovala střecha, k čemuž bylo spotřebováno 1 000 kusů šindelů. Roku 1718 se pak dělal nový krov a žlab „nad kaplí neb sacristií a koptkou“. Další zprávy se týkají zvonice. V roce 1717 byla vyúčtována prkna a šindelové hřebíky na její blíže nespecifikovanou opravu. Další se prováděla roku 1722 a byly při ní rovněž vyměněny dveře do zvonice.

V roce 1725 byly nakoupeny šindele a šindelové hřeby na plánovanou opravu hřbitovní zdi. Na kostele samotném pak můžeme významné stavební práce sledovat od roku 1727 do roku 1731, kdy se v účtech souvisle objevují větší a rozličné výdaje na různé řemeslnické práce a materiál. V roce 1728 se platilo zedníkům a přidavačům „od stavění oratorium“, dále kameníkovi za čtyři dveřní a troje okenní zárubně a zámečnickovi za železnou mříž do okna.

Následujícího roku se řemeslníkům hradily vyšší částky především „na ovrhování (rozuměj omitnutí) kostela, jakož i continuaci při téměř kostele oratorium, které nejvíce pro zachování trhlého in sanctuario klenutí se činilo a ještě tu, kde sakristie je, činiti a staviti se musí, by kostel jako do kleští pojat byl.“ Prováděly se rovněž práce truhlářské na oknech, zámečnické na kování a sklenářské. Spotřebovalo se 2 000 cihel a 1 600 prejzů. Dovoz materiálu a robotní práci zajistila vrchnost.

V roce 1730 nacházíme v účtech značnou částku 107 zlatých a 15 krejcarů vyplacenou zedníkům „od předělávání kostela“, výdaje za 6 650 kusů cihel, 2 000 prejzů, dvě železné mříže „do oratorium druhého a do sacristie“ a za kamenické práce. Dřevo, kámen, vápno a další materiál, jakož i jeho dovoz opět hradila vrchnost.

Roku 1731 musely být zednické práce již hotovy, neboť v závěrečném ročním vyúčtování se nyní objevují výdaje za materiál na stavbu krovu věže a sanktusníku, jejich oplechování, pobíjení, pokrytí šindelem, obarvení a zhotovení dvou pozlacených křížů. Spotřebovalo se při tom 28 000 cvočků, 20 žejdlíků žluté barvy a 70 žejdlíků oleje na fermež. Třetinu šindelů a také výrobu tří dveří zaplatila vrchnost, čížkovský farář Jakub Ignác Vorel zajistil dovoz prken.

K definitivnímu ukončení prací, či spíše k jejich celkové účetní uzávěrce došlo roku 1734, kdy se v kostelních účtech výslovně píše, že „již kostel S. Jiljí též křchov a kostnice, vše doděláno jest.“ Celkový náklad dalece přesáhl 300 zlatých. Z toho hradila patronka kostela, Maria Ludmilla Kocová, rozená Hildprandtová von Ottenhausen, nejprve 246 zlatých a 6 krejcarů, pak doplatila to, co zbývalo do původně zřejmě plánované maximální sumy 300 zlatých, a nakonec i něco z toho, o co byla překročena. Část nákladu byla hrazena rovněž z peněz zapůjčených ze zádušní pokladny kaple sv. Michaela Archanděla v Dožicích.

Další v kostelních účtech zachycené stavební a ostatní práce v areálu kostela měly víceméně pouze údržbový charakter. Šlo o pokrytí kostela novými prejzy roku 1738, jež zaplatila vrchnost, opravu hřbitovní zdi a kostnic v letech 1759–1760 a větší rekonstrukci věže a sanktusníku v letech 1765–1766. Při ní bylo na střeše hlavní věže rozebráno shnilé bednění, nahrazeno novým a znovu pokryto šindelem. Totéž se udělalo na sanktusníku. Poté byla nově natřena fasáda kostela. Tesařské a pokrývačské práce prováděli místní řemeslníci a přidavači Prokop Růžička (polír), Jan Samek, Vojtěch Duchoň, Josef Nachtman, Šimon Duchoň, Matouš Pošíbal, Matěj Panovec a dva učedníci. O tři roky později došlo i na střechu kostela, poněvadž „falešná a dřevá byla, pročež novým šindelem přebita musela býti“. Spotřebovalo se při tom 3 000 šindelů a stejný počet šindelových hřebíků.^{46]}

Co tedy můžeme ve světle výše uvedených údajů říci o architektonické podobě budišovického kostela v tomto období? Na počátku 18. století to stále byla jednodlná stavba s polygonálním kněžištěm stejné šíře jako loď, k němuž byla přistavěna sakristie, v do-

46] NA, Řád maltézský – spisy a knihy, inv. č. 1826, sign. XL a) 1, karton 622.

bových pramenech někdy nazývaná „kaple“. Otázkou je, zda se již tehdy nacházela při východní straně kněžiště, nebo se stále využívala starší, nacházející se pravděpodobně na straně severní. Na střeše kněžiště byla osazena sanktusová vížka se zvonkem. Nejpozději k roku 1718 měl kostel také předsíň označovanou jako „kopku“ (kobku). Mohla být přistavěna k severní straně lodi, před původní raně gotický portál, který byl díky své poloze vystaven nepříjemným povětrnostním vlivům. Ty se pak daly přístavbou předsíně poněkud eliminovat, ovšem pokud nebyl hlavní vstup do kostela již v této době přeložen na příznivější západní stranu. Pak by mohla být předsíň tam. Poblíž kostela stála zvonice, dost možná dřevěná, se třemi zvony.

Při stavebních úpravách, jejichž chronologii můžeme díky knize kostelních účtů oproti dosud v literatuře tradované dataci⁴⁷⁾ upřesnit do rozmezí let 1727 až 1731, nejpozději do roku 1734, byly ke kněžišti přistavěny dvě přízemní „oratoře“ (případně mohla severní oratoř vzniknout jen přestavbou starší sakristie a dostavěna byla jen ta jižní), možná též nová sakristie a jistě byla rozšířena okna v kněžišti a lodi do své současné podoby, aby lépe osvětlovala vnitřek kostela než původní úzká gotická. K západnímu průčelí lodi byla s největší pravděpodobností přistavěna současná hranolová věž stejné šíře jako loď. Konkrétní údaje se ovšem týkají pouze zbudování nové bání, k čemuž by určitě došlo i v případě, že by věž již existovala. Upraven byl i sanktusník, který rovněž dostal bání tvarově jistě korespondující s tou na hlavní věži. Zda tehdy vznikla také stávající předsíň, přistavěná k věži na západní straně, nelze s jistotou říci. Nicméně budislavický kostel získal při této barokní přestavbě prakticky svou dnešní podobu. Zajímavé je, že stavební úpravy do jisté míry vyvolala i snaha staticky zabezpečit kněžiště, kde došlo k prasknutí klenby. Bohužel, z dochovaných pramenů nevyplývá jméno stavitele, který přestavbu kostela projektoval. Kostel obklopoval hřbitov se dvěma kostnicemi, situovanými v severo- a jihozápadním rohu ohradní zdi.⁴⁸⁾

Dílčí informace poskytuje citovaná kniha ročních vyúčtování kostelních peněz rovněž o vývoji mobiliáře kostela. Zmiňován je boční oltář Narození Páně situovaný „*po straně levé jdouc do kostela*“. Roku 1714 přispěla vrchnost na jeho dokončení 4 zlaté a další 4 zlaté věnovala na pořízení dvou obrazů pro tento oltář. Dodělán byl ale asi až roku 1716, kdy je uvedeno, že stál celkem 37 zlatých a že prostředky na ostatní blíže již nespecifikované náklady „*ráčila darovat vrchnost její milost paní Marie Lidmila ovdovělá Kocová, rozená Hildebrandtka z Ottenhausu.*“ Ve stejném roce byly za 30 krejcarů zakoupeny kanonické tabulky ke dvěma oltářům (míněno patrně bočním).

Po dokončení stavebních prací bylo roku 1731 provedeno štafírování oltářů, kůru a vnitřek kostela byl vymalován. V letech 1736 a 1737 byly postupně společným nákladem vrchnosti a faráře Vorla pořízeny kazatelna, zpovědnice, dvě nové lavice, chórová mřížka a mřížky před oba boční oltáře, které byly při té příležitosti předělány. Vrchnost zakoupila do kostela ještě obraz Panny Marie Loretánské, který byl umístěn na malý oltářík naproti kazatelně. Snad právě pro tento oltářík bylo v roce 1734 zakoupeno portatile s ostatky sv. Fausta, Donata a Verecundy, konsekrované již roku 1704 pražským světícím biskupem Vítem Seipelem. Pozůstatkem oltáříku je možná dodnes dochovaný baldachýn, upevněný na jižní straně triumfálního oblouku.

Roku 1738 pořídil farář dvě mramorové kropenky a v následujícím roce byla nákladem vrchnosti vyštafírována kazatelna, oltářík Panny Marie Loretánské a částečně též oba boční oltáře.⁴⁹⁾

Vnitřní zařízení kostela přibližuje inventář z roku 1746 dochovaný ve spisech souvisejících s prodejem statku Dožice řádu maltézských rytířů. V této době měl budislavický kostel tři oltáře – velký (hlavní) sv. Jiljí, štafírováný („*großer Staffirter Altar S. Aegydijs*“),

47) Srov. Z. WIRTH (red.), *Umělecké památky Čech*, s. 66; E. POCHÉ a kol., *Umělecké památky Čech* 1, s. 146.

48) Srov. situační plán kostela z roku 1799. NA, *Řád maltézský – spisy a knihy*, inv. č. 1824, sign. XXXVIII, karton 621.

49) NA, *Řád maltézský – spisy a knihy*, inv. č. 1826, sign. XL a) 1, karton 622.

a dva malé (boční). Jeden je výslovně označen jako „*Altar Epiphaniae Domini*“, to jest oltář Zjevení Páně. Zřejmě na něm byla vyobrazena scéna Klanění tří králů a soudě dle podobné ikonografie bude pravděpodobně totožný s oltářem na levé straně při pohledu od vchodu, podle kostelního účtu zasvěceným Narození Páně. Druhý boční oltář byl sochařský a měl zasvěcení sv. Václavu („*Altar Sti. Wenceslai Bilhauer Arbeith*“). Oba oltáře jsou dochovány dodnes i s malými oválnými obrazy sv. Václava a sv. Ludmily v nástavcích. Oltář Panny Marie Loretánské překvapivě v inventáři zmiňován není, přestože v kostele bezpečně byl. Dále je uváděna pěkná štafirovaná kazatelna z dubového dřeva („*Aycherner schöner Staffirter Predigstuhl*“), rovněž dubová zpovědnice a dvanáct z téhož dřeva zhotovených nových lavic. Za zmínku stojí ještě několik obrazů – dva představovaly Pannu Marii Bolestnou, jeden měl červený a druhý oválný rám.^{50]} Další obraz byl Ecce homo a v sakristii visel obraz sv. Anny. Ostatní položky tvoří různé krucifixy, dva pohřební procesní kříže, svícny, méně hodnotné liturgické náčiní (mešní konvičky s táckem, kadidelnice, oltářní zvonek, lavabo, kropáč) a paramenta. Zvlášť jsou uvedeny tři věžní zvony – větší, střední a menší. Cennější bohoslužebné nádoby a paramenta byly uschovány na zámku v Dožicích („*In Schloß zu der Budißblauer Filial Kirchen gehörig*“).^{51]}

V budislavickém kostele vznikla po jeho barokní přestavbě rovněž hrobka. Její existenci dokládají a polohu přibližují dva matriční zápisy. První se vztahuje k 20. 7. 1731 a zní „*v kostele budislavským S. Jiljí proti oltáři S. Václava pod tím štukovým hrobovým kamenem pohřbena jest urozená paní Marie Terezie, pozůstalá vdova po neb(ožtíkovi) urozeném a statečném rytíři panu Ferdinandovi Schmidgremrovi z Lustenku, bejvalém pánu na Vysokým tu mezi Příbramí a Březnicí, rozená Hildebrandtka z Ottenhausu, umřela dne 19. července ráno v 5 hodin, svátostmi zaopatřena, stáří okolo 75 let.*“

Druhý zápis má datum 26. 8. 1745 a týká se dvou dětských pohřbů. „*V Budislavicích v kostele S. Jiljí tu pod štukovým dlouhým kamenem pohřbena jest Karolina Anna Barbora, item Josef Emanuel, slečna a mladý pán, dcera a syn j(e)m(no)stpána Josefa Schmidgrämbra z Lustenku...*“^{52]}

Prvně jmenovaná šlechtična byla sestrou Marie Ludmilly Kocové, rozené Hildprandtové, paní na Dožicích, a níž patně dožívala. Obě děti pak byly její vnoučata, děvčátko zemřelo v necelých dvou letech, chlapečkovi bylo něco přes pět měsíců. Jejich otcem byl Josef Joachim Schmidtgräbner von Lusteneck (1696–1766), toho času pobývajícím u příbuzných na Dožicích a vykonávajícím odsud úřad hejtmana Plzeňského kraje.^{53]}

Hrobka v kostele vznikla bezpochyby v souvislosti s jeho přestavbou, nebyla však zřejmě zamýšlena pro konkrétní osobu (osoby), ale pro příležitostné pohřby významnějších lidí. Že právě zde spočinuli příbuzní Marie Ludmilly Kocové († 1738) je vcelku pochopitelné, neboť na rozdíl od Čížkova, kde bylo kolátorem královské město Rokycany, šlo v případě Budislavic o kostel, nad nímž vykonávala přímý patronát uvedená paní, a tudíž bylo v podstatě v její kompetenci rozhodnutí o využití pohřebního místa zde. Z naznačeného důvodu rovněž věnovala finanční podporou stavebních akcí i pořizování mobiliáře zvýšenou pozornost právě budislavickému kostelu, kde se nabízel větší prostor pro reprezentaci její osoby a rodiny. Sama však byla paradoxně pohřbena v Čížkově.^{54]}

50] V jednom případě šlo přímo o Pannu Marii Doksanskou. Obraz byl z vosku s letopočtem 1735. Srov. SOKA Strakonice, *Osobní fond Hille Jan Pavel*, inv. č. 52, sign. 52/1, karton 8 (Dějiny vikariátu Blatenského, Část místopisná III., fol. 767r).

51] NA, *Rád maltézský – spisy a knihy*, inv. č. 1453, sign. 8b, karton 550.

52] SOA v Plzni, *Sbírka matrik*, sign. Čížkov 17, pag. 13.

53] Vladimír ČERVENKA, *Šlechtické pohřby v budislavickém kostele*, Kasejovické noviny, roč. XVIII, č. 2, únor 2013, s. 6–7.

54] SOA v Plzni, *Sbírka matrik*, sign. Čížkov 17, pag. 49.

„Dlouhé 19. století“ (1785–1912)

Velkostatek, obec a patronát

Majitelem Budislavic zůstal až do konce patrimoniální správy v roce 1850 dožický velkostatek řádu maltézských rytířů. Ve vsi měl hospodářský dvůr a také flusárnu pronajatou židovskému nájemci. Po roce 1850 byly pozemky dvora rozparcelovány a dány do nájmu místním zemědělcům. Velkostatek si zde ponechal rozsáhlejší lesní plochy a provozoval rovněž v Budislavicích cihelnu.^{55]} Patronát nad kostelem však již nevykonával, neboť ten převzal po obnovení samostatné duchovní správy Náboženský fond.

Po zrušení poddanství a roboty vytvořily Budislavice nejprve společnou politickou obec s Mladým Smolivcem a Dožicemi. Roku 1878 se ovšem osamostatnily. Prvním starostou se stal Jan Čimera č.p. 29.^{56]} Obec se utěšeně rozvíjela. Zatímco v roce 1840 je zde evidováno 296 obyvatel ve 44 domech, roku 1869 žilo v Budislavicích již 367 lidí a domů bylo 49. Od sklonku 19. století ale začalo obyvatelstva ubývat v důsledku jejich odchodu do větších měst a vystěhovalectví do Ameriky. Před první světovou válkou měla obec 286 obyvatel a 55 domů.^{57]} Ve vsi žily i tři židovské rodiny, které se ale kolem roku 1900 vystěhovaly.^{58]}

Ve druhé polovině 19. století se v Budislavicích rozvinul čilý společenský a kulturní život. Byly tu dvě hospody, škola, roku 1898 vznikl sbor dobrovolných hasičů a v roce 1909 spořitelna a záložní spolek.

Zvlášť významný byl v Budislavicích čtenářsko-ochotnický spolek, založený již roku 1866 z iniciativy studující mládeže, který vybudoval místní veřejnou knihovnu a s úspěchem hrál divadlo. Po období jisté stagnace před první světovou válkou a za války převzala roku 1922 jeho úkoly nově zřízená osvětová komise.

Aktivními byly na poli místní kultury zejména rodiny Nachtmanů a Raušarů přímo z Budislavic a Siblíků ze mlýna v Mladém Smolivci.^{59]} Není divu, že právě z těchto rodin vzešlo několik zajímavých osobností. V Budislavicích se narodili bratři František a Josef Zdeněk Raušarové. František (1857–1941) působil jako učitel a ředitel chlapecké měšťanské školy v Blovicích, kde založil Okrašlovací spolek a při něm vytvořil muzeum, jehož sbírky jsou základem sbírek dnešního Muzea jižního Plzeňska. Josef Zdeněk Raušar (1862–1947), původní profesí chemik, vstoupil do veřejného povědomí jako básník, autor cestopisů, slavista a propagátor česko-srbských vztahů.^{60]} Z Mladého Smolivce pak pocházel Josef Siblík (1863–1931), učitel a ředitel měšťanských škol v Blatné, dlouholetý knihovník tamější veřejné knihovny a především zakladatel blatenského muzea, jemuž věnoval své rozsáhlé, především archeologické sbírky. Jako amatérský archeolog prakticky objevil pravěkou minulost Blatenska.^{61]}

55] V. ČERVENKA, *Velkostatek Dožice*, s. 6–7.

56] Kol. autorů, *Obecní a okresní samospráva Blatenska a Březnicka*, Blatná 1932, s. 126.

57] Johann Gottfried SOMMER, *Das Königreich Böhmen, statistisch-topographisch dargestellt. Achter Band. Prachiner Kreis*, Prag 1840, s. 160. *Historický lexikon obcí České republiky, 1869–2011*. Dostupné on-line z www.czso.cz.

58] *Pamětní kniha obce Budislavic*, pag. 37.

59] 750. *výročí Budislavic*, s. 31–33, 37. Kol. autorů, *Obecní a okresní samospráva*, s. 198.

60] K osobnostem bratří Raušarů srov. Ivan JAKUBÍK, *František Raušar – zakladatel Muzea jižního Plzeňska v Blovicích*, tiskem nevydaná bakalářská práce, Masarykova univerzita v Brně, Filozofická fakulta, Ústav archeologie a muzeologie, Brno 2008. Milena MANOJLOVIČOVÁ, *Josef Zdeněk Raušar: Život a dílo v korespondenci*, tiskem nevydaná diplomová práce, Masarykova univerzita v Brně, Filozofická fakulta, Ústav slavistiky, Praha 2006.

61] K osobnosti Josefa Siblíka srov. Eva POLÁKOVÁ, *Josef Siblík jako pedagogický a vlastivědný pracovník*, tiskem nevydaná diplomová práce, Západočeská univerzita v Plzni, Pedagogická fakulta, Plzeň 1993.

Duchovní správa

Doba vlády Josefa II. jako českého a uherského krále (1780–1790) se nesla ve znamení všestranného reformního úsilí vyvíjeného panovníkem za účelem reorganizace, a tím zefektivnění státní správy. Řada reforem byla směřována do oblasti církevní, neboť duchovenstvo bylo v intencích osvícenského absolutismu chápáno nikoli jako svébytná, výsostně privilegovaná a do značné míry nezávislá společenská vrstva, ale naopak jako jedna z mnoha složek správy státu podřízená jeho potřebám a vůli panovníka, který stát reprezentoval. Kněz josefinské doby měl být především úředníkem a služebníkem státu, stejně jako panovník sám.

Aby byl dosah církevní správy co největší, došlo k rozsáhlé reorganizaci farní sítě a ke zřízení dvou nových diecézí. Pro naši oblast to byla diecéze českobudějovická, založená 20. 9. 1785 bulou „Cunctis ubique“ papeže Pia VI., která zahrнула území krajů Prácheňského, Budějovického a Táborského, vyčleněné z arcidiecéze pražské.

Dalším krokem bylo zahuštění farní sítě a zmenšení stávajících farních obvodů, do nichž spadaly i četné filiální a především připojené kostely, postrádající mnohdy již od Bílé hory své vlastní duchovní. Zřizování, respektive obnova far ovšem představovala značnou ekonomickou zátěž, neboť farářům byl státem přiznán určitý pevný plat, takzvaná kongrua (v polovině 19. století činil 400 zlatých ročně). Řešilo se to tudíž formou takzvaných lokalit, kde patronát vesměs vykonával Náboženský fond. Lokalie byla místní duchovní správa zajišťovaná nejprve kaplanem ustanoveným ke konkrétnímu kostelu či kapli, závislým (i ekonomicky) na jiném faráři, posléze již samostatným, ale s nižším platem. Takový duchovní se nazýval lokální kaplan či zkráceně lokalista a bydlel ve svém správním obvodu. Práva a povinnosti měl jako farář. Později biskupové přispívali lokalistům z prostředků diecéze, aby jejich plat dosáhl stejné výše jako u farářů. V souvislosti s tím pak docházelo, v padesátých letech 19. století přímo hromadně, k povyšování lokalit na řádné fary.^{62]}

Stejným způsobem byla obnovena duchovní správa také v Budislavicích. Zřízení lokalie bylo schváleno roku 1785 a na základě guberniálního dekretu z 14. 7. 1786 převzal patronát Náboženský fond. Její obvod zahrnoval podobně jako ve středověku kromě Budislavic ještě vsi Kladrubce, Mladý Smolivec a Přebudov. V roce 1862 je zde evidováno 1 200 katolíků a 9 osob izraelitského vyznání.^{63]}

Prvním lokalistou se stal v únoru 1787 P. Tobiáš od sv. Thekly Jermář, kněz kláštera bosých augustiniánů ve Lnářích. Velmi brzy ho ale vystřídal P. Gotthard Schneider, dominikán z konventu v Uherském Brodě. Po jeho smrti v roce 1795 byl dalším lokalistou ustanoven již světský kněz Václav Ninger.^{64]}

Zřízením lokální duchovní správy se Budislavice spolu s dalšími výše zmíněnými vesnicemi oddělily od čížkovské fary. Ta navíc zůstala v arcidiecézi pražské, zatímco budislavická lokalie byla začleněna do diecéze českobudějovické, v rámci které spadala pod blatenský vikariát.

S nástupem prvního lokalisty byly založeny samostatné matriky. Ty představovaly základní, nikoli však jediné úřední knihy vedené úřadem lokalisty. Další byly knihy birmovanců, ohlášek, pořadu bohoslužeb, fundačních mší, registraturní pomůcky pro evidenci korespondence a v neposlední řadě též pamětní knihy, které se ale bohužel nedochovaly, nebo jsou nezvěstné.^{65]}

62] K problematice lokalit srov. František Ladislav RIEGER (red.), *Slovník naučný*, Díl čtvrtý (I – Lžidimitrij), Praha 1865, s. 1373. Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan JANÁK – Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, Praha 2007, s. 192. Jan MERELLA a kol., *Malý slovník bohovědný*, Praha 1963, s. 296.

63] Johann TRAJER, *Historisch-statistische Beschreibung der Diocese Budweis*, Budweis 1862, s. 481.

64] Alexander BERNDORF, *Posloupnost kněží a farářů na Nepomucku, Plzeňsko*. List pro vlastivědu západních Čech, roč. XIII, č. 1, 1931, s. 14. Trajer uvádí jako prvního lokalistu mylně Schneidera (srov. předchozí pozn.). K původu Gottharda Schneidera srov. SOA v Plzni, pracoviště Klášter, *Dominikáni Cheb*, inv. č. 9, kn. 9.

65] Srov. kupříkladu inventář majetku Náboženské matice v Budislavicích z roku 1931. SOKA Plzeň-jih se sídlem

V průběhu 19. století se v Budislavicích vystřídalo osm duchovních správců. První z nich, Josef Hostovský, původem z Prahy^{66]}, měl neradostný osud. Roku 1820 oslepl a prakticky přestal vykonávat svou službu.^{67]} Dlouhodobé oční chorobě nasvědčuje i jeho atypické a velmi obtížně čitelné písmo, se kterým se setkáváme například v matrikách. Zemřel 12. 1. 1823 na „*slabost jakožto následek bláznovství*“, jak uvádí úmrtní matrika.^{68]} Budislavické lokalii odkázal svou teologickou knihovnu čítající 88 svazků, vesměs latinsky psaných homiletických a vědeckých titulů, „*jež ve zvláštním šraňku v lokalii uschovány byly*.“ Nejstarší kniha pocházela z roku 1643.^{69]}

Hostovského nástupce Antonín Vitoušek (1821–1835), rodák z blízkých Kasejovic, patřil zřejmě k obrozeneckým duchovním, neboť „*chválen jest pro svou učenost a lásku k jazyku českému*“.^{70]} Zemřel 24. 6. 1847 jako farář v Sudoměřicích u Bechyně.^{71]}

Za Antonína Laada (1857–1863) byla budislavická lokalie povýšena rozhodnutím rakouského ministerstva kultu ze dne 16. 6. 1857 na faru, kostel pak 9. 7. téhož roku dekretem českobudějovického biskupa Jana Valeriána Jirsíka na farní a stávající lokalista potvrzen jako prvofarář.^{72]}

Zajímavou osobností jistě byl farář Václav Dvořák (1874–1883). Kromě jiného se tak jeví ze vzpomínek budislavického rodáka, slavisty Josefa Zdeňka Raušara, podle nějž to byl „*vzdělaný člověk, filosof, který žil životem odříkání. Zaměstnával se štěpařstvím se zvláštní zálibou, založil školku ve vesnici a pěstoval zvláště vlašské ořechy, které u nás zdomácněly*.“ Dále přiznává, že „*farář neměl u nás na růžích ustláno. Vesnice malá, příjmy skrovné. Při zdravém vzduchu málokdo u nás umřel, a tak mimořádný příjem nebyl. Plat Náboženské matice maličký*.“ Faráře charakterizuje jako „*filosofa života*“, který „*i s málem vystačil, jen když byl spokojeným*“.^{73]} Problémy vyplývaly především z nedostatečného ekonomického zajištění farního benefícia, ale dost možná i z jisté liknavosti či nevěle farníků dostát všem svým povinnostem vůči kostelu a faře a neochoty poskytnout něco navíc. Pokud jde o pozemky, patřila k farnímu majetku toliko močálovitá louka u Předmíře o výměře 32 arů 73 m², kterou si pronajímala obec, a pak sad za farou (4 arů 14 m²) a vedle něj zeleninová zahrádka (1 ar 62 m²). Finanční příjem měl farář jen ze státního platu a též z poplatků za pohřby. Do kostelní pokladny plynul desátek, příjmy z fundací apod. Farář byl proto nucen v tomto ohledu hájit zájmy kostela a fary úřední cestou, což bylo v první řadě jeho povinností jakožto dohlázeatele a správce farního majetku. Z 8. 8. 1882 pochází kupříkladu dopis c. k. okresnímu hejtmanství v Blatné, kde jej farář žádá, aby přimělo obec Budislavice uhradit činži z bývalé kostelní louky, kterou má v užívání. Šlo o částku 2 zlaté a 52 krejcarů dlužnou za dvanáct let. Duchovní správce svůj požadavek zdůvodňuje tím, že „*všechny výkady farářovy o povinnosti platební v této záležitosti u představeného obce jsou marny a poněvadž kostel Budislavický tuto částku tratiti nemůže, jelikož je náramně chudý, žádný z osadníků na něj ničím nepřispěje a jeho potřeby s náramnou tíží a z většího dílu na dluh zaopatřovati se musí*.“

Jisté neshody naopak mohly vzniknout z nedorozumění ohledně farářových povinností vůči farníkům. Starosta obce Kladrubce Václav Bouše se tak dopisem z 24. 5. 1877

v Blovicích, *Farní úřad Budislavice*, inv. č. 10, karton 1.

66] Archiv hlavního města Prahy, *Sbírka matrik*, sign. TÝN N7, fol. 392v.

67] A. BERNDORF, *Posloupnost kněží*, s. 14.

68] SOA v Plzni, *Sbírka matrik*, sign. Budislavice 04, pag. 5.

69] SOkA Strakonice, *Osobní fond Hille Jan Pavel*, inv. č. 129, sign. 129/54, karton 14.

70] SOkA Strakonice, *Osobní fond Hille Jan Pavel*, inv. č. 118, sign. 118/1, karton 12.

71] SOA v Třeboni, *Sbírka matrik*, sign. Sudoměřice u Bechyně 12, pag. 32.

72] SOkA Plzeň-jih se sídlem v Blovicích, *Farní úřad Budislavice*, inv. č. 18, karton 1.

73] Josef Zdeněk RAUŠAR, *Mé mládí. Vzpomínky na rodný kraj podtřemšínský*, Pardubice 1934, s. 18–19. Autor omylem prohodil pořadí farářů, uvádí, že Dvořák přišel do Budislavic až po Janu Černém, ale bylo to naopak.

obrací na okresní hejtmanství do Blatné s prosbou, aby bylo nahlédnuto do „*fase fary Budislavické*“ a zjištěno, zda má farář povinnost vést každoročně o takzvaném křížovém úterý (v týdnu po 5. neděli velikonoční) procesí z Budislavic do kladrubecké obecní kaple sv. Anny a zde odsloužit mši, jak se dělo až do roku 1876.^{74]}

O svěřený majetek se farář Dvořák staral svědomitě. Farní obydlí a jeho hospodářské zázemí se snažil různými způsoby vylepšit. Kancelář vybavil novým stolem, židlemi, lavicí a skříní na spisy, další nábytek pořídil do čeledníku. Zakoupil dva sporáky, jeden do farního archivu, druhý do čeledníku, dubový mandl a řezačku. Jedna z prvních věcí, kterou po svém příchodu do Budislavic zařídil, byla instalace zvonku ke vchodovým dveřím, který podle jeho slov „*jest velmi potřebný, sice by se nevědělo, kdo kdy do fary přijde a mohl by farář býti snadno okraden.*“ Zvonek zakoupil roku 1874 ve svém předchozím působišti Soběslavi.

Dále nechal opravit farskou stodolu, postavit nový chlívek s kurníkem, tři holubníky a nakoupil nové žebříky. Zvláštní péči věnoval zahradě, neboť jeho zálibou bylo sadařství, jak již výše poznamenáno. Vysadil zde mnoho nových stromů a keřů – jabloně, hrušně, třešně, slivoně, ořešáky, jívu, akáty, višně, bez, jeřáb, víno.^{75]}

Z Budislavic odešel farář Dvořák do Dolního Bukovska. Zemřel 18. 3. 1903 jako osobní děkan v Dráchově, biskupský notář a čestný konzistorní rada.^{76]} Pohřben je na dráchovském hřbitově.

Do Budislavic nastoupil k 1. 10. 1883 jako nový farář Jan Černý, rodák ze Střely u Strakonic, dosud dlouholetý kaplan ve Vodňanech.^{77]} Také na něj vzpomíná Josef Zdeněk Raušar. Byl podle něj „*dobrym duchovnim, ale poněvaď byl nemocny, měl záchvaty při sloužení mše; byl trochu nevrly, mnohdy dosti nepředložený, což vyvolávalo někdy nelibost u osadníků.*“^{78]} Na fotografiích z pozdější doby bývá vždy zachycen s holí.^{79]} Převor kláštera bosých augustiniánů ve Lnářích, P. Alois od sv. Benedikta Majer, který s ním byl v přátelském styku, charakterizuje faráře Černého následovně: „*Vynikal jako znalec klassických jazyků, kteréž pěstoval až do onemocnění, připraviv mnoho studentů do studií, aniž by se byl u nich vděku dočkal. Byl dobrý kazatel a karatel. Také do vyšších pánů rád zadlouhal, proto nebyl nahoře oblíben. Jinak byl kněz bezúhonný a dobrý společník mezi svými. Uskrovněoval se podivuhodně ze skromných příjmů chudě fary; pečuje o své příbuzné a na sebe úplně zapomínaje. ...Dodatečně podotýkám, že byl výborným katechetou a tak měl děti rád, že jako pensista ještě ve Lnářích chodil vyučovat aspoň do 1. třídy.*“^{80]} Kladný vztah faráře Černého ke školní mládeži dokládá i to, že když si obec Dožice po neúspěšném jednání s úřady o povolení k otevření řádné školy zřídila roku 1881 školu soukromou, uvolil se vyučovat zde bezplatně náboženství.^{81]}

Špatné materiální zabezpečení fary dělalo Černému starost. Několikrát si na to vyšším církevním úřadům stěžoval, faře předvídal, že za takového stavu nemůže dlouho existovat, a možná ve skrytu duše doufal, že bude přeložen na výnosnější beneficium. Ale nestalo se. V dopise z 25. 3. 1903, jímž se obrací na biskupskou konzistoř do Českých Budějovic,

74] SOKA Plzeň-jih se sídlem v Blovicích, *Farní úřad Budislavice*, inv. č. 20, karton 1.

75] Srov. inventář farního majetku z 31. 5. 1883. SOKA Plzeň-jih se sídlem v Blovicích, *Farní úřad Budislavice*, inv. č. 14, ukn 13.

76] *Ordinariátní list Budějovické diecése*, roč. 1903, č. 14, s. 56.

77] A. BERNDORF, *Poslušnost kněží*, s. 14. *Ordinariátní list Budějovické diecése*, roč. 1871, č. 25, s. 100, roč. 1883, č. 29, s. 116.

78] J. Z. RAUŠAR, *Mé mládí*, s. 18. Autor mylně uvádí, že byl předchůdcem faráře Dvořáka, ve skutečnosti to bylo naopak.

79] Srov. Městské muzeum Blatná, přír. č. 54/73, *Sbírka skleněných negativů*, č. neg. 045, 371.

80] SOA v Třeboni, *Bosí augustiniáni Lnáře*, kn. 7 (Kronika kláštera, 1912–1915, pag. 105).

81] František D. ZENKL, *Dějiny škol*, in: Josef Siblík (red.), *Blatensko a Březnicko. Obraz poměrů přírodních, historických, místopisných, školských a národopisných*, Blatná 1915, s. 386.

zdůrazňuje, že „*vůbec jest zde fara nedostatečná – jaké by bylo štěstí, kdyby byla ta fara zrušena!*“ a dodává „*Trápím se zde dvacet let*“. Výrazného zlepšení finanční situace se ovšem sotva mohl dočkat, a tak v dalším dopise konzistori z 30. 4. téhož roku, jenž se týkal jistě nevyplácené fundace, přímo píše „*Ovšem bylo by nejlépe všechny zdejší fundace přenést na faru jinou, která má budoucnost, neboť tato fara dříve neb později zanikne jistě, protože zlepšování několika haléřů jest bezúčelné. Nemá-li tato fara sloužit trestní kolonii, musilo by se jí přidati asi pět set zlatých, nikoli korun, a poněvadž se tak jistě neučiní, vždyť se musí dávat učitelům, tedy jen ať se připojí fara Budislavická ke Kasejovicům, což bude velikým skutkem lidumilnosti ve dvacátém století.*“^{82]} To je asi jeden z projevů kritické povahy faráře Černého, pro niž nebyl vyššími úřady oblíben.

Památkou na osobu Jana Černého je kaple na budislavické návsi. Dal ji postavit roku 1895 na vlastní náklad a zasvětit sv. Janu Nepomuckému, svému křesťnému patronu. V následujícím roce pro ni zajistil speciální licenci.^{83]}

K 1. 3. 1912 odešel na odpočinek. Bydlel pak ve Lnářích u své neteře Terezie Sladké, kde také dne 30. 12. 1913 zemřel. Pohřeb za účasti jedenácti kněží mu vystrojil lnářský klášter. Místo posledního odpočinku našel na lnářském farním hřbitově u sv. Mikuláše.^{84]} Jeho hrob se však do dnešních časů nedochoval.

Kostel a jeho vnitřní zařízení

Ve sledovaném období neprošel kostel žádnými výraznými stavebními úpravami. Téměř všechny práce měly údržbový charakter. Kupříkladu roku 1792 bylo nejmenovanému tesaři z Vrčeně zapláceno za prohlédnutí toho, co má být na kostele opraveno a za vyhotovení plánů pro tuto opravu.^{85]} Nějaké blíže nespecifikované práce zde probíhaly v roce 1876. Farář Václav Dvořák při tom učinil řadu zajímavých objevů. U kostela našel kamennou kouli (možná šlo o nějakou architektonickou ozdobu), stříbrné peníze datované do doby Václava I., měděný pozlacený křížek „byzantského slohu“, vedle sakristie náznaky spalování mrtvol, pec ohrazenou kameny, hliněné popelnice postavené v řadě, uvnitř s „ružencovými kroužky“, dále též několik olověných kulek, starý kamenný kříž a v zemi základy zdíva. Uvažoval proto, že některé z nalezených předmětů by mohly ukazovat na existenci nějaké pohané modlitebny, jež kostelu předcházela.^{86]}

Výraznějšího charakteru byla zřejmě jenom výměna zastřešení věže v roce 1879, kterou si s největší pravděpodobností vyžádal špatný stav té dosavadní. Původní cibulovitá bání byla tehdy nahrazena jistě levnější a technicky méně náročnou jehlancovou střechou krytou břidlicí.^{87]} Podobným způsobem byla zřejmě upravena i střecha sanktusníku. MUSELO JÍT O AKCI NÁKLADNĚJŠÍ NEŽ BĚŽNÉ OPRAVY, TAKŽE LZE USUZOVAT, ŽE JI HRADIL Z VĚTŠÍ ČÁSTI, NE-LI ZCELA NÁBOŽENSKÝ FOND JAKOŽTO PATRON. DO KNIHY KOSTELNÍCH ÚČTŮ SE TOTIŽ NIJAK NEPROMÍTLA. Bohužel se, stejně jako v dalších případech, nemůžeme opřít ani o informace z farních kronik, které by nám jinak její okolnosti a průběh jistě objasnilly. Naštěstí se ale dochovalo několik fotografií a pohlednic, které podobu nové střechy věže zachycují.^{88]}

82] SOkA Plzeň-jih se sídlem v Blovicích, *Farní úřad Budislavice*, inv. č. 20, karton 1.

83] SOkA Strakonice, *Osobní fond Hille Jan Pavel*, inv. č. 52, sign. 52/1, karton 8 (Dějiny vikariátu Blatenského, část místopisná III, fol. 7r).

84] SOkA Strakonice, *Osobní fond Hille Jan Pavel*, inv. č. 56, sign. 56/1, karton 8 (Vikariát Blatenský I, Přehledy a dodatky, fol. 9r). SOA v Třeboni, *Bosí augustiniáni Lnáře*, kn. 7 (Kronika kláštera, 1912–1915, pag. 105).

85] SOkA Plzeň-jih se sídlem v Blovicích, *Farní úřad Budislavice*, inv. č. 11, ukn 10.

86] *Pamětní kniha obce Budislavice*, pag. 14.

87] *Pamětní kniha obce Budislavice*, pag. 12.

88] Srov. např. Městské muzeum Blatná, *Sbírka skleněných negativů*, č. neg. 045, *Sbírka fotografií*, přír. č. 281/57.

Na počátku 20. století byl stav kostela neutěšený. Konstatoval to českobudějovický biskup Josef Antonín Hůlka, když navštívil Budislavice 28. 4. 1909 v rámci kanonické vizitace. Po návratu do Lnář, kde byl ubytován v klášteře, se zastavil u čerstvě opraveného kostela sv. Mikuláše na hřbitově, s jehož stavem byl tudíž spokojen, a prohlásil „*Kdyby takový kostel alespoň byl v Budislavicích.*“^{89]}

Vývoj vnitřního zařízení kostela dokumentují inventáře, dílem samostatně dochované, z větší části ale zanesené do knih ročních vyúčtování kostelních peněz. Následující výklad bude vycházet především z inventáře zachycujícího stav na konci roku 1880.^{90]} Tehdy byly vykazovány tři oltáře – hlavní a dva boční. Hlavní oltář je popisován jako sochařský s obrazem patrona kostela sv. Jiljí. Podle historických fotografií jej zdobily dvě sochy blíže neurčených světců.^{91]} Pořízen byl roku 1788 za peníze ze sbírek mezi farníky a v kostele se nachází dodnes.^{92]} V roce 1859 byl původní obraz nahrazen novým od posléze renomovaného malíře a ilustrátora Josefa Scheiwla z Prahy (1834–1912), který jej signaloval. Obraz do Budislavic byl jeho první církevní zakázkou.^{93]} V kostelních inventářích je poprvé výslovně zaznamenán jako nový roku 1861 s hodnotou 320 zlatých.^{94]} Náklad s největší pravděpodobností hradil Náboženský fond. Se jménem autora jej přímo spojuje inventář z roku 1880. Obraz byl zasazen do zlaceného rámu, řezbářské ozdoby na oltáři byly štafirované a lakované. Na oltáři dále stál tabernákl se dvěma sochami andělů, krucifix a socha Panny Marie v prosklené skřínce (viz dále).

Boční oltáře jsou charakterizovány stručně, není uvedeno ani jejich zasvěcení, jen to, že jsou na nich v rámech obrazy stejných rozměrů, tabernákly, a že jsou lakované. Jejich souhrnná hodnota je vyčíslena na 200 zlatých. Pokud jde o obrazy, na levém bočním oltáři představující sv. Jana Nepomuckého, na pravém Pannu Marii Neposkvrněnou, uvádí Jan Pavel Hille, že pochází rovněž z roku 1859 jako obraz na hlavním oltáři a jsou dílem Bedřicha Kamarýta.^{95]} Toto tvrzení se jeví vcelku opodstatněné. Dá se předpokládat, že potřeba výměny se týkala všech tří obrazů. Autor, Bedřich Kamarýt (1831–1911), sám duchovní (v tu dobu kaplan v Hořepníku), patřil k nejvyhledávanějším dodavatelům obrazů pro kostely, zejména jihočeské.^{96]} Také v okolí Budislavic se najde několik jeho prací, například v kostele v Kasejovicích, Kocelovicích, Bezděkově či Lnářích. Zcela opomenuty zůstaly v inventáři malé oválné, ještě barokní obrazy sv. Václava (vlevo) a sv. Ludmily (vpravo) v horní části oltářů.

Dále je zmiňována štafirovaná a lakovaná kazatelna, zpovědnice, 17 lavic a tři další jen k sezení. Přínejmenším kazatelna a snad i zpovědnice jsou totožné s barokními z druhé čtvrtiny 18. století.

V sakristii stála skříň na paramenta, roku 1855 popisovaná jako nová. Na kůru, podpíraném dvěma žulovými sloupy s jednoduše zdobenými krychlovými hlavicemi, se od prosince 1866 nacházely varhany postavené Johannem Fischperou ze Sušice v hodnotě

89] SOA v Třeboni, *Bosí augustiniáni Lnáře*, kn. 6 (Pamětní kniha kláštera od roku 1894 do října 1911), pag. 911.

90] SOKA Plzeň-jih se sídlem v Blovicích, *Farní úřad Budislavice*, inv. č. 14, ukn 13.

91] Dobře patrné jsou tyto sochy na historické fotografii P. Jana Pavla Hilleho. Jejich atributy, díky nimž by se daly určit, však nejsou dostatečně zřetelné. Jen u levé sochy se dá říci, že má na sobě kněžskou štolu a v levé ruce drží knihu. Srov. Městské muzeum Blatná, *Sbírka skleněných negativů*, č. neg. 352.

92] SOKA Plzeň-jih se sídlem v Blovicích, *Farní úřad Budislavice*, inv. č. 11, ukn 10.

93] Blíže srov. https://cs.wikipedia.org/wiki/Josef_Schewl, navštíveno 22. 10. 2016, 18:55. *Světovzor*, 13. března 1874, s. 126. *Národní listy*, č. 159, 11. června 1912, s. 2. Martin KULÍŠEK, *Kdo namaloval budislavického patrona kojících matek?*, Kasejovické noviny, roč. XVI, č. 8, srpen 2011, s. 7.

94] SOKA Plzeň-jih se sídlem v Blovicích, *Farní úřad Budislavice*, inv. č. 13, karton 1.

95] SOKA Strakonice, *Osobní fond Hille Jan Pavel*, inv. č. 38, sign. 38/1, karton 7 (Vikariát Blatenský, díl I., pag. 180).

96] Blíže srov. Jiří ČERNÝ, *Mons. Bedřich Kamarýt – kněz, malíř, spisovatel*, Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech, roč. 28, č. 3, 2001, s. 260–277.

300 zlatých. Vystřídaly starší pozitiv, pořízený roku 1796 od varhanáře Františka Nolliho za 106 zlatých ze sbírky mezi farníky (v inventáři uveden poprvé k roku 1822), který byl v kostele ještě v roce 1876. To už ale měl jako starý a sešlý hodnotu jen 8 zlatých a 40 krejcarů.^{97]}

Ze soch, jež kostel zdobily, je potřeba uvést především sochu Panny Marie v prosklené skřínce na hlavním oltáři. Byla zakoupena roku 1788 farníky a těšila se zřejmě značné úctě, neboť byla ozdobena čtyřmi granáty a dvaceti stříbrnými mincemi (3 toлары, 17 dvacetníků). Není divu, že přitahovaly nežádoucí pozornost a v noci z 20. na 21. 7. 1868 byly spolu s paramenty z oltářů odcizeny neznámými zloději. Tato skutečnost byla nejen zanesena do kostelního inventáře, ale zpráva o krádeži pronikla i do dobového tisku.^{98]}

V kostele nechyběla ani socha sv. Jana Nepomuckého a v neposlední řadě tu bylo několik obrazů. Předně šlo o křížovou cestu malovanou na plátně v černých rámech, kterou zaplatili farníci; v kostelním inventáři figuruje od roku 1827. Další byly obrazy sv. Aloisia Gonzagy a Panny Marie Klatovské. Roku 1904 byl pořízen votivní obraz Panny Marie Růžencové od Josefa Mathausera.

Z bohoslužebných předmětů je nutno zmínit dodnes dochovanou cínovou křtitelnicí, zhotovenou pro kostel roku 1892 Václavem Terebou v Krásně (Schönfeld) namísto starší. Byla umístěna ve zvláštním výklenku na jižní straně triumfálního oblouku s dřevěnými dvířky. Dále měl kostel měděnou pozlacenou monstranci, kterou daroval bailli maltézského řádu z Dožic Johann Baptist Franz von Colloredo-Mels-Wallsee († 1814). Zvláštní položku pak představuje pozlacená relikviářová monstrance s ostatky sv. Jiljí. Starší inventáře (1855, 1876) ji nezmiňují a v inventáři z roku 1921 již nefiguruje.^{99]}

Jak vidno, mezi dobrodinci kostela zůstávala i po převzetí patronátu Náboženským fondem dožická vrchnost, reprezentovaná baillivy maltézského řádu. Také jejich příbuzní přispívali svými dary jako například hraběnka Eugenie von Schönborn, sestra bailliiho Fridricha Schönborna, která roku 1865 věnovala kostelu červenou kasuli, album, velum na kalich a další bohoslužebné potřeby.^{100]}

Na sklonku 19. století se farář Jan Černý začal zaobírat myšlenkou na výměnu stávajícího zařízení za nové, které měl dodat renomovaný umělecký sochařský a řezbářský závod Josefa Krejčíka z Prahy v jednotném, tehdy moderním neogotickém stylu. Firma postupně zaslala návrhy na nové oltáře, kazatelnu, zpovědnicí, chórovou mřížku, křížovou cestu a Boží hrob. Pro tak zásadní změnu bylo nutno získat také svolení orgánů památkové péče. Souhlas pro instalaci nových oltářů, kazatelny, zpovědnice a chórové mřížky vydal 2. 2. 1898 tehdejší c. k. konzervátor pro blatenský okres, známý historik a kastelolog August Sedláček s odůvodněním, že „*úprava jich slohu kostela jest přiměřena.*“ Bylo tedy zjevně přihlédnuto ke gotickým architektonickým článkům, které se v kostele dochovaly. Ovšem samotná regotizace kostelních interiérů, vycházející ze zásad purismu, byla v této době velmi rozšířená.

Modernizace vnitřního zařízení kostela by ale představovala značnou investici. Firmou Josefa Krejčíka předložená kalkulace byla na částku 2 985 zlatých a 50 krejcarů. Farář tedy od ní nakonec z větší části upustil, rozhodl se ale opatřit do kostela alespoň nový

97] SOkA Plzeň-jih se sídlem v Blovicích, *Farní úřad Budislavice*, inv. č. 11, ukn 10, inv. č. 14, ukn 13. SOkA Strakonice, *Osobní fond Hille Jan Pavel*, inv. č. 52, sign. 52/1, karton 8 (Dějiny vikariátu Blatenského, Část místopisná III., fol. 768r). Hille přepisuje jméno výrobce pozitivu z roku 1796 jako „Noli“ a hypoteticky interpretuje jako „Malý“. Ve skutečnosti jde bezesporu o Františka Prokopa Nolliho (asi 1744–po 1814). Srov. www.varhany.net/zivotopis.php?idv=138623, navštíveno 23. 10. 2016, 16:17.

98] SOkA Plzeň-jih se sídlem v Blovicích, *Farní úřad Budislavice*, inv. č. 11, ukn 10, inv. č. 13, ukn 12. *Pražský deník*, roč. 1868, č. 3, 1. 8. 1868.

99] SOkA Plzeň-jih se sídlem v Blovicích, *Farní úřad Budislavice*, inv. č. 11, ukn 10, inv. č. 14, ukn 13, inv. č. 25, karton 7, inv. č. 29, karton 8. SOkA Strakonice, *Osobní fond Hille Jan Pavel*, inv. č. 38, sign. 38/1, karton 7 (Vikariát Blatenský, díl I., pag. 180).

100] SOkA Plzeň-jih se sídlem v Blovicích, *Farní úřad Budislavice*, inv. č. 20, karton 1.

Boží hrob a křížovou cestu. Dne 24. 2. 1904 proto požádal c. k. místodržitelství o svolení k jejich nákupu a okresní hejtmánství v Blatné o doporučení.^{101]} Jeho úsilí však vyšlo naprázdno, což je pochopitelné, neboť se ukázalo, že přednostní bude celková oprava kostela.

K zařízení kostela patřily rovněž zvony. Na věži kostela stále visely tři. Jeden z nich byl roku 1822 jako puklý dán na náklad farníků k přelití spolu se zvonkem od sakristie. Podobně byl v roce 1879 u příležitosti opravy věže přelit v dílně Josefa Děpolta v Plzni nejmenší zvon. Měl spodní průměr 52 cm a výšku 39 cm. Další zvon, malých rozměrů, zůstával v sanktusníku.^{102]}

Okolo kostela se rozkládal hřbitov s márnici. Pochován zde kupříkladu byl „vedle dveří kostelních“ lokalista Václav Ninger († 1798) či dlouholetý budislavický učitel Matěj Bach († 28. 1. 1858).^{103]} V průběhu 19. století však přestal kapacitně dostačovat, a tak byl roku 1845 založen necelých 200 m jižně od kostela hřbitov nový, zatímco dosavadní přestal být postupně využíván.^{104]}

Fara

Opětovné ustavení samostatného duchovního správce pro Budislavice předpokládalo, že mu bude v místě zajištěno odpovídající ubytování. Starší fara, možná ještě středověkého původu, s největší pravděpodobností již dávno nestála. Podle tradice, kterou s datací do roku 1723 cituje obecní kronika podle písemnosti z archivu čížkovské fary „*povídali přes 80 let starí lidé, že od svých předků slyšeli, že fara tam v Budislavicích bejvala tu, kde Pošibal nyní stavení má a tudy z toho stavení skrz zeď krchovni dveře byly, jsou nyní zazděny a s celou zdí vápnem ovrhnutý.*“ V případě, že tradice vychází ze skutečnosti, pak se původní fara nacházela jižně od kostela na místě č. p. 7, které vlastnila rodina Pošibalů do roku 1839.^{105]}

Nová obytná budova pro lokalistu (č. p. 6) vznikla na opačné straně, tedy severně od kostela při silnici do Kladrubec. Díky dochovaným účtům a dokumentům vzešlým z komunikace mezi lokalistou, správou statku Dožice, krajským úřadem v Písku a zemským místodržitelstvím v Praze, uloženým v archivu českého velkopřevorství maltéžských rytířů, si můžeme utvořit vcelku podrobný obrázek o tom, co stavbě obydlí pro lokalistu v Budislavicích předcházelo, kdo se na ní podílel, jaké byly náklady – a v neposlední řadě též upřesnit její chronologii.

Aktuální se potřeba ubytování pro lokalistu stala s nástupem Gottharda Schneidera v březnu 1787. Jeho předchůdce P. Jermář měl jako kněz lnářského augustiniánského konventu možnost přebývat v mateřském klášteře a do Budislavic dojíždět. To mu ale zjevně také moc nevyhovovalo, jelikož do měsíce funkci lokalisty opustil. S výstavbou obydlí pro lokalistu se nicméně počítalo od samého začátku. Již 14. 12. 1785 podepsali rychtáři všech přífařených vsí, totiž Tomáš Spour z Budislavic, Bartoloměj Mašek z Přebudova, Vojtěch Vavřík z Kladrubec, Matěj Sedláček z Mladého Smolivce a s nimi ještě dva další sedláci prohlášení, že všichni hospodáři povinovani potažní robotou, vykonají

101] SOKA Strakonice, *Okresní úřad Blatná*, inv. č. 1248, sign. 5/B, karton 222.

102] SOKA Plzeň-jih se sídlem v Blovicích, *Farní úřad Budislavice*, inv. č. 11, ukn 10. *Pamětní kniha obce Budislavice*, pag. 12. SOKA Strakonice, *Osobní fond Hille Jan Pavel*, inv. č. 52, sign. 52/1, karton 8 (Dějiny vikariátu Blatenského, Část místopisná III., fol. 769r).

103] SOA v Plzni, *Sbírka matrik*, sign. Budislavice 03, fol. 5r. SOKA Strakonice, *Osobní fond Hille Jan Pavel*, inv. č. 52, sign. 52/1, karton 8 (Dějiny vikariátu Blatenského, Část místopisná III., fol. 770v).

104] SOKA Strakonice, *Osobní fond Hille Jan Pavel*, inv. č. 52, sign. 52/1, karton 8 (Dějiny vikariátu Blatenského, Část místopisná III., fol. 769r).

105] *Pamětní kniha obce Budislavice*, pag. 13. 750. *výročí Budislavice*, s. 20.

pro „vystavení pro duchovního pastýře habitace“ tři dny roboty tak, jak jim to vrchnost nařídí. Dovoz materiálu na stavbu byl zajištěn. Ovšem teprve v roce 1788 začala správa dožického statku řešit, kolik materiálu vůbec bude zapotřebí. V průběhu dalších dvou let pak bylo opatřeno 10 900 šindelů a 48 ½ sáhů dřeva pro stavbu krovu a další práce. Léta ubíhala a nic se nedělo. A tak požádali farníci v roce 1792 krajský úřad v Písku, aby stavební záměr podpořil. Nezbytné svolení českého zemského gubernia pro realizaci stavby bylo vydáno až 4. 7. 1793. Zahájení prací bylo stanoveno na 29. 7. a dokončeny měly být do 30. 9. toho roku. Ve dnech 28.–30. 7. 1793 tak byly uzavřeny smlouvy s řemeslníky na jednotlivé práce – zednické byly zadány Václavu Koprivovi ze Spáleného Poříčí a Janu Raškovi z Budislavic, tesařské Vavřinci Karasovi, rovněž ze Spáleného Poříčí, truhlářské Josefu Smrčkovi z Budislavic, zámečnické Josefu Waldmannovi z Kasejovic. Hrnčír Matěj Schwarzer ze Spáleného Poříčí měl postavit glazovaná kamna. Sklenářské práce provedl Ignác Hálek, kovářské Jakub Vorlíček. Pokud jde o stavební materiál, bylo mimo jiné spotřebováno 15 000 zdících cihel, 4 000 tašek a 15 000 šindelů. Ke 30. 12. 1793 byl sestaven seznam dokončených prací, které měl zaplatit Náboženský fond. Šlo o částku 115 zlatých a 58 krejcarů. To ovšem rozhodně nepředstavuje celkovou výši nákladů. Jen cena smluvená s oběma zednickými mistry činila 197 zlatých a 20 krejcarů a tesařské práce měly být provedeny za 70 zlatých a 40 krejcarů. Na úhradě nákladů se však podílel i velkostatek a farníci, bohužel ale nevíme, jakými částkami, jen to, že také materiálem a jeho dovozem, jak již bylo výše řečeno.^{106]}

Výstavba obydlí pro duchovního správce představovala důležitou skutečnost. Odrazila se dokonce i v matričním zápisu o úmrtí lokalisty Gottharda Schneidera († 30. 5. 1795), který se o ni zasloužil a svou přičinlivostí ji přes všechny obtíže dovedl do zdárného konce („*qui hanc localiam magna industria et adversitate in statum perfectum perduxit*“).^{107]}

Kdo vytvořil plány na stavbu obydlí lokalisty, nelze bezpečně říci, přestože se dochovaly dva, signované zednickým mistrem Antonem Schackem. Oba počítaly s patrovou budovou, v jednom případě skromnější, ve druhém prostornější. Ovšem jestli byl realizován některý z nich nebo nějaký jiný, vypracovaný dalším stavitelem, nevíme. Každopádně již od počátku to byla budova patrová. V přízemí se nacházela předsíň, zcela jistě kuchyně, kvelb a čelední světnice, v patře pak obytné pokoje, z nichž jeden je označován jako letní („*Ober Sommer Zimmer*“).^{108]}

Schneiderův nástupce Václav Ninger zamýšlel opatřit okna budovy kovovými mřížemi. Dne 22. 9. 1796 mu k tomu gubernium vydalo povolení. Mělo se udělat pět oken se žaluziemi a pět oken s mřížemi nákladem 43 zlatých a 35 krejcarů. Kalkulace zámečníka Jakuba Vorlíčka a truhláře Josefa Smrčky však zněla na 77 zlatých a 5 krejcarů. Rozběhla se tedy opět příslovečná papírová válka, která trvala ještě roku 1798.^{109]} Byla však zjevně korunována úspěchem, neboť když v květnu téhož roku lokalista Ninger zemřel, bylo do matriky k jeho úmrtí do výčtu zásluh uvedeno také to, že „*lokaliu mřížemi železnými a jinšími potřebnými věci (sic) zaopatřil*“.^{110]}

Z následujících desetiletí pak víme, že kupříkladu roku 1810 bylo vyúčtováno 10 600 šindelů a 120 000 hřebíků na položení nové střešní krytiny, které prováděl tesař Jeníček z Dožic.^{111]} V roce 1850 pak mělo být obydlí lokalisty přestavěno do současné podoby,

106] NA, *Řád maltézský – spisy a knihy*, inv. č. 1824, sign. XXXVIII, karton 621. SOkA Plzeň-jih se sídlem v Blovicích, *Farní úřad Budislavice*, inv. č. 11, ukn 10.

107] SOA v Plzni, *Sbírka matrik*, sign. Budislavice 03, fol. 4r.

108] Srov. výkaz dodělaných prací určených k proplacení Náboženskému fondu z 30. 12. 1793. NA, *Řád maltézský – spisy a knihy*, inv. č. 1824, sign. XXXVIII, karton 621.

109] NA, *Řád maltézský – spisy a knihy*, inv. č. 1824, sign. XXXVIII, karton 621.

110] SOA v Plzni, *Sbírka matrik*, sign. Budislavice 03, fol. 5r.

111] SOkA Plzeň-jih se sídlem v Blovicích, *Farní úřad Budislavice*, inv. č. 11, ukn 10.

alespoň tak to uvádí Jan Pavel Hille, který ještě pracoval i s dnes již neexistujícími a ne-
zvěstnými prameny.^{112]}

O vybavení fary a komfortu, který duchovnímu správci poskytovala ve druhé půli 19. století, nás informuje inventář z 31. 5. 1883. Do patrové budovy se vstupovalo dveřmi se zvonkem. V přízemí byl vpravo malý pokojík s kachlovými kamny a pod ním sklep. Na levé straně se nacházela farní kancelář označená černě natřenou oválnou tabulkou a vybavená novým nábytkem – stolem (62 x 80 cm), dvěma židlemi, lavicí, nahnědo natřenou dvoukřídlovou uzavíratelnou skříní na spisy a kachlovými kamny. Vedle kanceláře byl další pokoj. Dále se zde nacházel čeledník, nově zařízený sporákem na uhlí a nábytkem, a kuchyně se spížírnou. V patře byly celkem čtyři místnosti a záchod. K obývání sloužily zřejmě pokoje na jižní a severní straně, na straně východní byl salon s velkými kachlovými kamny, určený patrně pro posezení s návštěvami a přáteli. V místnosti na západní straně se pak nacházel farní archiv a knihovna. Stála tu hnědá skřín se zámekem a přihrádkami, „v níž uloženy spisy farního úřadu Budislavického od založení fary dosud“ a dále „almara šedivě natřená s dvoukřídlovými dveřmi, uvnitř s přihradami s nápisem *Bibliotheca parochialis*“. Tu nechal vyrobít správce dožického velkostatku Jan Staněk a s největší pravděpodobností obsahovala také knihy odkázané lokalistou Josefem Hostovským. V další skříní byla uložena paramenta a jiné potřeby. Vytápěna byla i chodba, kde stála samostatná kachlová kamna.

Hospodářské zázemí tvořilo stavení sloužící zčásti jako chlév pro krávy, zčásti jako stodola. Nově byl postaven chlívek pro vepřový dobytek s kurníkem a ještě jeden chlívek, rovněž s kurníkem. Dále tu byl seník, tři nové holubníky pro celkem 12 párů holubů, hnojiště a psí bouda. Do farského dvora se vjíždělo dvěma průjezdy. Jeden byl situován mezi farou a stodolou na straně k silnici, druhý pak přímo v objektu stodoly. Za farou směrem ke hřbitovu se rozkládala zeleninová zahrada se studnou a sad.^{113]}

Škola

V souvislosti s obnovením samostatné duchovní správy v Budislavicích byla roku 1790 ve vsi rovněž zřízena škola, nacházející se stejně jako kostel a obydlí lokalisty pod patronátem Náboženského fondu a kontrolovaná duchovním správcem, který zde vyučoval náboženství. Od roku 1818 byla dvojtřídní. Původně stála v místech zrušeného domku č. p. 8, kde se říkalo „ve staré škole“. Současná školní budova (č. p. 45) naproti faře byla po dlouholetém přerušovaném jednání postavena v letech 1836–1838 a vysvěcena 1. 9. 1839. Kromě místních přes docházely též děti z ostatních přifařených obcí Kladruce, Mladý Smolivec a Přebudov. V roce 1899 si však obec Kladruce postavila vlastní školu a odškolovala se. Z budislavických učitelů stojí za zmínku zejména Matěj Bach, původním vzděláním právník a jinak výborný muzikant, který zde působil plných šedesát let, od roku 1798 až do své smrti 28. 1. 1858.^{114]}

Závěr

Farní kostel sv. Jiljí v Budislavicích je poměrně opomíjenou církevní památkou jižního Plzeňska, které dosud věnovala pozornost spíše jen regionální historiografie. V průběhu

112] SOKA Strakonice, *Osobní fond Hille Jan Pavel*, inv. č. 52, sign. 52/1, karton 8 (Dějiny vikariátu Blatenského, Část místopisná III., fol. 768r). Kronika obce uvádí až rok 1852. Srov. *Pamětní kniha obce Budislavic*, pag. 14. Lze ale předpokládat, že přestavba trvala delší dobu, čili obě data mohou být relevantní.

113] SOKA Plzeň-jih se sídlem v Blovicích, *Farní úřad Budislavice*, inv. č. 14, ukn 13.

114] František D. ZENKL, *Dějiny škol*, s. 382–384, 399.

staletí prošel několika přestavbami a úpravami, které mu daly jeho dnešní tvář. Jejich rozsah byl limitován zájmem patronů, pro které jeho údržba představovala jak možnost reprezentace, tak břemeno, což platí zejména pro období, kdy patronát vykonával Náboženský fond.

Tento příspěvek se snaží o ucelený výklad dějin kostela v kontextu vývoje duchovní správy, majetkových a patronátních vztahů od počátku do doby krátce před první světovou válkou. Využity jsou k tomu zejména dosud jen málo vytěžené či zcela nevyužité archivní prameny. Jednotlivé stavební fáze jsou blíže zdokumentovány a tam, kde to bylo možné, chronologicky upřesněny. Zvláštní pozornost je věnována vývoji a proměnám vnitřního zařízení kostela. Samostatně je zmíněno obydlí duchovního správce a okrajově také škola. Příspěvek tak předkládá souhrn informací upotřebitelný pro další odborné využití ke studiu stavebně historického vývoje kostela, potažmo i fary do počátku 20. století.

Church and religious administration in Budislavice. From the beginnings till 1912

Summary

St. Giles parish church in Budislavice is a rather forgotten religious sight in South-Pilsen Region. Mostly, it has attracted the attention of the regional historiography. During the centuries, the church underwent several rebuildings and reconstructions which have given the church its current appearance. The extension of the reconstructions was limited by the will of patrons, for whom the building maintenance symbolized not only a possibility to represent themselves but also a financial burden. An example of the latter case is a period when the church was under the auspices of the Religious Fund.

This article is intended to explain the complete history of the church, in the context of the religious administration, property and patronal relations, from the beginning till the period shortly before the World War I. Rarely or never used archival sources are applied in this article. Particular construction phases are documented in detail and they are accompanied with chronological specifications where it is possible.

A special attention is paid to the interior equipment of the church. The parish administrators house and is mentioned separately and the school is described marginally. The article presents a collection of facts which are suitable for a further professional use, for the construction and historical survey of the church and parsonage in the early 20th century.

Obrazová příloha

*Kostel a fara v Budislavicích, kolem roku 1900,
foto Jan Pavel Hille, Městské muzeum v Blatné, sbírka fotografií, přír. č. 281/57.*

*Interiér kostela na fotografii Jana Pavla Hilleho, kolem roku 1900,
Městské muzeum v Blatné, Sbirka skleněných negativů, č. neg. 352.*

Vznik a vývoj odborného periodika katedry historie na plzeňské pedagogické fakultě v letech 1958 – 2016

Naděžda Morávková

Abstract: There was based the new scientific journal in Pilsen in 1958. His creator and head of editorial board professor Václav Čepelák from department of history at pedagogical highschool in Plzeň made it like a yearbook. It was focused on history of Westbohemian region and didactic topics there. This article follows the history and changes of journal.

Key words: Faculty of education in Pilsen; Václav Čepelák; Department of History FPE ZCU; Bohemiae occidentalis historica

Založení katedrálního periodika Václavem Čepelákem

Počátkem padesátých let, po únorovém převratu, byl jediným regionálním periodikem, kde bylo lze uveřejňovat odborný výzkum v Plzni, Život Plzeňska. Tento zajímavý seriál názorně ilustruje dobu, ve které vycházel. Jde o dosti tendenční periodikum, plné dobové emotivní rétoriky a módní tematické náplně (od oslav J. V. Stalina. Z. Nejedlého, J. Fučíka, či K. Gottwalda po příspěvky dělníků a rolníků o socialistických závazcích, údernických akcích a vyhraňování se proti západnímu imperialismu). Najdeme zde nejružnější žánr, příspěvky ideologické, beletristické, zejména dobovou angažovanou poezii, příspěvky národopisné, publicistické, ale i odborné, zejména historické, literárně historické, z dějin regionální hudby, výtvarného umění, archeologie, muzejnictví, genealogie či toponomastiky a dialektologie. Časopis nebyl strukturovaný, uváděl vedle sebe bez zvláštního označování různé druhy příspěvků, včetně obrázků (jimiž byla mnohdy zajímavá drobná díla regionálních výtvarníků, stejně jako plakátová agitační grafika), fotografie, poezii i výše jmenované odborné stati. Strukturovaný nebyl ani jednoduchý obsah uveřejňovaný nejprve uvnitř na předsádku, později na přední straně časopisu.

Roku 1958 začala katedra dějepisu vydávat pravidelný odborný sborník. Byl založen zejména díky snaze Václava Čepeláka, který byl také coby zkušený editor dlouho jeho šéfredaktorem. Publikační možnosti a odborné aktivity členů katedry se tak značně rozšířily. Katedra periodikum zpočátku musela sdílet s katedrou základů marxismu-leninismu, i tak bylo ovšem jeho založení velkým posunem v možnostech domácí odborné prezentace. Sborník vycházel jako ročenka od roku 1958, název se zpočátku dosti měnil.¹⁾ Grafická podoba byla jednoduchá, jak bylo tehdy u odborných periodik zvykem, ale po celou Čepelákovu dobu jednotná, formátu A5, desky byly provedené v opakujícím se designu ve dvoubarevném nelaminovaném potisku.²⁾ Původcem tiskoviny byla Vyšší pedagogická škola a její další přejmenované varianty a vydávala sborník ve Státním pedagogickém nakladatelství. Proto je místem vydání Praha. Redakční radu řídil, a byl i odpovědným výkonným

1) Václav ČEPELÁK (red.), *Sborník Vyšší pedagogické školy v Plzni: Marxismus-leninismus a dějepis-zeměpis 1*, Praha 1958; týž (red.), *Sborník Vyšší pedagogické školy v Plzni: Marxismus-leninismus a dějepis-zeměpis 2*, Praha 1959; týž (red.), *Sborník Pedagogického institutu v Plzni: Dějepis a zeměpis 3*, Praha 1961; týž (red.), *Sborník Pedagogického institutu v Plzni: Marxismus-leninismus a dějepis 4*, Praha 1962; týž (red.), *Sborník Pedagogického institutu v Plzni: Marxismus-leninismus a dějepis 5*, Praha 1963; týž (red.), *Sborník Pedagogické fakulty v Plzni: Marxismus-leninismus a dějepis 6*, Praha 1965.

2) Viz příloha č. 1.

redaktorem, sám Václav Čepelák, dalšími stálými členy redakční rady byli Bohdan Bayer, Jiří Kůst, Bohumil Kasl, Miloslav Šváb, Václav Vodák, Zdeněk Ungerman,³¹ v případě prvního a druhého čísla také Adolf Zeman.⁴¹ Sborník vycházel v nákladu 500 kusů, od roku 1964 v nákladu 300 výtisků. Rozsah stránek se pohyboval od necelé stovky do počtu kolem tří set.⁵¹ Stati jsou většinou opatřované citačním a poznámkovým aparátem, několik autorů uvádí také použitou literaturu, všechny příspěvky mají resumé ve dvou světových jazycích, na prvním místě v ruštině, na druhém v němčině. Počet příspěvků kolísal od devíti (svazek č. 1) po dva (svazek č. 4). Obsah nebyl strukturovaný a od druhého svazku byl uváděn trojjazyčně, ve stejných cizích jazycích a jejich stejném pořadí jako resumé za statěmi. Nevýhodou byla díky spojení různých oborů tematická nevyváženost. I tak je ale sborník dalším krokem v rozvoji úrovně regionální historiografie Plzně po druhé světové válce, neboť většina příspěvků uveřejněných zde v oboru historie se týká dějin regionu.

Ve svazku č. 1 z roku 1958 publikoval Václav Čepelák stat' *Ohlas revolučního roku 1848 na Zbirožsku*.⁶¹ Zabýval se průběhem revolučních událostí poloviny 19. století na Plzeňsku, a to na venkově, v okolí Hořovic, Zbiroha a Radnic. Hledal příčiny neobvyklého úsilí a odhodlání, které místní obyvatelstvo věnovalo revolučním aktivitám v té době. Použil k tomu metodu rozboru petic zasilaných venkovským obyvatelstvem vrchnostenským a správním orgánům, aby vysledoval příčiny tehdejší sociální a politické krize v kraji. Využil vydané formy petic, k vydání je připravil František Roubík. Kromě jejich analýzy se zabýval také porovnáním četnosti petic s počtem podobných stížností v jiných krajích země a došel k zajímavému závěru, že přes prvotní dojem značné revolučnosti kraje, jehož obyvatelé neváhali podpořit i revoluci v Praze, nepatřilo Hořovicko a okolí, stejně jako celé Plzeňsko, k nejvíce nespokojeným oblastem. Právě naopak. Čepelák objevený fakt vysvětluje národnostním složením oblasti, byl zde značný podíl Němců či národních utrakvistů, a kraj také nepatřil k nejhudším. Další Čepelákov článek v prvním svazku sborníku *Neznámé dokumenty o zdickém pobytu Josefa Němce*⁷¹ byl také metodologicky zajímavý. Zabýval se stejnou oblastí, tedy Hořovickem, tentokrát v době Bachovského absolutismu. Kromě klasického archivního materiálu z proveniencie bývalého okresního hejtmanství v Hořovicích, který Čepelák našel ve spisovně Okresního národního výboru v Hořovicích, využil v místním archivu nalezenou korespondenci Boženy Němcové s jejím manželem Josefem Němcem. Josef Němec pobýval ve Zdicích v letech 1857 a 1858, působil zde jako kontrolor pivovaru. Němec byl pro své postoje v revolučním období politicky poznamenanou osobností a Čepelák sledoval, jak takovouto osobnost lidé v kraji přijali. Upozorňoval na udavačství, neochotu zaměstnat člověka pod policejním dozorem a politickou opatrnost místního českého obyvatelstva. Musel číst v dopisech i mezi řádky a nalezené informace ověřovat v jiných archivních materiálech. Stat' Jindřicha Vacka *Dva předbělohorské urbáře panství tachovského*⁸¹ je typickou odbornou statí historika své doby, odchovance Gollových žáků, jímž Vacek stejně jako příslušníci mladší Plzeňské historické školy jistě

31) Všichni jmenovaní byli spojeni s plzeňskou pedagogickou fakultou, ať už na částečný či a plný úvazek.

41) Jeho odvolání z redakční rady bylo nepřímým důsledkem negativního výsledku prověrek spolehlivosti v roce 1958.

51) Svazek 1 – 206 stran a volná příloha, svazek 2 – 314 číslovaných stran, svazek 3 – 325 stran a volná příloha, svazek 4 – 99 stran, svazek 5 – 93 stran, svazek 6 – 287 stran.

61) Václav ČEPELÁK, *Ohlas revolučního roku 1848 na Zbirožsku*, in: týž (red.), Sborník VPŠ v Plzni: Marxismus-leninismus a dějepis-zeměpis (dále jen Sborník VPŠ) 1, Praha 1958, s. 35–48.

71) Týž, *Neznámé dokumenty o zdickém pobytu Josefa Němce*, in: týž (red.), Sborník VPŠ 1, Praha 1958, s. 49–52.

81) Jindřich VACEK, *Dva předbělohorské urbáře panství tachovského*, in: Václav Čepelák (red.), Sborník VPŠ 1, Praha 1958, s. 3–33.

byl. Používal exaktní práci s pramenem, ponejvíce hospodářské a legislativní provenience, nalézal informace o ekonomické a sociální situaci zkoumané lokality a z toho vyvozoval historickou rekonstrukci doby. Zabýval se zde zejména 15. a 16. stoletím, ke kterému sledované archiválie z okresního archivu v Tachově, tedy hlavně urbáře, poskytly zajímavá fakta. Přestože se jeho stať nevztahovala přímo k Plzni, můžeme pozorovat shodné postupy práce, jaké lze vidět tou dobou u plzeňských historiků zabývajících se ekonomickými a sociálními dějinami regionu, Bělohávkou či Zemana. Ocenit je potřeba v rámci svazku i rozsáhlou stať Václava Lhotky *Ekonomické postavení drobného a středního rolníka na Plzeňsku za předmnichovské republiky*,^{9]} a to především po stránce metodologické. Lhotka se k získání obrazu o majetkové a životní úrovni plzeňského venkova za první republiky snažil využít informací ze soupisů Státního statistického úřadu a zpráv Pozemkového úřadu. Faktograficky je stať bohatá a zajímavá, závěry, které Lhotka vyvodil, jsou však diskutabilní, neboť se příliš nechal svést svou levicovou ideovou orientací a neubráníl se jistému zjednodušení závěrů, jež z výzkumu vyvodil. Stať Zdeňka Ungermana *Národní výbor v Plzni v roce 1918 jako organizační základna třídní spolupráce buržoazie a pracíkových sociálních demokratů*^{10]} je tímto nedostatkem dokonce tak znehodnocena, že lze diskutovat o jejím vědeckém charakteru. Navíc Ungermanova rétorika je nevhodná pro odborné vyjadřování, připomíná agitační a propagandistický styl a nevyhýbá se stylově nevhodně zbarveným jazykovým prostředkům. Naopak řemeslná stránka vědecké práce patrně nepatřila k autorovým prioritám.

Ve druhém svazku sborníku pokračuje Čepelák statí *Bouře proti obchodnímu kapitálu v Čechách r. 1866*^{11]} ve svých výzkumech v rámci sociálně ekonomických dějin 19. století. Tentokrát si naplánoval širší lokální záběr a jako podklady pro práci zvolil dokumenty ze spisovny prezidia někdejšího místodržitelství, uložené ve Státním ústředním archivu v Praze, a také dobový tisk, pražský, plzeňský i jiný. V rozsáhlé práci sledoval výtržnosti, krádeže a rabování v obchodech malých a středních prodejců. Vzhledem k době se jednalo zejména o obyvatele židovské národnosti, což ale příčinou incidentů většinou nebývalo. Po podrobné analýze rozsáhlého materiálu došel k závěru, že trestné činy byly přímým důsledkem chudoby výtržníků a hledal podložené souvislosti mezi příliš tržním chováním obchodníků té doby a očekávatelnými důsledky téhož v podobě velké pauperizace dělnických vrstev a následného protizákonného chování. Jindřich Vacek ve své stati *Vrchnostenské hospodaření na panství Jindřichohradeckém v letech 1563 - 6*^{12]} pokračoval svou typickou metodou detailního rozboru hospodářských pramenů, tentokrát účetní dokumentace šlechtických dvorů a jiných vrchnostenských podniků, jako např. pivovarů, rybníků, mlýnů, chmelnic atd., na Jindřichohradecku, aby ze zjištěných poznatků vytvořil rekonstrukci historického ekonomického a sociálního obrazu kraje v dané době. Po odborné stránce je práce pečlivá, fundovaná, tvořená s respektem k objektivnímu pojetí pramenných informací. V podstatě stejnou metodou pracoval ve většině svých děl i Adolf Zeman a jeho příspěvek *Plzeň za války třicetileté: Populační následky války*^{13]} do druhého

9] Václav LHOTKA, *Ekonomické postavení drobného a středního rolníka na Plzeňsku za předmnichovské republiky*, in: Václav Čepelák (red.), Sborník VPŠ 1, Praha 1958, s. 85–127.

10] Zdeněk UNGERMAN, *Národní výbor v Plzni v roce 1918 jako organizační základna třídní spolupráce buržoazie a pracíkových sociálních demokratů*, in: Václav Čepelák (red.), Sborník VPŠ 1, Praha 1958, s. 55–68.

11] Václav ČEPELÁK, *Bouře proti obchodnímu kapitálu v Čechách r. 1866*, in: týž (red.), Sborník VPŠ 2, Praha 1959, s. 77–126.

12] Jindřich VACEK, *Vrchnostenské hospodaření na panství Jindřichohradeckém v letech 1563–6*, in: tamtéž, s. 5–46.

13] Adolf ZEMAN, *Plzeň za války třicetileté. Populační následky války*, in: tamtéž, s. 47–75.

svazku sborníku není výjimkou. Problematikou se zabýval delší dobu, již jsme zmiňovali jednu z jeho statí, v níž výsledky svého bádání tímto směrem zveřejnil. Připomeneme, že Zeman zkoumal následky třicetileté války pro Plzeň metodou minuciózního rozboru dostupných pramenů hospodářské proveniencí, následně informace zpracovával dobovými moderními metodami kvantitativní analýzy a statistiky a dospíval tak rovněž k povedeným závěrům o hospodářsko-sociální charakteristice období. Tu shledával pro posouzení doby nejilustrativnější. V tomto se připojoval k převládajícímu trendu v celém tehdejší národním dějepisectví poloviny 20. století. Závěry, ke kterým dospěl v tomto směru, byly však pozoruhodné, neboť se lišily od dosavadního historického vypravování o následcích třicetileté války pro česká města a českou ekonomiku vůbec. Zeman oproti tvrzení oficiální historiografie^{14]} zjistil, že Plzeň nezaznamenala tak výrazný hospodářský propad, jak se mělo za to o českých městech té doby. Zde se však zabýval spíše demografickými následky války a oficiální historické poznání o značném poklesu počtu obyvatelstva v Čechách po třicetileté válce, a následně ještě pak po velkém moru v roce 1680, potvrdil. Počet obyvatel v Plzni klesl na tři čtvrtiny stavu, který byl zvolen za výchozí, tedy oproti roku 1568. Stať Vojtěcha Laštovky *Vliv henleinovského fašistického hnutí mezi německým obyvatelstvem Stříbrska*^{15]} je faktograficky velmi zajímavou prací, přináší rozsáhlý obraz situace v pohraničí před druhou světovou válkou a podrobný přehled o činnosti henleinovců na Stříbrsku. Autor shromáždil a analyzoval úctyhodné množství dobových pramenů, které objevil ve stříbrském archivu, a také svůj oblíbený pramenný zdroj, vzpomínky pamětníků. Zdeněk Ungermaň poskytl sborníku stať *Přehled rozvoje Plzně a základní tendence vývoje plzeňského dělnického hnutí do počátku dvacátého století*.^{16]} Dopustil se zde své setrvalé a typické chyby, k historickým pramenům jakékoli proveniencí přistupoval ne jako k prostředku pro získání v rámci možností objektivních a pravdivých historických informací, ale jako k prostředku pro získání argumentů na podporu svých předem hotových závěrů. Výsledkem je ideově zabarvená a odborně nekorektní stať.

Třetí svazek sborníku, po dvouleté přestávce ve vydávání, vyšel bez účasti katedry marxismu-leninismu. Obsahoval tři stati historické a jednu regionálně geografickou. Jindřich Vacek se vrátil ve své stati *Spor Tachovských s Husmanem v třicetileté válce*^{17]} k tematice Tachovska. Dospěl svými typickými metodami k obrazu hospodářského počínání cizí šlechty v českých zemích (zde Němec Jan Filip Husman z Namedy a Riolsburgu, jenž koupil roku 1623 Tachov a přilehlé vesnice), která se v průběhu třicetileté války a po ní zmocnila různých panství v zemích Koruny české. Necitlivá exploatace pak přinesla v prvním období značné hospodářské a následně i sociální škody. Vacek tyto ekonomické škody, na tachovském panství způsobené právě Husmanem, shledal po zevrubném analyzování pramenů z tachovského archivu jako mnohem závažnější příčinu pauperizace kraje a následného nevolnického rebelování než samotné válečné útrapy. Václav Čepelák publikoval ve třetím svazku sborníku stať *Dvě přehledné mapy k dějinám západních Čech*.^{18]} Je to stať metodická a je určena na pomoc učitelům dějepisu. Přináší dvě mapky Plzeňska,

14] Bedřich MENDL, *Vývoj řemesel a obchodu v Městech Pražských*, Praha 1947.

15] Vojtěch LAŠTOVKA, *Vliv henleinovského fašistického hnutí mezi německým obyvatelstvem Stříbrska*, in: Václav ČEPELÁK (red.), *Sborník VPŠ 2*, Praha 1959, s. 163–210.

16] Zdeněk UNGERMAN, *Přehled rozvoje Plzně a základní tendence vývoje plzeňského dělnického hnutí do počátku dvacátého století*, in: tamtéž, s. 127–162.

17] Jindřich VACEK, *Spor Tachovských s Husmanem v třicetileté válce*, in: Václav Čepelák (red.), *Sborník VPŠ 3*, Praha 1961, s. 3–66.

18] Václav ČEPELÁK, *Dvě přehledné mapy k dějinám západních Čech*, in: tamtéž, s. 67–103.

mapku Plzeňského landfrýdu, panského katolického sdružení věrného císaři v době husitské a dále mapu krajských selských rebélií roku 1680 a rebélií na Chodsku roku 1693. K mapám vytvořil podrobný komentář i s návrhy využití ve výuce. Obzvláště přínosná musela být první mapa, protože centrální dějepisné učebnice platné v padesátých letech nezdůrazňovaly zbytečně historické skutečnosti, které se nehodily do oficiálního vypravování národní minulosti. Zmínovat protihusitské postoje Plzně bylo, z tehdejšího pohledu glorifikace husitství a téměř ztotožnění boje husitů s bojem za národní a sociální svobodu v pojetí moderní doby, dosti nežádoucí. Čepelák však doporučoval nezastírat dějinná fakta, nýbrž je správně interpretovat a komentovat, a s tím zřetelem vyrobil zmíněnou pomůcku. I příspěvek Adolfa Zemana *O začátcích západočeské průmyslové výroby*^{19]} je metodickou pomůckou a byl rovněž opatřen mapkou, s místy manufaktur v Západočeském kraji a popsanými druhy jejich produkce. Rovněž byl připojen komentář a didaktická doporučení.

Ve sborníku č. 4 z roku 1962 najdeme jediný článek s historickou tematikou, z celkového počtu dvou článků ve svazku. Je jím stať tehdy služebně nejmladšího stálého člena katedry Jaroslava Šlajera *Využití regionálních prvků z dělnického hnutí Plzeňska v dějepisném vyučování*.^{20]}

Svazek č. 5 z roku 1963 přinesl další Vackův příspěvek k hospodářským a sociálním dějinám Tachovska, *K hospodářské problematice Tachovska po třicetileté válce*.^{21]} Rozborem urbářů a tentokrát i na základě historické odborné literatury, převážně německé, a také s pomocí zajímavé archiválie – korespondence mezi správcem panství a majitelem panství, zkoumal výnosy šlechtického podnikání a jeho podíl na celkových příjmech tachovské vrchnosti. Zjistil, že renta byla stále ještě dosti podstatnou složkou celkových příjmů vrchnosti na Tachovsku a že zvyšování robotních povinností mělo své konkrétní ekonomické výsledky. Zabýval se pak i následnými poddanskými vzpourami proti neúnosné výši roboty na Tachovsku koncem 17. století. Václav Čepelák přispěl do svazku statí *Z dějin konkurenčních zápasů o pracovní síly v českých železárnách na konci 18. století*.^{22]} Opět tentokrát čerpal z materiálů Státního ústředního archivu v Praze, neboť potřeboval regionální problém, kterým se zabýval, pojednat v souvislostech, které hranice regionu překračovaly. Z archivního fondu komerčního kolegia si vybral dva fascikly spisů, které zachycovaly spor mezi hutními úřady, ve Včelčicce na Tábořsku a v Kummru na Mladoboleslavsku, o nekalé konkurenci, spočívající v odlákání odborníků z hamru Darová na Plzeňsku. Dozvěděl se z archiválií, že koncem 18. století byla v Čechách velká poptávka po odbornících v železářské manufakturní výrobě, tzv. železohamernících, a že si je vrchnost vlastníci zmíněné manufaktury v regionu připoutávala mimoekonomicky, poddanskou nesvobodou a také privilegii. Byli osvobozeni od vojenské služby. Nábor odborníků z Plzeňska byl tedy posuzován jako protiprávní. Čepelák poznatky, ke kterým studii dospěl, zobecnil k začlenění do celkového obrazu o Plzeňském kraji na počátku kapitalistického podnikání. Ungermanův příspěvek *K revizionistické minulosti plzeňského dělnického hnutí*^{23]} byl opět ukázkou historicky nekorektní manipulace s historickým pramenem a tendenční interpretace téhož. Tentokrát Ungerman využil svých závěrů k předem

19] Adolf ZEMAN, *O začátcích západočeské průmyslové výroby*, in: tamtéž, s. 83–104.

20] Jaroslav ŠLAJER, *Využití regionálních prvků z dělnického hnutí Plzeňska v dějepisném vyučování*, in: Václav Čepelák (red.), *Sborník VPŠ 4*, Praha 1962, s. 5–66.

21] Jindřich VACEK, *K hospodářské problematice Tachovska po třicetileté válce*, in: tamtéž, s. 4–40.

22] Václav ČEPELÁK, *Z dějin konkurenčních zápasů o pracovní síly v českých železárnách na konci 18. století*, in: tamtéž, s. 41–60.

23] Zdeněk UNGERMAN, *K revizionistické minulosti plzeňského dělnického hnutí*, in: tamtéž, s. 61–72.

zamýšlenému útoku proti někdejší sociálně demokratické straně v regionu, což patrně dobře korespondovalo s tehdy aktuálním politickým trendem.

Svazek č. 6 vyšel opět po dvouleté přestávce, roku 1965. Na první místo sborníku byla umístěna hodnotná práce Václava Čepeláka, sepsaná k jubileu budovy, v níž se dodnes nachází Pedagogická fakulta, *K stému výročí budovy Pedagogické fakulty v Plzni*.^{24]} Příspěvek se zabýval podrobně dějinami budovy, jak je v titulku avizováno, a to na základě poznatků získaných z výročních zpráv I. české reálky v Plzni, která v budově původně sídlila, a dalších archiválií dostupných v Archivu města Plzně, Hruškových pamětí^{25]} či dobového tisku. Sestavoval je pečlivě, kronikářským způsobem, její první ředitel František Částek. Další hojný pramenný základ poskytuje dobový tisk, kronika Martina Hrušky a sborníky k výročí plzeňského Sokola a Měšťanské besedy. Čepelák ovšem nezůstal jen u historie budovy, sepsal i historii škol, které zde kdy sídlily, zmínil významné pedagogy i významné absolventy škol. Stať ještě opatřil reprodukcí fotografie budovy a seznamem vědeckých, literárních a vzpomínkových textů, které našel v ročenkách reálky. Jindřich Vacek se opět zabýval Tachovskem – *Dominikální poddaní v lesních vsích tachovského panství v 17. až 19. století*.^{26]} Šlo v podstatě o syntézu, k níž autor dospěl po dlouhodobém studiu problematiky. Vacek se nevěnoval již jen panství tachovskému, ale poznatky zobecnil a práce byla tak vlastně studií o charakteristice dominikálního hospodaření v českých zemích po třicetileté válce, tedy charakteristikou ekonomickou, sociální a národnostní. Závěry, ke kterým Vacek dospěl, rozhodně přesahují regionální hranice a právem pak můžeme Jindřicha Vacka považovat za historika feudální ekonomiky v našich zemích v 17., 18. i na počátku 19. století. Vojtěch Laštovka se zabýval ve své stati *Proces bolševizace západočeské organizace KSČ v období dočasné stabilizace kapitalismu (1924 – 1929)*^{27]} tehdy často zpracovávanou problematikou plzeňských dějin dělnického hnutí, to znamená jejich „nerevolučností“ v důsledku kovorolnictví a tzv. sociáldemokratického revizionismu. Bohužel neoddělil zcela politické přesvědčení a práci historika, a závěry, které prezentoval, jsou tím ovlivněné. Ve svazku se již také o slovo přihlásili čerstvě nastoupivší mladí historikové Tomáš Jílek a Zdeněk Macek. Publikovali společně podrobný a mapkami vybavený didaktický text *Exkurze po Západočeském kraji z hlediska vyučování dějepisu na základní devítileté škole*,^{28]} který se zabýval možnostmi využití regionálního dějepisu v osnovách základních a středních škol, zejména popularizací regionální historie formou oblíbených exkurzí a výletů.

V průběhu šedesátých let docházelo k dílčím obměnám v redakční radě, které však stále předsedal Václav Čepelák. V editorském orgánu se vystřídali: prof. Jiří Kůst, doc. Zdeněk Ungerman, dr. Bohumil Kasl, doc. dr. Miloslav Šváb, prof. dr. Bořivoj Mikoda, doc. Jan Taišl, odborný asistent Miloslav Volín.

Svazek č. 7 nesl v roce 1966, vydavatelem bylo Státní pedagogické nakladatelství.^{29]} Publikovali zde opět obě zúčastněné katedry, katedra dějepisu i katedra marxismu

24] Václav ČEPELÁK, *K stému výročí budovy Pedagogické fakulty v Plzni*, in: týž (red.), Sborník Pedagogické fakulty v Plzni: Marxismus-leninismus a dějepis (dále jen Sborník PF) 6, Praha 1965, s. 5–32.

25] Martin HRUŠKA, *Kniha pamětní královského krajského města Plzně 775–1870*, Plzeň 1883.

26] Jindřich VACEK, *Dominikální poddaní v lesních vsích tachovského panství v 17. až 19. století*, in: Václav Čepelák (red.), Sborník PF 6, Praha 1965, s. 33–96.

27] Vojtěch LAŠTOVKA, *Proces bolševizace západočeské organizace KSČ v období dočasné stabilizace kapitalismu (1924–1929)*, in: tamtéž, s. 97–190.

28] Tomáš JÍLEK – Zdeněk MACEK, *Exkurze po Západočeském kraji z hlediska vyučování dějepisu na základní devítileté škole*, in: tamtéž, s. 191–254.

29] Václav ČEPELÁK (red.), *Sborník Pedagogické fakulty v Plzni. Marxismus-leninismus a dějepis 7*, Praha 1966.

-leninismu. Jaroslav Šlajer se na více než sedmdesáti stranách věnoval hornické stávce v roce 1890 v kamenouhelném revíru na Plzeňsku.^{30]} Jedná se o velmi pečlivou a solidní studii. Šlajer vycházel z bohatého archivního materiálu, především z fondů revírních báňských úřadů, uložených ve Státním oblastním archivu v Plzni, fondů okresních úřadů v okresních archivech v Blovicích, Klatovech, Plasích, v městském archivu v Plzni, také z dobového plzeňského tisku, především Plzeňských listů. Václav Čepelák v šestém svazku publikoval studii *Spor o poslanecký mandát Svatopluka Čecha a jeho ohlas v Plzni*.^{31]} Sledoval zde reakci plzeňského tisku na aféru kolem kandidatury Svatopluka Čecha a jeho pozdější rezignace na poslanecký mandát a dále okolnosti Čechova čestného členství v Měšťanské besedě v Plzni. Vycházel z plzeňského tisku a ze čtyř dopisů Svatopluka Čecha redaktoru Národních listů Anýžovi, dochovaných v hořovickém muzeu. Dopisy zde také otiskl jako přílohu. Vojtěch Laštovka z katedry marxismu-leninismu se v sedmém svazku sborníku věnoval podrobně válečným transportům smrti na Plzeňsku v roce 1945.^{32]} Nešlo zde o prvovýzkum, článek byl souhrnem dosavadní literatury k tématu. Text opatřil přehlednou tabulkou míst a dat pochodů a také praktickou vkladnou mapkou. Autor uvedl, že článek psal především pro potřeby učitelů dějepisu v kraji. Učitelům byl určen i další příspěvek svazku, totiž metodologický text o možnostech využití dějepisného učiva základní školy pro rozvoj estetického citění a estetickou výchovu žáků vůbec.^{33]} Laštovka zde prokázal pedagogické zkušenosti a dobrou znalost tehdejší didaktiky dějepisu v literatuře. S příspěvkem pak souvisela ještě kolektivní práce nejmladších členů katedry Tomáše Jílka a Zdeňka Macka, vzniklá za přispění praktické pedagožky Jitky Pavlíkové, didaktická stať *Kulturní památky Západočeského kraje a jejich využití ve vyučování dějepisu*.^{34]} Práce se zabývala charakteristikou jednotlivých kulturních památek, jež strukturovala na šlechtická sídla, městské památkové rezervace, technické památky, kultovní objekty, lidovou architekturu a památky dělnického hnutí. Součástí textu byly mapky. Text byl doplněn vkladnou obrazovou přílohou, která byla prakticky provedena s ohledem na možné využití ve výuce jako didaktická pomůcka, tedy v podobě jednotlivých listů, a doplněna metodologickým návodem, jak s ní pracovat při vyučování o jednotlivých uměleckých slozích. Učitelům sloužil i podrobný soupis literatury o kulturních památkách regionu. Zbylé stránky sedmého svazku vyplnila katedra marxismu-leninismu a nemají souvislost s naším tématem.^{35]}

Další svazek katedrálního sborníku vyšel roku 1967.^{36]} Zhruba polovinu svazku využila katedra marxismu-leninismu.^{37]} Václav Čepelák ve svazku publikoval minuciózní text *O protokolu z výslechu Josefa Vondraše, plzeňského delegáta na sjezdu v Neudörfllu*.^{38]}

30] Jaroslav ŠLAJER, *Hornická stávka 1890 na Plzeňsku. K 75. výročí 1. máje a krveprolití v Nýřanech*, in: tamtéž, s. 5–76.

31] Václav ČEPELÁK, *Spor o poslanecký mandát Svatopluka Čecha a jeho ohlas v Plzni*, in: tamtéž, s. 77–89.

32] Vojtěch LAŠTOVKA, *Pěší a vlakové transporty smrti v západních Čechách v roce 1945*, in: tamtéž, s. 91–106 + vkladná mapa.

33] Tomáš JÍLEK, *Estetická výchova ve vyučování dějepisu na základní devítileté škole*, in: tamtéž, s. 107–123.

34] Jitka PAVLÍKOVÁ – Tomáš JÍLEK – Zdeněk MACEK, *Kulturní památky Západočeského kraje a jejich využití ve vyučování dějepisu*, in: tamtéž, s. 125–169.

35] Ivan KUNA, *Ke koncepci marxistické filosofie*, in: tamtéž, s. 171–180; týž, *Sto let románu F. M. Dostojevského Zločin a trest*, in: tamtéž, s. 181–196; týž, *K problematice marxistického determinismu*, in: tamtéž, s. 197–199.

36] Václav ČEPELÁK (red.), *Sborník PF 8*, Praha 1967.

37] Ivan KUNA, *Člověk v dějinách*, in: Václav Čepelák (red.), *Sborník PF 8*, Praha 1967, s. 5–26; Vladimír NĚMEC, *Antická tradice a idea společenského pokroku*, in: tamtéž, s. 27–36; Zdeněk UNGERMAN, *Poznámky k některým otázkám výchovy v současné etapě společenského vývoje ČSSR*, in: tamtéž, s. 37–46.

38] Václav ČEPELÁK, *O protokolu z výslechu Josefa Vondraše, plzeňského delegáta na sjezdu v Neudörfllu. Příspěvek*

Příspěvek se zabývá rolí plzeňských spolků Dělnická beseda a Vzájemně se podporující dělníci plzeňští a vůkolní ve věci vzniku sociálně demokratické strany v Plzni. Čepelák měl k dispozici v názvu příspěvku jmenovaný materiál z provenience okresního úřadu v Plzni, uložený v plzeňském městském archivu v Plzni. Josef Vondraš byl ve sledované době čtyřicetiletý truhlář z Plzně a byl po návratu z ustavujícího rakouského sociálně demokratického kongresu v Neudorfu vyslýchán pro podezření ze zakladatelských úmyslů v Plzni. Práce již nese stopy Čepelákova zhoršujícího se zdravotního stavu, kdy mu přestávaly sloužit oči a rozsáhlejší text byl pro něj problémem. Ve svém tématu hornických dějin na Plzeňsku pokračoval Jaroslav Šlajer. Jeho studie *Stávka západočeských horníků v roce 1889*^{39]} opět vytěžuje úctyhodné množství pramenného materiálu městského archivu v Plzni i archivu státního, včetně jeho poboček. Rovněž opět pracoval i s články v dobovém plzeňském tisku. Studie je především obsáhlou faktografií, v interpretaci pak najdeme dle očekávání dobové formulace a závěry odpovídající tzv. třídní teorii o vykořisťovaných dělnících a vykořisťujících podnikatelích. Stěžejní problém výzkumu představovala otázka sociální situace dělnictva, zabýval se také vztahem stupně organizovanosti dělnictva a výdobytků stávky. Zajímavý článek v sedmém svazku sborníku publikoval Adolf Zeman.^{40]} Jedná se o didaktickou pomůcku pro učitele základních a středních škol pro chápání, aplikaci a výklad gnozeologických teorií v dějinách při výuce vývoje poznání a dějin vědy a techniky. Autor se tu pokusil nastínit i jakýsi vývoj světového názoru evropského člověka od pravěku po současnost. Příspěvek Tomáše Jílka a Jitky Pavlíkové je stejně jako v předešlém svazku sborníku věnován metodologii regionálních dějin pro potřeby učitelů základních a středních škol.^{41]} Autoři se podrobně věnují jednotlivým typům lidové architektury v kraji, západočeské roubence, zejména pošumavské, chodskému statku, hrázděnému domu Chebska, zděným statkům v okolí Plzně a jihočeskému blatskému domu na jihozápadním Klatovsku. Text je opět opatřen mapkou a vkladnou fotografickou přílohou sloužící učitelům jako didaktická pomůcka. Nechybí ani soupis využitelné literatury. Metodologické poznámky jsou však tentokrát ke škodě věci omezeny na minimum.

V roce 1968 vyšel 9. svazek katedrálního sborníku.^{42]} Ve sborníku publikovala tři příspěvky katedra historie, čtyři pak katedra marxismu-leninismu, z nichž vysokou faktografickou hodnotu má příspěvek Laštovkův.^{43]} Jaroslav Šlajer se tentokrát zaměřil na širší dějiny dělnického hnutí na Plzeňsku, i když horníci stále představovali podstatnou část jeho výzkumu. Zabýval se zde dopady hospodářské krize sedmdesátých let devatenáctého století a dopady na socialistické hnutí v kraji, zkoumal aktivity dělnických předáků, perzekuci dělnického hnutí, podmínky pro vznik západočeské organizace sociálně demokratické strany a vznik prvních západočeských dělnických novin. Stať je opět faktograficky velmi bohatá, rétorika se jeví umírněnější než v případech dvou předešlých sborníkových statí o hornické otázce. Příspěvek Zdeňka Macka *Vědecký technický a průmyslový pokrok*

k počátkům dělnického hnutí v Plzni, in: tamtéž, s. 47–52.

39] Jaroslav ŠLAJER, *Stávka západočeských horníků v roce 1889*, in: tamtéž, s. 53–88.

40] Adolf ZEMAN, *Svět kolem nás – Cesta lidského poznání*, in: tamtéž, s. 105–160.

41] Tomáš JÍLEK – Jitka PAVLÍKOVÁ, *Obraz lidové architektury Západočeského kraje*, in: tamtéž, s. 161–173.

42] Václav ČEPELÁK (red.), *Sborník PF 9*, Praha 1968.

43] Josef MLYNÁŘÍK, *Úsilí španělských komunistů o akční jednotu se socialisty v r. 1937*, in: tamtéž, s. 59–66; Vojtěch LAŠTOVKA, *Hlavní organizace nekomunistického odboje na Plzeňsku 1939–1945*, in: tamtéž, s. 67–98; Ivan KUNA, *Úloha abstraktního vědomí a jeho začlenění v společensko-historickém procesu*, in: tamtéž, s. 181–200; Bohumil CHUDEK, *Poznámky k výzkumu vysokoškolských studentů I. ročníku se zaměřením na PF v Plzni*, in: tamtéž, s. 200–219.

v období novějších a nejnovějších dějin lidské společnosti⁴⁴⁾ byl opět charakteru didaktického. Macek zde vytvořil podrobnou a praktickou pomůcku pro učitele základních i středních škol v rámci tématu dějin vědy a techniky, komentovaný přehled vývoje významných vědeckých a technických objevů v historii. Hlásil se k návaznosti na Zemanovu stať *Svět kolem nás – Cesta lidského poznání*,⁴⁵⁾ kterou jsme výše připomínali. Text byl pojat chronologicky, obsahoval bohatý seznam doporučené literatury a také povedenou přílohu s nákresey významných technických vynálezů. Té se výtvarně disponovaný Macek zhostil vlastnoručně, na základě podkladů z odborné literatury. Tomáš Jílek publikoval ve svazku opět metodologický text v rámci kulturních dějin, *Využití výtvarného díla ve výuce dějepisu pro poznání historické skutečnosti*.⁴⁶⁾ Ocenil rozsáhlé možnosti dějepisu v rámci estetické výchovy a spolu s kolegou Vratislavem Čapkem, tehdy docentem dějepisného vyučování na Karlově univerzitě v Praze a přední autoritou didaktiky dějepisu, zkoumal v tomto směru společenskou funkci historie obecně i v rámci výchovy ve škole, tedy v dějepisu jako předmětu. Součástí stať je metodologická pasáž strukturovaná podle jednotlivých etap vývoje evropského umění a obrazová příloha využitelná jako pomůcka pro učitele.⁴⁷⁾

V roce 1970 převzal redakci sborníku doc. Jaroslav Šlajer. Sborník také od tohoto roku sloužil výlučně potřebám historie, katedra marxismu-leninismu na společně publikační médium rezignovala.⁴⁸⁾ Kontinuita periodika, jeho uspořádání, struktura i grafická podoba zůstaly zachovány. Drobně se pozměnila redakční rada,⁴⁹⁾ jejím vedoucím však i nadále zůstal Václav Čepelák. Svazek je uveden rozsáhlou jubilejní stať věnovanou prof. Čepelákovi k jeho sedmdesátinám. Zhostil se jí Jindřich Vacek.⁵⁰⁾ Vacek zde také publikoval Čepelákovu bibliografii. Jaroslav Šlajer se v tomto svazku vrátil ke svému hornickému tématu a uveřejnil studii *K otázce vzniku a formování hornického proletariátu na Plzeňsku*.⁵¹⁾ Zabýval se tu opět problematikou hornických stávek a formování hornictva v tzv. uvědomělou společenskou třídu. Snažil se sledovat proces přeměny hornictva ze „třídy o sobě“ v „třídu pro sebe“, v časovém horizontu 50. – 80. let 19. století. Využil zde i publikovaný statistický materiál ústřední povahy *Der Bergwerksbetrieb im Kaiserthume Österreich*⁵²⁾ a dále zprávy báňských hejtmanství *Berichte der k. k. Bergbehörden über ihre Tätigkeit im Jahre 1893 bei Handhabung der Bergpolizei und Beaufsichtigung der Bergarbeiterverhältnisse*.⁵³⁾ zprávy a materiály Obchodní a živnostenské komory v Plzni, materiály místních báňských úřadů, ale také tisk a odbornou literaturu. Stať je cenná po stránce faktografické, v oblasti ekonomické a demografické. Je opatřena tabulkami a grafem,

44) Zdeněk MACEK, *Vědecký, technický a průmyslový pokrok v období novějších a nejnovějších dějin lidské společnosti*, in: tamtéž, s. 99–155.

45) A. ZEMAN, *Svět kolem nás*.

46) Tomáš JÍLEK, *Využití výtvarného díla ve výuce dějepisu pro poznání historické skutečnosti*, in: tamtéž, s. 157–180.

47) Tentokrát již ne volná, ale všitá.

48) Jaroslav ŠLAJER (red.), *Sborník PF 10*, Praha 1970.

49) V redakční radě zasedli nově JUDr. Karel Hájek, doc. dr. Ludvík Mištera. Mezi jmény redaktorů naopak již nenajdeme jméno Zdeňka Ungermana či prof. Jiřího Kústa.

50) Jindřich VACEK, *Sedmdesátiny. Významné životní jubileum prof. PhDr. Václava Čepeláka*, in: Jaroslav ŠLAJER (red.), *Sborník PF 10*, Praha 1970, s. 5–29.

51) Jaroslav ŠLAJER, *K otázce vzniku a formování hornického proletariátu na Plzeňsku*, in: tamtéž, s. 31–68.

52) *Der Bergwerksbetrieb im Kaiserthume Österreich nach den Verwaltungsberichten der k. k. Berghauptmannschaften und Mittheilungen anderer k. k. Behörden für das Jahr 1865 ff*, Wien 1867.

53) *Berichte der k. k. Bergbehörden über ihre Tätigkeit im Jahre 1893 bei Handhabung der Bergpolizei und Beaufsichtigung der Bergarbeiterverhältnisse*, Wien 1896.

dokládajícími počty hornického dělnictva v kraji v jednotlivých rocích, pohyby mezd, statistiku úrazovosti apod.

Sborníku zůstal věrný někdejší člen katedry marxismu-leninismu Vojtěch Laštovka. V desátém svazku uveřejnil faktograficky přínosnou studii o dělnických spolcích v regionu, *Dělnické hnutí Plzeňska na počátku devadesátých let (1891–1893)*.^{54]} Jako pramen použil zejména materiály z provenience okresního hejtmanství v Plzni uložené v plzeňském městském archivu a dobový dělnický tisk Práce. Součástí stati je podrobná tabulka 176 tehdejších spolkových dělnických institucí v kraji.

Dalším příspěvkem svazku byla studie Zdeňka Macka *O otázce vývoje mezinárodních hospodářských a politických vztahů a projektu rakouské půjčky ve Francii*.^{55]} Jako zdroj zde použil zejména tisk, včetně zahraničního, byť si v úvodu stěžoval na obtíže při jeho obstarávání. Subjektivně shledával práci spíše závislou na převzaté argumentaci, z dostupné zahraniční i domácí literatury, objektivně posouzeno je jeho osobní odborný interpretační přínos nesporný. Poslední stati sledovaného svazku je didaktický text osvědčené autorské dvojice Jílek – Pavlíková, tentokrát posílený o autora třetího, Libora Gabriela. Stať *Obraz technických památek západočeského kraje*^{56]} je třetím výstupem katedry v rámci výzkumného projektu Dějiny vědy a techniky v regionu. Autoři se zde zabývali památkami dopravního a vodního stavitelství, fortifikačními pozůstatky, památkami zemědělského stavebnictví, hornickými a hutnickými stavbami, objekty spojenými s počátky chemického, keramického, papírenského průmyslu. Text je opět vybaven metodologickými komentáři a obrazovou přílohou.

Nezvykle útlý jedenáctý svazek sborníku z roku 1971 deklaruje v tiráži dočasný redakční návrat prof. Čepeláka. V roli výkonného redaktora i v čele redakční rady se s ním setkáváme naposledy.^{57]} Svazek obsahuje vlastně jen tři příspěvky. Prvním je studie nejmladší členky katedry Jany Janusové o dějinách plzeňského cukrovaru.^{58]} Autorka zde čerpala ze své dizertační práce obhájené roku 1969 na FF UK v Praze^{59]} a v závěrečné poznámce zdůvodnila rezignaci na obvyklé podrobné odkazování na prameny a literaturu. Jaroslav Šlajer publikoval ve svazku další příspěvek k dějinám hornických stávek na Plzeňsku,^{60]} vzniklý obvyklou Šlajerovou metodologií. Posledním textem 11. čísla je Mackův příspěvek k didaktice dějepisu, *K problematice a metodám využití poznatků z dějin přírodních věd, techniky a výroby ve vyučování dějepisu*.^{61]} Macek v první části této práce sledoval význam začlenění poznatků z dějin přírodních věd a techniky do vyučování dějepisu na základních školách. Zabýval se zde tím, jestli jsou tyto poznatky dostatečně využívány při dějepisném vyučování. Dále pak se zabýval tím, jestli je tento jev důležitý pro marxistickou podobu vyučování dějepisu. V druhé části práce nastínil Macek možnosti zapojení

54] Vojtěch LAŠTOVKA, *Dělnické hnutí Plzeňska na počátku devadesátých let (1891–1893)*, in: Jaroslav Šlajer (red.), *Sborník PF 10, Praha 1970*, s. 69–97.

55] Zdeněk MACEK, *O otázce vývoje mezinárodních hospodářských a politických vztahů a projektu rakouské půjčky ve Francii*, in: tamtéž, s. 89–124.

56] Tomáš JÍLEK – Jitka PAVLÍKOVÁ – Libor GABRIEL, *Obraz technických památek západočeského kraje. Příspěvek k problematice regionální výuky v dějepise*, in: tamtéž, s. 125–138.

57] Václav ČEPELÁK (red.), *Sborník PF 11, Praha 1971*.

58] Jana JANUSOVÁ, *Z historie plzeňského cukrovaru*, in: tamtéž, s. 5–22.

59] Jana JANUSOVÁ, *Rolnický akciový cukrovar v Plzni v letech 1869–1874*, Disertační práce FF UK, Praha 1969.

60] Jaroslav ŠLAJER, *Stávka západočeských horníků v roce 1982*, in: Václav Čepelák (red.), *Sborník PF 11, Praha 1971*, s. 23–52.

61] Zdeněk MACEK, *K problematice a metodám využití poznatků z dějin přírodních věd, techniky a výroby ve vyučování dějepisu*, in: tamtéž, s. 53–72.

daných poznatků do výuky dějepisu. Ve třetí části práce lze nalézt mnoho praktických rad, v jaké formě začlenit vědu a techniku obecně do hodin dějepisu na základních školách. Studie navazuje na Mackův předchozí příspěvek ve sborníku.^{62]} Obě tyto studie vyšly z první a druhé části Mackovy dizertační práce.^{63]}

Katedrální periodika za Čepelákových následovníků

V sedmdesátých letech již sborník katedry plně převzali Čepelákoví následovníci. Václav Čepelák po krátkém emeritním působení odešel do důchodů. Je nutné hned na začátku konstatovat, že pro sborník to nebylo posunutí směrem k lepšímu. V sedmdesátých a osmdesátých letech vyšly dohromady pouhé čtyři svazky. Grafická úprava obálky zůstala u těchto čtyř čísel ještě stejná jako v dobách Čepelákových, redakčně však již bylo patrné tápání a změny výkonné redakce. Periodikum ztratilo svého kormidelníka a bylo to znát.

Svazek č. 12 k vydání připravil doc. dr. Ludvík Mištera z katedre zeměpisu. V redakční radě se objevila nová jména: odborný asistent Jaroslav Drábek, Václav Hruža, odborná asistentka Radmila Jehličková, CSc., doc. dr. Bohumil Kasl, ing. Milan Kraitr, CSc., doc. Václav Vodák. Všichni tito redaktori byli nějakým způsobem spojeni pracovně s fakultou, ne všichni však v humanitních oborech. Z původní sestavy zůstal jen doc. Šlajer. V redakčním kruhu bychom marně hledali nového vedoucího katedry prof. Jindřicha Vacka. Jeho jméno nenajdeme ani mezi přispěvateli svazku. Prvním článkem ve svazku je druhá část studie Jaroslava Šlajera o stávce západočeských horníků.^{64]} Práce se nevešla do předchozího sborníku vcelku, byla tedy publikována nadvakrát. Podstatou druhé části jsou okolnosti sporu mezi horníky a těžaři a výsledky stávky. Další statí je opět příspěvek regionálně historický, a zároveň i didaktický, z pera Tomáše Jílka a Jany Janusové coby spoluautorky.^{65]} Je koncipován jako faktografický zdroj pro učitele dějepisu, představuje regionální fortifikační památky panských sídel i měst a obsahuje i odborný slovníček pro pedagogy. Připojena je také vkladná obrazová příloha v podobě volných listů, jež tak mohou sloužit jako učební pomůcka. Další příspěvek pochází od mimofakultního hosta, významného didaktika dějepisu a autora učebnic, s nímž spolupracovali Tomáš Jílek a Zdeněk Macek, od Václava Michovského. Pojednává o základní fázi učitelovy přípravy na hodinu, totiž o didaktické analýze učiva.^{66]} Tomáš Jílek publikoval ve svazku č. 12 ještě jeden příspěvek, nazvaný *Hmotný historický pramen a názorná pomůcka ve výuce dějepisu*.^{67]} Jedná se o spojení teoretického textu a představení metodologie práce s hmotným pramenem na různých příkladech. Posledním příspěvkem ročníku byla studie Zdeňka Macka *Odras francouzsko-českých vztahů ve zprávách a komentářích českého buržoazního tisku*

62] Zdeněk MACEK, *Vědecký, technický a průmyslový pokrok v období novějších a nejnovějších dějin lidské společnosti*, in: tamtéž, s. 99–155.

63] Zdeněk MACEK, *Vědecký, technický a výrobní pokrok v období novějších a nejnovějších dějin*, 1. část disertační práce PedF UK, Praha 1970; týž, *K problematice a metodám využití poznatků z dějin přírodních věd, techniky a výroby ve vyučování dějepisu*, 2. část disertační práce PedF UK, Praha 1970.

64] Jaroslav ŠLAJER, *Stávka západočeských horníků v roce 1982, část 2*, in: Ludvík Mištera (red.), *Sborník PF 12*, Praha 1973, s. 5–40.

65] Jana JANUSOVÁ – Tomáš JÍLEK, *Obraz dochovaných fortifikací v Západočeském kraji*, in: tamtéž, s. 41–61.

66] Václav MICHOVSKÝ, *Didaktická analýza dějepisného učiva – základní forma učitelovy přípravy na vyučování*, in: tamtéž, s. 63–85.

67] Tomáš JÍLEK, *Hmotný historický pramen a názorná pomůcka ve výuce dějepisu*, in: tamtéž, s. 87–112.

z let 1907–1914.^{68]} Jak autor sám v úvodu práce předeslal, nejednalo se o podrobný výklad francouzsko-českých vztahů v období před první světovou válkou, ale o postihnutí vnějšího charakteru česko-francouzských styků na základě tiskových relací a zpráv předních deníků^{69]} českých buržoazních polických stran. Studie sledovala vztah Francie k Čechům ještě v době jejich sounáležitosti s Rakouskem-Uherskem. Použitá metodologie byla pro Zdeňka Macka typická – zabýval se odezvou určité historické události v dobovém tisku.

Svazek č. 13 redigoval akademický malíř doc. Václav Vodák z katedry výtvarné výchovy, v redakční radě se objevila opět nová jména: odborná asistentka Mariana Klementová, doc. dr. Rudolf Sieber, odborná asistentka Johana Ulrychová a také doc. PhDr. Jindřich Vacek. Ten tentokrát do sborníku i přispěl. Číslo vyšlo opět po dvou letech, roku 1975.^{70]} Úvodní studii je vůbec poslední práce Jaroslava Šlajera *Dělnické hnutí v západočeském kamenouhelném revíru na konci devadesátých let (1897–1899)*.^{71]} I Šlajer postupoval svou obvyklou metodou, kombinací úředních pramenů z Archivu města Plzně a Státního oblastního archivu v Plzni a jeho poboček a dobového tisku. Zabýval se rozkollem dělnického hnutí v dobách bojů o volební reformu, tábory lidu a oslavami 1. máje na Plzeňsku v té době, a také postihy dělnictva za skutečné i domnělé demonstrativní protesty. Jindřich Vacek v třináctém svazku sborníku publikoval studii o problematice školství na Tachovsku v období kolem napoleonských válek.^{72]} Vackovy příspěvky měly vždy vysokou odbornou úroveň, ani tentokrát v sobě nezapřel poctivého pozitivistického historika, s velkou erudicí v práci s pramenem. Použil především materiály tachovské vrchnostenské správy uložené v pobočce Státního archivu v Klatovech a dobové školní zprávy. Došel k závěru, že rozvoj školství na Tachovsku byl v té době podporován státem, méně už či vůbec pak místní vrchností. Stát dosazoval na místa vyučujících obvykle duchovní, neboť zaručovali výchovu k loajalitě vládnoucí dynastii. Vacek sledoval i docházku dětí, dospěl ke klasickým výsledkům, v zimních měsících činila až 75%, v letních sotva 30%. Zabýval se též platy a odměnami učitelů, uváděl, že výjimkou stále ještě nebyl ani naturální deputát. Dalším příspěvkem je společné dílo Tomáše Jílka a Vratislava Čapka *Deset let didaktiky dějepisu v Československu (1965–1974)*,^{73]} kde autoři představili tuto mladou odbornou disciplínu a její nelehké prosazování se mezi tradičními historickými obory. Stať obsahuje také obsáhlou a cennou bibliografii didaktiky dějepisu za uvedené desetiletí. Další sborníková studie Zdeňka Macka byla pro svoji obsáhlou rozdělena mezi dva svazky. Jednalo se o francouzské koloniální téma, *Odezva marocké otázky a vztahů francouzsko-německých v českém buržoazním tisku z let 1905–1914*. První část studie vyšla v roce 1975^{74]} a druhá v roce 1981.^{75]} Studie si kladla za cíl zhodnocení postoje české buržoazie a českého tisku

68] Zdeněk MACEK, *Odras francouzsko-českých vztahů ve zprávách a komentářích českého buržoazního tisku z let 1907–1914*, in: tamtéž, s. 113–138.

69] Národní listy (Národní strana svobodomyšlná), Hlas národa (Staročeši), Venkov (Agrárníci), Samostatnost (Strana státoprávně pokroková), Čas (Česká strana lidová) a Právo lidu (Československá strana sociálně demokratická).

70] Václav VODÁK (red.), Sborník PF 13, Praha 1975.

71] Jaroslav ŠLAJER, *Dělnické hnutí v západočeském kamenouhelném revíru na konci devadesátých let (1897–1899)*, in: tamtéž, s. 5–44.

72] Jindřich VACEK, *Stav školství na Tachovském panství na přelomu 18. a 19. století*, in: tamtéž, s. 45–70.

73] Vratislav ČAPEK – Tomáš JÍLEK, *Deset let didaktiky dějepisu v Československu (1965–1974)*, in: tamtéž, s. 71–124.

74] Zdeněk MACEK, *Odezva marocké otázky a vztahů francouzsko-německých v českém buržoazním tisku z let 1905–1914, část 1*, in: tamtéž, s. 125–150.

75] Zdeněk MACEK, *Odezva marocké otázky a vztahů francouzsko-německých v českém buržoazním tisku z let*

k francouzsko-německému sporu o Maroko v letech 1905 – 1911 a vlastním francouzsko-německým vztahům v letech 1905 – 1914 i posouzení účasti Rakouska-Uherska při řešení vážného mezinárodního napětí. V první části textu se Zdeněk Macek zabýval vznikem sporu mezi Francií a Německem o Maroko a také situací v samotném Maroku na počátku 20. století. Dále sledoval francouzsko-německé vztahy mezi léty 1906 – 1908. Závěr práce byl věnován okolnostem Casablanského incidentu.^{76]} Z dobového tisku Macek nejvíce využil Národních listů. Druhá část studie volně navázala na první a pokračovala ve sledování vývoje francouzsko-německých vztahů, v letech 1909 – 1911, posléze pak přípravě světové války a ohlasu francouzsko-německých vztahů v českém tisku v její předvečer, v letech 1912 – 1914. Stejně jako v první části jsou zde nejvíce využívány Národní listy. Studie vyšla z výzkumu shrnutého v Mackově kandidátské práci.^{77]} Macek se snažil postihnout práci s dobovým tiskem jako hodnotným historickým pramenem i teoreticky, zejména se zřetelem k využití ve výuce.

Další svazek sborníku, číslo 14, řídil redakčně po předchozí několikaleté cenzuře opět vedoucí katedry dějepisu, tedy Jindřich Vacek. Publikace vyšla roku 1981 a byla dedikována prof. Čepelákovi k jeho osmdesátinám. V redakční radě se po šestileté pauze v edici objevila opět nová jména, opět z řad pedagogů fakulty: doc. Jaroslav Kouřim, prof. Vladimír Brichta, prof. Václav Procházka, doc. Miroslav Štekl a Václav Hruža. První příspěvek svazku navázal na stať týchž autorů ze svazku č. 13, jednalo se o text Vratislava Čapka a Tomáše Jílka o vývoji československé didaktiky dějepisu v polovině sedmdesátých let dvacátého století.^{78]} Značným přínosem opět byla připojená bibliografie didaktické tvorby. Ve sborníku hostoval profesor družební Vysoké školy pedagogické v Pécsi István Fehér. Publikoval zde stať *Založení Volksbundu a jeho politická činnost*.^{79]} Příspěvek k dějinám německé menšiny v Maďarsku v letech 1938 – 1940 byl výňatkem ze zamýšlené autorovy monografie *Politické dějiny německé menšiny v Maďarsku v letech 1918 až 1950*. Dalším textem svazku byla stať Jana Kumpery, nového člena katedry, nazvaná *Nástin ekonomického, politického a národnostního vývoje západočeské lázeňské oblasti do roku 1915*.^{80]} Nešlo zde o prezentaci prvovýzkumu, nýbrž o tematický souhrn respektive přehled vývoje, pro potřeby studentů historie a učitelů v regionu, výtěžený z dostupné literatury. Autor postupoval chronologicky a uvedl v závěru soupis využitelné literatury. Na článek navázal Kumperův katedrální kolega Jaroslav Toms se statí *Nástin hospodářských a politických poměrů v bývalém Karlovarském kraji od roku 1918 do roku 1975*.^{81]} Toms byl dlouholetým rezidentem Karlovarska a region důvěrně znal. Jako prameny pro stať použil dokumenty ze spisoven ÚV KSČ a KV KSČ v Plzni, Státního oblastního archivu ve Žluticích a Okresního archivu v Karlových Varech, tištěné prameny, zejména podklady pro

1905–1914, část 2, in: Jindřich Vacek (red.), Sborník PF 14, Praha 1981, s. 29–82.

76] Pod záminkou ochrany svých občanů v Maroku Francie vojensky obsadila východní a severovýchodní oblasti Maroka v roce 1908.

77] Zdeněk MACEK, *Odezva francouzské středoevropské politiky v soudobém českém tisku v letech 1907–1914*, kandidátská práce FF UK, Praha 1970.

78] Vratislav ČAPEK – Tomáš JÍLEK, *Didaktika dějepisu v Československu v letech 1974–1978*, in: Jindřich Vacek (red.), Sborník PF 14, Praha 1981, s. 5–28.

79] István FEHÉR, *Založení Volksbundu a jeho politická činnost*, in: tamtéž, s. 83–103. Stať z němčiny přeložila Olga Filipovská.

80] Jan KUMPERA, *Nástin ekonomického, politického a národnostního vývoje západočeské lázeňské oblasti do roku 1915*, in: tamtéž, s. 105–134.

81] Jaroslav TOMS, *Nástin hospodářských a politických poměrů v bývalém Karlovarském kraji od roku 1918 do roku 1975*, in: tamtéž, s. 135–174.

jednání stranických konferencí a stranických sjezdů, a související literaturu. Práce je značně faktografická, podíl interpretace je minimální. Posledním příspěvkem svazku je další regionálně historický text, jehož se zhostila Jana Janusová.^{82]} Zabývala se lidovou architekturou v kraji. Navázala na předešlý výzkum Tomáše Jílka, převzala i jeho metodologii, text pojala jako didaktickou pomůcku učitelům dějepisu, jakousi databází informací, připojila soupis využitelné literatury a vkladnou přílohu s fotografiemi zajímavých objektů.

Poslední svazek sborníku, který ještě vykazoval grafickou příslušnost k čepelákovské éře, byl svazek č. 15. Hlavním redaktorem se stal Jak Kumpera, v redakční radě byli uvedeni: doc. Jaroslav Kouřim, prof. Vladimír Brichta, prof. Jindřich Vacek a ing. Karel Karlovec. Publikace vyšla roku 1988 a byla věnována čtyřicátému výročí katedry a sedmdesátinám profesora Jindřicha Vacka.^{83]} Jubilejního článku se ujal Tomáš Jílek.^{84]} Zabýval se v něm přínosem jednotlivých vybraných děl Jindřicha Vacka, nevypracoval však soupis bibliografie. Další příspěvek, jehož autorem byl Vladimír Bystrický, byl materiálový, poskytl cenný přehled pramenů k tématu dějin Pedagogické fakulty v Plzni. Bystrický uvedl jejich dostupnost a využitelnost a také podal komentovaný přehled literatury k tématu.^{85]} Text Jana Kumpery *Komeniana ve Velké Británii* je také soupisem materiálů.^{86]} Autor je studoval v průběhu své stáže v Anglii v roce 1987, v Britské knihovně. V rozsáhlé příloze též uvedl fotokopie vybraných dokumentů. Dalším v řadě příspěvků svazku byl Jílkův text *Kulturní památky v životním prostředí Západočeského kraje*.^{87]} Stať předložila komentovaný přehled chráněných památkových oblastí kraje a městských památkových rezervací. Text pokračuje ještě další následující statí téhož autora *Významné historické zahrady a parky Západočeského kraje*.^{88]} Jílek se zaměřil hlavně na zámecké a lázeňské parky, ale představil i zahrady klášterní. Postihl vývojové typy zahrad, zabýval se současným stavem objektů. Naznačil i možnosti jejich využití z hlediska didaktického, ve výchově k péči o životní prostředí v rámci dějepisu. Posledním příspěvkem svazku byla studie městského archiváře dr. Miloslava Bělohlávka, jenž v té době na katedře externě působil.^{89]} Příspěvek navázal na studii, kterou Bělohlávek uveřejnil v periodiku *Minulostí Západočeského kraje* v roce 1985.^{90]} Autor se tématu zhostil s erudicí, na niž u něj byl čtenář zvyklý. Jednalo se o podrobnou analýzu dělnického bydlení a dělnických kolonií v Plzni. Bělohlávek sledoval vybavení bytů, druhy a pořizovací ceny nábytku, obvyklé rozestavení nábytku i obvyklou dispozici bytů obecně, náklady na bydlení, občanskou vybavenost dělnických kolonií. Najdeme zde i informace z historie dělnické každodennosti. Bělohlávek čerpal z archivních pramenů, ale také z tisku, literatury a vzpomínek pamětníků. U svazku č. 15 na první pohled zaujme pokles grafické úrovně vnitřku publikace. Desky sice ještě zachovávají původní úpravu, ale samotný sborník byl rozmnožen ze strojopisu. Úprava textů je odlišná od předchozích čísel, poznámkový aparát, který byl čtenář zvyklý nalézat pod čarou, je

82] Jana JANUSOVÁ, *Lidová architektura v Západočeském kraji*, in: tamtéž, s. 175–210.

83] Jan KUMPERA (red.), *Sborník PF 15*, Praha 1988.

84] Tomáš JÍLEK, *Sedmdesátiny Prof. PhDr. Jindřicha Vacka*, CSc., in: tamtéž, s. 5–14.

85] Vladimír BYSTRICKÝ, *Prameny a literatura ke čtyřicetiletým dějinám Pedagogické fakulty v Plzni*, in: tamtéž, s. 15–28.

86] Jan KUMPERA, *Komeniana ve Velké Británii*, in: tamtéž, s. 29–89.

87] Tomáš JÍLEK, *Kulturní památky v životním prostředí Západočeského kraje*, in: tamtéž, s. 221–240.

88] Týž, *Významné historické zahrady a parky Západočeského kraje*, in: tamtéž, s. 241–252.

89] Miloslav BĚLOHLÁVEK, *Dělnické byty a bydlení v Plzni do čtyřicátých let 20. století*, in: tamtéž, s. 253–276.

90] Týž, *Dělnické bydlení v Plzni. Nástin demografického, sociálního a stavebního vývoje*, *Minulostí Západočeského kraje* 21, 1985, s. 55–96.

nyní za příspěvkem, forma odkazování nebyla důsledně redakčně sjednocena. Zachováno zůstalo resumé ve dvou jazycích, zpravidla německé a ruské.

Po roce 1989 se nedařilo udržet původní podobu katedrálního sborníku ani vizuálně ani co do kvality. Na další, šestnácté, číslo čtenář čekal dlouhých sedm let. V roce 1995 svazek konečně vyšel. Byl nazván *Sborník Pedagogické fakulty Západočeské univerzity v Plzni. Dějepis XVI* a věnován šedesátinám Tomáše Jílka⁹¹⁾ a sedmistému výročí založení města Plzně. Obsah vesměs tvořily stati regionálního zaměření, kromě příspěvku Jana Kumpery věnovaného Janu Amosu Komenskému. Grafická podoba sborníku byla rozpačitá, ztratila svůj tradiční design, ale nepřijala adekvátní náhradu. Sborník byl opatřen obyčejnou bílou obálkou nízké gramáže, s černým textovým potiskem nejednotného fontu a také sazba vnitřku působí dosti nízkonákladově. Grafická úprava jednotlivých příspěvků nebyla redakcí zcela sjednocena. Vydavatelem již nebylo SPN, ale Pedagogická fakulta ZČU v Plzni a tisk obstaralo Ediční středisko univerzity. Výkonným redaktorem byl opět Jan Kumpera, v seznamu členů redakční rady čteme kromě prof. Kraitra opět nová jména: prof. Lumír Klimeš, prof. Tomáš Jílek, doc. Milan Hes, akademický malíř ing. A. Daneš, RNDr. Jaroslav Hora a doc. Jana Miňhová. Klesl také náklad sborníku, oproti předcházejícím létům, kdy činil 300 kusů, byl u svazku č. 16 pouhých 100 kusů. Redakce není důsledná, odkazování není jednotné, resumé jsou již jen v jednom cizím jazyce, buď německá, nebo anglická, nejednotně označovaná. Je evidentní, že pečlivá Čepeláková redakční éra definitivně skončila a periodikum složitě hledalo novou cestu. Témata příspěvků jsou zajímavá, ale jedná se co do rozsahu a charakteru spíše o články než o studie. Autory jsou převážně členové katedry, kromě hosta svazku, Christoha Kampmanna z družební univerzity v Bayreuthu.⁹²⁾ Ve svazku rovněž najdeme materiálové přílohy vytvořené Janem Kumperou a věnované plzeňským stopám v edici diplomatických dokumentů amerického ministerstva zahraničí a dále amerického deníku New York Times.⁹³⁾ Svazek je poprvé v historii opatřen editorialem, nazvaným Úvod, od hlavního redaktora, zde Jana Kumpery, a uvedením dvou recenzentů svazku, dr. Miloslava Bělohávk a prof. Vratislava Čapka. Identifikační číslo výtisku má poprvé v historii sborníku mezinárodní formu, International Standard Book Number – ISBN.

V roce 1997 vyšel sborník s novým názvem *Dějepis XVII. Sborník katedry historie*. Byl věnován prof. Zdeňku Mackovi k jeho šedesátým narozeninám.⁹⁴⁾ Svazek opět redigoval Jan Kumpera, redakční rada zůstala ve složení z roku 1996. Odbornými recenzenty byli PhDr. Dagmar Hudecová a PhDr. Karel Waska, CSc. Vnější podoba sborníku působila opět skromným dojmem a byla převzata z dobové grafické úpravy skript vydávaných Západočeskou univerzitou. Příspěvky ve svazku jsou i nadále nepřilíh rozsáhlé, svým charakterem spíše články, rekordem v rozsahové minuciozitě je třístránkový text doc. Janusové. Sborník se vrátil k odkazování formou poznámek pod čarou, úprava poznámek a odkazů,

91) Jubilejní článek oslavenci v úvodu sborníku není signován, pod textem najdeme jen hromadný podpis – katedra historie Pedagogické fakulty ZČU.

92) Jan KUMPERA, *Komenského pojetí historie*, in: týž (red.), *Sborník Pedagogické fakulty Západočeské univerzity v Plzni. Dějepis XVI*, Plzeň 1995, s. 11–21; Christoph KAMPMANN, *Poslední rezidence Albrechta z Valdštejna. Plzeň a císařská armáda v zimě 1633/1634*, in: tamtéž, s. 23–40; Jana JANUSOVÁ, *Průkopníci českého podnikání a vlastnictví*, in: tamtéž, s. 41–56; Jaroslav TOMS, *Luděk Pik – demokratický starosta Plzně v letech 1919–1938*, in: tamtéž, s. 57–70; Jan RYBA, *T. G. Masaryk v Plzni*, in: tamtéž, s. 71–80; týž, *Z Plzně do Vatikánu. Životní cesta kardinála ThDr. Josefa Berana*, in: tamtéž, s. 81–100.

93) Jan KUMPERA, *Plzeň v edici diplomatických dokumentů amerického ministerstva zahraničí*, in: tamtéž, s. 101–106; týž, *Plzeň na stránkách New York Times*, in: tamtéž, s. 107–124.

94) Týž (red.), *Dějepis XVII. Sborník katedry historie*, Plzeň 1997.

stejně jako v případě příspěvků samotných, však nebyla plně jednotná. Příspěvky jsou různého charakteru, mezi odbornými statěmi vybavenými náležitostmi, jakými je např. cizojazyčné resumé, z pera dr. Hyny a prof. Macka,^{95]} najdeme materiálové texty dr. Ryby i jubilejní články od Tomáše Jílka, věnované Zdeňku Mackovi a padesátiletí katedry.^{96]} Svazek není strukturován. Zmíníme zde poslední studii Zdeňka, jež byla v ediční sborníkové řadě publikována. Nesla název napovídající téma – *Reflexe vývoje hospodářství, zbrojení, rozpočtové a zahraniční politiky Rakouska-Uherska v českém prostředí a tisku mezi léty 1911 – 1914.*^{97]} Jednalo se o další dílčí příspěvek sloužící k poznání dobového mediálního obrazu mezinárodní situace v Evropě v době, která těsně předcházela první světové válce. Macek tuto studii vybavil obzvláště rozsáhlým poznámkovým aparátem, ve kterém se nachází státní rozpočty pro léta 1911 a 1912 či tabulky výdajů na armádu v těchto letech, což je samo o sobě zajímavou pramennou edicí. Jako pramen zde posloužily příslušné ročníky *Národních listů*, *Samostatnosti* a *Venkova*. Ve sborníku poprvé coby nový člen katedry publikoval Miroslav Breitfelder, a to na téma, které dodnes tvoří hlavní osu jeho odborného bádání, tedy dějiny německého nacismu.^{98]}

Sborník *Dějepis XVIII* vyšel roku 2000 a byl věnován památce docentky Jany Janusové, která tragicky zemřela v roce 1998. Odpovědným redaktorem byl opět Jan Kumpera, v redakční radě čteme několik nových jmen: PaedDr. Gerhard Höfer, který je uveden jako předseda, Mgr. Tomáš Kuhn, ing. Václav Pilka, PaedDr. Rudolf Podlipský a PaedDr. Jirí Staněk. Z redaktorů předchozího svazku zůstali: RNDr. Jaroslav Hora, prof. Tomáš Jílek, prof. Milan Kraitr a doc. Jana Miňhová. Recenzenty byli Zdeněk Macek, tou dobou již působící v Hradci Králové, a Jan Rataj, který se vrátil do Prahy. Lze pozorovat lepší citační kázeň i zlepšení grafické úrovně svazku. Příjemné je uvedení obsahu ve dvou světových jazycích, němčině a angličtině. Kromě vzpomínkového medailonku Jany Janusové, jehož se zhostil Jan Kumpera,^{99]} najdeme ve sborníku devět příspěvků. Rozsahem se opět přibližují spíše článkům, nikoliv studiím. První příspěvek je společným dílem Jana Kumpery a Evy Pasáčkové z katedry českého jazyka. Je nazván *Laudatio Mansfeldiana*^{100]} a je historickým a literárním rozbohem pěti latinských básní, které vznikly jako oslava vojevůdce Mansfelda, jenž dobyl roku 1618 Plzeň, a které byly otištěny ve spisu *Gruntovní relací*, a dále dvou českých výtiscích. První z českých edicí vyšla v *Historii české* Pavla Skály ze Zhoře a druhá pak jako samostatný spis v roce 1619. Příspěvek obsahuje i přetisk veršů. Druhý příspěvek sborníku pocházel od Jana Ryby a zabýval se písemným pramenem, který autora zaujal v klatovském archivu, a to dílčí cedulí, tedy dokumentem, jenž byl součástí dědického řízení.^{101]} Text nechal roku 1630 vypracovat Petr Vok Švihovský na žádost svého bratra Ferdinanda Václava a týkal se panství Dolní Lukavice. Profesoři Tomáš Jílek a Viktor Viktora, druhý jmenovaný z katedry českého jazyka, publikovali společně regionálně

95] Resumé ve dvou jazycích připojil u svého příspěvku *Tranquilla libertas – mír ve svobodě. Komenského vize mezinárodního mírového uspořádání* i prof. Kumpera, nejsou však jako resumé označena.

96] Tomáš JÍLEK, *Šedesátiny prof. PhDr. Zdeňka Macka, CSc.*, in: Jan Kumpera (red.), *Dějepis XVII*, s. 6–8; týž, *Padesátiletí katedry historie*, in: tamtéž, s. 9–16.

97] Zdeněk MACEK, *Reflexe vývoje hospodářství, zbrojení, rozpočtové a zahraniční politiky Rakouska-Uherska v českém prostředí a tisku mezi léty 1911–1914*, in: tamtéž, s. 73–91.

98] Miroslav BREITFELDER, *Metody nacistické propagandy*, in: tamtéž, s. 87–102.

99] Jan KUMPERA, *Nedopitý kalich touhy. Ohlédnutí za Janou Janusovou*, in: týž (red.), *Dějepis XVIII*, Plzeň 2000, s. 5–7.

100] Jan KUMPERA – Eva PASÁČKOVÁ, *Laudatio Mansfeldiana*, in: tamtéž, s. 7–26.

101] Jan RYBA, *Dílčí cedule panství Dolní Lukavice z r. 1630*, in: tamtéž, s. 29–39.

historický příspěvek s didaktickými aspekty, *Kulturní a duchovní vývoj v době baroka v západních Čechách*.^{102]} Na domácí literatuře postavil Alfréd Hyna příspěvek z americké historie *Druhá válka USA za nezávislost (1812–1815)*.^{103]} Příspěvků by slušel didaktický komentář, určený učitelům dějepisu, neboť jistě pro ně byl vytvořen. Karel Řeháček se ve svém sborníkovém příspěvku zaměřil na plzeňský odbor Národní jednoty pošumavské.^{104]} Z pramenů především Státního oblastního archivu v Plzni výtěžil počáteční materiál k tématu, které pak dlouho zůstalo ve středu autorova badatelského zájmu, vztahy Čechů a Němců v západočeském pohraničí. Tématem se ve svazku zabývala rovněž mladá členka katedry Milada Krausová. Její text *Sudetští Němci a české dějiny – náčrt problému*^{105]} byl zamyšlením nad identitou současných sudetských Němců a jejich současným vztahem k české historii a českému prostředí. Autorka čerpala z českých i německých zdrojů a snažila se stanovit hlavní body problematiky. Historickou sondu do problematiky pak publikovala Krausová ještě v dalším článku svazku, *Protičeské nálady v bavorsko-českém pohraničí v době Výmarské republiky*.^{106]} I Miroslav Breitfelder publikoval v rámci svého badatelského zájmu, a to stať o propagandě Třetí říše.^{107]} Posledním příspěvkem byl článek Alfréda Hyny výtěžný z dokumentů bývalého krajského výboru KSČ v Plzni, uložených ve Státním oblastním archivu tamtéž. Hyna se na jejich základě snažil sledovat postupné vytváření předpokladů pro nadcházející pokus o reformu socialismu v Plzni.

Svazek *Dějepis XIX* vyšel roku 2003. Odpovědné redakce se zhostili Jan Kumpera a Alfréd Hyna, v redakční radě došlo k drobné obměně, ing. Václava Pilku vystřídal ing. Vladislav Beránek. Recenzenty svazku byli prof. Zdeněk Macek a PaedDr. Ladislav Voldřich z Pedagogického centra v Plzni. Grafická úprava obálky se ustálila v jednoduché jednotné úpravě vnitřních publikací Západočeské univerzity. Úprava textu je bohužel opět nejednotná, část autorů uvádí poznámky pod čarou, část za textem, citace nejsou sjednoceny. Obsah je opět uveden kromě češtiny ještě ve dvou světových jazycích, němčině a angličtině. Ve sborníku publikovali vesměs členové katedry, jediným hostem byl prof. Alois Schmid z mnichovské univerzity, který zaslal článek o hraběti Chotkovi. Minimalistického editoria se zhostil Alfréd Hyna. Příspěvky jsou ve sborníku řazeny abecedně. Nabyly poněkud na rozsahu i odborné relevanci. Odkazování zůstalo nejednotné. Prvním textem byla stať Miroslava Breitfeldera *Jak se dělá úřad aneb počátky Štábu vůdcova zástupce*.^{108]} Jednalo se o solidní práci založenou na vesměs německé odborné literatuře a vydaných pramenech. Článek Alfréda Hyny *K ohlasu výzvy Dva tisíce slov v západních Čechách*^{109]} je nutno považovat za velmi pečlivou sondu do dobového tisku na avizované téma. Tomáš Jílek ve sborníku publikoval resumé svého výzkumu o česko-bavorské hranici a tzv. železné oponě.^{110]} Téma tvořilo hlavní osu jeho badatelského zájmu v druhé polovině devade-

102] Tomáš JÍLEK – Viktor VIKTORA, *Kulturní a duchovní vývoj v době baroka v západních Čechách*, in: tamtéž, s. 39–56.

103] Alfréd HYNA, *Druhá válka USA za nezávislost (1812–1815)*, in: tamtéž, s. 57–72.

104] Karel ŘEHÁČEK, *Národní jednota pošumavská v Plzni*, in: tamtéž, s. 73–84.

105] Milada KRAUSOVÁ, *Sudetští Němci a české dějiny – náčrt problému*, in: tamtéž, s. 85–92.

106] Táž, *Protičeské nálady v bavorsko-českém pohraničí v době Výmarské republiky*, in: tamtéž, s. 93–103.

107] Miroslav BREITFELDER, *Rozhlas ve službách nacistické propagandy*, in: tamtéž, s. 103–118.

108] Týž, *Jak se dělá úřad aneb počátky Štábu vůdcova zástupce*, in: Alfréd Hyna – Jan Kumpera (red.), *Dějepis XIX*, Plzeň 2003, s. 5–23.

109] Alfréd HYNA, *K ohlasu výzvy Dva tisíce slov v západních Čechách*, in: tamtéž, s. 24–42.

110] Tomáš JÍLEK, *Železná opona na česko-bavorské hranici v letech 1948–1989*, in: tamtéž, s. 43–54.

sátých let a počátkem nového tisíciletí a přineslo několik cenných odborných výstupů.¹¹¹ Stejně jako Hyna i Milada Krausová pracovala s dobovým tiskem, a to bavorským, kde se snažila vysledovat ohlas na okupaci Československa v roce 1968.¹¹² Z deníků Neunburger Zeitung, Chamer Zeitung a Moosburger Zeitung výtěžila informace, na jejichž základě konstatovala, že zájem o události v Československu kolem roku 1968 byl v Bavorsku mimořádný a že Němci vesměs projevovali Čechoslovákům sympatie a solidaritu. Krausová ve sborníku publikovala ještě jeden text, a to stať *Husitské oslavy v Tachově v režii komunistů*.¹¹³ I zde pracovala zejména s tiskem, s Tachovskou jiskrou, Novou vesnicí a deníkem Pravda. Jan Kumpere publikoval ve sborníku materiálový příspěvek „*Bohemi in Roma aneb české šlépěje ve „Věčném městě“*“.¹¹⁴ Z literatury a bibliografických příruček vypracoval soupis styčných bodů v historii Čech a Říma a seznam českých osobností, které v Římě kdy působily. Sám text prezentoval jako didaktickou pomůcku pro učitele. Karel Řeháček se v rámci svého dobového již zmíněného badatelského okruhu o německé otázce v českém příhraničí zabýval proněmeckou propagandou v protektorátních školách na Přešticku.¹¹⁵ Podklady našel ve státním okresním archivu v Blovicích ve fondu okresního národního výboru v Blovicích, kde se nachází složka se zprávami o průběhu oslav založení protektorátu a narozenin Adolfa Hitlera ve školách regionu v roce 1942. Již zmíněný příspěvek mnichovského historika Aloise Schmidta nesl název *Český šlechtic ve službách císařského dvora: Rudolf hrabě Chotek jako vyslanec Marie Terezie na bavorském kurfiřtském dvoře 1745–1749*.¹¹⁶ Příspěvek byl publikován v německém jazyce. Autor čerpal zejména z rozsáhlé Chotkovy korespondence s rakouskou státní kanceláří ve Vídni, získanou z rodinného archivu Chotkových, uloženého v Praze ve státním oblastním archivu. Tento materiál připravil Schmid ke komentované edici.¹¹⁷ Závěr sborníku tvoří text Heleny Východské, který představuje výstup z kvalitativního výzkumu, jenž na téma soužití Čechů s Němci a Rusy očima české mládeže autorka provedla dotazníkovou metodou mezi plzeňskými středoškoláky.¹¹⁸ Další dva svazky sborníku jsou poněkud netypické. Svazek *Dějepis XX* je vlastně konferenčním sborníkem. Stati v něm tvoří příspěvky přednesené na konferenci Muzeum a škola, kterou spolupořádala katedra historie a Západočeské muzeum v Plzni ve dnech 2. – 3. prosince 2003 v hlavním sále Západočeského muzea a zúčastnili se jí členové katedry a regionální muzejní pracovníci. Dalším spolupořadatelem bylo Pedagogické centrum v Plzni, které akci nabídlo široké pedagogické veřejnosti na Plzeňsku.

111] Tomáš JÍLEK – Alena JÍLKOVÁ, *Železná opona: česko-bavorská hranice 1948–1989*, Plzeň 2001; Tomáš JÍLEK, *Šumava v podmínkách studené války*, in: Šumava, Praha 2003, s. 397–402; týž, *Český les: příroda a její budoucnost*, Plzeň 2003; týž, *Českosloveské stezky*, in: Český les, Praha 2005, s. 751–754; týž, *Budování železné opony po únoru 1948*, in: *Železná opona*, Praha 2006, s. 19–23; Tomáš JÍLEK – Naděžda MORÁVKOVÁ – Karel ADÁMEK – Markus MEINKE, *Na hranici dvou světů*, Plzeň 2010; Tomáš JÍLEK a kol., *Der Eiserne Vorhang*, Plzeň 2010.

112] Milada KRAUSOVÁ, *Okupace ČSSR r. 1968 očima bavorského pohraničního tisku*, in: Alfréd Hyna – Jan Kumpere (red.), *Dějepis XIX*, s. 55–72.

113] Týž, *Husitské oslavy v Tachově v režii komunistů*, in: tamtéž, s. 73–89.

114] Jan KUMPERA, „*Bohemi in Roma aneb české šlépěje ve „Věčném městě“*“, in: tamtéž, s. 90–108.

115] Karel ŘEHÁČEK, *Proněmecká propaganda v protektorátních školách přeštického okresu v roce 1939–1945*, in: tamtéž, s. 109–130.

116] Alois SCHMID, *Český šlechtic ve službách císařského dvora. Rudolf hrabě Chotek jako vyslanec Marie Terezie na bavorském kurfiřtském dvoře 1745–1749*, in: tamtéž, s. 130–154.

117] Alois SCHMID – Dietmar GRYPY (ed.), *Die Berichte der diplomatischen Vertreter des Kaiserhofes aus München an die Staatskanzlei zu Wien während der Regierungszeit des Kurfürsten Max III. Joseph*, München 2000.

118] Helena VÝCHODSKÁ, *Výzkum názorů mládeže v ČR na historické soužití Čechů s Němci a Rusy*, in: Alfréd Hyna – Jan Kumpere (red.), *Dějepis XIX*, s. 155–179.

Sborník redigoval Jan Kumpere.^{119]} Svazek označený jako *Dějepis XXI* je také neobvyklým pojetím katedrálního periodika.^{120]} Má podtitul *Věnováno profesoru PhDr. Tomáši Jilkovi, CSc., emeritnímu vedoucímu katedry historie, k sedmdesátým narozeninám*. Obsahuje krátký jubilejní článek oslavenci, pod nímž jsou podepsáni členové katedry, a výběrový soupis Jilkových prací, bez uvedení autora soupisu, dále pak krátkou profesní charakteristiku a výběrovou bibliografii všech stálých členů katedry. Externisté zde uvedeni nejsou. Redaktory svazku byli Jan Kumpere a Miroslav Breitfelder, redakční rada deklarovaná v tiráži, kterou čtenář najde na zadních deskách, je totožná se složením uvedeným ve svazcích *Dějepis XVIII* a *Dějepis XIX*.

Svazek *Dějepis XXII* je věnován šedesátinám prof. Jana Kumpery. Nese podtitul *Třicet let učitelem učitelů dějepisu*.^{121]} Sborník vyšel roku 2006 a redigovali ho Miroslav Breitfelder a Milada Krausová. Tabula gratuloria obsahuje na třicet jmen, sborník na třicet příspěvků. Kromě členů katedry sborník obohatili Kumperovi spolužáci, přátelé, žáci, mezi gratulanty najdeme Miroslava Hrocha, Eduarda Maura, Jaroslava Pánka, Svatavu Rakovou, Radka Fukalu, Viktora Vikтору či Markétu Pánkovou. Z řad členů katedry publikovali příspěvek jen Jiří Stočes,^{122]} Miroslav Breitfelder^{123]} a Milada Krausová.^{124]} Téma-tická jednota nebyla redakci požadována, přesto se redaktor Breitfelder rozhodl k určitému strukturování. Prvních šest studií je označeno za nadčasové a přehledové, další oddíl devatenácti příspěvků se zabývá různými obdobími dějin a texty jsou seřazeny chronologicky, třetí část je speciální pozorností pro oslavence, neboť je věnována celoživotnímu badatelskému zaměření prof. Kumpery, tedy komeniologii. Sborník patří v rámci svazků vydaných katedrou po roce 1989 k nejkvalitnějším, a to obsahově i formálně. Konečně byla sjednocena úprava příspěvků. Odkazovací poznámky se ustálily dole pod čarou. Ke škodě věci však redakce rezignovala na cizojazyčná resumé a na vícejazyčnost obsahu. Svazek, stejně jako předchozí dva, rezignoval na odborné recenzenty.

Předposlední svazek řady *Dějepis*, s číslem XXIII, vyšel roku 2008.^{125]} Svazek je věnován šedesátému výročí trvání katedry. Začíná ohlédnutím obou katedrálních doyenů, prof. Tomáše Jílka a prof. Jana Kumpery, za vývojem a dějinami katedry.^{126]} Následuje pasáž pojmenovaná *Memoria vestri*, v níž čtenář najde jednáct jubilejních článků a nekrologů věnovaných významným osobnostem katedry, jež už tou dobou nebyly mezi živými. Sborník pak pokračuje příspěvky členů katedry a dvou hostí, archivářů-absolventů katedry, Jana Fáka a Karla Řeháčka. Miroslav Breitfelder přispěl do sborníku statí *Volkssport a jeho proces*.^{127]} Autor se v něm zabýval problematikou branného sportu v nacistickém Německu a v českém pohraničí před druhou světovou válkou. Vycházel při tom z domácí i německé literatury. Jiří Fák z muzea v Mariánské Týnici se věnoval muzejnictví na severním Plzeňsku, a to jak z hlediska historického, tak z hlediska současné situace.^{128]} Milada Krausová ve svém příspěvku *O druhdy velikém protivníku pravdy a přijímání z kalicha*.

119] Jan KUMPERA (red.), *Dějepis XX*, Plzeň 2004.

120] Miroslav BREITFELDER – Jan KUMPERA (red.), *Dějepis XXI*, Plzeň 2004.

121] Miroslav BREITFELDER – Milada KRAUSOVÁ (red.), *Dějepis XXII*, Plzeň 2006.

122] Jiří STOČES, *Kvestie Tomáše Akvinského o povaze učitelského povolání*, in: tamtéž, s. 20–27.

123] Miroslav BREITFELDER, *Stranícké obzvláštnosti nacistické zahraniční politiky*, in: tamtéž, s. 265–274.

124] Milada KRAUSOVÁ, *Západočeské A–Z husitské tradice*, in: tamtéž, s. 50–60.

125] Miroslav BREITFELDER (red.), *Dějepis XXIII*, Plzeň 2008.

126] Tomáš JÍLEK – Jan KUMPERA, *Šedesátiletí katedry historie Pedagogické fakulty ZČU v Plzni*, in: tamtéž, s. 5–13.

127] Miroslav BREITFELDER, *Volkssport a jeho proces*, in: tamtéž, s. 48–60.

128] Jan FÁK, *Muzejnictví a regionalistka na severním Plzeňsku*, in: tamtéž, s. 61–72.

Literární prvotina Jany Janusové^{129]} zkoumala publikaci Jany Janusové *Labuť a kalich*^{130]} a jeho hlavní postavu Bohuslava ze Švamberka ve světle nových interpretací husitství na česko-bavorské hranici. Jan Kumpere v článku „*Zmije svírá hrdlo tvoje, železná vlasti má*“ podal obraz plzeňského buditele Josefa Františka Smetany.^{131]} Naděžda Morávková se ve své stati *Hospodářské a sociální dějiny v poválečné plzeňské historiografii*^{132]} zabývala problematikou hospodářských a sociální dějiny v dílech plzeňských poválečných dějepisců. Zdrojem textů byly kromě monografií autorů i sborníky *Minulostí Plzně a Plzeňska*, *Minulostí Západočeského kraje*, *Sborníky katedry historie Pedagogické fakulty v Plzni* a také diplomové práce absolventů Pedagogické fakulty v Plzni. Součástí článku je graf znázorňující vývoj autorského zájmu o problematiku v Plzni v jednotlivých rocích v období 1958–2006. Dalším příspěvkem svazku je stať Evy Muškové *Přehled a hodnocení diplomových prací se zaměřením na dějiny kultury*.^{133]} Autorka se zabývala závěrečnými pracemi studentů katedry historie Pedagogické fakulty v Plzni od jejich počátků do roku 2007. Svazek zakončil text Karla Řeháčka *Konec velké války a vznik Československa ve světle památníků okresních četnických velitelství a četnických stanic*.^{134]} Autor pro příspěvek výtěžil 31 památníků okresních četnických velitelství a četnických stanic z širšího Plzeňska, zejména Blatenska, Blovicka, Přešticka, Kralovicka, Horšovskotýnska a Horažďovicka, uložených v archivním souboru Fondy Veřejné bezpečnosti z bývalého kraje Plzeň ve Státním oblastním archivu v Plzni. Většina příspěvků má resumé v cizím jazyce.

Výrazná změna podoby sborníku, a to nejen po stránce grafické, ale i strukturální a redakční, je patrná ve svazku *Dějepis XXIV* z roku 2010, kdy se redakce spolu s Miroslavem Breitfelderem ujala Naděžda Morávková. Ta iniciovala sjednocení pokynů autorům příspěvků, recenzní řízení, zavedení abstraktů a klíčových slov v českém a anglickém jazyce, uvedení zdrojů a literatury, seznamu autorů s kontakty, citačního předpisu pro autory, uvedení vzoru citace sborníku. Sborník pro katedru vydalo komerční vydavatelství via-Centrum. Grafická podoba obálky i vnitřku nabyła vzhledu moderního periodika. Svazek byl sjednocen i tematicky, představil výsledky výzkumu katedry podpořeného evropským grantem Cíl 3 o historii česko-bavorského pohraničí v letech 1945–2008. V rámci tématu publikovali ve sborníku Miroslav Breitfelder, Naděžda Morávková, Tomáš Jílek, Milada Krausová a Karel Řeháček z katedry, jako hosté pak Rainhold Balk, velitel policie Spolkové republiky Německo ve výslužbě, ing. Adolf Rázek z Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu v Praze, Markus Alexander Meinke z regensburšké univerzity a dr. Eugenie von Trützschler z Ilmenau. Německé příspěvky byly otištěny v původním jazyce. Všechny české příspěvky mají buďto anglické či německé resumé, německé příspěvky pak české.^{135]} I přestože svazek č. 24 doznal výrazných modernizačních změn, přestal již

129] Milada KRAUSOVÁ, *O druhdy velikém protivníku pravdy a přijímání z kalicha. Literární prvotina Jany Janusové*, in: tamtéž, s. 73–87.

130] Jana JANUSOVÁ, *Labuť a kalich*, Plzeň 1987.

131] Jan KUMPERA, „*Zmije svírá hrdlo tvoje, železná vlasti má*.“ *Názory a postoje Josefa Františka Smetany – plzeňského vlasteneckého kněze, přírodovědce, historika a básníka*, in: *Dějepis XXIII*, s. 88–101.

132] Naděžda MORÁVKOVÁ, *Hospodářské a sociální dějiny v poválečné plzeňské historiografii*, in: tamtéž, s. 102–118.

133] Eva MUŠKOVÁ, *Přehled a hodnocení diplomových prací se zaměřením na dějiny kultury*, in: tamtéž, s. 119–130.

134] Karel ŘEHÁČEK, *Konec velké války a vznik Československa ve světle památníků okresních četnických velitelství a četnických stanic*, in: tamtéž, s. 131–141.

135] Miroslav BREITFELDER – Naděžda MORÁVKOVÁ (red.), *Dějepis XXIV. Sborník katedry historie*, Plzeň 2011. (Reinhold BALK, *Der Bundesgrenzschutz in der Überwachung der bayerisch-böhmischen Grenze in den*

jako katedrální periodikum vyhovovat i v této podobě. Bylo nutné provést zásadní změnu. V roce 2014 iniciovala Naděžda Morávková transformaci dosavadního zaostávajícího sborníku v moderní odborný časopis. Výkonnou redakcí byl spolu s ní pověřen doc. Jan Kilián. Periodikum začalo vycházet roku 2015 pod názvem *Bohemiae Occidentalis Historica*. Jedná se o recenzovaný odborný časopis s periodicitou dva výtisky za rok a registrovaný Ministerstvem kultury ČR. Bylo mu též přiděleno řádné číslo mezinárodního číselníku pro periodika – ISSN.^{136]} Periodiku byly zřízeny internetové stránky.^{137]} Časopis je zaměřen nejen na region západních Čech a otevřený zejména mladým historikům. Redakční rada a redakční okruh sdružují významné odborníky domácí i ze zahraničí.^{138]} Katedra tak získala důstojného nástupce Čepelákova Sborníku, periodikum, které odpovídá náročným požadavkům kladeným na moderní odborný časopis a může se rovnat obdobným médiím vydávaným ostatními historickými katedrami ve státě.

V roce 2010 založila dr. Morávková v rámci Střediska pro orální historii SOHI při katedře časopis pro orální historii. Periodikum se zaměřuje na orálně historický výzkum a jeho využití zejména v moderní historiografii a didaktice. Od počátku bylo zakladatelům střediska SOHI jasné, že jedním z hlavních cílů střediska je založit solidní, recenzovaný časopis, důstojnou publikační tribunu orální historie, nejen pro potřeby regionu. Nový časopis byl nazván MEMO a je otevřený odborníkům a zájemcům v oboru, a to nejen v rámci České republiky, ale i mimo ni.^{139]} Zejména se snaží zaměřovat na teoretické a metodo-

Jahren 1950–1990 mit Schwerpunkt Grenzschutzabteilung Schwandorf. Spolková ochrana hranic: střežení bavorsko – české hranice v letech 1950–1990 se zaměřením na Útvar ochrany hranic ve Schwandorfu, s. 8–19; Miroslav BREITFELDER, *Roosevelt, Stalin a prehistorie železné opony*, s. 20–29; Tomáš JÍLEK, *Závěrečné vojenské operace americké armády v česko-bavorském pohraničí a jejich úloha v západočeském regionu*, s. 30–35; týž, *Protiprávní praktiky komunistického režimu po únoru 1948 v česko-bavorském příhraničí*, s. 36–41; Milada KRAUSOVÁ, *Hra za oponou – „Drachenstich“ ve Furth im Wald v padesátých letech 20. století a jeho proměny*, s. 42–59; Markus MEINKE, *Eine verpasste Gelegenheit? Der Grenzübergang Höll – Lisková und die Bemühungen um seine Wiedereröffnung. Promeškaná příležitost? Hraniční přechod Höll – Lisková a snaha o jeho znovuotevření*, s. 60–89; Naděžda MORÁVKOVÁ, *Legislativa, administrativa a cestování přes západní hranici za socialismu: možnosti a meze*, s. 90–99; Adolf RÁZEK, *Vznik a proměny Železné opony: Začátky*, s. 100–121; Karel ŘEHÁČEK, *Organizace ostrahy česko-bavorské státní hranice na Plzeňsku od května 1945 do února 1948*, in: tamtéž, s. 122–149; Eugenie von TRÜTZSCHLER, *Die Grenze zwischen Ost und Ost – Die Zusammenarbeit im Geiste der altösterreichischen Biertischideologie und dem preußischen Gehorsamsdrill. Die Bruderstaaten Tschechoslowakische Sozialistische Republik und die Deutsche Demokratische Republik im gesamteuropäischen Kontext (1960–1990). Hranice mezi Východem a Západem – spolupráce v duchu starorakouské pивní ideologie a pruského drilu. ČSSR a NDR – „bratrské státy“ v celoevropském kontextu (1960–1990)*, s. 150–190.

136] Evidence MK ČR pod číslem E 22137. ISBN řady je 2336–7547.

137] <http://fpe.zcu.cz/periodika.html>.

138] Výkonná redakce časopisu *Bohemiae occidentalis historica*: Doc. PhDr. Jan Kilián, Ph.D. (vedoucí a výkonný redaktor) – Katedra historie, FPE ZČU v Plzni; PaedDr. Naděžda Morávková, Ph.D. (zástupce vedoucího redaktora) – Katedra historie, FPE ZČU v Plzni. Redakční rada: Prof. PhDr. Jan Kumpere, CSc. – Katedra historie, FPE ZČU v Plzni, PhDr. Miroslav Breitfelder, Ph.D. – Katedra historie, FPE ZČU v Plzni, PaedDr. Helena Východská – Katedra historie, FPE ZČU v Plzni, Prof. PhDr. Eduard Maur, CSc. – Ústav českých dějin, FF UK Praha, Prof. PhDr. Jaroslav Čechura, CSc. – Ústav českých dějin, FF UK Praha, Doc. PhDr. Martin Holý, Ph.D. – Historický ústav AV ČR Praha, PhDr. Robert Šimůnek, Ph.D. – Historický ústav AV ČR Praha, Mgr. Pavel Kodera, Ph.D. – Národní technické muzeum Praha, PhDr. Oldřich Kortus, Ph.D. Mezinárodní redakční rada (International editorial board): Prof. Dr. Hans Medick – Freie Universität Berlin, ao. Univ.- Prof. Dr. Lothar Höbelt – Institut für Geschichte, Universität Wien, Prof. Dr. Bernd Roeck – Historisches Seminar, Universität Zürich, o. Univ.- Prof. Dr. Helmut Flachenecker, M. A. – Institut für Geschichte, Universität Würzburg, Prof. PhDr. Peter Kónya, Ph.D. – Inštitút histórie, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, Prof. em. Dr. Franz Machilek – Lehrstuhl für Mittelalterliche Geschichte, Universität Bamberg, Prof. Olivier Chaline – Centre d'histoire de l'Europe centrale, Université Paris IV – Sorbonne, Priv.-Doz. Dr. Robert Rebitsch – Institut für Geschichtswissenschaften und Europäische Ethnologie, Universität Innsbruck, Dr. Lucyna Harc – Instytut Historyczny, Uniwersytet Wrocławski.

139] MEMO. *Časopis pro orální historii/Oral History Journal*, 2011 – . ISSN 1804–753X (Print); 1804–7548 (Online),

logické příspěvky, které pomohou budovat a profilovat tvář mladé české orální historie, vítá zajímavé zkušenosti i příklady dobré praxe. Časopis používá český a anglický jazyk. Struktura časopisu vypovídá o jeho záměrech. Názvy jednotlivých rubrik napovídají, že kromě již zmíněné teorie a metodologie orální historie přináší samotné vzpomínky, rozhovory a další materiály osobního charakteru. Podporuje také výzkum v oblasti lidového historického vyprávění, folklóru jako historického pramene a výzkum historických tradic. Jednou z priorit periodika je didaktická aplikace orální historie ve výuce dějepisu a dalších předmětů okruhu Člověk a společnost na základních i středních školách. Zabývá se i metodikou orální historie pro potřeby výuky a vědecké práce v oblasti historie na školách vysokých, popřípadě přímo výukou orální historie jako disciplíny. Přináší zajímavé zprávy z odborných kruhů orální historie u nás i ve světě, zejména zprávy o konferencích a odborných seminářích, upozorňuje na zajímavé knižní tituly, časopisecké články a další publikační výstupy v oboru. Sleduje formou medailonků či rozhovorů významné osobnosti orální historie a představuje je čtenářům, stejně jako jejich aktivity a dílo. Časopis vychází dvakrát ročně a má jak elektronickou internetovou, tak klasickou papírovou formu. Pro redakční práci i působení v širším redakčním okruhu se podařilo získat přední odborníky národní orální historie i světové špičky v oboru.^{140]} Časopis je v rámci republiky unikátní a doposud představuje celonárodní tribunu orální historie. Je od začátku podporován Českou asociací orální historie COHA a Centrem orální historie při Ústavu soudobých dějin Akademie věd České republiky. Obě katedrální periodika mají před sebou slibnou budoucnost. Každé z nich plní v rámci odborného zaměření dvou speciální funkci. Obě se snaží svým charakterem navázat na tradici pečlivé čepelákovské redakce.

The emergence and development of professional journal at the Department of History at the Faculty of Education in Pilsen in the years 1958–2016

Summary

The article deals with the emergence and development of the professional journal of history department at Pilsen Faculty of Education. The periodical was founded in 1958 and its „father“ and chief editor was the Head of the Department prof. Václav Čepelák. Čepelák was an long time experienced editor and held a high professional level of the journal. With the advent of new editorial staff led by prof. Jindřich Vacek, however, were gradually

140] Redakční rada časopisu MEMO: vedoucí: Naděžda Morávková (Západočeská univerzita v Plzni); členové: Joanna Bornat (The Open University, Milton Keynes), Michal Louč, (Fakulta filozofická Univerzity Pardubice), Pavel Mücke (Akademie věd České), Miroslav Vaněk (Akademie věd České republiky), Marie Fritzová (Západočeská univerzita v Plzni). Redakční okruh: Zdeněk Beneš (Karlova univerzita Praha), Joanna Bornat (The Open University, Milton Keynes), Doug Boyd (University of Kentucky Libraries, Lexington, U. S. A.), Ivo Budil (Západočeská univerzita v Plzni), Mónica Patricia Cadenas Erazo (Lima, Peru), Ismail Demirçioğlu (Karadeniz Technical University, Trabzon, Turkey), Panos Dimisianos (Corfu, Greece), Karel Foud (Národní památkový ústav Plzeň), Blažena Gracová (Ostravská univerzita v Ostravě), Albert van Jaarsveld (University of Zululand, KwaDlangezwa, South Africa), Bohumil Jiroušek (Jihočeská univerzita České Budějovice), Jan Kumpere (Západočeská univerzita v Plzni), Pavel Mücke (Akademie věd České republiky), Dana Musilová (Univerzita Hradec Králové), Radikobo Ntsimane (University of KwaZulu-Natal, Pietermaritzburg, South Africa), Nina Pavelčíková (Ostravská univerzita v Ostravě), Jiří Petráš (Jihočeské muzeum České Budějovice), Valeria Rotershteyn (Moscow Economic School, Moscow, Russia), Karel Řeháček (Státní oblastní archiv Plzeň), Michael Sesling (Audio Transcription Center, Boston, U. S. A.), Petra Schindler (Akademie věd České republiky), Ibrahima Thioub (Cheikh Anta Diop University, Dakar), Marta Ulrychová (Západočeská univerzita v Plzni), Pavel Urbášek (Univerzita Palackého Olomouc), Lukáš Valeš (Newton College, Brno), Miroslav Vaněk (Akademie věd České republiky), Bohdan Zilynskyj (Karlova univerzita Praha).

lengthening the time spacing between the numbers and the magazine was losing quality. Neither the beginning of the second half of the eighties and nineties years of the magazine failed to return his level from Čepelák's times. Only since the union no. XXII we can watch some improvement. Periodical was outdated and did not meet the current demands of professional trend. In 2015, the original journal of the Department was replaced by modern trade magazine *Bohemiae Occidentalis Historica*.

SBORNÍK
PEDAGOGICKÉHO INSTITUTU
V PLZNI

MARXISMUS-LENINISMUS
A DĚJEPIS V

Státní pedagogické nakladatelství

Desky 5. svazku katedrálního sborníku, 1963.

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

Fakulta pedagogická

DĚJEPIS XXIII

sborník katedry historie

*Napsán a sestaven k šedesátým narozeninám katedry
1948 – 2008*

Plzeň 2008

Katedrální sborník v době prof. Jílka a prof. Kumpéry.

DROBNOSTI

Cisterciácké proboštství v Bystřici u Kadaně, aneb opatství Grünhain a jeho české kontakty

Petr HLAVÁČEK

Abstract: *The Study is concentrated on the history of the Cistercian Abbey of Grünhain in Saxony and its estates in the kingdom of Bohemia with a center in Bystřice near Kadaň in the Late Middle Ages.*

Key words: Cistercian Order, Bohemian-Saxon Borderland, religious and cultural transfer, Late Middle Ages, Reformation

Kolem roku 1230 bylo v saském Krušnohoří, na rozhraní míšeňské, naumburské a pražské diecéze, založeno v Grünhainu cisterciácké opatství Panny Marie a sv. Mikuláše, jehož državy se záhy rozšířily i do Českého království. Poprvé jsou zmíněny roku 1261, kdy český král Přemysl Otakar II. daroval mnichům část nově založené vsi Verněřov u Kadaně a jejich český majetek zároveň vzal pod svou královskou ochranu. Toto pronikání grūnhainských cisterciáků na Kadaňsko mělo pro české panovníky především strategický význam. Na česko-míšeňské hranici vznikala církevní doména loajální českým králům, která měla kontrolu nad důležitým Přísečnickým průsmykem v Krušnohoří, a tím i nad částí obchodní a vojenské komunikace vedoucí z Míšeňska přes Kadaň a Žatec na Prahu. Nado krušnohorská ves Schlettau (Slatina), představující zájmovou oblast opatství Grünhain, náležela tehdy z církevně-správního hlediska k pražskému (arci)biskupství. I proto český král očekával ze strany grūnhainských mnichů politickou podporu pro své angažmá v sasko-míšeňské oblasti a církevně-politickou konsolidaci v zóně dotyku přemyslovských a Wettinských mocenských zájmů. Královské město Kadaň s Kadaňským hradem, v němž sídlil královský purkrabí jakožto správce Žateckého kraje, resp. Kadaňské župy, se během panování Václava II. stalo významným diplomatickým ohniskem, a sám král zde prokazatelně pobýval v letech 1287, 1295 a 1297. Snad pobýval v Kadani i na jaře 1296, neboť v dubnu téhož roku je doloženo jeho setkání s římským králem Adolfem Nassavským právě ve zdech grūnhainského opatství.¹⁾ Naopak opati z Grünhainu se občas vyskytují přímo v Kadani jako svědci na listinách městské kanceláře. Když například kadaňský rychtář Mikuláš rozhodl roku 1302 v jakémsi majetkovém sporu cisterciáckého opatství Waldsassen, spolupečetníky této listiny byli též opati Johannes z Grünhainu a Gerwicus z Oseka.²⁾ Privilegia a právní exempce grūnhainským cisterciákům udělil či potvrdil jak Václav II. (1299), tak později též Jan Lucemburský (1311), Karel IV. (1350), Zikmund Lucemburský (1417) a naposledy i Ferdinand I. Habsburský (1527).³⁾

1) Manfred RICHTER, *Das Königstreffen bei Grünhain im April 1296*, in: Hans-Jürgen Beier (ed.), *Sächsisch-Böhmische Erzgebirgsstudien*, Langenweissbach 2014, s. 51–95.

2) Josef EMLER (ed.), *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II. (1253–1310)*, Pragae 1882, s. 1207 (n. 2762).

3) Z rozsáhlé literatury k dějinám opatství Grünhain upozorňují alespoň na základní pojednání: Emil HERZOG, *Geschichte des Klosters Grünhain*, in: *Archiv für die sächsische Geschichte* 7, 1869, s. 60–96; Wilhelm ENGEL, *Kaiser Sigismunds Privileg für das Kloster Grünhain*, in: *Neues Archiv für sächsische Geschichte und Altertumskunde* 48, 1927, s. 295–301; Martin MÁRKER, *Das Zisterzienserkloster Grünhain im Erzgebirge (1236–1536)*, Frankfurt am Main 1968; Uwe FRIEDMANN, *Das Zisterzienserkloster Grünhain. Die wirtschaftliche Tätigkeit unter besonderer Berücksichtigung des nichtagrarischen Bereichs*, in: Winfried Schich (ed.), *Zisterziensische Klosterwirtschaft zwischen Ostsee und Erzgebirge – Studien zu Klöstern in Vorpommern, zu Himmelpfort in Brandenburg und Grünhain in Sachsen*, Berlin 2004, s. 301–406; Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142–1420. Kláštery na hranicích a za hranicemi Čech*, Praha 2009, s. 206–217.

České državy cisterciáckého opatství Grünhainu se nacházely na Kadaňsku a Žatecku, přičemž jejich správní centrum bylo v dnes již zaniklé Bystřici u Kadaně, která se uvádí jako jeho majetek již od roku 1299. Nové klášterní panství se postupně zvětšovalo přikupováním dalších vsí, ovšem výrazně si konkurovalo se zdejší državou cisterciáckého opatství Waldsassen v dnešní Horní Falci. Opatství Waldsassen proniklo majetkově do kraje mezi Kadaní a Žatcem již roku 1165, a to díky štědré donaci českého krále Vladislava I. Waldsassenští mniši se dokonce v letech 1192 až 1198 neúspěšně pokoušeli o založení dceřiného kláštera v Mašřově u Kadaně. Ačkoliv svůj klášter nakonec přesunuli do Oseku u Teplic, i nadále drželi na Kadaňsku řadu vesnic. Teprve v roce 1341 je zadlužené opatství Waldsassen prodalo grūnhainskému opatovi, což následně potvrdil i český král Jan Lucemburský.⁴⁾ Jen na okraj připomeňme, že právě cisterciáctví mniši budovali v okolí Kadaně vinohrady a zasloužili se tak o slávu středověkého kadaňského vinařství.⁵⁾

Přesnější popis české državy cisterciáckého opatství Grünhain máme sice až z roku 1533, víme ovšem, že už od přelomu 13. a 14. století zahrnovala území mezi panstvím Hasištejn-Schlettau a královskými městy Kadaní a Žatcem na levém břehu Ohře. Její jádro tvořily především vesnice Verněřov, Bystřice, Přezetice, Tušimice a dvůr v Milžanech. V každé vsi působil jakožto správce jeden z mnichů grūnhainské řeholní komunity, označovaný jako „hofmistr“. Jeden z těchto hofmistrů býval vždy knězem a dohlížel na ty kostely, k nimž mělo opatství Grünhain patronátní právo. Vrchní pravomoc nad grūnhainskou državou na Kadaňsku měl ovšem hofmistr v Bystřici u Kadaně, správce tamějšího klášterního dvora. Býval též titulován jako probošt a Bystřice byla uváděna jako proboštské opatství Grünhain, přičemž tento bystřický hofmistr (probošt) je poprvé zmiňován roku 1350 v listině Karla IV. Ke klášternímu dvoru v Bystřici u Kadaně náležely kromě polností i vinice. Roku 1413 koupilo opatství od pánů z Schönburgu i městečko Schlettau (Slatina) na saské straně Krušných hor, kde byl vybudován dvůr sloužící jako skladiště pro zboží, především dobytek a obilí, přepravované z českého Kadaňska. V letech 1453 až 1457 bylo cisterciácké opatství Grünhain ve sporech s Mikulášem II. Hasištejnským z Lobkowicz, který si uzurpoval pravomoc nad jeho poddanými v Bystřici, Verněřově a Brančích. Grünhainští mniši udržovali naopak dobré vztahy s českými utrakvisty a králem Jiřím z Poděbrad, a proto byli v letech 1468 až 1469 v papežské klatbě a ve svých farních kostelech Nanebevzetí Panny Marie v Bystřici a sv. Michaela v Tušimicích u Kadaně nesměli z toho důvodu vysluhovat svátosti.⁶⁾ Dobou největšího rozkvětu jejich panství na Kadaňsku byl přelom 15. a 16. století, kdy byl vzdělaný grūnhainský opat Paulus Morgenstern (†1507) v přátelských vztazích s humanistou Bohuslavem Hasištejnským z Lobkowicz (†1510), sídlícím na hradě Hasištejně u Kadaně.⁷⁾

4) Petr HLAVÁČEK, *Državy cisterciáckého opatství Grünhain na Kadaňsku*, in: Památky, příroda, život. Vlastivědný čtvrtletník Chomutovska a Kadaňska 41, č. 1, 2009, s. 17–21 (tento článek, který ovšem vyšel bez poznámkového aparátu, představuje základ této studie, zásadně přepracované a doplněné o další informace z písemných pramenů a recentní literatury).

5) Srovnej Petr HLAVÁČEK, *Vinařství na Kadaňsku ve středověku a raném novověku*, in: Jan Kilián (ed.), *Trpké býti zdá se? Víno a vinařství v českých zemích ve středověku a raném novověku*, Mělník 2009, s. 80–86.

6) K tomu souhrnně Thomas WESTPHALEN, *Neue Untersuchungen im Kloster Grünhain*, in: Martina Schattkowsky – André Thieme (ed.), *Altzelle. Zisterzienserabtei in Mitteldeutschland und Hauskloster der Wettiner*, Leipzig 2002, s. 367–374; Susanne RUF, *Zur Rekonstruktion der Klosterkirche von Grünhain im Erzgebirge*, in: Rolf Bärenfänger (ed.), *Zisterzienser im Norden: Neue Forschungen zur Klosterarchäologie*, Rahden/Westf. 2007, s. 177–184; Ivonne BURGHARDT – Rengert ELBURG, *Bergbauliche Unternehmungen des Zisterzienserklosters Grünhain (Erzgebirge) im 13. und 14. Jahrhundert – Quellenkritische Untersuchungen und archäologische Prospektionen*, in: Susanne Kubenz – Regina Smolnik (ed.), *ArchaeoMontan 2014. Ergebnisse und Perspektiven*, Dresden 2014, s. 267–280.

7) Srovnej Petr HLAVÁČEK, *Das Annaberger Land als Schnittpunkt reformatorischer Bestrebungen. Zu konfessionellen Beziehungen im böhmisch-sächsischen Erzgebirge im Reformationszeitalter*, in: Bernd Stephan – Martin Lamge (ed.), *Wortwechsel. Das Kolloquium zum 475. Geburtstag der Evangelisch-Lutherischen Landeskirche*

Opatství Grünhain vlastnilo i rozsáhlou klášterní knihovnu, z níž se malá část dochovala do dnešních časů, a to včetně rukopisných svazků ze 13. a 14. století, často velkolepě iluminovaných. V souboru latinských kázání z první poloviny 15. století se též nalézají české glosy, totiž české překlady latinských modliteb, například andělského pozdravení „Zdrávas Maria“. Jsou tak mimo jiné výmluvným dokladem pastorační činnosti cisterciáckých mnichů v česko-jazyčném venkovském zázemí královského města Kadaně.^{8]}

Pozoruhodné informace o kontaktech opatství Grünhain s Kadaní a Kadaňskem se skrývají v kadaňských městských písemnostech, konkrétně v testamentech zdejších měšťanů z let 1465 až 1522.^{9]} V těchto posledních pořízeních bylo štedře pamatováno jak na farní kostely rozsáhlého kadaňského děkanátu, které byly pod patronátem grünhainských cisterciáků, tak přímo i na opatství Grünhain. Například roku 1478 odkázal měšťan Steffan Melczer tamějším mnichům pět kop grošů na vystrojení slavnostní hostiny. Ze zbylých peněz měl být zakoupen kožich mnichu Gregorioví, Melczerovu synovci.^{10]} Roku 1483 odkázal Hannß Placzer deset zlatých svému synu Jacobovi, mnichovi v Grünhainu, a k tomu pacifikál (ostatkový kříž) a velkou cínovou konvici. Z uvedené sumy si měl Jacob pořídit i novou kutnu.^{11]} Podobně roku 1486 poukazuje Enderle Melczer z Kadaně svému synu Philippovi, jenž byl grünhainským mnichem, celkem dvacet kop míšeňských grošů.^{12]} Další člen kadaňské rodiny Melczerů, totiž Wenczel Melczer, pamatoval roku 1491 na grünhainské opatství deseti kopami míšeňských grošů, aby mniši každoročně a navěky drželi za něj a jeho rodinu zádušní mše.^{13]} Měšťan Jörg Seydel odkázal roku 1500 mnichu Casparovi z Grünhainu stříbrnou patenu a řetěz.^{14]} A podobně Janko Melczer pamatoval v roce 1504 na svého syna Dominika, řeholníka v témže klášteře, obrovskou sumou padesáti kop míšeňských grošů^{15]} a měšťanka Katherina Kramerová odkázala roku 1505 tamějšímu mnichu Nigklaßu Salmonovi dokonce postel i s ložním prádlem.^{16]} Svrchu

Sachsens in Annaberg-Buchholz (Tagungsband), Annaberg 2015, s. 62–73; Petr HLAVÁČEK, *Respublica Christiana aneb spiritualita a církevně-politické představy Bohuslava Hasištejnského z Lobkowicz*, in: Sborník Národního muzea v Praze. Řada C – literární historie (= Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic a kultura jeho doby), 2007, 52, 1–4, s. 5–7; Petr HLAVÁČEK, *Die Eliten Nordwestböhmens in der kirchenpolitischen und theologischen Interaktion mit sächsischen Universitäten der Reformationszeit*, in: Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis XLIX, Fasc. 2, 2009, Praha 2010, s. 151–154.

8] Manfred RICHTER, *Reste der Grünhainer Klosterbibliothek*, in: Günter Hummel (ed.), *Kloster Grünhain – Klosterbibliothek – Visitationsakten* (=Der kleine sakrale Kunstführer 10 – Beiheft 3), Altenburg 2007, s. 1–7. Srovnej Herbert KOCH, *Die Klosterbücherei Grünhain*, in: Cistercienser Chronik 80, 1973, s. 117–122.

9] Petr HLAVÁČEK, *Architektura, mobiliář a paramenta sakrálních objektů na Kadaňsku ve světle testamentů kadaňských měšťanů (1465–1522)*, in: Ústecký sborník historický 2004 (=Gotické umění a jeho historické souvislosti III.), s. 157–194. Srovnej Petr HLAVÁČEK, *Kadaň mezi středověkem a novověkem. Deset kapitol z kulturních a náboženských dějin severozápadních Čech*, Ústí nad Labem 2005.

10] Státní okresní archiv v Kadaní, fond: Archiv města Kadaně, kniha č. 567a – Kadaňská městská kniha 1465–1522 (dále jen KMK), fol. 405v–406r: „Item 5 ß gr. gein Grünheyem also vnder Bruderschaft mit denselben Bruder daselbst hat, das man In ein Conviuium davon machen sol den Brüdern allen vnd von der vbermaß Gregorio seins Bruders Sone einen pellec darvon kauffen.“

11] KMK, fol. 419r: „Item er hat gemeldet, das er 10 gulden pares geldes vor augen hab, dy schickt er Jacob seinem Sone czu Grünheyem, darczu ein Pacifical vnd ein grosse czinene kanel czu seiner notdorft, Cappen vnd andere notdorft...“

12] KMK, fol. fol. 430v: „Item er schickt zum ersten Philippo seinem Sone, der czu Grünheyem im Closter ist, 20 ß swertgr.“

13] KMK, fol. 440r: „In sulcher form das sy gein Grünheyem süllen 10 ß swertgeldes den Brüdern in das Closter geben, darvmb süllen sy Im alle Jar Jerlich ein begengniß halden vnd sein, vnd seins Geschlechtes ewichlich gedenken.“

14] KMK, fol. 467r: „Item sein Silberen Patem schickt er Herren Caspar czu Grünheyem mitsampt der keten.“

15] KMK, fol. 475r: „...so schickt er seyнем Sonn Dominicus yns kloster Grünhaym 50 ß nach Schwertgelde.“

16] KMK, fol. 479r: „Item dem Here Nigklaß Salmon vonn Grünhaym schigkt sy 1 pet mit 2 czichenn, vnd 1

uváděné odkazy dokazují mimo jiné úzkou provázanost kadaňské měšťanské rodiny Melczerů s cisterciáckým opatstvím Grünhain, přičemž někteří příslušníci této rodiny byli dokonce členy tamější řeholní komunity.

Velmi často se v testamentech objevuje také farní kostel Panny Marie v Bystřici u Kadaně, k němuž drželo patronát právě opatství Grünhain. Největší intenzitou odkazů ve prospěch tohoto bystrického kostela se vyznačovala léta 1467 až 1512, kdy na zaopatření jeho oprav pamatovalo takřka čtyřicet testamentů. Měšťanka Katherina Schabhornová odkázala roku 1473 šest kop grošů, a to výslovně na stavbu sakristie.¹⁷⁾ Ostatní zápisy jsou pak již spíše obecné.¹⁸⁾

Zevrubněji jsme však informováni o mobiliáři. Již roku 1466 odkázala kostelu svůj pás měšťanka Anna, zvaná „die Alde Francziskin“. Jednalo se o kovový, patrně stříbrný pás, z něhož měl její příbuzný Motl nechat zhotovit mešní kalich.¹⁹⁾ Téhož roku ustanovila ve své závěti Agnes, matka Fenczela Ssmida, aby polovinou jejího závoje byl obdáván bystrický farní kostel.²⁰⁾ Ve stejné době se pravděpodobně plánovalo pořízení nových varhan, neboť měšťanka Anna Sponmülnerová na ně ve svém testamentu z roku 1469 pamatuje jednou kopou grošů.²¹⁾ Následovaly i další drobné dary. Například roku 1483 odkazuje Dorothea, manželka Mathese Knapena, pět cínových mís a dvě cínové konvičky na svícny pro bystrický mariánský kostel.²²⁾ V téže roce odkazoval kopu grošů tomuto kostelu i kadaňský měšťan Hans Huter.²³⁾ Roku 1506 jsou v testamentu paní Margarethy, ženy Hannese Lorencze z Milžan, uváděny dvě kopy na nový kostelní zvon.²⁴⁾ Podobně roku 1507 odkázala kostelu svůj zlatý prsten jiná Dorothea, dcera měšťana Barschinna z Vinař.²⁵⁾ Farní kostel v Bystřici měl vedle hlavního mariánského oltáře ještě několik oltářů bočních, jak nám dosvědčuje testament Margarethy Fischerové, jež roku 1488 odkázala kopu grošů na vosk pro osvětlení oltářů.²⁶⁾ K hlavnímu oltáři se váže zajímavá zpráva z testamentu Margarethy Schönhoferové. Ta roku 1504 nechala sepsat svou poslední vůli, z níž vyplývá, že kdysi zapůjčila farnímu kostelu v Bystřici svůj perlový věnec, jímž byla ozdobena socha či obraz Panny Marie na hlavním oltáři. Měšťanka si v testamentu vymínila, aby tam tato drahocennost zůstala na věčné časy a ani cisterciáci jakožto patroni kostela neměli mít právo onen věnec odstranit či jinak použít.²⁷⁾ Skrovná zmínka o paramentech je

küssenn, 1 tuch mit 2 pletterenn.“

17) KMK, fol. 389r: „6 ß groschen gein Wistricz czum gepewde der kirchen als verr sy die grosser pawen werden ader ein Sacristen machen.“

18) Např. Margaretha Langhanšová (1467) odkazuje 1 zlatý „czu vsner liben frawen gein Wistricz“ (KMK, fol. 372v), Mathes Swalb (1474) 1 kopu grošů (KMK, fol. 391v), Steffan Melczer (1478) 3 kopy grošů (KMK, fol. 405v–406r), Jörg, syn Thömela Tuchmachera (1483) celkem 5 kop grošů (KMK, fol. 421r), Enderle Melczer daruje roku 1486 kostelu či přesněji tamějšímu faráři tři včelí úly (KMK, fol. 430v–431r), Hannß Czot zvaný Grenicz (1495) odkazuje 3 kopy grošů „gein Wistricz ... czum gepewde der kirchen“ (KMK, fol. 456r), Endres Forber (1496) 4 kopy grošů (KMK, fol. 459r), Katherina, žena Jacoffa Kaldenhöfera z Milžan (1498), 5 kop grošů „czu kirchenpaw“ (KMK, fol. 464r), Jörg Seydel (1500) rovných 6 zlatých (KMK, fol. 467r) a Wenczel Schtahel (1503) sumu 7 kop grošů (KMK, fol. 472r).

19) KMK, fol. 366r: „Item die gürtel schickt sie zcu eynem kelich gein Wistrycz ..., vnd den kelich sol Motl laßen machen als sie ym gebrawt vnd gelaubt.“

20) KMK, fol. 369r: „Item yren sslayer sol man enczwey ssneiden, die helft gein Wistricz...“ Druhá polovina měla přijít do minoritského kláštera sv. Michaela v Kadani.

21) KMK, fol. 377r: „Item ein Schock gr. czu der Orgel gein Wistricz.“

22) KMK, fol. 377r.

23) KMK, fol. 421v.

24) KMK, fol. 486r: „2 ß gr. zw Wistricz zw eyner glogkenn.“

25) KMK, fol. 325r: „kegenn Wistricz zw vsner libenn frawenn eynenn guldenn Ringk.“

26) KMK, fol. 435v: „Item 1 ß gr. gein Wistricz auch czu wachs altaria beleuchten.“

27) KMK, fol. 474v: „Item Sy hat gemelt wy daß Sy vndd ir herr Saliger eynem perlenn krancz habenn gelihenn

v testamentu Nicklase Kanlera zvaného Töpferrickel, který pochází z roku 1497 a v němž je pamatováno vysokou sumou deseti kop míšeňských grošů na mešní roucho.²⁸¹

Z testamentů se ovšem dozvídáme i další pozoruhodnou skutečnost. V nevelké víšce Bystřici, ležící v bezprostřední blízkosti královského města Kadaně, se totiž nacházel ještě druhý kostel. Zsvěcen byl sv. Bartoloměji a k jeho vybudování došlo někdy během sedmdesátých let 15. století, přičemž grūnhainským cisterciákům sloužil jakožto kostel proboštský. Roku 1479 musela být stavba takřka dokončená, neboť měšťanka Elizabeth Stropachová odkazovala sedm kop grošů k deskovému obrazu do kostela, pro nějž měla být vyřezána socha patrona tohoto nového chrámu, totiž sv. Bartoloměje.²⁹¹ Z let 1479 až 1497 je zaznamenáno hned sedm testamentů, v nichž se pamatuje na tento druhý a poněkud zapomenutý bystrický kostel.³⁰¹ Asi nejzajímavější z nich je ten od Hanße Lorencze z Milžan, sepsaný roku 1489 nebo 1490. Jmenovaný kadaňský měšťan poukazuje kostelu sumu dvaceti kop grošů a dalších šest kop vyhrazuje pro pořízení nového zvonu, neboť kostel dosud žádný neměl.³¹¹ Z testamentů kadaňských měšťanů tak jasně vyplývá, že kolem roku 1500 stavební aktivity opatství Grūnhain v Bystřici u Kadaně vrcholily a o významu bystrického proboštsví pak výmluvně svědčí existence hned dvou chrámů v této příměstské kadaňské lokalitě. Zatímco farní kostel Panny Marie zanikl až v roce 1968 (spolu s celou vesnicí) a je tudíž dobře lokalizován a dokumentován, o umístění kostela sv. Bartoloměje v bystrické topografii, stejně jako o době jeho zániku nevíme bohužel nic.

Konec českého panství grūnhainských cisterciáků však nastal záhy, a to s počátkem mohutného teologického, intelektuálního a církevně-politického úderu evropských reformací.³²¹ Mniši aktivně podporovali reformu církve, přičemž jejich opatství zaniklo v letech 1533 až 1536, když se komunita postupně připojovala k wittenberské reformaci, tj. k luterství. Roku 1536 se prohlásil luteránem i grūnhainský opat Johannes Göpfert (†1548). Do Kadaně se tehdy uchýlili cisterciáctví mniši Georg a jeho rodný bratr Hans, univerzitní bakalář, oba původem z kadaňských měšťanských rodin (v Grūnhainu jsou doloženi od roku 1517), stejně jako Balthasar Bichlink z Vejprtu, který po útěku z Grūnhainu

kenn Wistricz derdo schtehet auff dem Marie pilde auff dem Altar so got vber Sy gepaut, so sol der selbige krancz danssenn pleybenn auff dem pilde vnd dy kirchen veter sollenn denn nicht abnemenn nach zw fallenn nach zw anderenn dingenn geprauchenn, sonder er sol zw ewigenn Zceythenn also auff dem pilde pleybenn...“

28) KMK, fol. 462r: Kadaňský johanitský komtur Laurencius od farního kostela Panny Marie mu byl dlužen 4 kopy míšeňských grošů. Z této sumy a dalších (např. kopa od Merteina Paßlera) odkázal „10 swertschock czu einem Meßgewandt gein Wistricz czu vnnser lieben frawen.“ Mimo to se z jeho pozůstalosti měl během roku po jeho smrti každou neděli vydávat jeden bílý groš chudým lidem na chléb.

29) KMK, fol. 409v: „Item 7 ß gr. czu eyner tafel gein wystricz In sand bartholomeus kirchen, dahin sol man sand bartholomeus gesniczt bilde sewberlich machen.“

30) Nickel Demus (1481): „Item er schickt czum Ersten 4 ß gr. czu sand Bartholomeus kirchen czu Wistricz czum gepewde derselben kirchen.“ (KMK, fol. 414r); Jörg Seifrid (1483): „Item gein Wistricz czu sand Bartholomeß kirchen, warczu man es am pesten erkennet 4 ß gr.“ (KMK, fol. 420v); Cristof Zeifrid (1483): „Item 2 ß gr. czu sand Bartholomeß kirchen gein Wistricz.“ (KMK, fol. 420v); Jörg, syn Thömela Tuchmachera (1483): „Item 5 ß gr. gein Wistricz czum gepewd vnd 3 ß gr. czu sand Bartholomeß daselbst.“ (KMK, fol. 421r); Wenczel Pestel (1497): „Item aber 3 ß gr. gein Wistricz czum gepewde.“ (KMK, fol. 461v).

31) KMK, fol. 437r: „Item 20 ß gr. czu sand Bartholomeß kirchen czu wistricz vnd darczu 6 ß gr. auch czu derselben kirchen czu einer glocken also als sust keine glocke dar Inne ist...“ In margine je ještě soudobá poznámka, že jeho matka má dorovnat sumu pro pořízení zvonu: „4 ß 18 gr. czu sand Bartholomeß kirchen, so hat dy Mutter an den 5 ß 3 ß gr. verricht czu der glocken gein Wistricz.“

32) K církevně-politické situaci v česko-saském hraničním prostoru: Petr HLAVÁČEK, *Catholics, Utraquists and Lutherans in Northwestern Bohemia, or Public Space as a Medium for Declaring Confessional Identity*, in: Milena Bartlová – Michal Šroněk (ed.), *Communication in European Reformation. Artistic and other Media in Central Europe 1380–1620*, Prague 2007, s. 279–297; Petr HLAVÁČEK, *Der böhmisch-sächsische Grenzraum im Spätmittelalter und in der Frühneuzeit zwischen Integration und Desintegration*, in: Miloš Řezník (ed.), *Grenzraum und Transfer. Perspektiven der Geschichtswissenschaft in Sachsen und Tschechien (= Chemnitzer Europastudien 5)*, Berlin 2007, s. 83–94.

žil nějaký čas mezi františkány v saském Annabergu a roku 1540 našel útočiště u kadaňských františkánů-observantů v klášteře Čtrnácti sv. Pomocníků.^{33]} O opuštěné grünhainské državy na Kadaňsku se záhy rozhořel spor mezi českým (a římským) králem Ferdinandem I. Habsburským a saským kurfiřtem Johannem Friedrichem. Český panovník dal tehdy vsi Bystřice, Vernéřov, Tušimice, Přezetice, Milžany, Čermníky, Nechranice, Holetice a Dětenice do zástavy hraběti Albrechtu Šlikovi, kadaňskému hejtmanu, a jejich obyvatelům zakázal holdovat saskému kurfiřtu jakožto svému domnělému pánu. Teprve roku 1549 bylo tzv. Pražskou smlouvou definitivně rozhodnuto, že vlastníkem někdejší klášterní državy je výlučně český král, čímž bylo ono takřka tři století trvajících pouto mezi Grünhainem a Kadaňskem formálně rozvázáno.^{34]}

The Cistercian provostry of Bystřice near Kadaň, or Abbey of Grünhain and its contacts in Bohemia

Summary

The Abbey was founded about 1230 and its estates in the kingdom of Bohemia were first mentioned in 1261. The center of the Cistercian property was in the vicinity of the royal town of Kadaň in northwestern Bohemia. By 1350 Bystřice near Kadaň was the residence of the Cistercian provost who administered the assets of the Abbey of Grünhain. The Abbey played an important role in the religious and cultural exchange in the Bohemian-Saxon Borderlands in the Middle Ages. The monks of Grünhain supported the Wittenberg Reformation and the abbey was subsequently abolished in 1533.

33] Adam Daniel RICHTER, *Chronica der im Meißnischen OberErtzGebürge gelegenen freyen BergStadt Annaberg*, I. Theil, Annaberg 1746, s. 51–52; Moritz SPIEß, *Rückblicke auf Annabergs und seiner Umgebungen Vorzeit* (Heft V.), Annaberg 1859, s. 237–238; srovnej Petr HLAVÁČEK, *Nový Jeruzalém? Příběh františkánského kláštera Čtrnácti sv. Pomocníků v Kadani*, Kadaň 2013, s. 24.

34] Franz Josef STOCKLÖW, *Das Buch der Heimat. Der Bezirk Kaaden in seiner Gegenwart und Vergangenheit I. (Allgemeiner Theil)*, Kaaden 1890, s. 99, 302. Srovnej Nikolaus KILLICHES, *Gründung, Reichtum und Auflösung des Klosters Grünhain zwischen 1236 bis 1536*, in: Glückauf 112, 2001, s. 61–63.

Řád nebo labyrint Labyrintu?

Viktor Viktora

Abstract: *The study deals with Labyrinth of the World and Paradise of the Heart by Jan Amos Comenius, with its semantic meaning and with the stylistic point of view, the phonetic instrumentation and vowel chains.*

Key words: J. A. Comenius, labyrinth, circulus vitiosus, phonetic instrumentation, vowel chains

Jan Amos Komenský, životní průvodce a erbovní osobnost badatelské orientace jubilanta, jemuž je toto číslo časopisu věnováno, se v roce 1992 dočkal své další biografické monografie. Jejím autorem byl sám Jan Kumpera.^{1]} Název podtitulu knihy – Poutník na rozhraní věků – tohoto nedostižného evropského myslitele a polyhistora přesně řadí do neurčitých souřadnic. Pozdní humanismus – manýrismus – rané baroko, to vše Komenského charakterizuje a poznamenává, ale nepřispívá k jeho pevnému vřazení. Poutník odsouzený k téměř nekonečné pouti po Evropě během svého života, prodírající se prostorem světa, nenasytností lidského ducha i nekonečností díla Stvořitele hledá všude poznání, interpretaci a systém. V nich se orientuje i tápe, je tedy v podstatě nezařaditelný podle obvyklých lidských kritérií. Za těchto okolností vytvořil dokonalý, pevný, přehledný, ucelený, racionální, vnitřně strukturovaný systém pedagogického *světa* a rozlehlý, univerzální, nedokončený *labyrint* pansofie budící bezmeznou úctu k síle ducha i fantazie tvůrčových představ. Pedagogika a pansofie jsou dva základní vrcholy Komenského díla, kolem nichž se rozkládá lidský i učenecký odkaz této osobnosti. Několik uvedených protikladů – *přesné* zařazení do *neurčitých* souřadnic, *orientující se i tápající* poutník, *racionální systém* jeho myšlení i *fantazie představ, rozum i víra, lidský duch i Stvořitel* vrcholí v sousloví *labyrint světa*.

Ano, Labyrint světa a ráj srdce, „vrcholné Komenského literárně umělecké dílo řazené mezi tzv. útěšné spisy“, „není jen vrcholnou ukázkou [...] jazykového mistrovství a strhujícího literárního talentu, ale též vyjádřením hluboké kritiky společenských nedostatků“.^{2]} Počátek „rozhraní věků“ je v českém kulturním prostředí spojován s dobou vlády Rudolfa II. Praha Golema, mandragor, homunkulů, tajů židovské čtvrti, Praha alchymistů, astrologů i chiromantů, Praha lékařů, matematiků, astronomů i univerzitních učenců, Praha turbulencí politického i věroučného vývoje, jež byly podněcovány řadou vzájemně protikladně orientovaných šlechtických i měšťanských kruhů, ale jež byly stejným způsobem onou turbulencí samy zasahovány – tedy tato Praha vytvářela jedinečné vnitřně rozeklané ovzduší pro vědu, její deformaci i široký prostor jak pro uměleckou fantazii, tak pro fantasmagorii.

Jenže život, víra a vědecký zájem poutníka přelomu věků nebyly formovány Prahou. Je formovalo prostředí německých protestantských univerzit a jejich vědeckých osobností. Šlo o akademii v Herbordu (1611–1613) s Johannešem Piscatorem-Fischerem a Johannem Heinricchem Alstedem a o Heidelberg (1613–1614) s Davidem Pareem. Podle reálné domněnky Jana Skutila^{3]} byl půdorys města v Labyrintu světa inspirován právě

1] Jan KUMPERA, *Jan Amos Komenský. Poutník na rozhraní věků*, Ostrava 1992.

2] Tamtéž, s. 256, 47.

3] Jan SKUTIL, *Analýza struktury Komenského dialektiky v Labyrintu světa*, *Studia Comeniana et historica* 13,

Herbornem. V tomto univerzitním ovzduší se ještě neztrácela vidina spojeného evangelického světa vítězně čelícího protireformační agresivitě. Po návratu poutníka domů ovšem následovaly politické zvraty, vzrůstající nejistota, krvavé pobělohorské účtování, děsivé také svou důsledností. Tak byla výrazně modelována podoba světa pozbývajícího jistotu, nořícího se do beznaděje života, poznání i perspektiv. Stále více sílila představa bezmoci, bloudění, labyrintu.

V představě labyrintu, v typickém evropském manýristickém tématu, neuvěřitelně prolínají kontrasty a nad jejich spleť se klene oblouk spásy a pravdy. Německý romanopisec, respektovaný redaktor *Kölnische Zeitung*, disertant Ernsta Roberta Curtia, Gustav René Hocke (1908–1985) analyzoval a obsáhle citoval španělského teologa, spisovatele i vizionáře Baltasara Graciána (1601–1658), jenž se labyrintům téměř upsal. Citoval: „Celý vesmír se skládá z protikladů a jeho souladnost sestává z neshod.“⁴¹ Madrid v románu *Nelítostný soudce* (1651–1657) je obrovským labyrintem, připomíná Minotaurovo dílo, Babylon, špinavou Paříž, morem stížený Londýn. Komenský ho však předešel. Německý spisovatel a Graciánův překladatel Daniel Casper von Lohenstein (1635–1683) nad labyrint umístí naps: „Jak se mýlíte, smrtelníci, majíce bludiště za bludnou cestu, která vás má jen zmást. [...] Kdo však bloudí bludištěm rozumně, najde cestu spásy a pravdy.“⁴⁵ G. R. Hocke vidí dominanci představ labyrintů ve starověku, v 16. a 17. století a ve století 19. a 20. Zásadní místo připisuje J. A. Komenskému a jeho *Labyrint* řadí k literárním vrcholům labyrintů 17. století.

Labyrint bychom mohli považovat za jistou metaforu prolínající racionality a iracionality světa, jeho zřetelnosti a záhadnosti, ale nikoli jen hrůzy a beznaděje. I v něm lze dospět cestou zákrutů a překážek ke středu, k jádru poznání. Svě síly v něm spojují chaos a řád, skepse a naděje. Také u J. A. Komenského najdeme napětí mezi chaosem a řádem, skepsí a nadějí. Město – labyrint *Labyrintu světa* je přehledné, jeho půdorys odpovídá dobovým urbanistickým představám, ulice bez zákrutů a slepého vyústění netonou v temnotě. Vše je v nich logicky utříděno. Není tu prostor pro nástrahy, nehrozí nebezpečí přepadení. Autor se nezmiňuje o nepořádku ani o hygienických problémech. Město nebudí úděs nebezpečnými zákoutími, nebudí nejistotu ani zmatek. Poutník v něm nebloudí ani netěká. Dokonce dvě dominující stavby jsou sídlem Štěstí (Fortuny) a Moudrosti.

Proč je označováno jako labyrint? U Komenského nejde o bloudění v nepřehledném, tajuplném, nevypočitatelném prostoru. Poutník není ohrožován děsivými bytostmi ani nadpřirozenými jevy. Ponechme stranou průvodce nasazující na poutníkův obličej uzdičku a brýle mámení. Tyto dva artefakty mají další smysl. Setkáváme se zde s variantou nasazené masky. Ona prostředkuje styk světa a labyrintu, poznání a omylu. Osobnost pod maskou si zachovává vnitřní integritu i vědomí prostoru, kam patří, ale podobou se řadí do prostoru kontroverzního. Jde o to, zda si uvědomí, kam patří, s kterým z obou prostorů se bude identifikovat. Přitom svět labyrintu nemusí zastupovat jen představu bloudění a zmatku. Bloudit se dá i ve zdánlivě přehledném, ale o to více deformovaném prostoru. Identifikace s maskou tu znamená destrukci lidské bytosti. Poutník *Labyrintu* se této destrukci brání, demaskovaný svět ho však vrací do světa reálného a ten spolu s labyrintem pak poutníkovi splývá do bludného kruhu. *Circulus vitiosus* je ovšem téměř podobný labyrintu, až na to, že z něho ani v něm nelze nalézt východisko. Ale poutník *Labyrintu* se nedostává do bezvýchodné situace, protože nespolečá jen na svůj rozum a poznání. Nastupuje víra, ta

č. 24, 1983, s. 151–157.

4] Gustav René HOCKE, *Svět jako labyrint. Manýrismus v literatuře*, Praha 2001, s. 136.

5] Tamtéž, s. 136.

dovádí k jistotě, kterou tlumočí Kristus: „Neboj se, můj milý, já s tebou jsem, tvůj Vykupitel [...] Bud' v světě, dokud tě tam nechávám, poutníkem, podruhem, přichozím a hostem: u mne pak zde domácím mým, právo nebešťanství tobě se dává [...] Zemských věcí, dokud tam jsi, uživej, v nebeských se kochej, bud' povolný mně, odporný a odbojný světu a tělu [...] můj hlásné srdce, tichý jazyk [...] v svět bud' tělem, ve mně srdcem. Tak budeš-li činiti, blažený jsi a dobře bude tobě.“⁶¹

Lze učinit dva závěry. První: Poutník nezanevívá na svět, zůstává v něm nebo se do něj vrací. Nepohrdá jím, ale díky Kristovu poučení může svět chápat s nadhledem a věřit v „nápravu věcí lidských“, kterou neznetvoří závist, bezmoc ani zvůle. Poutníkům svět tak absolutně neztrácí svůj smysl. Pro druhý závěr se lze odvolat na stať Jana Blahoslava Čapka K otázce podstaty a funkce comenianismu. Od 17. století rozlišuje autor dvě linie vědeckého uvažování. První je tvořena osobnostmi, jejichž myšlení se opíralo o exaktní poznání, mechanisticky je uplatňovalo, jejich abstrakce postrádaly toleranci a chápající humanitu. Jde například o Thomase Hobbesa, Galilea Galileiho, Reného Descartesa. K nim také Komenský zachovával jistý odstup. Lze doplnit, že jde o učence, kteří lidskou osobnost chápali jen jako racionalistickou bytost. Druhá linie chápe člověka také jako bytost emocionální, pro niž není zásadní jen rozum, ale také cit, víra. Sem například J. B. Čapek řadí Herberta z Cherbury, Hughu Grota (Grotia), Johna Milтона, Johna Locka. Skupina je doplněna o anglické filozofy – moralisty, například Samuela Clarka.⁷¹ V myšlení poutníka a jeho vztahů ke světu již jsou patrné zárodky té linie uvažování, o nichž Čapek hovořil jako o linii comenianismu. Toto uvažování tedy Komenského doprovázelo od mladých let.

Labyrint světa tedy není jen chaosem, ale lze v něm spatřovat i zásadní prvky řádu. To je patrné na celkové kompozici díla. Tato tendence je však zřejmá i v kombinaci základních stavebních jednotek, v hláskové instrumentaci. Poprvé na ni upozornil Josef Hrabák.⁸¹ Z tohoto hlediska si také všiml klíčových slov a jejich významu v kontextu díla. K rozboru zvolil jednu ze závažných partií, čtyři závěrečné odstavce 7. kapitoly, Poutník prohlédá ryňk světa. V nich dominuje jako základní motiv smrt. J. Hrabák konstatoval zvýšenou frekvenci substantiva smrt a s ním souvisejících významů, prokázal také výrazně zvýšený počet souhlásek s, r, t, tedy těch, jež zvukově slovo smrt připomínají, sugerují. „Ozvěnu“ podporují i ostatní sykavky – c, š – a také ř. Uzavřel, že by bylo třeba takto pohlédnout na celé dílo. Jde zřejmě o důležitý prostředek pro umělecký styl J. A. Komenského.

To, co nadhodil J. Hrabák, je možno skutečně v různých obměnách nalézt v celém díle. Lze připojit detail z jiné pasáže. K analýze jsme zvolili závěrečnou část kapitoly Poutník prohlédá stav řemeslníků věnované bouři. Bouře nebyla v dobových literárních dílech ojedinělým motivem. Většinou se objevovala v cestopisech jako přímý popis.⁹¹ Nepřímo byla spojována s líčením bojových scén nebo vzrůstajícího nebezpečí, v předbělohorském období to bylo nebezpečí turecké. V Labyrintu má jiný význam. Vyjadřuje paralelismus přírody a lidského života. Tento princip má své filozofické kořeny v úvahách o harmonii světa. František Svejkovský v uvedené studii upozornil i na kompozici pasáže o bouři. Je v ní uplatněn zmíněný paralelismus. Dvakrát je střídán motiv bouře a chování plavců. Bouře je popisována, reakce plavců má prvky epické průběhovosti, v níž se uplatňuje i přímá řeč. Uplatňuje se však také významová volba slova a hlásková instrumentace.

61) Jan Amos KOMENSKÝ, *Labyrint světa a ráj srdce*, Praha 1970, s. 195–196.

71) Jan Blahoslav ČAPEK, *K otázce podstaty a funkce comenianismu*, *Filosofický časopis* 18, 1970, s. 1–11.

81) Josef HRABÁK, *K stylistické výstavbě Komenského „Labyrintu“*, *Listy filologické* 93, 1970, s. 284–288.

91) Srov. František SVEJKOVSKÝ, *Třikrát motiv mořské bouře*, *Česká literatura* 17, 1969, s. 55–71. O bouři v Labyrintu s. 60–66.

Větší frekvenci opakování mají dva motivy – větru (vání, vichr) a vody (moře, vlna, potopení, stříkat, plout, tonout). Dalšími frekventovanými motivy jsou život a Bůh. Do protipolohy se dostávají výrazy reprezentující bouři, nebezpečí, zmar, smrt a život. Bůh nezasahuje, zůstává bytostí mimo, a znamená naději. Vítr a jeho modifikace reprezentují bouři. V textu se nápadně opakuje slabika *vi* (*vy*, *zřídka fi*) a její inverze *iv* (*yv*). Zvukově evokují motiv větru. S jistou iracionalitou pak obě přispívají protikladu větru (bouře) a života. Výrazně se opakuje souhláska *v*, ale asi by bylo příliš konstruované přikládat jí podobný význam jako slabice *vi*. Uveďme alespoň tři příklady.

V tom zavane v í t r. Nuž chasa naše zhůru, běhati, skákati, křičeti, výskati začínou: jeden se chytá toho, jiný jiného; někteří po těch provazích zhůru a dolů co veverky sebou házejí, bidla spouštějí, rohože jakési svinuté rozpouštějí, a co víc toho. Já: „Co pak to?“ oni, že zapráhají. I hledím, a aj, ty rohože se nám vymou jako stodoly (oni pravili, že to naše křídla) a všechno to počne nad námi fičeti, a pod námi se v o d a s ř í h a t i a s t ř í k a t i, a než já zvím, anť se nám břeh i země i všechno z očí ztratí. Já: „Kam sme se pak dělí? Co to bude?“ Oni, že letíme. „Inu, tedy leťmež ve jméno B o ž í,“ řekl jsem; a dívám se, jak to s námi prudce jde [...]

Takovými kormoutlivými myšlenkami trápit se nepřestal duch můj; až teď plavci křičeti začnou. Já vyběhna: „Co to?“ Oni, že v í t r jde. I hledím a nevidím nic: oni předce rozpínají. I přijde, pochytí nás a nese zas. Což všechněm přineslo radost: ale kteráž nám hned zhořkla.

[...] žádný nic před očima neviděl než ukrutnou s m r t. Avšak že ž í v o t milý, chytil se, čeho kdo mohl, tabulí, desek, holí, zda by se tím od p o t o p e n í ubrániti a snad někam vždy v y p l o u t i mohl. Až i já, když naposledy lodí rozsmekla a všechno p o t o n u l o, čehosi se chytě, vyšel sem s nemnohými na břeh jakýsi [...]^{10]}

Ještě na jeden jev by bylo záhodno upozornit. Pro Labyrint je charakteristické hromadění větných členů se stejnými koncovkami, a to i v různých kombinacích. Například jde o infinitivy, o substantiva nebo adjektiva v totožných pádech. Podobně se opakují řetězce totožných samohlásek, řidčeji i slov. Bylo by ošidné sledovat jejich významové vyústění. Ale nelze opomíjet jejich dekorativní, estetickou stylistickou funkci.

Hromadění koncovek:

[...] běhati, skákati, křičeti, výskati začínou; válím, říčím, rady sobě nevím; takovými kormoutlivými myšlenkami; v krčmě žerou, pijí, hrají, chechtají se, oplzle mluví, zlořečí a všelikou prostopašnost provodí; bledlí, trnulí, co sobě počítí nevěděli, na Boha teprv zpomínali, k modlitbám napomínali, i sami ruce spínali.

Samohláskové řetězce:

[...] všechno to počne; se ve mně rozplývá a ze mne leje, že se nejinak zdálo, než že jak hlemejšď na slunci, tak my tu na té vodě se rozplyneme; nebude leč některý den trvati; Ó matko milá, země, země, matko milá; Takovými kormoutlivými myšlenkami trápit se nepřestal duch můj; do své nejděší smrti navéstí se nedám.^{11]}

10] Viz pozn. 6, s. 46, 47, 49–50.

11] Tamtéž.

Labyrint světa a ráj srdce je jedním z mála děl J. A. Komenského mající beletristický charakter. K jeho estetické kvalitě nesporně přispívá práce s hláskami, kterou ocení především sluchová recepce.^{12]} I v tomto postupu se setkáváme s paradoxem Labyrintu – s řádem bludiště. V každém případě byl Jan Amos Komenský „strhující literární talent“ i jazykový virtuóz.

Order or labyrinth of Labyrinth?

Summary

Labyrinth of the World and Paradise of the Heart by Jan Amos Comenius belongs to the context of mannerist works. The conception of the labyrinth is specific – the ground plan of the city-labyrinth is well arranged having the order and the city like that does not pose a threat. The semantic meaning of labyrinth mingles with the meaning of vicious circle. There is the way out of the labyrinth but not the way out of the vicious circle. Komenský believes Jesus Christ to be a solution but this solution is not negativistic. Christ takes the pilgrim back to the real world with the idea that it is possible to live in this world just as it is necessary to have Christ in mind. From the stylistic point of view the phonetic instrumentation and vowel chains are the example of the author's mastery.

12] Otázkou přesahující literární analýzu by bylo, zda autor s hláskovou instrumentací pracuje vědomě. Nejpregnantnější paralelou je tu například hlásková instrumentace Máje Karla Hynka Máchy. Je tak dokonalá a „promyšlená“, že není možno uvažovat o tvůrčím úmyslu. Zde zasahuje tvůrčí inspirační okamžik i autorův génius. To platí pro veškerou uměleckou tvorbu.

MATERIÁLY

Židovská osobní jména v epitafech na Tachovsku a Stříbrsku od 18. do 20. století

Václav Fred CHVÁTAL

Abstract: This paper depicts the frequency of the Jewish given names in the Tachov and Stříbro Land in Western Bohemia, from 18th to 20th centuries. The research is based on original documentation of the Jewish cemeteries, gravestones and epitaphs, started in 2002. This research is a part of large comparison research of Jewish cultural and folklore traditions in Ashkenazi area.

Key words: Jewish cemetery, Hebrew name, epigraphy, emancipation, given names, Ashkenazi

Z výsledků autorových výzkumů židovských hřbitovů (ŽH), probíhajících od roku 2002, vyplývá, že obliba konkrétních hebrejských osobních jmen variovala nejen v různých obdobích, ale i mezi městským a venkovským prostředím. Tato práce má za cíl tyto změny (na příkladu Tachovska a Stříbrska) popsat, kvantifikovat, korelovat s časem a prostředím a pokusit se formulovat jejich příčiny. Je příspěvkem k rozsáhlejšímu komparačnímu výzkumu, jehož cílem je zmapování lokálních kulturních charakteristik židovských obcí aškenázského okruhu zejména na základě epigrafických zvyklostí. Epitafy jsou k tomu vhodným materiálem mimo jiné i proto, že mají oproti archivním dokumentům (matrikám, soupisům apod.) dvě hlavní přednosti:

Za prvé je v nich zachyceno hebrejské jméno pohřbeného (šem ha-kodeš, tzv. "svaté jméno", užívané v synagogální liturgii nebo i ve styku uvnitř židovské komunity vůbec) v originále, tedy nezkreslené transkripce do latinky a nezatížené písarskými omyly. Tato jména byla až do josefinských reforem zpravidla užívána jako jediná i v úředním styku, tam však často zkomolená úředníky, kteří se v židovském prostředí a jazykových zvyklostech špatně orientovali. Od 90. let 18. století se pro úřední styk začala užívat občanská jména (zpravidla německá a od hebrejských odlišná, často však z nich významově odvozená, kalkově přeložená nebo s nimi propojená alespoň aliterací), doplněná povinně zavedenými rodinnými příjmeními.

Za druhé je epigrafický materiál trvanlivější a tudíž v mnoha lokalitách dostupný ve větším rozsahu a stáří než archiválie, dochované pouze fragmentárně nebo nedochované vůbec.

Jedním z výsledků výzkumu židovských hřbitovů jsou úplné soupisy pohřbených pro každý hřbitov, pořizené na základě čitelné fotodokumentace, a to se všemi prosopografickými údaji, čerpanými výhradně z epitafů. Jsou výchozím materiálem pro výpočet četnosti jednotlivých jmen. Jejich zdrojem je výlučně autorův vlastní terénní výzkum^{1]}

1] Václav Fred CHVÁTAL, *Židovský hřbitov Kořen*, nepublikovaná výzkumná zpráva, Muzeum Českého lesa, Tachov, 2004; týž, *Židovský hřbitov Pořejev*, nepublikovaná výzkumná zpráva, Muzeum Českého lesa, Tachov, 2005; týž, *Židovské hřbitovy Tachov*, nepublikovaná výzkumná zpráva, Muzeum Českého lesa, Tachov, 2006; týž, *Židovský hřbitov Svojsín*, nepublikovaná výzkumná zpráva, Muzeum Českého lesa, Tachov, 2006; týž, *Židovský hřbitov Telice*, nepublikovaná výzkumná zpráva, Muzeum Českého lesa, Tachov, 2007; týž, *Židovský hřbitov Stráž*, nepublikovaná výzkumná zpráva, Muzeum Českého lesa, Tachov, 2009; týž, *Židovský hřbitov Stříbro*, nepublikovaná výzkumná zpráva, Muzeum Českého lesa, Tachov, 2011; týž, *Židovský hřbitov Dlouhý Újezd*, nepublikovaná

s výjimkou starého hřbitova v Chodové Plané.^{2]}

Na základě takto exaktně zachycených kvantit výskytu se tedy pokusím vytvořit jakýsi obraz „oblíby“ jednotlivých jmen od poloviny 18. do počátku 20. století.

Stáří záznamů

Časově dělím výskyt zaznamenaných jmen podle data úmrtí v epitafu do tří věkových tříd:

I. do roku 1799 (do josefinských reforem),

II. od roku 1800 do 1849 (do zrovnoprávnění židovského vyznání),

III. od roku 1850 dále.

Musíme mít však stále na paměti, že se jedná o data úmrtí. Ta jsou jediným vodítkem pro časové zařazení jména, neboť židovské epitafy (až na výjimky v období pokročilé emancipace) nezachycují datum narození a často ani věk pohřbeného. Chronologie náhrobků se tedy za chronologii zkoumaných jmen opožďuje o několik desetiletí. Uvážíme-li průměrnou délku života (odhadovanou v 18. století zhruba na 35 až 40 let a v 19. století na 40 až 50 let),^{3]} poskytují nám např. náhrobky z roku 1790 informaci o pojmenování dětí příslušnými jmény (tj. o jejich rozšíření) přibližně od 50. let 18. století.

Městské a venkovské prostředí

Pro zachycení odlišných zvyklostí městského a venkovského prostředí byly zkoumány 4 židovské hřbitovy v městech nebo městečkách (Tachov – starý hřbitov, Chodová Planá – starý hřbitov, Stříbro, Stráž) a 4 židovské hřbitovy vesnické (Dlouhý Újezd, Pořejov, Kořen, Svojšíns, Telice - viz mapa v příloze 5). Do výzkumu byly zahrnuty pouze náhrobky obsahující jméno i datum úmrtí.

Věkové rozložení náhrobků uvádí tabulka v příloze 1. Početně nejvyšší zastoupení mají náhrobky III. věkové třídy, důvodem je logicky vyšší míra zachovalosti mladších náhrobků. U městských hřbitovů je jejich zvýšený výskyt markantnější ještě z jedné příčiny, totiž stěhování židovského obyvatelstva z venkova do měst vlivem emancipačních změn po polovině 19. století. V případě Stříbra spadají všechny náhrobky do III. věkové skupiny, neboť tamější hřbitov byl založen teprve na počátku 20. století. U starších městských hřbitovů je věková struktura rozložena rovnoměrněji: starý ŽH Tachov byl založen 1615 a užíván do 2. světové války, ŽH Stráž byl založen v 16. století a užíván do 2. světové války, starý ŽH Chodová Planá byl založen v 18. století a užíván do konce 19. století.^{4]} U venkovských hřbitovů je stáří náhrobků rozloženo rovnoměrněji, i zde je však poměr zastoupení věkových tříd zhruba 1:1:2 ve prospěch nejmladší třídy.

výzkumná zpráva, Muzeum Českého lesa, Tachov, 2011; též, *Příběhy telických náhrobků*, Nakladatelství Českého lesa, Domažlice, 2011.

2] Gil HÜTTENMEISTER, *Jüdischer Friedhof Chodová Planá (Kuttenplan)*, Namen- und Sterberegister, nepublikovaný rukopis, Muzeum Českého lesa, Tachov, 2004.

3] Jussi HUTTUNEN, *Elinikä ja elinajanodote, Lääkärikirja Duodecim, Kustannus Oy Duodecim*, Helsinki 2016.

4] Jiří FIEDLER – Václav Fred CHVÁTAL, *Židovské památky Tachovska, Plánska a Stříbrska*, Domažlice 2008, s. 37–146.

Procentický podíl jako ukazatel četnosti jmen

Aby byla vyloučeno zatížení četnosti jednotlivých věkových tříd výše popsanou nerovnoměrností, byl výskyt konkrétních jmen převeden na procenta, vztažená k celkovému počtu náhrobků v každé věkové třídě (zvláště pro městské a venkovské prostředí). Dostáváme tak spolehlivý přehled vývoje oblíbenosti konkrétních jmen pro jednotlivá časová období, převedený do jednoduchého grafického vyjádření (viz příloha 1). Do grafů byla zahrnuta jména, jejichž zastoupení dosáhlo alespoň 1 %. Odděleně jsou hodnocena mužská a ženská jména. Naopak seskupena jsou jména shodné motivace, ať už jde o deriváty (např. Jicchak, Ejzik, Icik), kalkové překlady (např. Zeev, Wolf) nebo tradiční binomii (např. Jehuda Lejb, Binjamin Zeev, Jissachar Beer).

Jména praotců a pramatek

Jména biblických praotců (patriarchů) Avrahama, Jicchaka a Jaakova si podržela ve všech obdobích velmi vysokou oblíbenost, přičemž pořadí jejich četností je sestupné Avraham – Jaakov – Jicchak. Příčinu jejich vysoké oblíbenosti je nutno hledat v prosté úctě k tradici a všeobecně rozšířené znalosti Tóry.

Avraham. V Tóře se poprvé vyskytuje v 1M 11:26 jako Avram, do tohoto jména je vloženo hebrejské písmeno *Hé* poté, co je Stvořitelem povolán za zakladatele židovského národa.⁵⁾ To má symbolický význam, neboť písmenem *Hé* je často substituováno právě Boží jméno, tzv. tetragram. Změna Avram – Avraham může být tedy vykládána tak, že Avraham už nejedná jen sám za sebe, ale v kontextu úkolu daného mu Stvořitelem. Varianta Avram se v epitafech raritně vyskytuje, neobjevila se však v žádném epitafu v tomto výzkumu. Zato Avraham si ve všech obdobích drží na venkově vysokou pozici, ve městech je jeho podíl poněkud nižší. Po josefinských reformách bývá jméno Avraham pro úřední styk nahrazeno občanským jménem (ekvivalentem) Abraham, někdy také doplněno jinými aliterujícími jmény (např. Albert).

Jicchak. Podle Tóry Avrahamův syn, druhý z patriarchů. Vyskytuje se často v derivátech Ejzik, Icik aj., vždy se však jedná o tutéž motivaci, tj. inspiraci biblickým Jicchakem. Jméno dosahuje vysokých četností na venkově i ve městech, na venkově bylo oblíbenější v nejstarším období. Z občanských jmen s ním bývá spojována německá podoba Isa(a)(c)k nebo aliterační Igna(t)z.

Jaakov. Třetí z patriarchů, syn Jicchakův, vnuk Avrahamův. Podle jeho druhého jména (Jisrael)⁶⁾ dostal své alternativní pojmenování i židovský (izraelský) národ. V aškenázském prostředí se vyskytují různé deriváty tohoto jména: Jokev, Jokl, Kop(l)man, hojný je ale i výskyt původní hebrejské formy Jaakov. Všechny formy dosahují vysoké oblíbenosti ve městech i na venkově, kde má jejich četnost stoupající tendenci. Jejich nositelé zpravidla užívají varianty Jacob, Jakob jako občanských jmen.

Sara. Také ona (Avrahamova žena) byla Stvořitelem povolána k založení nového národa, přičemž bylo její původní kaldejské jméno Sarai změněno na Sara (opět přidáno *Hé* na konec slova – někdy i přepisováno Sarah).⁷⁾ Často se vyskytuje jak původní biblická forma, tak i aškenázská zdrobnělina Serl. Obě formy vykazují vysokou četnost, a to ze-

5) 1M 17:5.

6) 1M 32:28.

7) 1M 17:15.

jména na venkově. S městským prostředím je jejich výskyt početně vyrovnaný v I. věkové třídě, později jejich obliba ve městech klesá, zůstává však vysoká na venkově. Biblická forma Sara(h) bývá užívána i jako občanské jméno.

Rivka, Lea, Rachel. Ze jmen ostatních pramatek je početně významnější jen výskyt jména Rachel a jejích derivátů (Rechl, Rochl), a to hlavně na venkově. V městském prostředí je jeho výskyt nevalný. Překvapivě nízká je pak obliba jmen Lea a zejména Rivka. Jméno Rivka bývá užíváno i jako občanské ve formě Rebeka (někdy Rebecca nebo Rebecka), ostatní dvě jména zpravidla nezměněná (s Rachel bývá někdy aliterací spojováno Rosa, Rosalia).

Příčiny nízké obliby jmen Rivka a Lea nelze spolehlivě vysvětlit. Zdá se však, že nejvyšší obliby dosahovala ta ženská jména, která mají původ ve staré tradici a zároveň z nich lze tvořit deminutivní tvary (viz příloha 4), což právě tato dvě jména neumožňují. Jak však uvidíme později, deminutivní ženská jména byla oblíbená i bez vazby na biblickou tradici.

Jména proroků a králů

Moše. „*A již nepovstal v Jisraeli prorok jako Moše, jehož by Hospodin znal tváří v tvář.*“

⁸⁾ Touto biblickou větou je charakterizována autorita proroka Mošeho. Obliba jeho jména vysoko překonala i jméno praotce Avrahama, jméno Moše zaznamenalo dvojnásobek procentních bodů. Z tohoto jména se netvoří žádné deriváty, je užíváno výhradně v základní biblické podobě. Oba tyto jevy – vysokou oblibu i „neměnnost“ – nelze vysvětlit jinak než tradiční úctou. V úředním styku bývá užívána forma Moses, nebo se často připojuje německé jméno Moritz.

Nepříliš často se vyskytují jména dalších biblických proroků – Ješajahu (Izajáš), Jechezkel (Ezechiel).

David. Jméno jeruzalémského krále Davida bylo oblíbené hlavně v nejstarší zkoumané době, tedy 18. století, a to zejména na venkově. Později jeho výskyt klesá, znovu se však objevuje v období emancipace, tam však zpravidla doprovázeno odlišnými občanskými jmény.

Šlomo. V biblickém příběhu syn krále Davida, stavebník jeruzalémského Chrámu (odtud název Chrám Šalomounův). Jeho jméno se od středního období vyskytuje hlavně ve městech, v mladším období i na venkově, a to nejen v původní podobě, ale i v derivátech – hebrejském Šalom i germánském Zalman. Občanská forma je Salomon, Salamon.

Šmuel. Biblický Samuel je považován za posledního ze soudců a současně prvního proroka, který působil v zemi Izraelitů. Byl vymodleným synem Chany⁹⁾ (význam jména Šmuel v hebrejštině je „vyslyší Bůh“), zaslíbeným službě v Chrámu. Obliba tohoto jména není nijak rekordní, drží se však stále na zhruba stejné úrovni, relativně nejvyšší byla ve středním období, a to na venkově i ve městech.

Jména zakladatelů izraelských kmenů

Jehuda, Lejb. Jehuda byl jedním ze synů Jaakova a Ley,¹⁰⁾ jeho jméno je spjato se sym-

8) 5M 34:10, *Pět knih Mojžíšových včetně haftarot s českým překladem rabína Efraima Sidona*, Praha 2012, s. 82.

9) 1S 1:11.

10) 1M 35:23.

bolem lva: „*Jehuda je mladý lev, z krvavé hostiny ses zvedl, synu můj!*“^{11]} Proto bývá toto jméno často spojováno se jménem Lejb do binomického Jehuda Lejb, někdy dokonce do trinomického Jehuda Lejb Arje (arje = hebrejsky lev). Lejb v původním hebrejském významu znamená srdce, zde je však fonetickým připodobněním (nebo ekvivalentem v jidiš) k německému Löwe – lev. Jedná se o velmi pěkný příklad propojení germánského a hebrejského jazykového prostředí, typického pro aškenázskou kulturu. Jména Jehuda a Lejb bývala kombinována více ve starším období (I. věková třída), a to hlavně na venkově (ve městech bylo naproti tomu oblíbenější samostatné jméno Jehuda). Lejb jako samostatné jméno je pak záležitostí téměř výhradně venkovskou.

Jissachar, Beer. Jissachar byl také synem Jaakova a Ley a jeho zvířecím symbolem je osel: „*Jissachar je kostnatý osel, odpočívající mezi dvěma břemeny.*“^{12]} To však nijak nesouvisí s častou binomií, kterou Jissachar tvoří se jménem Beer (obě se vyskytují i samostatně, Beer někdy v deminutivní formě: Beerl). Motivace tohoto spojení je nejasná. Původ jména Beer je nejspíše aškenázský v německém Bär – medvěd. Nasvědčuje tomu spojení Dov Beer (hebrejsky dov = medvěd), to se však vyskytuje zřídka. Jména Beer i Jissachar Beer se vyskytují téměř výhradně v městském prostředí a nejvíce oblíbená byla ve středním období (II. věková třída).

Binjamin, Zeev. Také Binjamin, nejmladší syn Jaakova a Rachel, má své „erbovní“ zvíře - vlka: „*Binjamin – vlk roztrhá, ráno sní kořist a navečer bude rozdělen lup.*“^{13]} Často se vyskytuje binomické Binjamin Zeev (hebrejsky zeev = vlk) i trinomické Binjamin Zeev Wolf (německy Wolf = vlk), někdy je spojení Binjamin Zeev užito jako šem ha-kodeš (svaté jméno) a Wolf jako jméno občanské. V našem výzkumu byla tato jména zaznamenána pouze v městském prostředí a největší obliby dosáhla ve středním období.

Josef. Jméno druhého nejmladšího Jaakovova syna, který byl prodán do Egypta, dosáhl tam vynikajícího postavení a přivedl tam své příbuzné Izraelity, aby je tak zachránil před hladomorem.^{14]} V aškenázském prostředí se vyskytuje i ve zdrobnělých derivátech Josl, Juzl. Občanská forma je totožná s původní biblickou. Dosáhlo přibližně stejné četnosti jako předešlá dvě jména a bylo oblíbené především ve městech, nejvíce ve středním období.

Ze zjištěných výskytů vyplývá, že jména Jaakovových synů, zakladatelů čtyř ze dvanácti kmenů Izraele, byla oblíbená hlavně v městském prostředí, a to nejvíce ve starším a středním období.

Další biblická jména

Chana. V biblickém příběhu je matkou Samuelovou,^{15]} jehož si vyprosila a zaslíbila ho chrámové službě. V našem výzkumu se jedná o ženské jméno s největším zastoupením, vyskytující se v mnoha derivátech: Chana, Hana, zdrobnělých Hanele, Hendl, popřípadě Hindl. Největší obliby dosahují všechny tyto varianty na venkově, v městském prostředí jejich obliba stoupá s nastupující emancipací židovského obyvatelstva, kdy z přední pozice vytlačují obě varianty jména pramatky Sary.

11] 1M 49:9, *Pět knih Mojžíšových*, s. 108.

12] 1M 49:14, *Pět knih Mojžíšových*, s. 108.

13] 1M 49:27, *Pět knih Mojžíšových*, s. 109.

14] 1M 37:27 – 42:3, *Pět knih Mojžíšových*, s. 80–91.

15] 1S 1:5.

Ester. Jméno perské královny židovského původu, hrdinky stejnojmenné biblické knihy, zachránkyně židovského národa v tehdejší Perské říši, se někdy vyskytuje i ve zdrobnělé variantě Esterl. Vyskytuje se ve velmi nízkých četnostech, má však své trvalé místo ve venkovských epitafech všech období. V nejmladším z nich pak stoupá jeho obliba i ve městech.

Mirjam. Jméno sestry biblického Mošeho (Mojžíše) má své stálé místo v repertoáru starých a stále oblíbených hebrejských jmen, přestože zdaleka nedosahuje rekordní obliby. Vyskytuje se převážně v městském prostředí, a to i ve zdrobnělé aškenázské variantě Mirl. Jeho občanským ekvivalentem, vzniklým z řecké varianty, je Marie, Maria.

Aškenázská a ostatní jména

Gitl. Původ jména je třeba hledat v německém slově gut – dobrá. Jméno vzniklo jeho zdrobnělinou – Gütl, Gitl, vyskytuje se však i ve variantě Gutl. Motivačně totožné s ním je pravděpodobně i Jitl. Všechny varianty se vyskytují hlavně na venkově.

Idl. Je jménem výhradně městského prostředí. I přes formální podobnost s předchozím je motivace tohoto jména zřejmě jiná, neboť má v hebrejštině zcela odlišnou ortografii. Vyskytuje se i ve variantách Itl a Etl.

Pesl, Fradl, Rejzl, Šindl. Jedná se o oblíbená novodobá deminutivní aškenázská jména, vyskytující se v městském i venkovském prostředí. Občanská jména s nimi bývají spojována pouze aliterací (Fradl – Franziska, Rejzl – Rosalia apod.).

Meir, Jonatan. Obě mužská jména dosahují prakticky stejných četností, oblíbená byla hlavně ve dvou starších obdobích a byla zjištěna pouze na venkově. Významově ani historicky spolu nijak nesouvisejí (jméno Meir se vykládá ve významu „záře“, Jonatan jako „Boží dar“), avšak pro jejich shodné rozšíření a nepřilíš jasnou motivaci je popisují společně. Jonatan se vyskytuje i v několika odlišných derivátech: Natan, Natanael, Jehonatan (význam je prakticky týž) nebo deminutivu Netl.

Menachem. Vyskytuje se i v aškenázském zdrobnělém derivátu Mendl. Obě verze se objevují ve zhruba stejném (a nikterak vysokém) zastoupení ve všech obdobích, výhradně však v městském prostředí.

Závěr

Přechod z 18. do 19. století je přelomovým obdobím v židovských dějinách Evropy. Z dosud středověce utvářeného rigidního života úředně vytvořených ghatt vycházejí učenci, podnikatelé, schopní lidé, kteří mají světu co říci. Nejsou to jen politické josefínské reformy, které jim tyto cesty otevírají. Působí zde určitě i spontánní touha okolního světa po jiném, dlouho skrývaném, nijak novém, ale neotřelém a spolehlivém pohledu na život z úhlu světa vyrostlého na tradici Tóry. Křesťanská Evropa si asi ještě neuvědomuje nebo nechce uvědomit židovské kořeny své vlastní kultury, současně ale pociťuje potřebu vztahovat se k něčemu silnějšímu a spolehlivějšímu, než je osvícenský kult rozumu. Sama v sobě však k tomu nenachází zdroje, a proto – částečně nevědomky – připravuje půdu židovské emancipaci.

V židovském světě s nastupující emancipací vzrůstá obliba osobních jmen moderních, bohatších na deriváty, formálně bližších jménům nežidovské majority. Také zde je

očekáváno sblížení. Ani v tomto období však nezaznamenáváme ve struktuře jmen opouštění tradic Tóry. Snad proto zaznamenala tak pronikavý úspěch jména zdrobnělá (zejména ženská), s mnoha variantami, avšak odvozená od starých biblických jmen. Mohl zde však probíhat i opačný proces: z tradičně oblíbených jmen hrdinů víry mohly být tvořeny neotřelé deriváty, které uspokojivě splňovaly i požadavky módy. Takový proces mohl mít odlišné podoby v různých regionech. Jsou zachyceny v kamenných archívech epitařů starých židovských hřbitovů. Vymapování zvyklostí židovských obcí, které k sobě měly folklórně blízko a které naopak daleko, vynesení těchto hranic kulturních mikroregionů v celé aškenázké oblasti, je úkol jejich dalšího výzkumu.

Jewish Given Names in Epitaphs of the Tachov and Střibro Land from 18th to 20th Centuries.

Summary

This research is based on database of Jewish cemeteries, prepared by documentation work since 2002. This paper describes the changes of frequency of Hebrew given names, used in the epitaphs, looking for their causes in context of the time and environments (urban, rural). It is a part of large comparison research of local cultural and folklore traditions of Ashkenazi Jewish communities. The gravestones with their epigraphic inscriptions are good, durable material for use in this purpose, because they contain Hebrew names accurately recorded and without errors.

The occurrence of recorded given names is divided into urban and rural environment and into three age classes, according to the dates of death:

- I. until 1799 (time of the Josephine reforms),
- II. from 1800 to 1849 (equalization of the Jewish faith),
- III. from 1850.

There are no time data recorded in the epitaphs, except the dates of death. The chronology of the gravestones is being late from the chronology of given names for several decades.

Four Jewish cemeteries have been researched in the cities or towns (Tachov - old cemetery, Chodova Plana - old cemetery, Střibro, Stráž) and four cemeteries in the villages (Dlouhý Újezd, Pořejov, Kořen, Svojšín, Telice). Only the epitaphs containing both the name and date of death have been accepted for this research.

In researched cemeteries, the age structure is evenly distributed (except Střibro, where the cemetery was founded in 1902): the cemetery in Tachov was founded in 1615 and used until WW II, the cemetery in Stráž was founded in 1500's and used until WW II, the old cemetery in Chodová Planá was founded in 1700's and used until the end of 19th century. The village cemeteries were founded mostly in 18th century.

Female names with a diminutive forms and the ancient tradition reached the highest popularity. The largest frequency reached the name of Chana, including derivatives: Hana, Hanele, Hendl, or Hindl. Their popularity was increasing in the Jewish emancipation, when it displaced the name of Matriarch Sarah from the leading position.

The names of the biblical Patriarchs Avraham, Yitzhak and Yaakov reached very high popularity in all periods as well, because of the respect for the tradition and deep knowledge of Torah.

The Jewish emancipation (18th to 19th century) was a period of increasing popularity of modern personal names, rich on derivatives. Even in this period, however, the ancient traditions of Torah were not abandoned.

Mapping of the areas of different folklore traditions in the Ashkenazi area, based on the epitaphs, is the work for further research of the Jewish cemeteries.

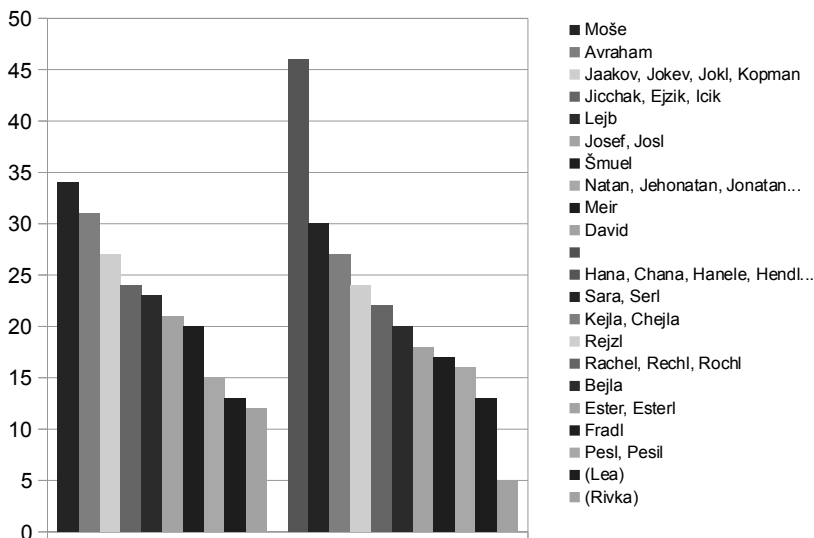
Příloha č. 1 - jména

POČET A STÁŘÍ ZKOUANÝCH NÁHROBKŮ

datace epitafu	<1799	1800-1849	1850+	celkem
počet náhrobků - vesnice	134 (24%)	125 (23%)	296 (53%)	555 (100%)
počet náhrobků - města, městečka	104 (20%)	84 (16%)	324 (64%)	512 (100%)
počet náhrobků celkem	238	209	620	1067

CELKOVÝ VÝSKYT NEJFREKVENTOVANĚJŠÍCH JMEN (absolutní četnosti)

	celkem	vesnice	města, městečka
Moše	34	21	13
Avraham	31	21	10
Jaakov, Jokev, Jokl, Kopman	27	14	13
Jicchak, Ejzik, Icik	24	14	10
Lejb	23	17	6
Josef, Josl	21	8	13
Šmuel	20	11	9
Natan, Jehonatan, Jonatan...	15	13	2
Meir	13	10	3
David	12	10	2
Hana, Chana, Hanele, Hendl...	46	31	15
Sara, Serl	30	21	9
Kejla, Chejla	27	16	11
Rejzl	24	10	14
Rachel, Rechl, Rochl	22	16	6
Bejla	20	15	5
Ester, Esterl	18	14	4
Fradl	17	15	2
Pesl, Pesil	16	10	6
(Lea)	13	8	5
(Rivka)	5	4	1

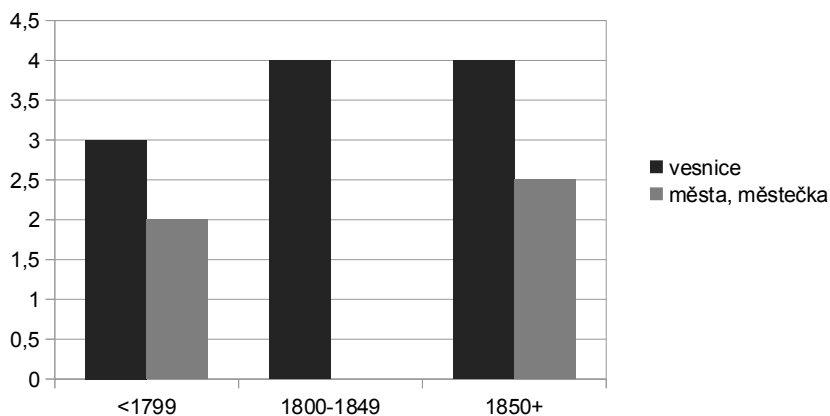
MUŽSKÁ JMÉNA

Avraham

(0 = méně než 1 %)

% výskytu	<1799	1800-1849	1850+
vesnice	3	4	4
města, městečka	2	0	2,5

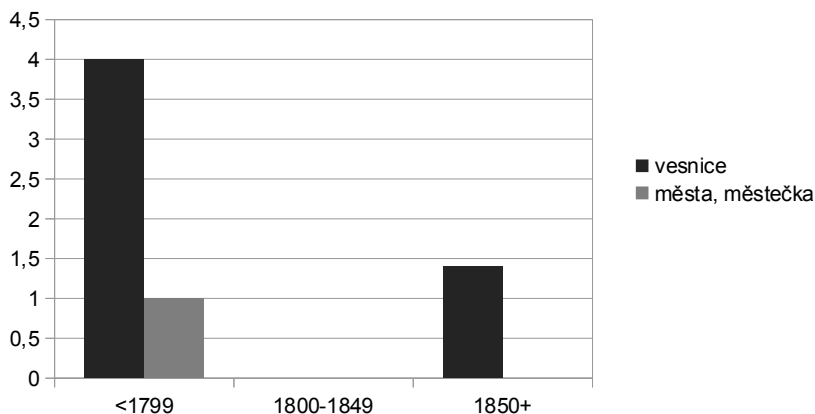
Avraham

David

% výskytu	<1799	1800-1849	1850+
vesnice	4	0	1,4
města, městečka	1	0	0

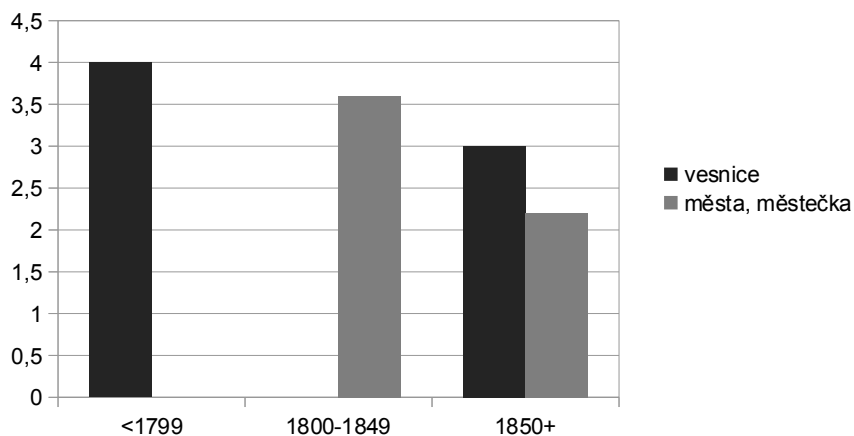
David

Jicchak, Ejzik, Icik

% výskytu	<1799	1800-1849	1850+
vesnice	4	0	3
města, městečka	0	3,6	2,2

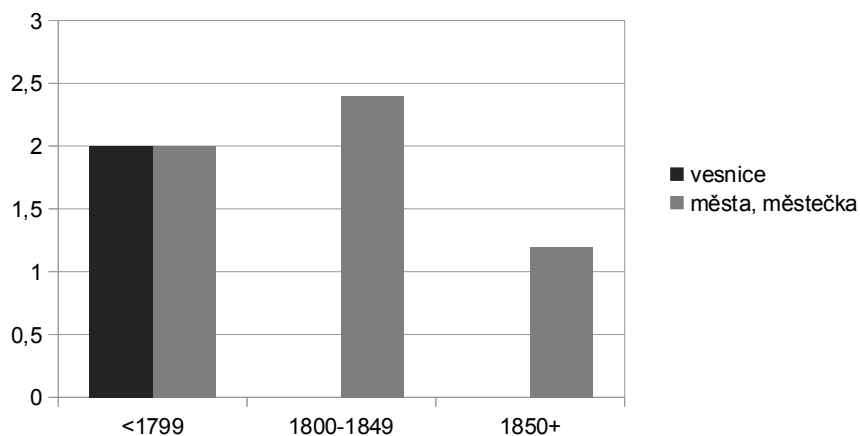
Jicchak, Ejzik, Icik

Beer, Beerl, Jissachar Beer

% výskytu	<1799	1800-1849	1850+
vesnice	2	0	0
města, městečka	2	2,4	1,2

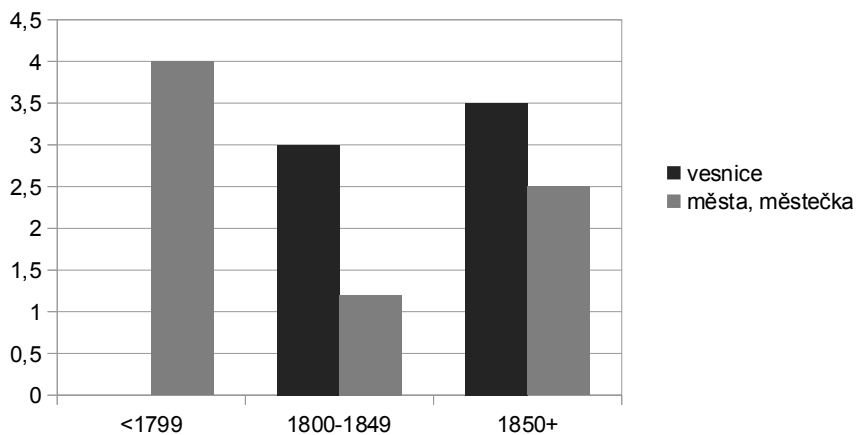
Beer, Beerl, Jissachar Beer

Jaakov, Jokev, Jokl, Kopman

% výskytu	<1799	1800-1849	1850+
vesnice	0	3	3,5
města, městečka	4	1,2	2,5

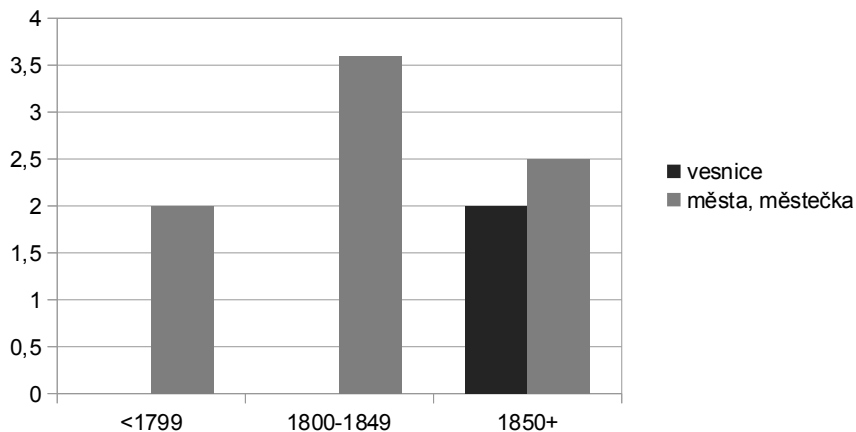
Jaakov, Jokev, Jokl, Kopman

Josef, Josl, Juzl

% výskytu	<1799	1800-1849	1850+
vesnice	0	0	2
města, městečka	2	3,6	2,5

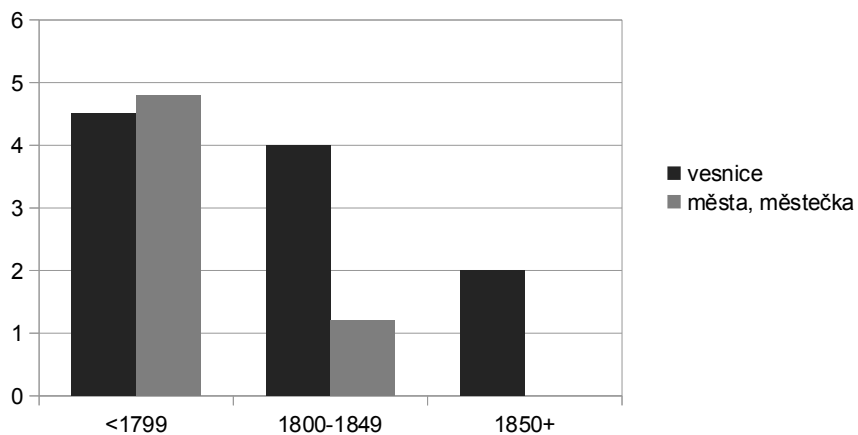
Josef, Josl, Juzl

Lejb

% výskytu	<1799	1800-1849	1850+
vesnice	4,5	4	2
města, městečka	4,8	1,2	0

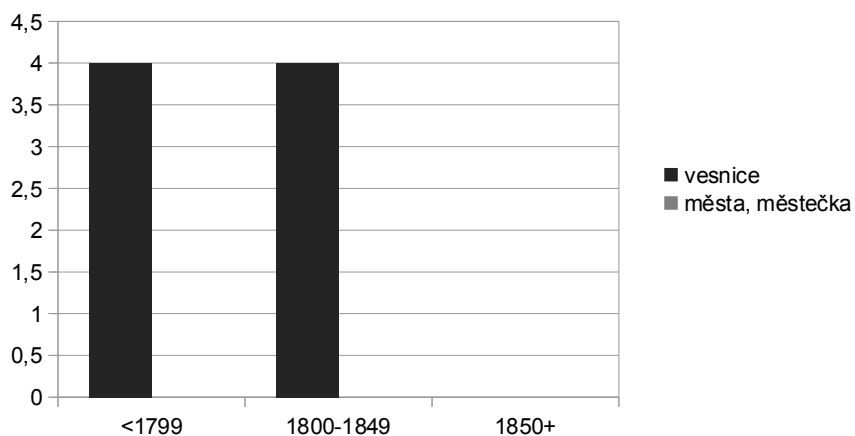
Lejb

Meir

% výskytu	<1799	1800-1849	1850+
vesnice	4	4	0
města, městečka	0	0	0

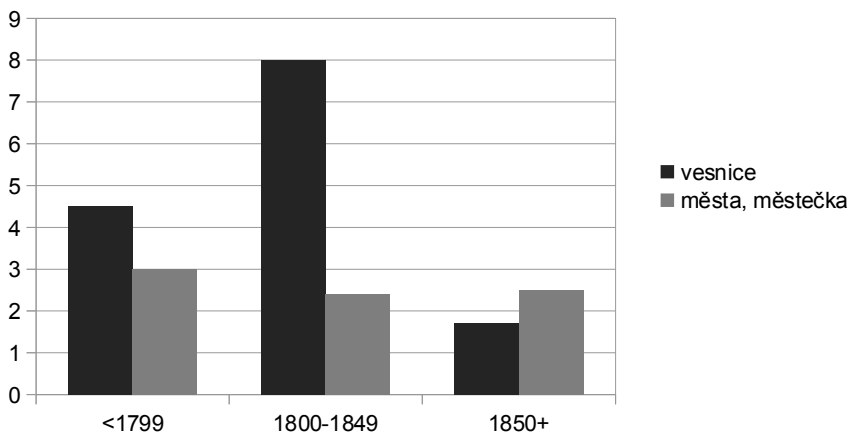
Meir

Moše

% výskytu	<1799	1800-1849	1850+
vesnice	4,5	8	1,7
města, městečka	3	2,4	2,5

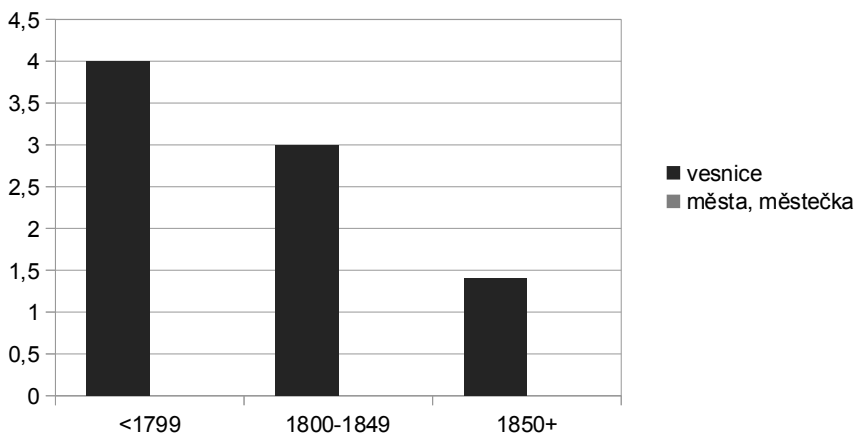
Moše

Natan, Jehonatan, Jonatan, Natanael, Netl

% výskytu	<1799	1800-1849	1850+
vesnice	4	3	1,4
města, městečka	0	0	0

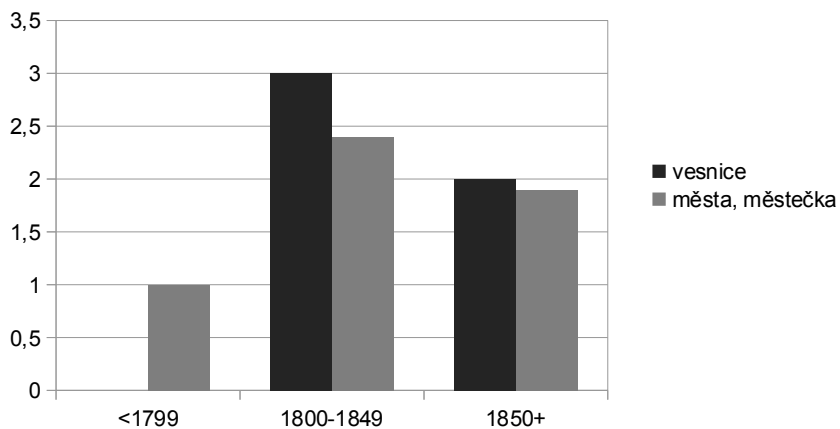
Natan, Jehonatan, Jonatan, Natanael, Netl

Šmuel

% výskytu	<1799	1800-1849	1850+
vesnice	0	3	2
města, městečka	1	2,4	1,9

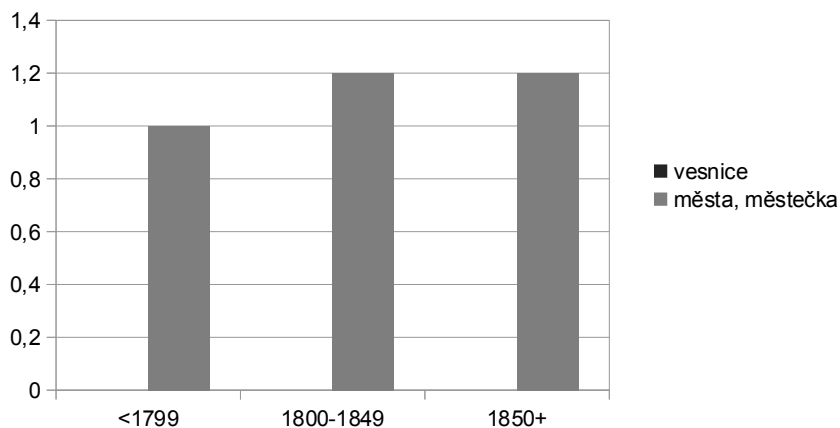
Šmuel

Menachem, Mendl

% výskytu	<1799	1800-1849	1850+
vesnice	0	0	0
města, městečka	1	1,2	1,2

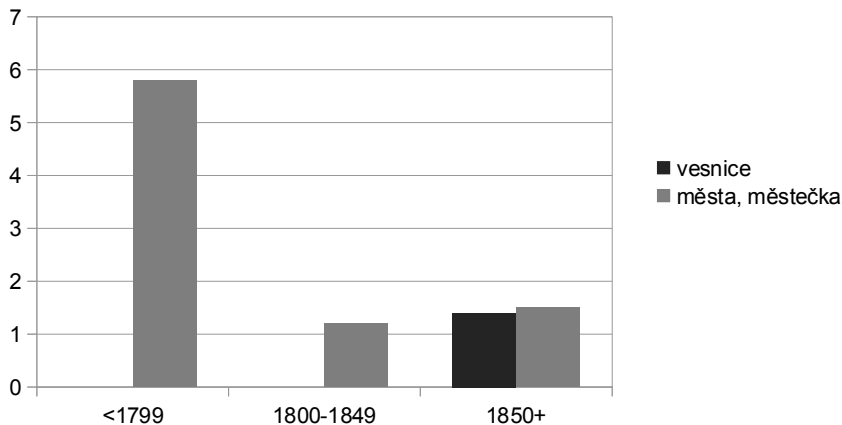
Menachem, Mendl

Jehuda

% výskytu	<1799	1800-1849	1850+
vesnice	0	0	1,4
města, městečka	5,8	1,2	1,5

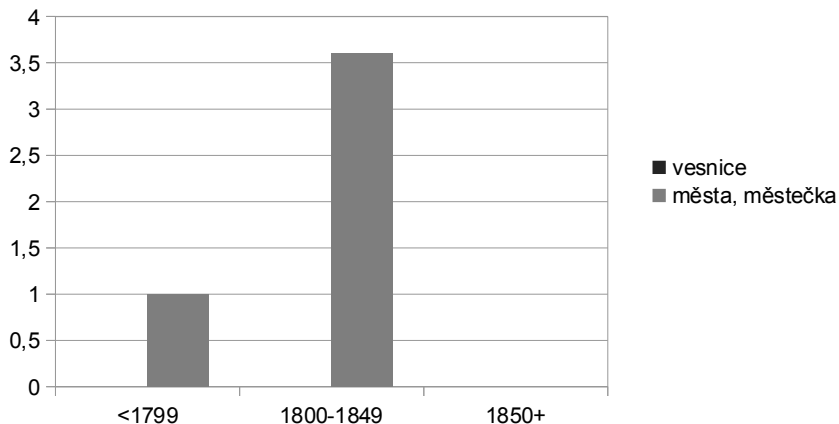
Jehuda

Zeev, Wolf, Binjamin Zeev, Binjamin Zeev Wolf

% výskytu	<1799	1800-1849	1850+
vesnice	0	0	0
města, městečka	1	3,6	0

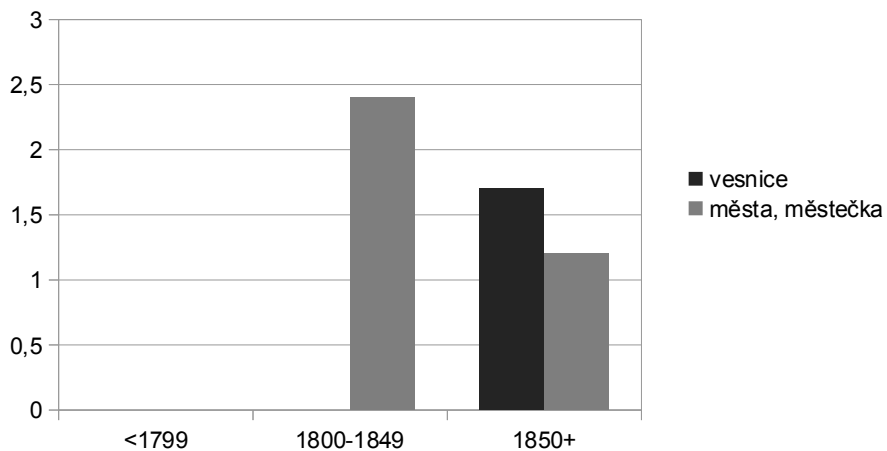
Zeev, Wolf, Binjamin Zeev, Binjamin Zeev Wolf

Šlomo, Šalom, Zalman

% výskytu	<1799	1800-1849	1850+
vesnice	0	0	1,7
města, městečka	0	2,4	1,2

Šlomo, Šalom, Zalman

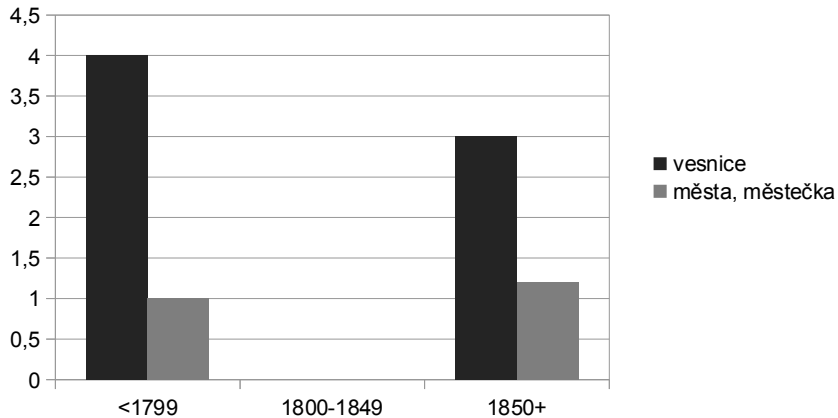

ŽENSKÁ JMÉNA

Bejla

% výskytu	<1799	1800-1849	1850+
vesnice	4	0	3
města, městečka	1	0	1,2

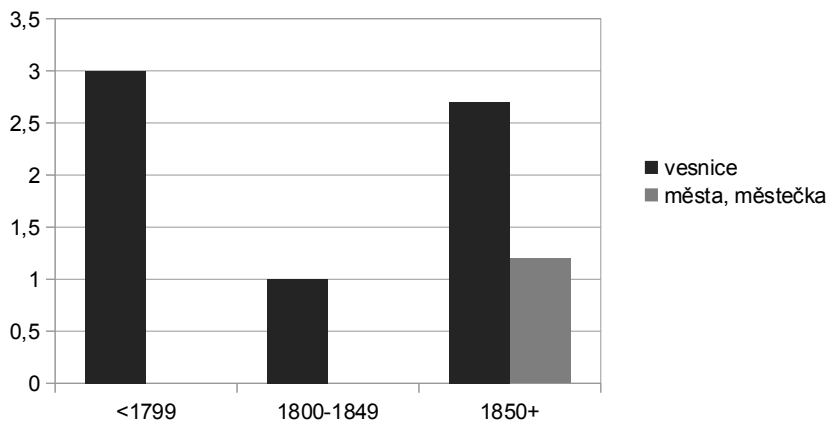
Bejla

Ester, Esterl

% výskytu	<1799	1800-1849	1850+
vesnice	3	1	2,7
města, městečka	0	0	1,2

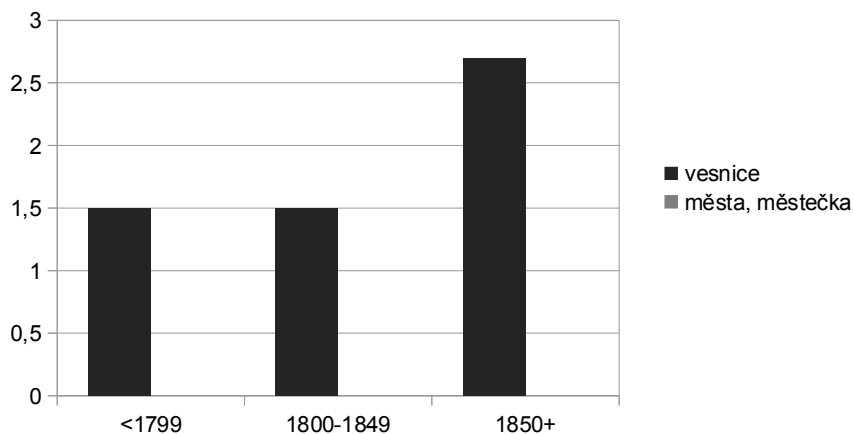
Ester, Esterl

Fradl

% výskytu	<1799	1800-1849	1850+
vesnice	1,5	1,5	2,7
města, městečka	0	0	0

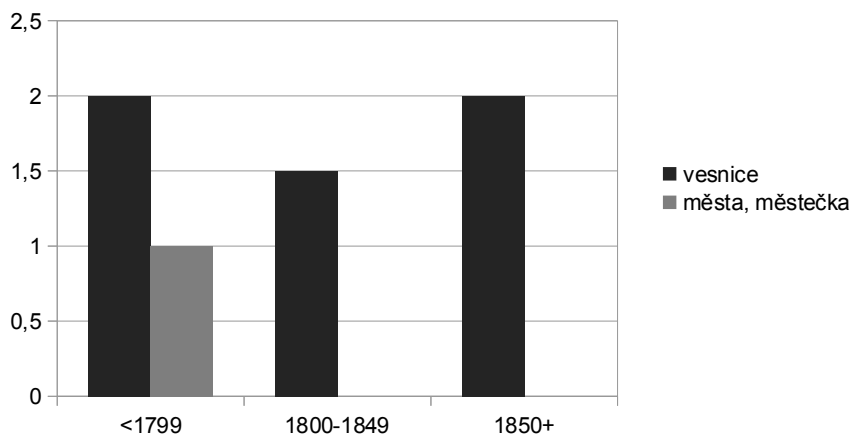
Fradl

Gitl, Gutl, Jitl

% výskytu	<1799	1800-1849	1850+
vesnice	2	1,5	2
města, městečka	1	0	0

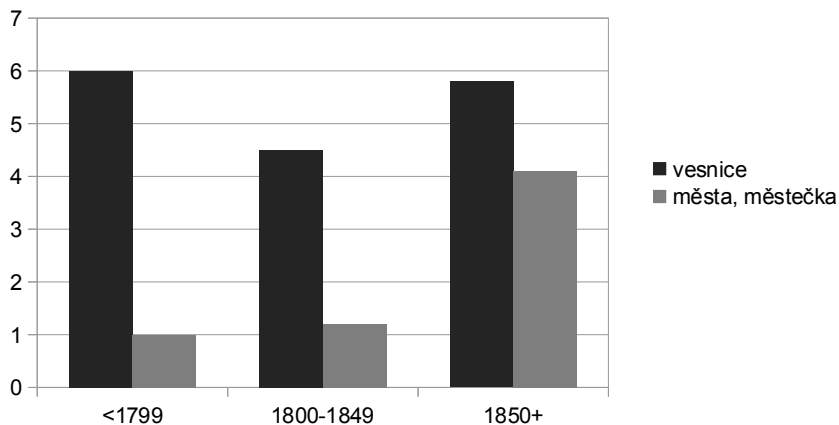
Gitl, Gutl, Jitl

Hana, Chana, Hanele, Hendl, Hindl

% výskytu	<1799	1800-1849	1850+
vesnice	6	4,5	5,8
města, městečka	1	1,2	4,1

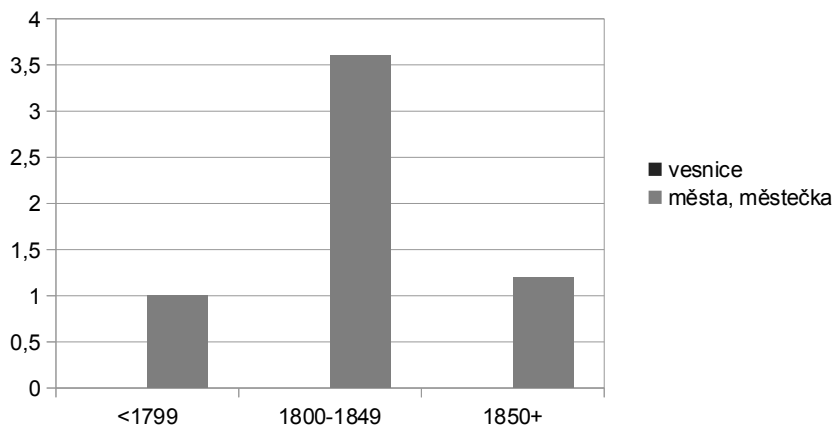
Hana, Chana, Hanele, Hendl, Hindl

Idl, Itl, Etl

% výskytu	<1799	1800-1849	1850+
vesnice	0	0	0
města, městečka	1	3,6	1,2

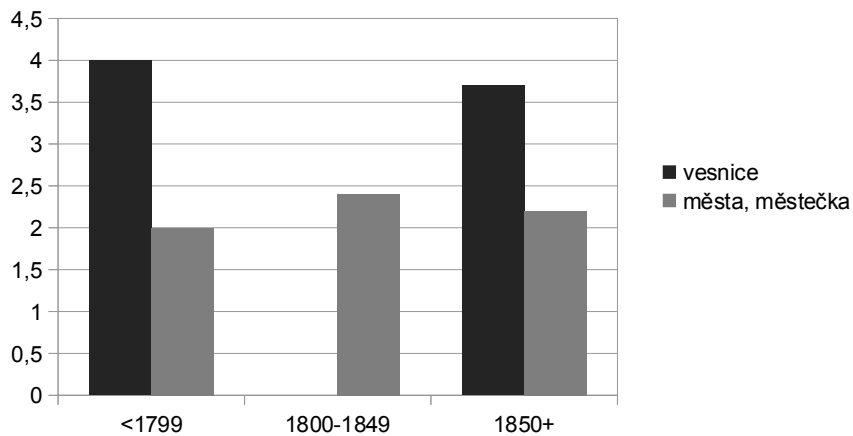
Idl, Itl, Etl

Kejla, Chejla

% výskytu	<1799	1800-1849	1850+
vesnice	4	0	3,7
města, městečka	2	2,4	2,2

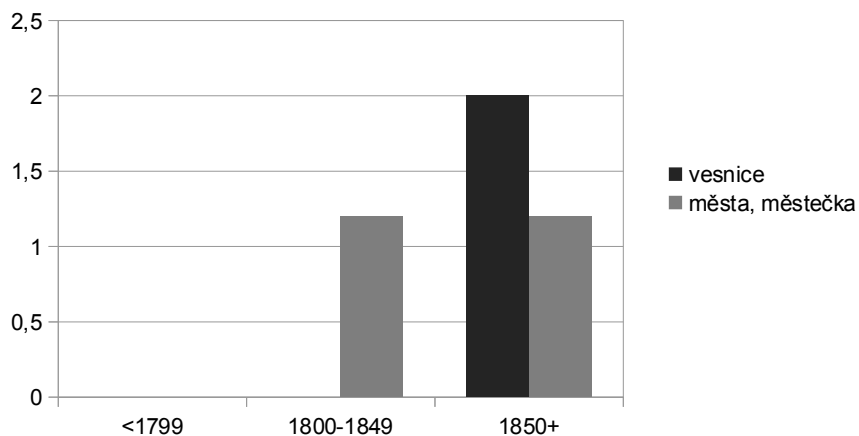
Kejla, Chejla

Lea

% výskytu	<1799	1800-1849	1850+
vesnice	0	0	2
města, městečka	0	1,2	1,2

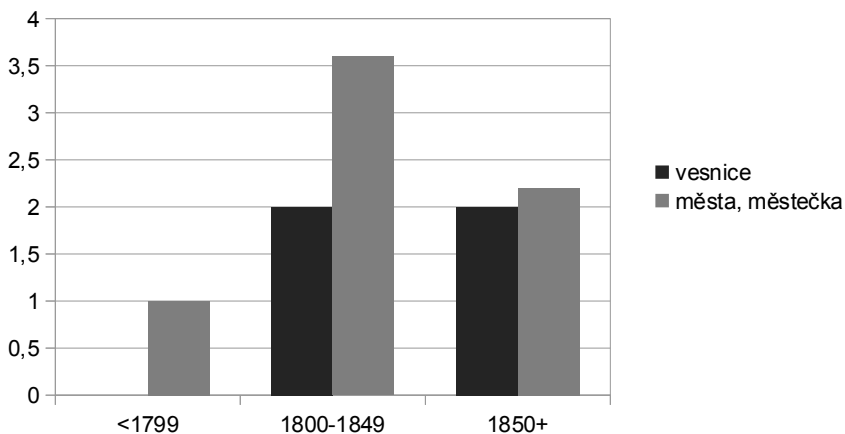
Lea

Mirjam, Mirl

% výskytu	<1799	1800-1849	1850+
vesnice	0	2	2
města, městečka	1	3,6	2,2

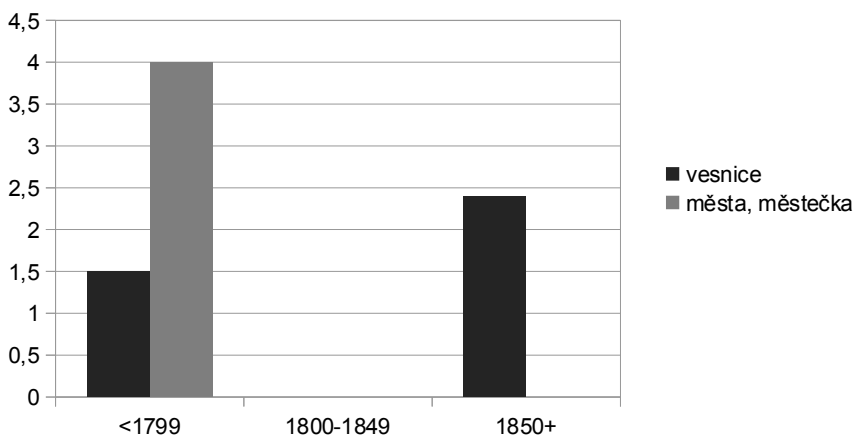
Mirjam, Mirl

Pesl, Pesil

% výskytu	<1799	1800-1849	1850+
vesnice	1,5	0	2,4
města, městečka	4	0	0

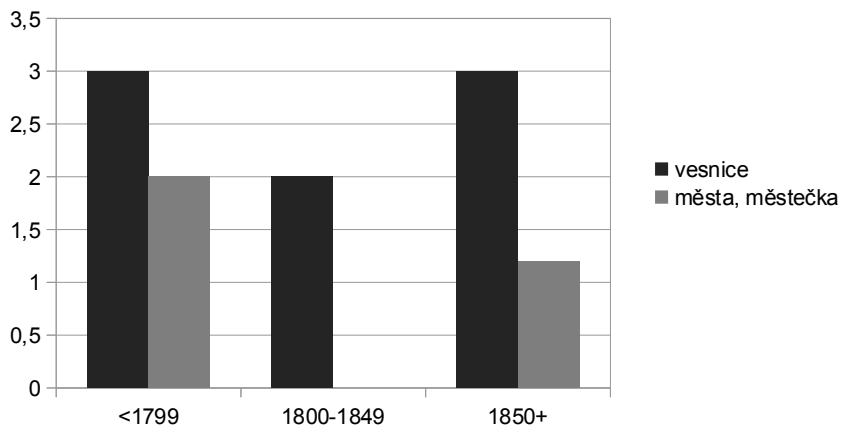
Pesl, Pesil

Rachel, Rechl, Rochl

% výskytu	<1799	1800-1849	1850+
vesnice	3	2	3
města, městečka	2	0	1,2

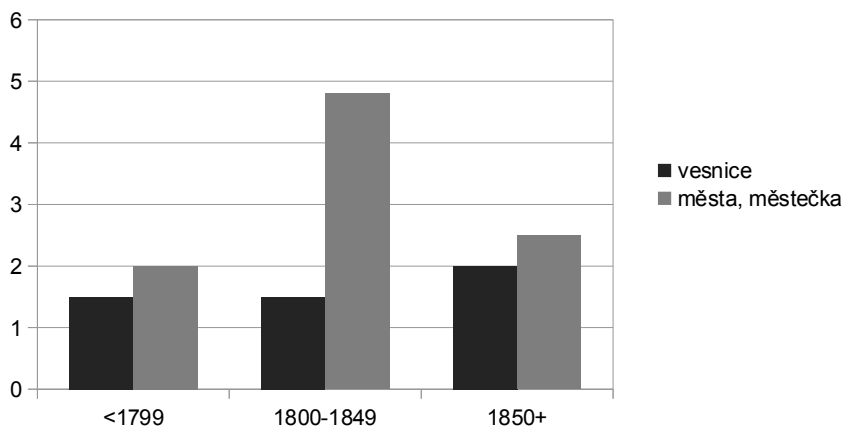
Rachel, Rechl, Rochl

Rejzl

% výskytu	<1799	1800-1849	1850+
vesnice	1,5	1,5	2
města, městečka	2	4,8	2,5

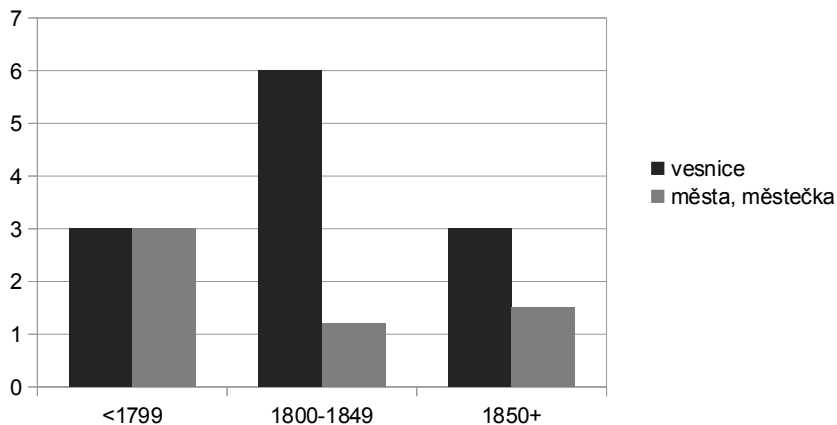
Rejzl

Sara, Serl

% výskytu	<1799	1800-1849	1850+
vesnice	3	6	3
města, městečka	3	1,2	1,5

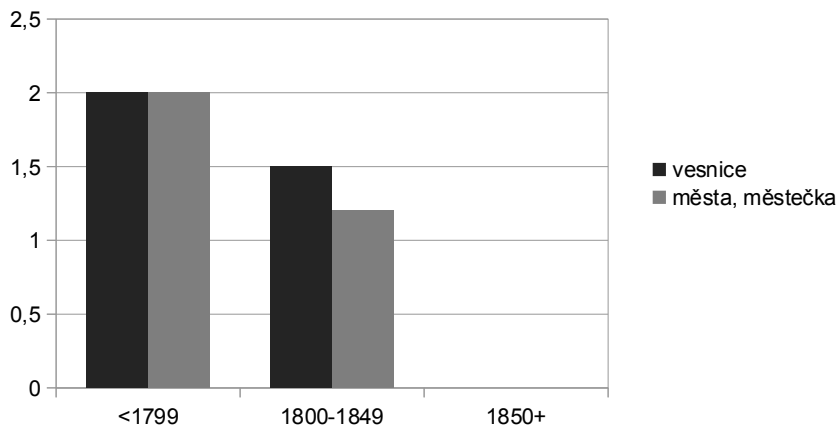
Sara, Serl

Šindl

% výskytu	<1799	1800-1849	1850+
vesnice	2	1,5	0
města, městečka	2	1,2	0

Šindl

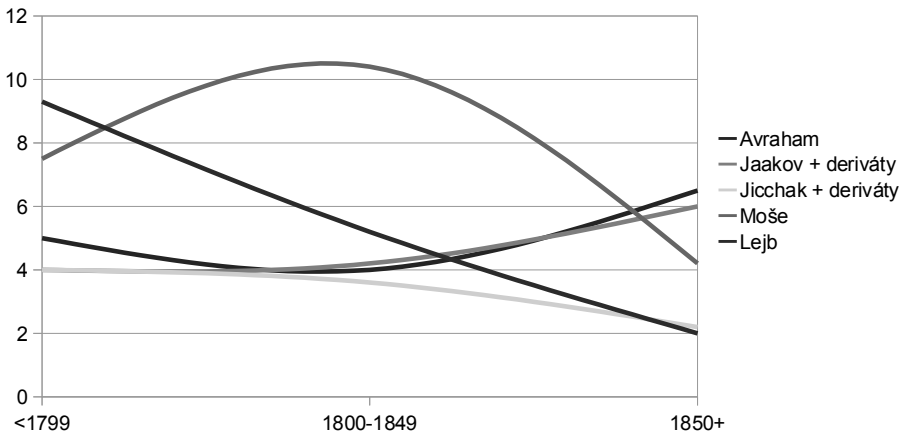
Příloha č. 2

VÝVOJ OBLIBY JMEN PRAOTCŮ/PRAMATEK VE SROVNÁNÍ S NEJOBLÍBENĚJŠÍMI JMÉNY

Mužská jména

%	<1799	1800-1849	1850+
Avraham	5	4	6,5
Jaakov + deriváty	4	4,2	6
Jicchak + deriváty	4	3,6	2,2
Moše	7,5	10,4	4,2
Lejb	9,3	5,2	2

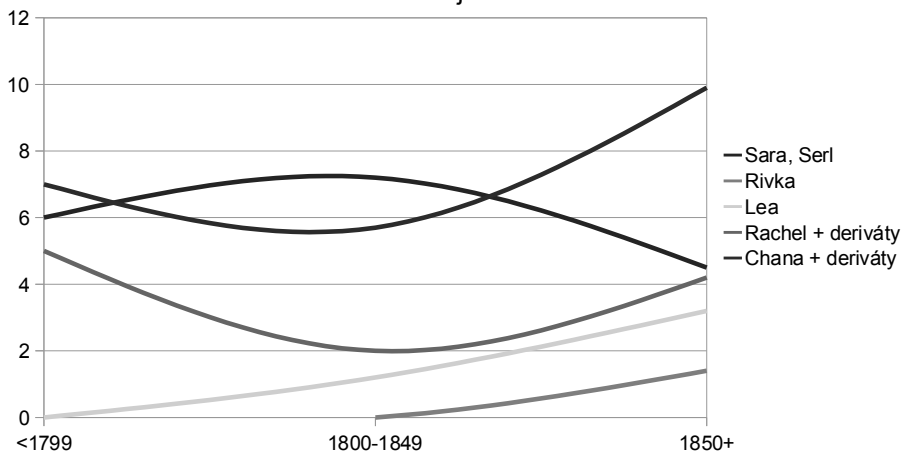
Mužská jména

Ženská jména

%	<1799	1800-1849	1850+
Sara, Serl	6	7,2	4,5
Rivka	0	0	1,4
Lea	0	1,2	3,2
Rachel + deriváty	5	2	4,2
Chana + deriváty	7	5,7	9,9

Ženská jména

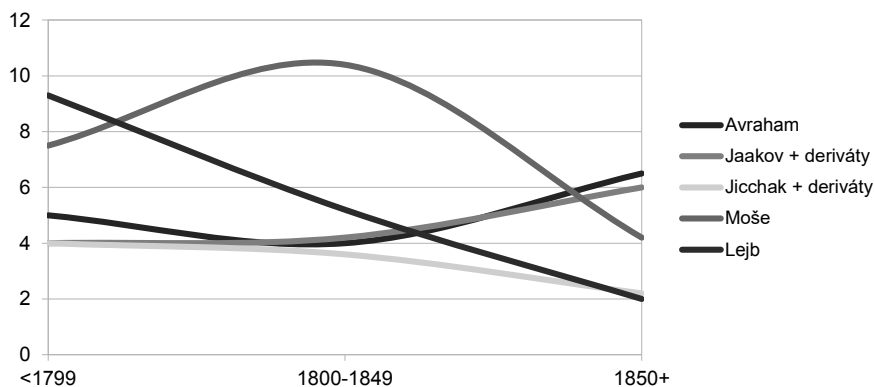
Příloha č. 3

VÝVOJ OBLIBY JMEN PRAOTCŮ/PRAMATEK VE SROVNÁNÍ S NEJOBLÍBENĚJŠÍMI JMÉNY

Mužská jména

%	<1799	1800-1849	1850+
Avraham	5	4	6,5
Jaakov + deriváty	4	4,2	6
Jicchak + deriváty	4	3,6	2,2
Moše	7,5	10,4	4,2
Lejb	9,3	5,2	2

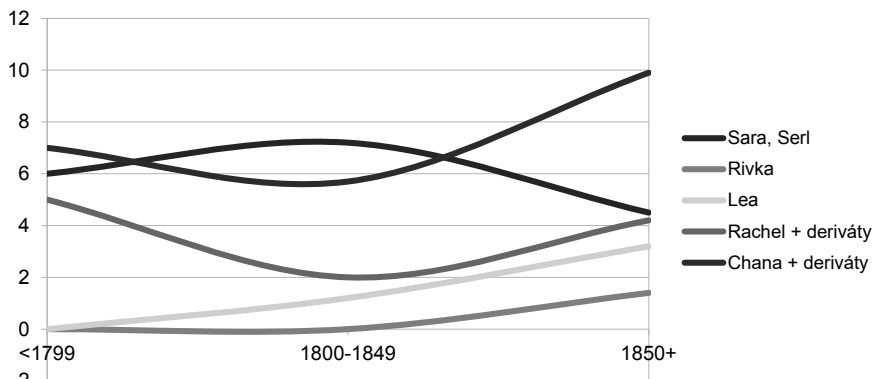
Mužská jména

Ženská jména

%	<1799	1800-1849	1850+
Sara, Serl	6	7,2	4,5
Rivka	0	0	1,4
Lea	0	1,2	3,2
Rachel + deriváty	5	2	4,2
Chana + deriváty	7	5,7	9,9

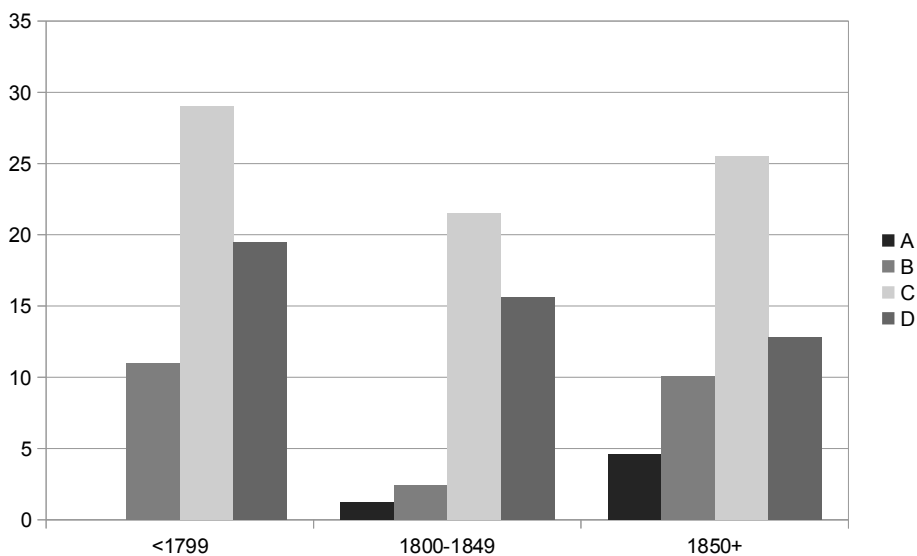
Ženská jména

Příloha č. 4 – Deminutiva

VÝSKYT ŽENSKÝCH JMEN V ZÁVISLOSTI NA PŮVODU A EXISTENCI ZDROBNĚLÍN

%		<1799	1800-1849	1850+
tradiční jména bez deminutiv	A	0	1,2	4,6
novodobá jména bez deminutiv	B	11	2,4	10,1
tradiční jména s deminutivy	C	29	21,5	25,5
novodobá deminutivní jména (existuje pouze deminutivní tvar)	D	19,5	15,6	12,8

Příloha č. 5 – Mapa

Židovské hřbitovy Plzeňského kraje
(zvýrazněny lokality, na nichž byl prováděn výzkum pro tuto práci).

Příloha č. 6 – Transkripce

PŘEPIS NEJBĚŽNĚJŠÍCH OSOBNÍCH JMEN

ortografie užívaná v epitafech	česká transkripce
--------------------------------	-------------------

MUŽSKÁ JMÉNA

אברהם	Avraham
אברם	Avram
אהרן	Aharon
בנימין, בנימין	Binjamin, Benjamin
זאב	Zeev
דוד	David
איצק	Icik
איזק, איזיק	Ejzik
יצחק	Jicchak
אליהו	Elijahu
אליה	Elija
ישראל	Jisrael
יששכר	Jissachar
בער	Beer
יעקב, יעקוב	Jaakov
יזקב	Jokev
יאקל	Jokl
יוסף	Josef
יוסל	Josl
יוזל	Juzl
ליב	Lejb
מאיר	Meir
מנחם	Menachem
מנדל, מענדל	Mendl

ŽENSKÁ JMÉNA

בלימלה	Blimia
בריינדל	Brajndl
צפורה	Cipora
פראדל	Fradl
גיתל	Gitl
גוטל	Gutl
יטל, ייטל	Jitl
הענדל	Hendl
הינדל	Hindl
חיילה, חילה	Chejla
קילה, קיילה	Kejla
לאה	Lea
קרינדל	Krindl
מירל	Mirl
פעסל	Pesl
פעסיל	Pesil
רייזל, ריזל	Rejzl
שרל	Serl
שרה	Sara
שנדל, שינדל	Šindl
מלכה	Malka
רבקה	Rivka
ביילה, בילה	Bejla
אסתר	Ester
אסתרל	Esterl

ortografie užívaná v epitafech	česká transkripce
--------------------------------	-------------------

מרדכי	Mordechaj
מושה	Moše
נטן	Natan
יהונטן	Jehonatan
יונטן	Jonatan
נטנאל	Natanael
נטל	Netl
שלמה	Šlomo
שלום	Šalom
זלמן	Zalman
וואלף	Wolf
זיסקינד	Ziskind
אנשל	Anšl
צבי	Cvi
הירש, הרש	Hirš
פייש	Fajš
גרשון	Geršon
יהודה	Jehuda
שמואל	Šmuel
בערל	Beerl
שמעון	Šimeon
שמשון	Šimšon
קאפמן	Kopman
קאפלמן	Koplman

פיילה, פילה	Fejla
פיגלה	Figla
גאלדה	Golda
הנה	Hana
חנה	Chana
הנלה, הנעלע	Hanele
חיייה	Chaja
מרים	Mirjam
רחל	Rachel
ראכל	Rochl
רעכל	Rechl
אידל, אדל	Idl
איטל, אטל	Itl
עטל, אטל	Etl

Starý židovský hřbitov v Chodové Plané - náhrobek Jehudy Lejba Höniga z Hönigsbergu (zemřel 17. 3. 1768). Foto Václav Fred Chvátal, 2014.

Židovský hřbitov v Dlouhém Újezdě - náhrobek Meira Lejba, syna Jissacharova (zemřel 25.3.1836). Foto Václav Fred Chvátal, 2010.

Starý židovský hřbitov v Chodové Plané. Foto Václav Fred Chvátal, 2014.

RECENZE

Naděžda MORÁVKOVÁ, *Plzeňan Kamil Krofta*, Plzeň 2016, 351 s.

Publikace Naděždy Morávkové si klade za cíl postihnout rodinné kořeny historika a prvorepublikového diplomata a ministra zahraničí Kamila Krofty, jež jsou pevně spjaté s Plzní. O Kamilu Kroftovi nebylo zatím publikováno mnoho biografických textů. Zásadní je jistě soubor statí *O Kamilu Kroftovi, historikovi a diplomatu*, vydaný u příležitosti jeho šedesátých narozenin roku 1936, který redigoval pro nakladatelství Melantrich Jaroslav Werstadt. Významný je též výzkum významu Kamila Krofty coby diplomata a politika, jímž se dlouhodobě zabývá Jindřich Dejmek. Z řady jeho textů o Kroftovi připomínáme zejména publikaci *Historik v čele diplomacie*, Praha. Karolinum, 1998. Ucelená monografie o Kamilu Kroftovi však doposud zpracována nebyla. Morávková se pokusila tohoto úkolu zhostit, zaměřila však své bádání širě a věnuje se i rodu Kroftů, jeho příslušníkům coby významným osobnostem spjatým s Plzní na přelomu 19. a 20. století. Chce ukázat, kde se zrodily Kroftovy zásadní vlastenecké postoje, jeho společenská a politická angažovanost, jeho nesmiřitelnost ve věci cti českého národa. Podařilo se jí vytěžít kromě známé Kroftovy pozůstalosti v Archivu Akademie věd v Praze také důležité prameny z Archivu města Plzně, zejména pozůstalost Kroftova otce, někdejšího plzeňského primátora a poslance říšské i zemské rady, JUDr. Josefa Krofty a významného plzeňského podnikatele a politika, Kroftova bratra JUDr. Richarda Krofty. Také soukromé archivy potomků rodu Kroftů a jejich cenné vzpomínky, jež autorka zachytila a zpracovala, jsou jistě zajímavým pramenem, který umožnil práci koncipovat, tak jak bylo zamýšleno. První část práce dokonce poskytuje pestrý obraz Plzně v druhé polovině 19. století, dobu Kroftova dětství, kdy se z agrárního a provinciálního města Plzeň mění v industriální centrum regionu. S tím je spojený čilý národně obrozenecký ruch, jehož se rodina aktivně účastní a na němž se Kroftův otec podílí nejen jako městský politik. Kroftovo dětství a také podobu dobové volnočasové venkovské relaxace měšťanstva zde zajímavě ilustruje, a to i doslova v příloze, kapitola o osobitém letovisku Richardov nedaleko Plzně, jež rodina vybudovala a rozvíjela. Detailnost pramenů, které autorka objevila, umožnila představit téma jako sondu do městské dobové každodennosti.

Jádro práce je nicméně v biografii Kamila Krofty. Ten je zde na rozdíl od monografie Dejmekovy vyličen především jako historik a univerzitní učitel, byť i jeho diplomatické činnosti musela pochopitelně být věnována pozornost. Kariéra a dílo gollovského pozitivistického historika, které se začaly počátkem dvacátého století slibně rozvíjet, je na dvacet let částečně přerušena či zpomalena diplomatickou službou, ale vrcholí znamenitými Kroftovými syntézami sepsanými v dobách okupace. Zejména tato, závěrečná část Kroftova odkazu nebyla doposud dostatečně zpracována a vytěžena.

Kniha je psána čtivým svěžím stylem, je opatřena obrazovou a textovou přílohou, jmenným rejstříkem a podrobnou Kroftovou bibliografií. Je v rámci zpracování moderní historiografie přínosem.

Ladislav Voldřich

Naděžda MORÁVKOVÁ – Karel ŘEHÁČEK, *Osobnosti plzeňského vysokého školství 2, Plzeň 2014.*

V roce 2014 připravilo Středisko orální historie při FPE ZČU v Plzni k vydání další díl řady pojednávající o významných osobnostech plzeňského vysokého školství. Publikace obsahově i ideově navazuje na stejnojmennou práci A. Hyny, T. Jílka a J. Slípky^{1]}, která přinesla základní informace především o zakladatelské generaci plzeňského vysokého školství. Stejně jako v prvním díle představuje i zde stěžejní část publikace padesát biogramů významných osobností plzeňského vysokého školství.

Jednotlivým biogramům je předřazena kapitola o personálním zajištění výuky na plzeňských vysokých školách v prvním období jejich existence, v níž jsou osvětlena tehdejší společenská kritéria výběru a působení odborníků na vysokých školách. Vedle vysoké odbornosti a pedagogických schopností byl ve shodě s tehdejšími politickými poměry velmi sledován i politický profil vysokoškolských pracovníků, který byl často považován za prvořadý. Řadě významných osobností tak byl znemožněn přístup na vysokoškolská pracoviště, nebo jim jejich působení na těchto pracovištích bylo znesnadněno. Rozdíly v personální politice na různých plzeňských vysokých školách jsou dobře zachyceny.

Autoři se soustředili na významné osobnosti Lékařské fakulty UK, pedagogické fakulty ZČU a strojní a elektrotechnické fakulty ZČU (bývalé Vysoké školy strojní a elektrotechnické). Zásadním problémem byl výběr jednotlivých osobností. Autoři na něj upozorňují v úvodu, závěru, v resumé i v poznámkách – je tedy zřejmé, že ho považovali za velmi palčivý. Za hlavní kritérium výběru zvolili „vysokou odbornou a pedagogickou způsobilost a celkový přínos pro rozvoj plzeňského vysokého školství“, což předpokládá hodnocení činnosti dané osobnosti, které je vždy poznamenáno jistým subjektivismem. Autoři se snažili o maximální vyloučení této subjektivnosti konfrontací různých pramenů. Využili materiály nejen plzeňských archivů, ale i Archivu Univerzity Karlovy, Archivu Akademie věd ČR, soukromých spisoven i spisoven veřejných institucí, periodických i neperiodických publikací. Získané informace doplňovali a upřesňovali svědectvími pamětníků. I když se důsledně drželi zvoleného kritéria výběru a vědomě rezignovali na kritéria jiná (politická, charakterová), nečiní si nárok na absolutizaci svého hodnocení. Sami v závěru upozorňují, že při konfrontaci svých poznatků s pamětníky získávali od různých narátorů zcela odlišné životní příběhy sledovaných osobností.

Snaha doložit oprávněnost zařazení příslušné osobnosti do publikace je obsažena i v samotném uspořádání biogramů. Kromě životopisných údajů a charakteristiky odborného růstu i činnosti je ke každé osobnosti připojen výběr z publikační činnosti, který zpřesňuje zaměření činnosti a zároveň dokládá její významnost. Uvedení pramenů a literatury umožňuje případným zájemcům získat další informace. Biogramy jsou řazeny abecedně, což usnadňuje orientaci v textu

1] Alfred HYNÁ – Tomáš JÍLEK – Jaroslav SLÍPKA, *Osobnosti plzeňského vysokého školství*, Plzeň 2001.

publikace. Obrazová příloha přináší fotografie některých zmíněných osobností. Škoda jen, že se nepodařilo zařadit fotografie ke všem biogramům.

Publikace je významným příspěvkem k historii plzeňského vysokého školství i k regionálním dějinám 20. století. Je dobrým svědectvím o významu plzeňských vysokoškolských zařízení a vzbuzuje naději, že i další plzeňské fakulty se stanou pracovišti významných osobností vědy a vysokého školství. Jistě nás o nich autoři budou informovat v budoucím 3. díle *Osobností plzeňského vysokého školství*.

Dagmar Hudecová

Irena KORBELÁŘOVÁ (ed.), *Kulinární kultura Slezska a střední Evropy. Východiska, metody, interdisciplinarita, Slezská univerzita v Opavě, Opava 2015, 271 s.*

Kolektivní monografie pod zkušeným vedením profesorky Ireny Korbelářové je dalším zajímavým příspěvkem k dějinám kulinární kultury jako součásti historie každodennosti a kulturní historie jako takové. Tato témata patří ve středoevropské historiografii k stále žádaným, progresivním námětům. Kulinární dějepiscectví je širokospektrální problematikou, jež je schopna zaujmout čtenáře odborníka stejně jako laika, prolíná vedle historické vědy do oborů dalších – etnologie a folkloristiky, antropologie, archeologie, archeografie, gastronomie, kulturologie atd. Předkládaná monografie je výsledkem výzkumu, který dlouhodobě koordinuje Výzkumné centrum pro kulturní dějiny Slezska a střední Evropy Slezské univerzity v Opavě. Na výzkumu se podíleli jak čeští, tak polští odborníci napříč jednotlivými výše jmenovanými vědními disciplínami.

Úvod publikace představuje samotný výzkum, stav zkoumání kulinární problematiky na straně polské i české části Slezska, využitelné zdroje a literaturu a jejich charakteristiku i stav dostupnosti a relevance. Jsou zde nastíněna úskalí výzkumu i metodologické postupy v rámci jednotlivých dílčích témat a struktura publikace. Jednotlivé kapitoly se věnují konkrétním archivním pramenům a možnostem jejich vyčtení, ať už jsou to dochované jídelníčky při slavnostech, účetní dokumenty, agenta různých pohostinství či historické kuchařské knihy. Zajímavým tematickým okruhem je také problematika vývoje stolování a jídelních a servírovacích zvyklostí, domácích i v oblasti veřejného stravování a u příležitosti slavností a hostin. Výzkum technologií uchovávání a zpracovávání potravin napříč časem odhaluje hluboce zakořeněné tradice v kraji i zapomenuté dovednosti předků. Autoři naznačují etnické souvislosti a spojitosti řady kulinárních jevů a specifík kraje, zabývají se komparací měšťanské, šlechtické a selské kultury.

Publikace se snaží věnovat problematice regionálních gastronomických specialit a místní tradice ve stravování a otázce kulturního kulinárního dědictví. Sleduje jak teoretické odborné cíle, tak i praktické využití a popularizaci výsledků výzkumu, např. pro moderní veřejnou a komerční gastronomii a turismus. Zajímavou stránkou tématu je aktualizace a praktická využitelnost výzkumu, jíž se zabývá poslední kapitola, jež naznačuje také nebezpečí a obtíže, které skrývá překládání názvů tradičních regionálních potravin do angličtiny jako jazyka nejvíce využitelného v oblasti cestovního ruchu.

Publikace je užitečným zdrojem informací nejen v prostředí akademickém, ale také pro edukační cíle, potřeby muzejní praxe, v popularizaci tradic a kulturního dědictví i v praktické sféře gastronomie a veřejného stravování. Pro případného badatele v tématu

bude užitečnou pomocí množství literatury i pramenů uvedené v soupisu na konci monografie. Pochválit je potřeba také vkusnou grafiku a oku lahodící obrazovou přílohu. Jedná se o zdařilé dílo a povedený výstup z výzkumných aktivit založených na příhraniční spolupráci polských a českých odborných institucí v historickém slezském regionu.

Naděžda Morávková

ZPRÁVY

IX. mezinárodní sympóziu Domácích muzeí – „Tradice a památky kulturní kultury. Svatba. /Międzynarodowe IX Forum Muzeów Domowych – sympozjum „Tradycje i zabytki kultury kulinarnej. Wesela”. Kudowa-Zdrój – Česká Skalice, 24. – 25. 9. 2016 .

Již podeváté se setkali přední odborníci regionálních tradic a představitelé muzeí polsko-českého pomezí, aby se společně zabývali dějinami tradic a zvyků v regionu a společnými i rozdílnými rysy folklóru na obou stranách dnešní státní hranice. Pořadatelské role se zhostili Muzeum Kultury Ludowej Pogórza Sudeckiego w Kudowie-Zdroju, Polsko-Czeskie Towarzystwo Naukowe, Uniwersytet Wrocławski, Fakulta filozoficko-přírodovědecká Slezské univerzity v Opavě, Město Česká Skalice a Centrum rozvoje Česká Skalice, o.p.s. (Vila Čerych). Sympóziu bylo podpořeno z Evropských strukturálních fondů Program rozvoje venkova a konalo se tradičně na dvou místech – v kladském Kudowa Zdrój a v České Skalici. Patronát nad akcí převzali pan Piotr Maziarz – starosta města Kudowa-Zdrój a pan Bc. Martin Staněk, DiS – starosta města Česká Skalice.

Jednání zahájili svým vystoupením prof. PhDr. Irena Korbelářová, Dr. a prof. PhDr. Rudolf Žáček, Dr. ze Slezské univerzity v Opavě, příspěvkem nazvaným *Svatby a svatební hostiny ve Vratislavi na konci 16. století*. Na základě archivních pramenů velmi zajímavě představili zvyky spojené se svatebním obřadem v měšťanském prostředí raně novověké Vratislavi. Téma slezské svatební hostiny a jejích proměn v čase doplnila o poznatky ze současnosti Prof. dr. hab. Teresa Smolińska (Uniwersytet Opolski) ve svém vystoupení na téma *Stół weselny na Górnym Śląsku w procesie przemian*. PaedDr. Naděžda Morávková, PhD. ze Západočeské univerzity v Plzni se zabývala tradicí a současností chodské svatby, zejména kulturních zvyků s ní spojených a fenoménem chodského svatebního koláče. Mgr. Vojtech Karpaty, PhD. (Východoslovenské muzeum v Košiciach) představil tradiční svatební zvyky a svatební slavnostní tabuli východoslovenského venkova v proměnách času. Dr. Anna Haratyk (Uniwersytet Wrocławski) ve svém příspěvku „*Guculskie wesiljia*” czyli *rzecz o tradycjach i obrzędach weselnych górali Karpat Wschodnich* ukázala svatbu v horských vesnicích Východních Karpat. Odpoledne následovala exkurze do vily Čerych v České Skalici, spojená s odborným výkladem a ukázkou ze soukromého muzea Tomáše Vondrysky (Česká Skalice) věnovaného památkám na bitvu u České Skalice z 28. června 1866. Ve vile dále prezentovala své téma paní Róza Zgorzelska (Farska Stodoła w Biedrzychowicach) – *Zabytki obrzędów i tradycji ślubno-weselnych z regionu Głogówka* a PhDr. Vlastimil Havlík, Ph.D. (Muzeum textilu v České Skalici) – *Vyšívané bytové textilie – nástěnné kuchařky a jejich zastoupení ve sbírkách muzeí*. Jeho výklad doplnila expozice výšivek instalovaná přímo ve vile. Druhého dne zazněly následující příspěvky. Mgr. Bronisław Kamiński (Kudowa-Zdrój) i dr. Ryszard Gładkiewicz (PCzTN) – *Perspektywy rozwoju sieci muzeów domowych*, PhDr. Pavol Mačala, CSc. a Mgr. Denisa Bibova (Słowacja) – *Využitie súkromných zbierok kultúrneho dedičstva v regionalnej ponuke cestovného ruchu* a Karolina Klimek (Piernikarnia Śląska w Niemczy) – *Geneza i koncepcja rozwoju Muzeum PIERNIKARNIA ŚLĄSKA w Niemczy*. Sympóziu bylo zakončeno slavnostním závěrem v Muzeum Kultury Ludowej Pogórza Sudeckiego (skansen).

Naděžda Morávková

I. kongres Czechoznawstwa polskiego, 24. – 26. října, Wrocław

Vědecký kongres, věnovaný současnému stavu bádání a znalostí o české problematice v Polsku se uskutečnil ve dnech 24. - 26. října 2016 v polském univerzitním městě Wrocław. Kongres slavnostně zahájil rektor Uniwersytetu Wrocławskiego, prof. dr hab. Adam Jezierski. Před zahájením práce v odborných sekcích zazněly referáty prof. dr. hab. Jacek Balucha „*Czechoznawstwo jako perspektywa i horyzont badawczy*“, prof. PhDr. Jaroslava Pánka, DrSc. *Polskie czechoznawstwo – charakter i sens jednego kierunku badawczego* a prof. dr hab. Jana Miodeka *Polacy i Czesi a język. Następna dyskusja moderował* dr. Ryszard Gładkiewicz. Panelovou diskusi *Perspektywy stosunków polsko-czeskich uweadla* velvyslankyně Polské republiky v Praze, prof. dr. hab., Grażyna Bernatowicz a vystoupili na ní prof. dr hab. Jacek Baluch (Kraków) a Arkadiusz Ignasiak, honorární konzul České republiky ve Vratislavi.

Stěžejní část jednání probíhala v již zmíněných odborných sekcích, většinou ve formě panelových diskusí. První sekci *Stan i perspektywy bohemistyki w Polsce, jejimiż gestory byli* prof. dr hab. Dobrochna Dabert-Bakuła, prof. dr hab. Joanna Goszczyńska a prof. dr hab. Zbigniew Greń (Warszawa) moderovali prof. dr hab. Joanna Goszczyńska a prof. dr hab. Zbigniew Greń. Panelová diskuse s tématem *Dzieje Czech i stosunków polsko-czeskich w oczach historyków polskich u progu XXI w. cz. I: do końca XVIII w., cz. II: XIX – XXI w.* probíhala i ve druhé sekci pod gescí prof. dr. hab. Antoni Barciaka, dr. hab. Jan Jaceka Bruski, prof. dr. hab. Józefa Dobosza a prof. dr. hab. Rościslawa Żerelika ji moderoval dr. hab. Jan Jacek Bruski spolu s prof. PhDr. Janem Rychlíkem, DrSc. Gestorem i moderátorem třetí sekce *Czechy w polskiej publicystyce i tłumaczeniach* byl prof. dr hab. Jacek Baluch. Práce čtvrté sekce *Solidarni w działaniu: od demokracji ludowej do post-demokracji początku XXI wieku* byla odvolána, sekci pátou *Przełomowe wydarzenia historyczne we współczesnych polskich i czeskich podręcznikach szkolnych, jejimiż gestorkami byly* prof. dr hab. Danuta Konieczka-Śliwińska, doc. PhDr. Blažena Gracová, CSc. a prof. dr hab. Grażyna Pańko, probíhala i s následujícím seminářem po celé tři dny konference. Tuto sekci moderovali doc. PaedDr. Viliam Kratochvíl, CSc. a prof. dr. hab. Grażyna Pańko. Gestorem i moderátorem sekce šesté *Kościół polski i czeski po II wojnie światowej* byl P. Tomasz Dostatni. Sedmou sekci vlatně workshop *Czechy i Czesi w działalności bibliotek* garantoval i moderoval dyr. Andrzej Tyws. Workshopem byla i sekce osmá *Koncepcja polsko-czeskiego i czesko-polskiego słownika terminologii prawniczej*, pod gescí dr. Andrzej Huchla a doc. JUDr. Petra Mrkývky, Ph.D. Závěrečná akce třídenního kongresu proběhla v nádherném Velkém sále Staré radnice a byla spojena s prezentací českého a polského vydání knihy *Czeskie badania nad Polską w kontekście Europy i Środkowej i Wschodniej.* (red. Roman Baron a Roman Madecki).

Vzhledem ke skutečně širokému záběru kongresu a práci v poměrně velkém počtu sekcí se všichni účastníci kongresu setkávali jednak při slavnostních částech programu, jednak na večerních setkáních. I na nich se - byť neformálně – hojně debatovalo i rozprávélo.

Hlavními organizátory úspěšného a zajímavého kongresu byly Uniwersytet Wrocławsky, Polsko-Czeskie Towarzystwo Naukowe a Stowarzyszenie Solidarność Polsko-Czesko-Słowacka.

Miroslav Breitfelder

Vědecká konference Média a dějiny, 9. – 10. listopadu 2016 v Opavě

Ve dnech 9. – 10. listopadu 2016 se konala v Opavě na půdě pořádající Fakulty veřejných politik Slezské univerzity v Opavě a jejího Ústavu středoevropských studií odborná mezinárodní konference Média a dějiny. Spolupřodatelem byla Fakulta přírodovědecká též univerzity a její Výzkumné centrum pro kulturní dějiny Slezska a střední Evropy. Konference byla součástí cyklu konferencí *Média a dějiny*, který si klade za cíl přispět k jasnějšímu obrazu současných mediálních interpretací historických témat a poskytnutí prostoru k široké diskuzi autorů i zástupců cílových skupin mediální tvorby. Organizátoři sledovali zvýšení obecné mediální gramotnosti a zejména možnosti odideologizování a zkvalitnění mediální interpretace historických událostí v oblasti výchovy a vzdělávání.

Jednáni konference bylo rozdělené do několika panelů, a to *Totalita v dějinách střední Evropy ve 20. století a její zobrazení v současných vizuálních médiích*, dále *Média ve výuce*, *Historie učitelkou života, nebo děvkou politiky?* a *Velké dějiny vs. Každodennost*. Celé dvoudenní jednání bylo ve vedlejší sále doplněno nepřetržitou projekcí zajímavých filmových snímků, z nichž je nutné obzvláště zdůraznit díla jako *Zločin jménem Katyň* autorů M. Boráka a P. Všelichové, *Ta naše povaha česká* od M. Horsákové a P. Lokaje či *Začátek konce* od P. Jančárka a v. Kučery a *Jan Zajíc – pochodeň č. 2* od M. Horsákové a k Řezníčkové v produkci sdružení PANT.

V rámci tématu č. 1, *Totalita v dějinách střední Evropy ve 20. století a její zobrazení v současných vizuálních médiích*, se uskutečnil zajímavý moderovaný panel na téma *Spolupráce historiků a filmařů*, kde na množství dotazů z pléna reagovali prof. PhDr. Mečislav Borák, CSc. (SLU Opava) a dramaturg ČT Ostrava Josef Albrecht. Druhý tematický blok, *Média ve výuce*, patřil zejména ostravskému sdružení PANT a portálu Moderní dějiny. Po představení novinek na zmíněném portálu vystoupili v moderovaném panelu *Vizuální a nová média ve výuce* učitel gymnázia Olgy Havlové v Ostarvě Mgr. Petr Šimíček, doktorandka Ústavu středoevropských dějin FVP SLU v Opavě Mgr. Monika Horsáková a koordinátorka projektu Příběhy bezpráví Mgr. Terezie Koláčková. V bloku vystoupil také Jiří Sovadina, učitel gymnázia Olgy Havlové v Ostravě s tématem *Využití fotografie v hodinách dějepisu*. Velký úspěch sklídila komentovaná projekce *Varšavské povstání* a následná beseda s odborníci z Muzea Powstania Warszawskiego ve Varšavě, paní Barbarou Augustyniak-Papiež.

Ve čtvrtek 10. října pak v bloku *Historie učitelkou života, nebo děvkou politiky?* při moderované besedě odpovídali na otázky z publika prof. PhDr. Jiří Kocián, CSc. (AV ČR), doc. PhDr. Jiří Pernes, Dr. (AV ČR) a prof. PhDr. Rudolf Žáček, Dr. (SLU Opava). Součástí panelu bylo také představení projektů a tvorby sdružení Člověk v tísni a ukázková hodina Mgr. Jiřího Hrušky z gymnázia Pavla Tigrida v Ostravě a redaktora portálu Moderní dějiny.cz. Odpolední program byl věnován problematice vztahů tzv. velkých dějin a mikrohistorie, zejména dějin každodennosti, egohistorie, dějin regionu či místa. Besedy *Význam prezentace všedního každodenního života společnosti* se jako hosté zúčastnili doc. PhDr. Jiří Knapík, Ph. D. z pořádající univerzity, PaedDr. Naděžda Morávková, Ph.D. ze Západočeské univerzity v Plzni a doc. MgA. Martin Štoll, Ph.D. z Karlovy univerzity v Praze.

Blok byl zakončen projekcí filmu *Hokej!!!* Tvůrců Vladimíra Kučery, publicisty a dokumentaristy a ing. Petra Jančárka (SLU Opava) a zajímavou besedou s autory. Plodné a intenzivní dvoudenní jednání uzavřel prof. PhDr. Rudolf Žáček, Dr., děkan pořádající fakulty. Vyzdvihl přínos mezioborových jednání i aktuálnost tématu konference. Zmínil

i silnou společenskou potřebu vzdělávat v oblasti působení médií veřejnost, učit ji objektivní interpretaci událostí i ostražitosti vůči zneužívání mediální historiografie ve prospěch ideologií či politiky. Úspěšná konference otevřela řadu dalších možností pro výzkum i odborná setkání a účastníci si slíbili její další pokračování.

Naděžda Morávková

Seznam autorů

PhDr. Miroslav Breitfelder, Ph.D.

Katedra historie FPE ZČU v Plzni;
mbreitfe@khi.cu.cz

Mgr. Vladimír Červenka

Státní oblastní archiv v Plzni;
kasej81@atlas.cz

Doc. PhDr. Petr Hlaváček

Katedra historie FPE ZČU v Plzni a Karlova univerzita v Praze;
petr.hlavacek@ff.cuni.cz

PhDr. Dagmar Hudecová

Národní institut pro další vzdělávání;
dahudecova@gmail.com

PhDr. Ing. Václav Fred Chvátal

Muzeum Českého lesa v Tachově;
f7fred@gmail.com

Prof. PhDr. Jan Kumpera, Ph.D.

Katedra historie FPE ZČU v Plzni;
jkumpera@seznam.cz

Bc. Zuzana Martínková

Plzeň;
martinkova.zu@seznam.cz

Paeddr. Naděžda Morávková, Ph.D.

Katedra historie FPE ZČU v Plzni;
moravkov@khi.zcu.cz

PhDr. Eva Němečková, Ph.D.

Státní okresní archiv Plzeň-sever se sídlem v Plasích;
nemeckovaeva@seznam.cz

Prof. PhDr. Viktor Viktora, CSc.

Katedra českého jazyka FPE ZČU v Plzni;
vviktora@kcj.zcu.cz

PaedDr. Ladislav Voldřich

Krajské centrum vzdělávání a jazyková škola Plzeň,
voldrich@kcvjs.cz

Pokyny pro autory

Redakce časopisu *Bohemiae Occidentalis Historica* přijímá výhradně původní práce z oboru historie, případně příbuzných disciplín, a to v českém a slovenském jazyce, stejně jako ve dvou světových jazycích, v angličtině a němčině. Příspěvky mohou pocházet od jednoho i více autorů, za předpokladu, že dosud nebyly v identické či téměř identické podobě publikovány již jinde. Výjimkou mohou za určitých předpokladů a v závislosti na rozhodnutí redakce být jen jazykové variace již publikovaných statí. Každý příspěvek bude anonymně předložen jednomu recenzentovi z jiného pracoviště, než je autor, přičemž recenzent vyplní redakci vyhotovený formulář a příspěvek doporučí k otištění, doporučí k otištění po úpravách, nedoporučí.

1) Doručení příspěvků

Nabízené příspěvky mohou autoři zasílat na CD poštou na adresu: Katedra historie FPE ZČU v Plzni, Veleslavínova 42, Plzeň, 301 00 nebo mailem na kilian@khi.zcu.cz.

2) Rozsah příspěvků

Minimální rozsah příspěvků není stanoven, jeho délka však bude rozhodující při zařazení buď mezi studie nebo mezi drobnosti. Maximální rozsah studií by neměl překročit 35 normostran – vytvořených ve Wordu písmem Times New Roman o velikosti 14 a s řádkováním 1,5. Tučně zvýrazněny či jinou velikostí odlišeny nechť jsou jen nadpisy.

3) Požadované součásti příspěvků

Každý příspěvek by měl kromě jména autora, adresy jeho pracoviště a kontaktu na něj obsahovat také stručný abstrakt o dvou až třech větách (ideálně v angličtině; není podmínkou), seznam klíčových slov (min. 4, max. 10) a shrnutí/resumé v anglickém jazyce nebo v jazyce příspěvku (1–2 normostrany).

4) Další součásti příspěvků

Případné obrazové ilustrace zasílejte výhradně ve formátu JPG, a to stejným způsobem jako příspěvky samotné (CD, mail – viz výše). Maximální počet přijímaných snímků k jednomu článku je 8 a podmínkou je, že autor je současně vlastníkem práv k jejich otištění. Snímky musejí mít odpovídající tiskovou kvalitu (alespoň 300 dpi) a být dostatečně popsány (název vyobrazení, zdroj, autor snímku, rok jeho pořízení). Tabulky a grafy vytvářejte výhradně v programech WORD a EXCEL.

5) Poznámkový aparát

Poznámkový aparát vytvářejte výlučně jako poznámky pod čarou, ve velikosti (Times New Roman) 10. Studie bez odpovídajících odkazů na prameny a literaturu přijímány nejsou.

6) Formální úpravy textu

Text ani poznámky pod čarou nijak neformátujte (!) a v žádném případě nikde neměňte fonty písma. První odstavec za nadpisem (-y) neodsazujte, ostatní ano. U citací zdrojů odlište citovaný text kurzívou a uvozovkami na počátku i na konci, uvozovky použijte případně i u dalších výrazů, které si to v jazykovém kontextu zaslouhují. Důsledně odlišujte spojovníky a pomlčky, z nichž první jsou kratší (-), bez mezer a užívají se ke spojení slov, zatímco druhé jsou delší (–) a užívají se zvláště u letopočtů.

7) Citace

a) Monografie dle vzoru: Tomáš PARMA, *František kardinál Ditrichštejn a jeho vztahy k římské kúrii. Prostředky a metody politické komunikace ve službách moravské církve*, Brno 2011, s. 55. V případě, že má titul i podtitul, bude i tento kurzívou. U opakované citace: T. PARMA, *František kardinál Ditrichštejn*, s. 77. Název titulu by měl být zkrácen po první smysluplné podstatné jméno. V případě, že se jedná o monografii sestavenou redaktorem (redaktory), je nutno za jméno (-a) před citací titulu uvést: (red.)

b) Kolektivní monografie dle vzorů: Josef PETRÁŇ a kol. (jsou-li autoři více než čtyři) nebo Jaroslav ČECHURA – Zdeněk HOJDA – Martina NOVOZÁMSKÁ (jsou-li autoři dva nebo tři).

c) Článek v periodiku dle vzoru: Martin BAKEŠ, *Mimořádná diplomatická mise Adolfa Vratislava ze Šternberka. Švédské království v polovině 70. let 17. století očima císařského vyslance*, *Folia Historica Bohemica* 29, č. 1, 2014, s. 31–62. U opakované citace: M. BAKEŠ, *Mimořádná diplomatická mise*, s. 43. Opakuje-li se v textu, resp. v poznámkách pod čarou, titul periodika, je záhodno jej zkrátit a při prvním výskytu na zkratku upozornit: *Folia Historica Bohemica* (dále jen FHB).

d) Článek ve sborníku nebo kapitola v knize dle vzoru: Tomáš JIRÁNEK, *Svědectví českých důstojníků o poměrech v armádě habsburské monarchie z 2. poloviny 19. století*, in: Vítězslav Prchal a kol., *Mezi Martem a Memorií. Prameny osobní povahy k vojenským dějinám 16. – 19. století*, Pardubice, 2011, s. 117–132. Při opakované citaci: T. JIRÁNEK, *Svědectví*, s. 118.

e) Edice pramenů dle vzoru: Jiří MIKULEC (ed.), *Mikuláš Dačický z Heslova. Paměti*, Praha 1996, s. 100. Při opakované citaci: J. MIKULEC (ed.), *Mikuláš Dačický z Heslova*, s. 122.

f) Nепublikované prameny je nutno určit v této posloupnosti: Název archivu, název fondu, (inventární číslo), (signatura), (karton/číslo knihy), fol./pag./s. – (datace zdroje, případně další bližší určení, např. v případě korespondence místo sepsání, adresát a příjemce). Lze použít běžné zkratky, v případě prvního výskytu je nutno je rozepsat, např. : Archiv hl. m. Prahy (dále jen AHMP). U nezpracovaných archivních položek bude uvedeno: Název archivu, název fondu, nezpracováno. V případě, že se jedná o rukopis: 1. Místo uložení, signatura – (autor), název (zvláště u starých rukopisů); nebo 2. Autor, název, místo uložení (zvláště u novodobých rukopisů a nepublikovaných strojopisů).

g) Opakování stejných zdrojů v následných odkazech v poznámkách pod čarou: v případě autora následuje „Týž“, v případě dokumentu „T(t)amtéž“.

